

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫ

**БАЙТИК БААТЫР БАЯНЫ,
ТАБЫШМАКТАР,
ЖАҢЫЛМАЧТАР,
КАЛПТАР**

24-ТОМ

Академик **Абдылдажан Акматалиевдин**
жалпы редакциясы астында

Түзгөндөр:
Миргүл Текешова
Кубат Ибраимов
Марс Осмоналиев

БИШКЕК
«ПРИНТ-ЭКСПРЕСС» – 2017

УДК 821,51
ББК 84 Ки 7-4
Б 18

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Редкеңеш:

*Акматалиев А.А.
Байгазиев С.
Жайнакова А.Ж.
Маразыков Т.*

*Мусаев С.Ж.
Садыков Т.
Токтоналиев К.Т.
Эркебаев А.Э.*

Байтик баатыр баяны. Табышмактар, жаңылмачтар, калптар: 24-том. /Туз. М.Текешова, К. Ибраимов, М. Осмоналиев. – Б.: «Принт-Экспресс», 2017. – 544 б. («Эл адабияты» сериясы)

ISBN 978-9967-12-687-9

Бул жыйнакка Байтик баатыр тууралуу баян, бүгүнкү күнгө чейин келе жаткан табышмактар, жаңылмачтар, калптар топтоштурулуп берилди.

Китеп мугалимдерге, студенттерге, окуучуларга, кыргыздын байыркы мурастарына кызыккан жалпы журтка арналат.

Б 4702300100-17

УДК 821,51
ББК 84 Ки 7-4

ISBN 978-9967-12-687-9

© КРУИА, 2017
© «Принт-Экспресс», 2017

**БАЙТИК БААТЫР
БАЯНЫ**

ТАРЫХТА ОРДУ БАР БААТЫРЛАР

Кыргыздын кылым карыткан тарых барактарынын биринде Байтик Канай уулунун ээлеген орду, кылган кызматы бар. Өз учурунда бул адам акыл калчай билген кыраакы саясатчы жана аяр дипломат болгон. Бул туурасында тарыхчы Ж. Жакыпбеков мындай дейт: «Чүй кыргыздарынын манабы – Байтик, XIX кылымдын орто чениндеги Кокон хандыгы менен Россия империясынын ортосунда өзгөрүлмө саясий кырдаалды туура баамдап, кыргыздын солто урууларынын Россия империясынын карамагына өтүүсүнө түздөн-түз салым кошту»¹.

Тарыхчы белгилегендей, Байтик солто уруусунан чыккан чоң манап да болгон. Мына ушундан улам анын басып өткөн турмуш жолунда бир топ татаалдыктар, карама-каршылыктар жаралган.

Бүгүнкү күндө окумуштуулар, тарыхчылар тарабынан Байтик баатырдын тегерегиндеги айтылган кеп сөздөр талкууга алынып, такталууда. Бул өзүнчө карала турган чоң маселе. Ал эми биз Байтик туурасында өз максатыбызга ылайык сөз кылмакчыбыз.

Байтиктин тагдыры – элдин тарыхы менен байланышкан. Ал башка тарыхый инсандарга салыштырмалуу өтө айырмаланган эрдиктерди көрсөтпөсө да элдин аң-сезими менен аралашып, натыйжада чыгармаларда эпикалык деңгээлге чейин көтөрүлүп чагылдырылган. Байтик туурасында жазылган тарыхый булактар менен көркөм чыгармачылыктын окуяларын салыштырып көрсөк, айырмачылыктын жокко эсе экени көрүнүп турат.

¹ Жакыпбеков Ж. Байтик баатыр // Эл агартуу. – 1994, № 14.

Тарыхый окуяларга кайрылганда, акын-жазуучулар негизинен анын булактарынын «изине» түшүп, аларды алымча-кошумчалоо менен трактоовалоо алышканы болбосо – фантазиядан жаралган кошумча эпизоддорду жаратышпайт. Ошонун негизинде каармандардын психологиялык ал-абалы да чектелип калат.

Байтиктин турмуш жолу К. Осмоналиевдин «Көчмөндөр кагылышында», казак жазуучусу И. Жакановдун «Кер толгоосунда», Ө. Даникеевдин «Көз ирмемдеги өмүрүндө», Абдылашим Смайыл уулунун «Байтик баатыр баянында», С. Закировдун «Кыргыз санжырасында» кенен баяндалат. Ал эми А. Токомбаевдин «Акай мергенинде», Ш. Үмөталиевдин «Көкөй кестисинде», Т. Касымбековдун «Баскынында», акындардын чыгармаларында, анын турмуштук айрым окуялары чыгарманын максатына ылайык чагылдырылат.

«Байтик Канайдын токол аялынан. Элде, Канай Байтиктин энесин салбар кылып койгон дейт. Аялын салбар кылып коюу кемсинтүүнүн же шылдыңдоонун бир түрү. Көп учурларда аялдын салбар болушу – эри менен аялдын ортосун сөз аралаганда болот. Байтик – дал ошол энеси салбар кезинде төрөлгөн экен»², – деп жазылат санжырада. Ушундан улам Байтик энесинин колунда жатакчылар арасында чоңоёт. Турмушта чыйрак чыгып, эл ичинен уккан жомок, уламыштарга кызыгып, баатыр болуп даңк табууну кыялданат. Балалык күндөрүн тентектик менен өткөрүп жүргөн кезинде тагдырында күтпөгөн окуя болот. К. Осмоналиевдин романында айыл адамдары кара алачыктын жанынан өтүп баратышып балага жолугушуп, Канайдын уулу экенин билишип, анын «Каары катуу хан Байтикмин» деген жообун шылдыңдашып бастырып кетишет. Ошол күндөн кийин атасы намыстанып, Байтикти энеси менен көчүрүп келет.

² Закиров С. Кыргыз санжырасы. – Б., 149-б.

И. Жакановдун романында Канайдын өзү бул баланын торпокко минип алып, «Канай!», «Канай!» деп ураан чакырганын угуп жанына барып кепке тартат. Уулунун тайманбастыгын көрүп, чоңойгондо «бий» болом деген бүтүмүнө таң калып, көңүлү шат болуп, кыялы миң кубулат. К. Осмоналиевде Байтик энеси экөөнүн басмырланышы көз жаздымда калышы, атасынын таш боордугу көңүлдү бурса, И.Жакановдо Канай бир кездеги катаалдыгын эстеп, өз күнөөсүн ойлоп, «Кечире көр, алла, кечире көр!» деп психологиялык терең толгонуудан өтөт.

Адам баласынын мойнундагы парзы баласын сүннөткө отургузуп, кийинки турмушуна камкордук кылуу болуп саналат. К. Осмоналиевде ата менен баланын жакындашуусу сүннөткө отургузуудан кийин башталгандай сүрөттөлгөнү менен, баары бир Канай Байтикти уулдарынын катарына кошпой жүрө берет. Ал гана эмес сынчыга балдарын сынаатканда да Байтикти кошпойт. Жазуучунун позициясында каарман атасынан жакшылык көргөн эмес, «тирүүлөй жетим» катары ички сезиминде сыздаган. Бирок турмуштун татаалдыгын, катаалдыгын өз өжөрлүгү менен жеңип чыгууга даяр болушу керек. Казак жазуучусу И. Жаканов, тескерисинче, атасын «кыдыр жолуккандай эс мас» катары берип, Байтиктей уулдуу болгонуна төбөсү көккө жеткендей сүйүнүчүн бөлүшөт. Автор кантсе да ата катары мээримдигине бөлөтөт, анын жылдызы жанып, нур чагылгандай көңүлүн өстүрөт. Демек, эки жазуучу ата менен баланын түбөлүктүү проблемасына өз алдыларынча кайрылышат.

Абдылашым Смайыл уулунун дастанында оюнда эч бир кири жок, баласын чоңойтуп жаткан Эренчеге ушакчы жетип келип:

«Баланды сарт, кул дешип элиң айтса,
Бир салбар жүрөт го деп эриң айтса,
Байкушум кантип чыдап жүрөсүң дейм,
Башкалар ушак, айың кебин айтса.

Баягы Эренчедей болбой калдың,
Байкасам көкөлөйсүң демиң канча»³ – деп,
Таласты көздөй качырат. Андан кийин Канайга
келип:

«Таласка кетип калды башыңды аттап,
Токолду эркелетпей эби менен»⁴ – дейт.

Ошентип, Байтик Таласта таякелеринин колунда
чоңоёт. Кийин атасы менен торпок минип, «Ка-
найлап» ураан чакырып жүргөн жеринен жолугат.
Ошондо Канай «мындайын билгенде кетирбейт элем»
деп өкүнүп, «ат кылып минип жүр» деп бир кулунду
берип кетет.

Көрүнүп тургандай, Абдылашым Смайыл уулунун
дастанында окуя И. Жакановдун романына окшош
сүрөттөлөт. Мында да бир кезде кетирген каталыгына
өкүнүп, бирок Байтиктей өткүр баласы бар экенине
төбөсү көккө жетет.

Каармандын бийликке, мансапка, атак-даңкка
умтулуусу «Көчмөндөр кагылышында» терең бери-
лет. Байтикти ой-санаа басат: «Кантип бийликке
жетет?! Кандай жол менен элдин көңүлүн оодара
алат?! Тилегинин, максатынын жүзөгө ашуусуна
кандай амалды, жолду колдонсо болот!?» Жазуучу
каармандын чыныгы жүзүн, ички дүйнөсүндөгү
катылуу сырларынан, анын тымызын мансапка же-
түүгө жасаган аракетинен көрсөтөт.

Эл ичинде дароо таанылып, аты алыска кетүү
үчүн ал мезгилде негизинен эки жол болгон. Би-
ринчиси, эр сайышка түшүп жеңүү, жоону сүрүү,
экинчиси, ат чабышта биринчи байгеге ээ болуу. Бай-
тиктин тагдыр жолу ат чабышта чечилет. Керкашка
күлүгү дубан бузуп баш байгени жеңет.

Бирок Жаңгарач К. Осмоналиевде баш байге – отуз
төөнү, ал эми И. Жакановдо Керкашканы алып коёт.
«Бир оодарсам бийликти ушул жерден оодарам» – де-

³ *Абдылашым Смайыл уулу. Байтик баатыр баяны.* – Б.,
1996. – 39-б.

⁴ Ушул эле китепте, – 40-б.

ген ою менен Байтик эки жазуучуда тең бирдей жооп берген экен: «Аа, баш байге ээсин тапкан тура», «Атыңыз келди байгеден» – деп. Мына ушундай туюктан акыл тапкан амалы менен Байтик Чүй элинин көбүн башкарган. Жаңгарачтын көңүлүн алган, жүрөгүн элжиреткен. Жаңгарач дароо бата берип, «Эки тизгин, бир чылбырды өзүң ал эми!» – деп, бийликти өткөрүп берет. Байтик солтону камчы жана акыл менен башкарган чоң манап болуп чыга келет.

Ал эми Смайыл уулунун дастанында Байтиктин атак-даңкка, мансапка бийликке умтулуусу байкалбайт, тескерисинче, ал өз жергесинде:

«Баланы, чоңду болсун сыйлап жүрдү,
Баарына көз жүгүртүп ылгап жүрдү.
Бир дубан солто элин жакшы асырап,
Байтик Эр болушунча доорон сүрдү.
Башына сыймык конуп теңиримден,
Баркташып эл-журт менен ойноп күлдү»⁵–

делип даңкталып сүрөттөлөт.

Каармандын образы ошол мезгилдеги акындардын чыгармачылыгында да орун ала баштайт. Атактуу манасчы Балыкты Таластан атайын көчүрүп келип, өзүнө жакын үй тиктирип, мал берет. «Балыкооздун манасчылыгы, уккан жанды таңкалткан, жаакта жок ырчылыгы Чүйдөгү элге аябай жагып, анын баркы солтого Байтиктин өзүндөй болот»⁶ – деп жазат тарыхчы Ж. Жакыпбеков. Чындыгында эле ар бир бий, манап жанына чечендерди, акылмандарды, акындарды алып жүрүү салтка айлангандыгын көрөбүз. Байтик да Балыкты өзүнө тартып жүргөн. Балык гана Байтикке тең ата катары сүйлөй алган. Бирок экөөнүн ортосунда бара-бара билинбестен жик кеткен. Мына ушул окуяларды И. Жаканов романында «эти казак, сөөгү кыргыз» Жөжө акындын

⁵ *Абдылашым Смайыл уулу. Байтик баатыр баяны.* – Б., 1996, – 60-б.

⁶ *Жакыпбеков Ж. Байтик баатыр.* // Эл агартуу. – 1994, №1-4.

атайылап Балыкты бир угуу үчүн ат арытып келип, манасчынын үйүнө түшкөндүгүнө байланыштуу кылып сүрөттөйт. Жазуучу бул жерде эки нерсени: биринчиден, бүткүл казак талаасын ыр менен нөшөрлөткөн Жөжөнү Балыкка жолуктуруу аркылуу эки элдин бир туугандыгын чагылдыруу болсо, экинчиден, Байтикке салам берип, ызаат кылып келбестен, Балыкка түптүз барышы манапка жакпай калганын көрсөтүүнү максат кылган.

Бийликтен башы айланып турган Байтик Жөжөгө «Манас» айтып жаткан Балыкка «Ой, сен менин «Манасымды» кимге айтып атасың?» – деп каарданат. Жөжөнү болсо киши катарында көрбөй менменсинип коёт. Мында бийлик менен акылдын ажырымы, күчтүн зордук-зомбулугу акындардын назик жүрөктөрүнө, жан дүйнөлөрүнө матырылганы автор тарабынан ишенимдүү баяндалат. Жогорудагы Байтиктин каарынан «Жок, баатыр, мен ага сиздин «Манасты» айткан жокмун, башка «Манасты» айттым» – деп, Балык араң кутулат. Байтик жада калса «Манасты» менчиктеп алууга зордук колдонот. Ошондо Жөжөнүн Байтикке ичи тап болуп төмөнкүдөй ырды чыгарган экен:

Эй, сенин апаң айранчы,
Бүтүн көйнөк кийбеген,
Оозуна өпкө тийбеген,
Бйлап өткөн дүйнөдөн!
Бетин жуубай аш деген,
Эр Канайга кас келген...
Арамдан баатыр тууса да
Акыры келдиң ордуна...

Жөжөнүн Байтик тууралуу үч ыры болгон. «Ким өлсө – саган түсер заман акыр» деген ырында Байтикти тексиз хан, никесиз туулган бала деп сындайт.

Ал эми айрым макалаларда Балык Байтиктин кыйышпас досу, кеңешчиси, бир тууган агасындай мамиледе көрсөтүлөт. Алсак, белгилүү тарыхчы К. Үсөнбаев мындай дейт: «...таланттуу акын жана ма-

насчы Балыкооз Байтиктин ажырагыс досу болгон. Бош убактысында кыргыздын рухий дүйнөсүнүн туу чокусу болгон «Манас» эпосун айттырып, талаш-тартыш учурларда кеп кеңешин уккан»⁷.

Балыктын керектүү учурларда Байтикке корк-постон оюн да айтып, кеп-кеңешин бергенин С. Закировдун санжырасында айтылган төмөнкү ойлор да далилдейт. Анда: «...ай, бийликтин жолу ай, ой ама-лың кур оой, адамдын ачкөздүгүндө чек жок тура, өлбөгөн оокат болсо, өчпөгөн от болсо деп, тилеген адам, жашоо үчүн эмнелерге барбайт. Кудай адамды өлбөс кылып жаратса да, адамдар бийлик талашып, намыс деп, бирин-бири өлтүрүп коёт тура, ой жалган дүйнөнүн кызыгы ай!» – деген экен Балык⁸.

Ушул жерден Смайыл уулунун «Байтик баатыр баянына» кайрадан кайрылалы. Дастанда Балык менен Байтиктин мамилеси туурасында окуя жок. Бирок «Эр Байтиктин Апарга үйлөнгөнү», «Күнтуу элинин Тогуз-Торого качышы», «Түнкатар Түнтөй чабышы» деген чоң бөлүмдөр бар. Мына ушул аталгандардын биринчисинде Байтик менен Апардын тоюнда:

«Балыкооз ырдап чыкты эл аралап,
Байтиктин солобосун көкөлөтүп»⁹ –

деген саптар менен эле акын Смайыл уулу Балык менен Байтиктин мамилесин окурманга түшүндүрүп коёт. Ал эми кийинки аталган бөлүмдөрдө да Байтик өтө адилеттик менен, калыстык менен иш кылган солто элинин ардактуу манабы катары сүрөттөлөт. Ал чачылганды чогултуп, үзүлгөндү бириктирет. «Сыйлашып биз жүрөлү адам болуп» – деп солто элин дайым ынтымакка, биримдикке чакырат.

Байтиктин баатырдыгы делип Кокон хандыгын Бишкектеги беги Рахматулланы өлтүрүшү айтылып

⁷ *Үсөнбаев К.* Байтик баатыр // Кыргыз туусу. – 1996, 3-сент.

⁸ *Закиров С.* Кыргыз санжырасы. – Б. – 159-б.

⁹ *Абдылашым Смайыл уулу.* Байтик баатыр баяны. – Б., 1996. – 74-б.

жүрөт. Бирок тарыхый материалдар боюнча да, көркөм чыгармаларда да, ал гана эмес санжыраларда да бекти өлтүргөн адам Көкүм болуп чыгат.

Байтик Кокон хандыгынын «камчысын чаап» Узун-Агачта орустар менен кагылышууга катышкан болучу. Хандыктын көрсөтмөлөрүн аткарып турган.

Байтик менен Рахматулланын чыры алгач малдан башталат. Манаптын 30дай жылкылары чептин жанына чейин жайылып кеткендигинен пайдаланып, бек киргизип алып, Байтикке бербей коёт. Байтик киши салып, малын араң алат. Кийин Байтик менен Рахматулланын арасы кайрадан бир аз жакындаша түшүп, Байсал деген баласын окугун деп, бектин карамагына таштап келет. Бул тууралуу тарыхчылар мындай дешет: «Рахматулла Байсалдын чырайына кызыгып, пача кылмакка үйүмө жатсын дегенде бала сезип калып, эл жайлоодон түшөр чак экен, Байсал үйүнө түн катып качып кеткен. Бул кабарды Байтик угуп, Рахматулланы эбин таап өлтүрүштүн камында калган»¹⁰.

Ал эми К. Осмоналиевдин романында бул чыр кызы Багынбүбүдөн башталат. Ал курбусу ээко жайдын ысыгында түнт камыш чыккан булуңга чечинишип сууга түшүшөт. Бир маалда эркектер камыштан чыга келишип, кыздарды зордуктоого аракеттенишет. Эркектин кучагынан араң кутулуп ызаланган Багынбүбү, өзүнө кол салган чептин беги Рахматулла экенин таанып, энесине айтат. Кулагы чалган Байтик ошондо «Рахматулланын шиши толду. Мунун тузун эки эсе татыта албасам, Байтик атым өчсүн!» – деп ант кылган. Мында жазуучу кандай болсо да тарыхый материалдарга атанын балага жасаган мамилесине жакындап келет. Бектин намысына тийиши Байтиктин чыдамын кетирип, азат боюн дүркүрөтүп, кек өчпөс болуп орногон. Байтик кантип оюн жүзөгө ашыруунун жолун гана

¹⁰ Солтоноев. Б. Кызыл кыргыз тарыхы. – Б., 1993, – 52-б.

издеп калган. Анын үстүнө Кокон хандыгынын урап баратышы, орустардын жакын келиши, элдин кокондуктардан кордук-зомбулук көрүшү Байтиктин чечкиндүү көтөрүлүшкө чыгуусуна себеп болгон.

Ө. Даникеевдин «Көз ирмемдеги өмүр» романында да Байтиктин бекти өлтүрүү жөнүндөгү ой толгоосу кеңири сүрөттөлгөн. Каарман эч ким менен сүйлөшпөйт, өз алдынча болуп, ички дүйнөсүндөгү түпөйүл суроосунун жообун чече албай келет: Кимге таянуу керек?! Ким колдойт?! Орустар кандайча кабыл алар экен?! Кокондуктар билип калышса, кодон алып кайра өзүн өлтүрүп салышпайбы?! Бекти кантип шылтоолоп, үйүнө чакыра алат?!

«Көчмөндөр кагылышында», «Көз ирмемдеги өмүрдө» өчтүн, кектин алынышы өтө элестүү, таамай тартылган. Байтик күзгү кой кыркуу тоюна эптеп өтүнүп жатып бекти чакыртат. «Досу» чакыргандан кийин барбай коюшка да болбойт эмеспи, бирок өтө сак бек сарбаздары менен белек-бечкегин алып жөнөйт. Экөө айкалышып көрүшөт. Жазуучулар каармандардын ар бир кыймылына, көз карашына маани берип баяндашат.

«Көчмөндөр кагылышында» ал гана эмес боз үйлөрдүн тигилиши, аттардын жайдак оттоп жүрүшү, Байтиктин тулпарынын мамыда байланышы, айланадагы жымжырттык... баары чыгарманын көркөмдүгү үчүн гана сүрөттөө эмес, маанилүү роль ойноп жатканы автор тарабынан ынанимдуу көрсөтүлөт. Жазуучунун пикири боюнча душмандарга шектүү эч нерсе болбошу керек. Кароолчулар да, Рахматулла да бейкапар. «Эми балээнин баары ошол Байтиктин кирипчыгуусунда жаткан. Анын ар кыймылын аш бышырган төрт үйдө шыгырап камалып отургандар жабык жылчыгынан, кереге түбүндөгү чий арасынан карап жатышкан. Байтиктин жаңдоосун күтүшкөн»¹¹.

Автордун баяндоолорунда, каармандардын диалогдорунда колдонулган ар бир сүйлөм өз ордунда.

¹¹ Осмоналиев К. Көчмөндөр кагылышы. – 492-6.

Жазуучунун чеберчилиги каармандын ички дүйнөсү менен айлана-чөйрөдөгү жымжырттыктын ортосундагы байланышты, андан кийинки куюн сыяктуу жигиттердин сарбаздарга күтүүсүз кол салышы, оозунан келмеси түшүп, Рахматулланын «эт жебей, таш жейин» деп аргымакка араң жетиши, кылычтар чабылып, мылтыктар атылып, өкүрүк-кыйкырык, жан соогалоо – мына ушулардын баарынын көркөм картинасын көз алдыга элестүү бергендигинде.

Бул көрүнүш санжырада мындай берилет: «... эшиктен Турап сурнайчынын өзүнүн «Ат кеттисин» тартканы угулганда, ак селдесин баса кийип отурган Рахматулла селт этип чочуп кетти. Чоочубаңыз, бегим, ал адепсиздин үнүн өзүм өчүрөйүн!» – деп, Байтик шашыла эшикке чыга жөнөгөндө, отурган кыргыздардын бардыгы сыртка чыгар замат, төрт жигит эшикти ачырбай басып калышты»¹².

Ө. Даникеевдин романында К. Осмоналиевдин чыгармасына салыштырмалуу кыркын тоюнун башталышы шаан-шөкөттүү салтанаттуу көрүнүштө болот. Эгерде «Көчмөндөр кагылышында» бекти тосууга анча маани берилбесе «Көз ирмемдеги өмүрдө» Байтик баштаган жигиттер курал-жарактары менен бекти алыстан тосуп келишет. К. Осмоналиевде бектин шектенүүсү да ачык сүрөттөлбөйт, ал эми «Көз ирмемдеги өмүрдө» Рахматулланын коопсуздануусу, тынчсыздануусу, ички психологиялык абалы күчтүү берилет.

Ушул жерден Т. Касымбековдун «Баскын» романы жөнүндө да сөз козгоп кетүүнү туура таптык. Бул романда Байтиктин образы негизинен Рахматулла менен болгон окуялардан жана бекти кулаткандан кийинки орус төбөлдөрү менен болгон мамилелеринен ачылган.

Романда Рахмат бек солто элин канткенде тындым кылсам деп, ою онго бөлүнүп, Байтикке кекенип жүргөн кезинде, күтүүсүздөн Байтиктен «ойноп кет-

¹² *Иманалиев М.* Солтодон чыккан эр Байтик.

киле» деген чакыруу келет. Ошондо Рахмат бек: «Өзү чакырып калды го, сейилдеп, ойноп кетсин деп?! Көрөлү, ал мени байкагысы бардыр, а биз аны да байкайлы, ылайыгына жараша кеп, иш болор...»¹³ – деп, «тойлогону баратабызбы жокпу, сак бол, даяр бол»¹⁴ – деп, жүзбашыны катуу эскертет.

Көрүнүп тургандай, жазуучу маселени бир аз башкачараак, кырынан чечет. Мында Байтик Рахмат бекти маселени (тонолгон малдын башын ачуу) өз максатына ылайык чечиш үчүн чакырат. Автор тарабынан көрсөтүлгөн Байтиктин бул позициясынын аныктыгын анын Рахмат бек конокко келгенде, ага жасалган мамилесинен да көрөбүз.

Конокко келген бек өзүнүн сарбаздары менен колдон келишинче Байтикти эли менен кошо дагы да болсо кордоп, тебелеп-тепсеп кетиш максатында жосунсуз жоруктарды жасашат. Ошондо Байтик: «... «уяты бар», «мейман» деген силердей болобу?! Бирөөң сайды тепсеп, элдин көзүнчө бирөөнүн ак никелүү зайыбына кол салдың. Биздин Ормон мындайга адилет караган, мындай күнөө кылган арсызга кырк жылкы айып салынат»¹⁵ деп каарданат. Буга чыдабаган Рахмат бек жулкунуп тура калып, өзүнүн жүзбашына Байтиктин башын ал деп кыйкырат. Мына ушундан улам кагылыш башталып, кыргын-сүргүн менен Рахмат бекти сарбаздары алып качат. Жазуучу ушул жерден Байтиктин, качкындын (Рахмат бектин), куугундун (Көкүмдүн) ар биринин өмүр, өлүм, эркиндик, кулчулук үчүн болгон күрөшүн, жан түйшөлүүлөрүн элестүү чагылдырган. Акыры Көкүм кууп жетип, куу найза менен Рахмат бекти ай далыга саят. Артынан кууп жетип келген Байтик: «Ай, аттиң ай, же жылым кепке келишпей, же жөн аттанып кетишпей, аягы ушу болду»¹⁶ – дейт.

¹³ *Касымбеков Т.* Баскын. – Б., 2000. – 88-б.

¹⁴ Ошондо. – 83-б.

¹⁵ *Касымбеков Т.* Баскын. – 83-б.

¹⁶ *Касымбеков Т.* Баскын. – Б., 2000. – 88-б.

Демек, романда Рахмат бек атайылап өлтүрүлбөс-төн, өзү түзгөн кырдаалга жараша жазаланат. Өлүм, өмүр, жашоодогу эркиндик үчүн болгон күрөш О. Даникеевдин романында да элестүү, психологиялуу, драмалуу чагылдырылган. Рахматулла жанын оозуна тиштеп алган, башындагы селдеси учуп, көздөрү чанагынан чыгып, чапаны делбектеп ээрге араң илинет. «Качырып жиберемизби» – деп, Байтиктин ичи өрттөнүп кетти. «Кууган да кудай деди, качкан да кудай деди». Рахматулланын да, Көкүмдүн да ишенгени жалгыз ат. Жазуучу каармандардын психологиялык ал-абалдарын жаратылыштын туундусу менен тыгыз карым-катышта берет. Аттар да бири-бирине эрегишкенсип, ээлерине «кызмат кылсам» деген ниетте кызып калышкан сыяктуу.

К. Осмоналиевдин романында да Рахматулланын тагдыры Байтикке өзү үчүн гана эмес, кыргыз эли үчүн эң башкы маселе болуп калды. Эгер бек аман-эсен качып кутулуп кетсе, анда жалпы калайык калкка караңгы түштү дей бер. Болбосо аны өлтүрүшсө, орустар менен жакындашууга, көтөрүлүшкө белсенип киришүүгө шарт түзүлөт. Жазуучу ушул учурдагы Рахматулланын да, Байтиктин да психологиялык ал-абалдарын таасын берет. Дал ушул окуя тарыхчы Белек Солтоноевде мындайча берилет: «Кайран Чүйдөн ажырап калат экенбиз, бул сарт аман-эсен коргонуна кирип кетмек болду» – деп, Байтик бакырып жибергенде Рахматулла сарбаздардан бөлүнүп, кылычын сууруп ала коргонду көздөп чуу деп кетип бара жатканда, күлүк ак сур аты менен Көкүм жетип далыдан сайганда найза эмчектен чыга түшкөн»¹⁷.

С. Закировдун пикири боюнча гана Байтик бектин өлүмүнө түздөн түз себепкер: «Кумдун үстүнө кулап, жалынып жатканда, Байтик жетип келет: – А, пачагар жан таттуу бекен!¹⁸ – деп, башын ыргыта чабат.

¹⁷ Солтоноев Б. Кызыл кыргыз тарыхы. – 2-китеп. – Б., 1993.

¹⁸ Закиров С. Кыргыз санжырасы. – 160-б.

Ал эми Т. Касымбековдо Көкүмдүн найзасынан жарадар болуп жерде жатканда, Байтик жетип келип: «Болору болуптур, кыйналбасын, найзаны сууруп ташта, жаны тынсын» – дейт. Андан кийин, «Эми бери кара Көкүм, эртеби, кечпи болор доо сага түшүп жүрбөсүн, «Байтик сайды» деп эле кой муну, мейли, мен өзүм тартайын тартарын, мен өзүм көтөрөйүн көтөрөрүн. Башын кесип, байлап кой менин канжыгама, эл көрсүн!»¹⁹ – деген экен.

Көрүнүп тургандай, бул чыгармада да Рахмат бек Көкүмдүн колуна каза табат. Бирок тарыхый булактарга кайрылып көрсөк, Рахматулланы Көкүм жарадар гана кылат, аны өлтүргөндөр такыр башка адамдар. Бул окуя Б. Солтоноевде мындайча берилет: «Байтиктин айылына Рахматулланы алып барып, жаман кара алачыкка камап коюп, канча алтын дилде берейин деп жалынса да болбой, ошо күнү кечинде карасакал уругунан Шераалыны баш кылып эки-үч киши жиберип, Рахматулланы кескилеп өлтүргөн»²⁰. Ушул эле ойду тарыхчы Ж. Жакыпбеков да далилдейт. Ал мындай дейт: «Качкан Рахматулланы Байтиктин жигити Көкүм кууп жетип, найза менен сайып жарадар кылат. Анан солтонун балдары: Дуулат, Көкүм жана Чойбек Рахматулланы өлтүрүшөт»²¹.

Демек, тарыхый булактар боюнча Көкүм Рахматулланы жалгыз өзү өлтүрбөйт. Ал эми көркөм чыгармада ар бир жазуучу бул окуяны өз алдынча алымча- кошумчалоого алышкан. Бул болсо көркөм чыгарманын законуна туура келет.

Акын, Абдылашым Смайыл уулунда бул окуялар «Эр Байтиктин Рахматулланы чабышы» деген бөлүмдө берилген. Бул бөлүм акын тарабынан чала-чарпыт жазылып, окуя өтө эле үстүртөдөн баяндалган. Башында келе жаткан акындык эргүү ушул жерде басаңдап калгандай.

¹⁹ Касымбеков Т. Баскын. – 88-бет.

²⁰ Солтоноев Б Кызыл кыргыз тарыхы. – 53-б.

²¹ Жакыпбеков Ж. Байтик баатыр // Эл агартуу, 1994, № 1

Байтик жеңишке жетишти, ысмы жалпы журтка дүңк дей түштү. Кокон хандыгынын бегин өлтүрүү ал мезгилде баатырлыкка жаткан. Албетте, Байтик чепти алуу оңой-олтоңго турбасын жакшы түшүнгөн. Ошондуктан, К. Осмоналиевдин романында сүрөттөлгөндөй каарман эки жолду тандап алат. Биринчиден, чепке дароо кол салбай, Кокон хандыгынан коркконсуп, көчүп кеткенсип, эч кимге шек алдырбай эмчектеги баласы менен аялды «элчиликке» жибершет. Экинчиден, Верныйдагы орус төбөлдөрүнө жардам сурап кат жазат.

Полковник Колпаковскийге Байтиктин кайрылуусу боюнча тарыхчы К. Молдокасымовдун пикирине толук кошулууга болот: «...Күрөштү аягына чыгарбай токтотуп коюу, чегинүү анын керт башы үчүн гана эмес, карамагындагы эли үчүн да оор болмок. Анткени 500дөн ашуун сарбаз сепилден чыгып Байтиктин элин Рахматулланын өлүмү үчүн кыргынга алмак. Ал эми орус империясы Байтик баатыр кайрылбаса деле Чүй өрөөнүнө ошол жылы согуштук жүрүшүн баштамак. Ал чечилип калган маселе эле. Ошону көрө билген Байтиктин өз элин сактап калыш үчүн бул жолго барганы айкын көрүнүп турат»²².

Мына ушуну күтүп отургансып, аскерлер жардамга келип, Байтиктин амалы менен жерди оюп, чептин ичинен чыгышат, чептин дубалын жер менен жексен кылат. Байтик чепти талкалады деген атак туш тарапка тарайт, ал эми аны чыгармада көрсөтүлгөндөй «баатыр», «манап», дешпей, «жарым падыша» деп калышат.

Романда К. Осмоналиевдин элдик мүдөөнү, эркиндикти колго тийгизген каармандын бат эле карапайым элге жосунсуз жоруктарын жасаганын айыптоосу күчтүү берилген. Байтик эч кимди тааныбай калат. Жолоочу кайрылып салам айтпагандыгы

²² Молдокасымов К. Баяны бай Байтик // Кыргыз туусу. 1996, 5-ноябрь.

үчүн, мергенчи тоодогу кийикти сурап атпагандыгы үчүн дырдай чечиндирип, тикенге бөлөп сабашат. Бир айткан сөздү укпай, кайра сурагандыгы үчүн жигиттеринин кулактары кесилет. Чыгармада акын психологиялык өзгөрүшү логикалык жактан законченемдүү болуп чыга келет. Каармандын бир кездерде азгырылып, бийиктикке жеткен адамдын психологиясы, ички жан дүйнөсү даана көрүнөт. Чындыгында эле көрүнүп тургандай, жазуучу каарманды бир беткей сүрөттөбөйт, анын оң жана терс жактары бирдей көркөм объектиге алынат.

Ө. Даникеев да өзүнүн романында Байтиктин зордук-зомбулугун көрсөткөн. Ал мал жайлаган жакшы жерлерди башка уруулардан тартып алган. Күнтуу элин, элдин нааразычылыгына карабай күч менен көчүрүп жиберет. Элдин ага болгон ишеними кетет. «Же Байтик мынчалыкка баргыдай, ким болуп кетти эле өзү? Кудайбы?! Эмненин кудайы – бийлик... Эмне десе өзү билет. Оёз менен сөзү бир»²³. Ошондой эле романда бала Кутуйан менен Байтиктин ички дүйнөлөрүнүн тирешүүсү өтө чеберчилик менен ачылган. Элдин мүдөөсүн көздөп келе жаткан акылдуу Кутуйан жалпы калайыктын тилеги – ата-бабасынын жерине кайра көчүп келүү тууралуу маселени коёт. Албетте, бул Байтикке жакпайт. Жазуучу эки каармандын кездешүүсүндөгү психологиялык кырдаалды терең, ынанымдуу көрсөткөн. Кутуйанды карап туруп, Байтиктин ичиндеги арамза ойлору удургуйт. «Тең ата болуп, тике сүйлөгөнүн кара?! Жубарымбектей тексиз жерден чыккандарга бийликтин чылбыр-тизгини тиеби?! Ким билсин, балким, эртеңки тизгин ушунукудур?! Пайгамбар жашына жете электе эле жол бергеним болбойт! Байсал турганда, мындайларга жол жок!..»

Жазуучу бийлик таткан каармандын психологиясынын чабытын көркөм изилдөөгө алган. Бийликтен ким качсын! Бийлик кумары – жашоонун өзөгү.

²³ Даникеев Ө. Көз ирмемдеги өмүр. – 169-6.

Байтик ушуну билбей коюптурбу?! Каарман бир гана нерсеге өкүнөт – Кутуйандай мезгили, жашчылыгы кайрылып келбейт! Ошондуктан, жаш балага сыр алдырып жиберип бейдарман абалда отурбайбы! Баатырдык салты менен кимдерди гана узатпады беле?!..

Ал эми акын Абдылашым Смайыл уулунда Пишпек чебин алгандан кийин, Байтик баягысындай эле калыстыгы менен элине кызматын өтөйт. Александр II нин өзүнөн сыйлык, пристав-капитан чинин алат. Ошондо да:

«Капитан болгонуна мактанбады,
Калыстык бийлик болду аткарганы.
Калкынын бири билбейт чин алганын,
Кутмандуу эли журтун так кармады.
Катуураак сабаттырчу өлтүрбөстөн,
Калк кадырын бөлөккө саткандарды»²⁴ –

деп, адилеттүү бийлик жүргүзөт. Андан кийинки бөлүмдөрдө да Байтиктин кара кылды как жарган калыстыгы даңазаланат.

Байтик баатырдын өлүмү жогоруда сөз кылган чыгармалардан К. Осмоналиевдин «Көчмөндөрдүн кагылышында» жана Смайыл уулунун «Байтик баатыр баянында» гана сүрөттөлөт. Кайсы адам эле өмүрдөн тажасын, К. Осмоналиевдин романында да Байтик өлүм менен колдон келишинче күрөшөт, жөөлүйт. Эсине бийлиги менен күлүгү келет. Бийлик менен күлүктүн убайын өмүр бою көрбөдү беле! Кантип кол жууп калат?! Өлүм менен алп урушуп жаткан каарман бирде күлүгүн жарыштарда кайра чапкысы келет, бирде бийликке тургусу келет... Тору аттын күйүтү да жанды эзет. Күлүктүн тизгинин нечен жолу тарттырбады беле? Тору ат алсыз жаткан Байтиктен өч алып, туягы менен тебелеп жаткандай... Зордук иштин акыры кордук...

Байтиктин басып өткөн жолун жазуучу ушундай кылып, жыйынтыктайт.

²⁴ *Абдылашым Смайыл уулу. Байтик баатыр баяны.* – 120-б.

«Байтик баатырдын баянында» автор каармандын өлүмүн элдин оозунан уккан окуялардын негизинде баяндайт. Биринде:

«Анткени оң бутуна чөңөр кирип,

Акырет кеткен экен Байтик өлүп»²⁵ –

деп айтылса, биринде карындашынын таламын талашып Түнтөй уруусуна барганда оң бутуна ок жаңылган экен. Ошол октун салдарынан улгайганда жарат күчөп, айыктырганга эч бир табыптын күчү жетпей, ошондон өлгөн экен. Дагы биринде Байтик уктап жатса аян берген экен. Эртеси Апар байбичеге «бир адам келет, апкаарып, алактабай жүзүн көрүп, сураган татым тузун бергин»²⁶ – деп бастырып кетет. Байбиче айтылган ишти туура эмес аткарып алып, Байтик ошондон катуу ооруга чалдыгып каза тапкан экен.

Байтик өлгөндө:

Кайрылып келбес жакка аттанганда,

Кайгыга салган экен жергемди дейт.

Кулагы уккандардын бири калбай,

Кыргыздын кыйырынан эл келди дейт.

Канайдын эр Байтиги өлгөн күнү,

Керме-тоо кадимкидей термелди дейт²⁷ –

деп, бүт кыргыз эли кайгырат.

Жыйынтыктап айтканда, Байтиктин көркөм эле-си жогоруда биз сөз кылган чыгармаларда өзүнүн оң жана терс жактары менен чагылдырылган. Өзгөчө К. Осмоналиев менен О. Даникеев жана казак жазуучусу И. Жакановдордун романдарында тарыхый инсандын оң-терс жактары ар түрдүү кырдаалдардан таразаланат. Ал эми акын Смайыл уулунда Байтиктин бир гана жагынан, тактап айтканда, анын кыраакылыгы жана калыстыгы жогору коюлуп, дал ошол сапаттары баса даңазаланат. «Дастандын автору профессионал жазгыч акын эмес, ал элдик

²⁵ *Абдылашым Смайыл уулу*. Байтик баатыр баяны. – 164-б.

²⁶ Ушул эле китепте. – 168-б.

²⁷ Ушул эле китепте. – 170-б.

ыр өнөрүнүн, айрыкча төкмөлүктүн мектебинде өз алдынча шугулданган, ошол абадан дем алып, ошол булактан азыктанган тубасалыкка жакын талант» – деп жазат чыгарманын автору туурасында акын Сүйөркул Тургунбаев. Мына ушундай негизде элдик чыгармалардын табиятында тарбияланган акын, анын булагынан суу ичпей койбойт. Акындын дастаны профессионал жазма поэзияга тиешелүү эмес, ал төкмө түрүндө пайда болгон өзүнчө бир поэтикалык көрүнүш. Ошентип, өзүлөрүнүн жеке ишмердүүлүктөрү менен кыргыз элинин тагдырына кандайдыр бир из калтырып, бирок бүгүнкү күнгө чейин тарыхтын өчүрүлгөн барактарынын арасында калып келген айрым адамдардын образдары адабиятыбыздын да барактарынан орун алып келүүдө.

А.АКМАТАЛИЕВ
Ж.БАЙТЕРЕКОВА

БАЙТИК БААТЫР БАЯНЫ

Карындагы баланын,
Хан болорун ким билет.
Кээ бир бала хан болуп,
Калк кадырын билдирет.

Бешиктеги баланын,
Бек болорун ким билет.
Бел болуп Ата журтуна,
Бек кадырын билдирет.

Ала-Тоо Ата-Мекен ыйык жерим,
Ак жалы дары болгон Ысык-Көлүм.
Атагы алыс кеткен пейли кенен,
Ак калпак акыйкатчыл кыргыз элим.
Акылман карылардан уктум эле,
Атайын жазгым келди Байтик жөнүн.

Ала-Тоо бирде кардуу, бирде карсыз,
Арасы бирде малдуу, бирде малсыз.
Ааламдын күчүн көрчү кереметтүү,
Агарып бирде айлуу, бирде айсыз.
Абалтан тоо койнунда жашап келген,
Ата-энем бирде алдуу, бирде алсыз.

Ала-Тоо бирде булут, бирде тунук,
Ай-күнү бирде батып, бирде чыгып.
Ажайып сырлары көп адам бил бес,
Анысын бирде катып, бирде сунуп.
Алдыга кадам шилтеп күндөр өтөт,
Ай сымак аста секин, өмүр жылып.

Ала-Тоо бирде шаңдуу, бирде шаңсыз,
Арасы бирде чаңдуу, бирде чаңсыз.
Адамдын арасында ар кылы бар,
Айтмакчы бири ардуу, бири арсыз.
Асырап Ата журтту күтүп келген,
Артында ордун баскан урпактарбыз.

Ала-Тоо бирде бүркөк, бирде ачык,
Аркарын кээде катып, булут басып.
Ак кардын мөңгү суусу оргуп чыккан,
Арыкка батпай агат жайда ташып.
Анда биз агым болуп жашап келдик,
Аркалап нечен кыя белести ашып.

Ала-Тоо касиеттүү кымбат жергем,
Ар кимге алдын тосуп кубат берген.
Ажарлуу аппак жүзү жарык кылып,
Алмашып Ай, Күн нуру чыга келген.
Абалкы Ата-бабам из калтырып,
Аттуу жөө, жол жүргөндөй болуп кербен.

Ала-Тоо бирде ысык, бирде мээлүүн,
Аттанып бара жатсаң таза абасы,
Атайын беттен сылайт төгүп мээрин.
Атыр жел апабыздай эркелетет,
Акырын басып жүрсөң кырка жээгин.

Ала-Тоо аймагы кең, жери түктүү
Атайын карасаңар көлү күзгү.
Адамды кыялдантып ойго салат,
Алдыңда минген атың куштан үркүп.
Алыска айланчыктап кете албайсың,
Анткени кыргызыма кутман түркүк.

Ала-Тоо асыл жерим аймагы кең,
Ак калпак кыргызымдын баарына тең,
Ачылгыс көп сыры бар уюп жаткан,
Арасын ачып көрсөң түгөнгүс кен.

Азыраак акын болуп калыштырмын,
Алланын амиринен жаралып мен.

Ала-Тоо аскасында шумкары көп,
Алыска аты кеткен тулпары көп.
Акылы, жүзү элдин арасында
Айтылып ысмы жүргөн кыздары көп.
Абалкы баатырларды эл айтышат,
Атабыз хан Манастын урпагы деп.

Ак калпак кыргыз элим эгин айдап,
Алты айлык кыш күнүнө жемин камдап.
Азыр да жайлоо көркүн чыгарышып,
Атайын желе-желе бээсин байлап.
Андагы айтып кеткен накыл сөзүн.
Аткарып келет урпак пейлин кармап.

Ала-Тоо аймагынын бир бурчунан,
Ак калпак мейман досчул кыргызыман.
Айтылуу Эр Байтик дейт төрөлүштүр,
Ажарлуу өзүбектин бир кызынан.
Атайын дастан кылып жазып койдум,
Айрымдар сөз кылганда угушуман.

Айтылат солто болуп түпкү атасы,
Андагы элдин тийген бүт батасы.
Арада жаңылыштык боло берет,
Адамдын болбойт дебе түк катасы.
Ар кимдер сүйлөй берет сөз көптүрүп.
Аныктап билип көрчү ким тазасы.

ЭР БАЙТИКТИН ТЕГИ

Байтиктин солто болгон түпкү теги,
Босбөлтөк деп айтылат сүтпү жери.
Бир-бирден оозго салсаң каймак татыйт,
Бал сымак жемиштердин шириндери.

Башы Чүй аяк жагы Талас болуп,
Байыртан бизге маалым ички чеги.

Бабабыз солто болгон үч мыкты уулду.
Бирөө Чаа, калган экөө Күнтуу, Култуу.
Баатырлар жана акылман Чаадан чыгат,
Басышып келген жоодон ызы-чууну.
Балдарга берип кеткен белек кылып,
Бабалар – Ай тамгалуу аппак тууну.

Улуусу үч баланын Күнтуу болгон,
Уулуна Күндөй бол деп атын койгон.
Улгайган адамдардын айткандарын,
Уккамын эл аралап оңду солдон.
Улуу эл деп айтылат арабызда
Учурда биле албадым кими чоңдон.

Күнтуусу тандап минип чоң жоргодон,
Кийгени зоот көйнөк тордомодон.
Кийирбей душмандардын алдын тосуп,
Калкына бийик сепил коргон болгон.
Катылып жоолор келсе найзалашып,
Кыйкырып ураан айткан солтологон.

Күнтуунун бир урпагы Ашырбайды,
Кулагым угуп калган жашырбайлы.
Кулжага баратканда ашуу ашып,
Көр-коону көрө коюп кардын жарды,
Көрүнө өлүм чиркин келе калса,
Канжыгага байлаптыр асыл жанды.

Күнтуунун дагы шайыр бир кулуну,
Калкыбыз айтсак билет эл куудулу.
Кадимки Термечиктин Шаршени ал,
Көз менен бала кезде көргөм муну.
Калганын биле албадым сурабадым,
Калк бийлеп чыккандардан кимдер тыңы.

Экинчи бир баласын Култуу атап,
Элинде жүрсүн деген алып атак.
Эң эле элпек өсүп кичи пейил,
Эл журту дайым турган аны алкап.
Эрлиги анын дагы бир кишидей,
Эки көз ирмелбептир болуп жалтак.

Култуунун бир урпагы мыкты дегин,
Калк ичи эки кылбай айткан кебин.
Кайдагы бузукулар колдуу болуп,
Кайран жигит жаш өткөн келип өлүм.
Кашкайып, тике карап мыктыларга,
Көз менен жалтактатып эрдин көбүн.

Казыркы эл айтып калат отурушта,
Кыйын деп Асыл уулу Салмоорбегин.
Култуудан чечен чыккан токтоноюн,
Кулагым чалып калган косколоюн.
Кара чымын угулчу учканда дейт,
Кеп салса көпчүлүккө токтомоюн.
Көздөрүн ала качпай карап турган,
Көргөнсүп көкөлөгөн боз торгоюн.

Кызматын калкым билет даңкы тайдай,
Коюлган ак сакалы ачык айдай.
Казыркы урпактары арман кылат,
Көп сырын сыналгыга жазып калбай.
Кыргыз-казак элине аты чыккан,
Култуунун бир кулуну Осмонкулдай.

Ээрчишип Күнтуу, Култуу бир жүрүшкөн,
Эгиздей кийимдерин бир кийишкен.
Эл ичи кандай болуп жаткандыгы,
Экөөлөп көзүн салып бир билишкен.
Эки уулум тизгинимди алды го деп,
Эр Солто үмүт кылган сүйүнүчтөн.

Чаа деген ысмым берип кенжесине,

Чакырып чал-кемпирди өргөөсүнө.
Чогултуп акындарга ыр айттырган,
Чүрпөмдү кошкула деп термесине.
Чырпыгым чынар болуп өсө берсин,
Чолпондой көрүнөр деп эл көзүнө.

Ушундай тилек кылып атын коюп,
Урматтап мейман күтүп малын союп.
Узатып келген элди солто атабыз,
Үч уулун белге таңып пейли тоюп.
Уядан учуп чыккан шумкар куштай,
Умтулар убагында тизгин чоюп.

Ушундай солто бийдин үмүтү бар,
Учурда билалбады кимиси шар.
Узартып тизгинимди улап кетер,
Улгайып калган кезде үлүшү бар.
Узун ой кээ күндөрү ойлоп коёт,
Упрактын кийининде кимиси бар.

Улгайып солто баатыр бара жатыр,
Убайым санаасына кирбейт такыр.
Учкан куш сыяктанып күнү келип
Учаармын бул дүйнөдөн болуп закым.
Уучум кур эместир менден кийин
Упрактын бийлеп бирөө чыгар акыр.

Өзгөчө Чаа уулуна көңүл буруп,
Өзүмдөй болот го деп үмүт кылып.
Өзүнчө ойго батып курсан болуп,
Өмүрү өтө берди алга жылып.
Өйдөлөп туруп койбой Чаасы жатат,
Өң-түсү өзгөрүлбөй түгү чыгып.

Баласын көрө коюп үмүт үздү,
Баягы кубанчы жок күткөн ички.
Бетинен беш байпактык түгү чыгып,
Бутактай өңү болду боп-боз күзгү.

Бушайман боло түштү бир заматта,
Балдарым болобу деп менин түпкү.

Үмүтүн үзүп койду көңүл бурбай,
Үчүнчү баласынын мойну кылдай.
Үшкүрүп солто атасы санаа тартат,
Үргүлөп отурганда өйдө турбай.
Үстүндө эски чапан, асты кийиз,
Үйдөгү бир баланын жөнү мындай.

Жедирбей аш-тамагын жөтөл болду,
Жашоонун корун тартып кесел болду.
Жалдырап жата берет кыймылдабай,
Жылышка даремет жок бечел болду.
Жаны бар көкүрөктөн деми чыгып,
Жүзү боз берки уулдардан бөтөн болду.

Жүзүнө чий калкалап убактылуу,
Жанына жолотподо уяттууну.
Жарышып эл бийлеген эки уулуна,
Жараткан жалгай көр деп кубат кылды.
Жүрөгү ойлоп калды солто бийдин,
Жакшылап сынчы атага сынатууну.

Алыстан солто атабыз сынчы алдырган,
Аягым кандай болот деп тагдырдан.
Атайын сурап калат сынчы акеден
Алладан жакшылыкты күтөт бир жан.
Айтыңыз жашырбаңыз болор сырды,
Акыры кандай урпак балдарыман.

Ат минген кош баласын бат алдырат,
Ар бирин ачык айт деп сындаттырат.
Ага-ини Күнтуу, Култуу уландарын,
Ардактуу сынчы акебиз ылгап турат.
Аттары күлүк чыгып кызы сулуу
Акыры ушундай эл мындан чыгат.

Укканда ушул сынды солто бийиң,
Ушундай болобу деп менден кийин.
Убайым тартып турган учурунда
Уздай ачмак болду көңүл кишин.
Уулундун периштеси бешенеңде,
Көргөз дейт катып койбой дагы бирин.

Дегенде солто бийиң үйгө кирет,
Далдоодо жаткан Чааны ай ким билет.
Дуба окуп Санчы-сынчы жүзүн көрүп,
Жапкын деп жүзүн бачым күңгүрөнөт.
Дегеле адам билбес бул баладан,
Думугуп жаткан шумдук сырды көрөт.

Жылаңач бечел болуп жаткан тура,
Желкеден жети дөөлөт баскан тура.
Жетиге толгон күнү уулуң басат,
Жеткирди менин сыным жаңсап буга.
Жалынып жаратканга тобо кылып,
Жобурап Санчы-сынчы айткан тура.

Айтканын сынчы атанын эскерейин,
Алдыңан окурманым өткөрөйүн.
Аранда билген болсо ичке катпай,
Айткыла элим билсин сөз берейин.
Абалкы аталардын айткан сөзү,
Азыраак билишимче чечмелейин.

«Кулжа кулач меш кызыл беги турат.
Ат качырбас боз айгыр эри турат.
Ач арстан жалы бар шери турат.
Ийри кара шылк моюн бөрү турат.
Таңдайы жарык чечендин кеби турат.
Туура бийи баш койкоң чеби турат.
Түмөндөгөн Чоң байдын эни турат».

Сынчы ата жай баракат басып демин,
Солтого сылык сыпаа айтып кебин,

Солобоң көтөрүлөт урпагыңдан,
Сынымдын чындыгы бар болбойт төгүн.
Сыгып турат уулуңду жети дөөлөт,
Санаа тартпай жүрүңүз ачып көңүл.

Ушундай боло берет бул жалганда,
Ууланып түшө бербей сиз арманга.
Улардын жөжөсүндөй учуп чыгат,
Убайды көрөт балдар жашаганда.
Учуру келген күнү аты угулуп,
Учуңуз толот кийин капаланба.

Уулуңду белге таңып жүрө бергин,
Убайым тарта бербей сөзгө келгин.
Умтулуп канат кагып шумкар болот,
Ушуну сын көз менен даана көрдүм.
Уруксат болсо бүгүн мен кетейин,
Убайды балдарыңдан бийим көргүн.

Батасын сынчы берип кете берди,
Божурап ичтен айтып келмелерди.
Баяны сынчы акенин туура келип,
Балдары солто атадан эл көбөйдү.
Баарынан кийинкиси башы койкоң,
Байтиктей айтып өткөн кеменгерди.

Жетиге толгон күнү уулу басып,
Жаркырап солто атасы көңүл ачып.
Жолборс жүрөк жүзүндө мүнөзү бар,
Жөнөсө балдар менен аралашып.
Жылмайып карап коюп өтүп кетчү,
Жанынан кээ күндөрү бара жатып.

Карынын айткан сөзүн уккан кулак,
Каракчы, Талкан, Тата, Чаадан чыгат.
Күнтуу, Чаа, Култуу деген үч баласын,
Кезинде Санчы-сынчы айткан сынап.
Кылымдап бабам кетип урпак келип,

Кечирген андан бери нечен убак.

Чаадан келет Каракчы, Тата, Талкан,
Чүй боорун жоодон сактап болуп калкан.
Чыр чыгып калган болсо жаакташып,
Чечени кыйын кезде акыл тапкан.
Чоңу бар, кичине бар, баатыр балдар,
Чүнчүтпөй душмандарга элин баккан.

Тун уулу Чаа атанын айтсак Талкан,
Туруптур эл башкарып болбой жалтаң.
Туйгундун кыраанынан таптап алып,
Тамаша курган кармап тоодон калтар.
Тагдырдын буйругунан бирден келип,
Талкандын урпактары болуп залкар.

Ойлонуп Чаа атабыз, бара жатып,
Ойт берген бир адамды кармап алып.
Оңбогон кайдан келген каракчы деп,
Оң бутун байлап коюп чалма салып.
Оо кудай, бере көр деп сүйүнчүлөйт,
Олтурса бир жигити жакын барып.

Буюрса болдуңуз го дагы уулдуу,
Баа деген перзентиңдин үнү угулду.
Башына чалма илгендей күнөөсү эмне,
Байлапсыз каракчыдай бул шумуңду.
Батыраак мен кетейин жол го түшүп,
Бериңиз сүйүнчүңө ырымыңды.

Көңүлдү кубандырып таң атты деп,
Кудайым дагы бир уул жаратты деп.
Көзүмө каракчыдай көрүнүп бул,
Куюндап менден качып баратты деп.
Кудайдын буйругуна баш ийебиз,
Кулунга ат коёюн Каракчы деп.

Каракчы Талканга ини Татага ага,

Коюлган Каракчы деп атын кара.
Көрүнүп көздөрүнө эмне келсе,
Коюшкан балага атты тийип бата.
Кыз берип ынтымактуу куда болуп,
Казыркы эл, бири жээни, бири тага.

Балдары баатыр чыгып Каракчынын,
Бабалар наамын берген Бөлөкбайбыз.
Булансай, Аламүдүн, Ысык-Ата,
Белгилүү илгертеден кенен сайбыз.
Баш багып келип калса ач жылаңач,
Биз анда мейман досчул белең жайбыз.

Байсейит, Бүтөш дейбиз Каракчыдай,
Балдары баатыр чыгып дайыма шок.
Бөлөкбай деп айтылат эл ичинде,
Баштаса ата текти Каракчы жок.
Байыртан жашап келген урпактары
Бөксөрбөй курсактары карыны ток.

Байсейит балбанырак адам болгон,
Беттешип калса кокус качпай жоодон.
Бир айыл чыр чыгарып айып тартса,
Бат эле куткарчу экен келген доодон.
Байыр алып жарап келген эли менен.
Башаттуу Сынташ, Аксай бөксө тоодон.

Байсейиттин урпагы Абейилде,
Балбандык касиет бар ал бир пенде.
Башка чаап бир буураны өлтүргөн деп,
Баяны айтылууда ар бир элде.
Беттешип ажал менен кармашкан дейт,
Бүткөндө жашоо күнү айтып келме.

Бүтөшү баатыр адам мерген болгон,
Барыптыр аркарларга атып ондон.
Бөлөкбай деп аталган урпактары,
Бөлүнүп элден чыккан коркпой жоодон.

Балдары Каракчынын аталсын деп,
Бир кары Бөлөкбай деп айтып койгон.

Бүтөштүн байбичеси болгон таңсык,
Балдарын көчкү алганда калган Жакып.
Байкасак абысындар аңдышкан жоо,
Бир балаң, кимге опо дейт бара жатып.
Көзүңөр өткөн кезде биздин балдар,
Колунан малын-мүлкүн алар тартып.

Өгүңкү абысындын айткан кеби,
Өзөктөн кетпей кийин ойго келди.
Өзүнө синди кылып Бүтөшүнө,
Өрттөнүп эт жүрөгү издеп элди.
Өңү назик, өзү жаш Кагаз кызды,
Бүтөшкө кеңешпестен алып берди.

Кыдырып күн-түн жүрүп кыйла жерден,
Келатып такыячан кызды көргөн.
Калыңын таңсык төлөп куда түшүп,
Кагазды Бүтөшүнө алып берген.
Кудайдын буюрганы бул эмеспи,
Беш эркек бул дүйнөгө удаа келген.

Ошентип тууган тапкан Жакыбына,
Ойлонуп өзү ыраазы акылына.
Олуя аяр, таңсык аял экен,
Ойдо жок иш жасаган ашыгына.
Ойнотуп өзү бакты беш баланы,
Ортоктош кылып бүткүл асыгына.

Акылман Кожогелди Жакыбынан,
Ак калпак кыргыз таанып акылынан.
Айылга бийлик кылып калыс болгон,
Адашпай эл башкарган басыгынан.
Ааламга токсон алты жыл жашаптыр,
Алланын ага берген жазымынан.

«Таңдайы жарык чечен Кожогелди»,
Токтотуп чатак кылган басып элди.
Тиягы Талас, Алай, Ошту аралап,
Көрүштүр Тянь-Шанды, Ысык-Көлдү.
Кийинки урпактарды мурун билип,
Сынчынын айткандары туура келди.

Беш баланын бирөөнөн баатыр чыккан,
Бүт кыргыз, казак эли атын уккан.
Боюна зоот кийбей жайдак атчан,
Беттешип калса жоонун тобун бузган.
Бел болуп солто элине Жаманкара,
Турганда келе албаптыр эч бир душман.

«Ач арыстан жалдуусу Жаманкара»,
Аркасы кереметтүү жалын кара.
Андагы баатыр болгон мыктылары,
Алдынан чыкпай коркуп барбай ага.
Айтууга татыгы бар баатыр экен,
Анын кылган иштерин айтсак жана.

Бир күнү Жаманкара уктап жатса,
Бүт жагын муз койгондой муздак кылат.
Бурулуп карап көрсө баш көтөрүп
Бүктөлүп соймоң этип жылан турат.
Былк этпей жатып берсе соймоң этип,
Былкылдап боору менен өйдө жылат.

Жыландын бүт кыймылын аңдып көрдү:
Жылаңач Жаманкара жата берди.
Жакындап кекиртекке келген кезде,
Жабылуу оозун секин ача берди.
Жарым кес узундугу жылан келсе,
Жылбаган бир ордуна оңой эрби.

Билмексен болуп анда баатыр жатты,
Баяндап айтуу кыйын ошол чакты.
Баш багып сойлоп жылан тилин сунуп,

Бүктөлүп ачык оозго салды башты.
Башынан кырча тиштеп чайнап анан,
Бүдүрүн калтырбастан бүркүп чачты.

Кичүүсү болгон уулу Чаанын Тата,
Көрүптүр улгайганда тийип бата.
Казыркы муундарын биз билбейбиз,
Келатат аты аталып тогуз ата.
Кулагым уккан болчу эл оозунан,
Кечиргин сөзүм болсо эгер ката.

Тата уулум татыр бекен татыбаспы,
Төрөлүп келген күнү көңүл ачты.
Той берип коёюн деп эл чакырып,
Тура калып ордунан ары басты.
Тоодой чара эт кылып чыгын берип,
Тобу менен тоюнттуң кары-жашты.

Татанын Шайыбеги баатыр чыккан,
Тоолуу түз аймагынын эли уккан.
Тирешип найзалашып эрөөл болсо,
Томкоруп нечендерди жеңип уткан.
Турчу экен ошол кезде сырттан өтүп,
Титиреп кол сала албай коркуп душман.

Талкандын балдарынан мыкты чыгат,
Тургула окурманым бирден сынап.
Талашып сөз кылганы ушул азыр,
Түлөберди, Жаңгарач, Канайды угат.
Түптүү солто элине коргон болуп,
Тикесинен тик болуп Байтик турат.

Талкандан тараган уул он болуптур,
Таргыл чаар жолборс болуп комдонултур.
Төп келип акыл менен эрдиктери,
Туу кармап кенен Чүйгө зор болуптур.
Түлөберди, Жаңгарач, Канай, Байтик,
Туткасын элдин кармап чоң болуптур.

Талкандын уулу Кошой ордун баскан,
Туш-туштан досту күткөн барып атчан.
Той-ашын бирге өткөрүп сиз, биз дешип,
Таанышып тил табышкан кудалашкан.
Тага, жээн болуп кийин урпактары,
Тийишпей бир-бирине ымалашкан.

Кошойдун бир баласын Жамансарт деп,
Колунда болгон элин таратпас деп.
Караңгы, жарыгы жок айсыз түндө,
Келаткан ак жолунан адашпас деп.
Калкынын ынтымагын күчөтүптүр,
Кыргызбыз бизге чатак жарашпас деп.

Жамансарттын кулуну Түлөберди,
Жашынан бак-дөөлөттү кудай берди.
Журтуна калыс болуп жол көргөзүп,
Жогорку ата жолун улай берди.
Башынан сыймык учпай кыдыр колдоп,
Бүт элге ынтымакты Кынай берди.

«Кулжа кулач меш кызыл деп айтылган»,
Кадыр сыйы кыргызга бүт артылган.
Калкын бийлеп өмүрү өтө берди,
Көңүлү куунак болуп күн артынан.
Касиети жогору көтөрүлүп,
Кетпептир көзү өткөнчө түк баркынан.

Атасы Түлөберди Эшкожонун,
Абайлап байкап келген сөз коногун.
Алысты жакын кылып пейли менен,
Алдын-ала билчү экен дос болорун.
Атасак балдарынын эң улуусу,
Айттым мен атасына окшогонун.

Кенжеси болгон экен Канай уулу,
Көзү ойноп балдарынан айтсак тыңы.
Көргөн дейт улгайганда Түлөберди,

Калкына мырза кылып куштап муну.
Канчалык эрке болуп өссө дагы,
Көрүнбөй чоңоюптур эч бир чыры.

«Ат качырбас боз айгыр Канай болуп»,
Ар кимдин оюн билген карай коюп.
Атагы алыскы элге угулуптур,
Арбак колдоп башына таалай конуп.
Айткан сөзү түз экен эл ичине,
Аталган жебе дейбиз жаадай болуп.

Карагат, чие суунун жээгинде бар,
Канайдын жаш кезинен дээринде бар.
Ким менен сүйлөшпөсүн сөзү ордунда,
Кантсе да акыл эси мээсинде бар.
Кең Чүйдү башкарууга бел байлаган,
Касиет атка минее ээринде бар.

Эшкочо эки тизгин бир чылбырын,
Ээлетип инисине тапшырганда.
Ээленет тизгин бербей Канайыңды,
Элик, сур аргымагы бастырганда.
Эркелик эбак кетип калган окшойт,
Эң токтоо, болсо дагы жаштык анда.

Тагасы Таластагы саруу эли,
Тай союп кутгукташып келди көбү.
Тапшырып Канай мырза карыганда,
Туруктуу болуп анда айткан кеби.
Таякени пир деп коёт илгертеден,
Табышмак эмес, чындык бардыр жөнү.

Кең Чүйдү бириктирип баштап калды,
Киргизбей келген жоодон сактап калды.
Канайдын акыл-эсин карагыла,
Койдуруп элди бузган акмактарды.
Калкына кадыр баркы жогорулап,
Көргөн эл жаш жигитти мактап калды.

Туюктан жол таба албай бара жатса,
Тууган керек андайда каралашса.
Түбү чоң тың балдардын аты чыгат,
Төштүктөй дөө-шаа менен аралашса.
Талыкшып Канай мырза карыганда,
Тизгинин берген экен Жаңгарачка.

Жаңгарач жалгыз болот Эшкожодон,
Жол баштап Сары Өзөндө эл коргогон.
Жамаатташ жалгыз үйлүү келип консо,
Жан багып ошол кезде кор болбогон.
Жери асыл жемиши мол кенен Чүйгө,
Жыла басып келиптир эл ондогон.

«Ийри кара, шылк моюн Жаңгарачты»
Ишин көрүп бир кары койгон атты.
Илээ менен душманды жеңип турган,
Ишенимдүү кемеңгер чыгып даңкы.
Ийгиликтүү болуптур баскан жолу,
Ички-сырткы элдерге жетип баркы.

Жаңгарач жарым кылым элин билген,
Жагымдуу жан сергитээр кебин билген.
Жетсе да карылыкка моюн сунбай,
Жаштардай атка минсе жеңил жүргөн.
Жигиттин тыңдарынан тандап алып,
Жылмайып капасы жок өмүр сүргөн.

ЭР БАЙТИКТИН АТА-ЭНЕСИ

Бой жетип Канай өсүп бара жатты,
Балалык учкул кыял ала качты.
Бастырып атчан жүрсө тилеп коёт,
Болсо деп бир сүйгөн жар акыл тапчу.
Башына жаздык коюп кыйшайганда,
Бир кызды алайын деп ойлоп жатчу.

Башына сыймык конуп, кыдыр даарып,
Бүт кыргыз Канай бийди билген таанып.
Баштаган Солто элин ынтымакка,
Бирөөгө катуу айтпай, жүрбөй каарып.
Бооруна келген адам кенен Чүйгө,
Байлыктын кучагына калчу маарып.

Бериптир чоң кудайым бакты, таалай,
Бастырып четтен өтүп душман даабай.
Баркы бар Канай бийдин атын уккан,
Баш багып келген экен адам далай.
Буюрган туз насиптин даамын татып,
Боз улан кезинде бий болгон Канай.

Биз билсек Аларчада мөлтүр башат,
Бир тамчы суусун ичсең чаңкооң канат.
Бар экен Аскарбек чал сөзгө чебер,
Байгелди кыштагында азыр жашап.
Барганда айтып берди калпы жок деп,
Баяндап аялдарын бирден атап.

Саамайга кырк өрүлгөн чачы кундуз,
Сүйкүмү асмандагы чолпон жылдыз.
Суусаткан көркү менен жигиттерди,
Суйкайган, жайдар мүнөз Нал бир нур кыз.
Сыртынан ашык болуп айрымдары,
Суктанып башка кызга көңүл бургуз.

Ал кызың саамайына чачын өрүп,
Атайын чака кармап сууга келип.
Ашыгып бара жаткан Нал кыз болчу,
Алдынан чыга калса Канай көрүп.
Аялым болуп калса деп ойлогон,
Атама айттырсам деп көңүл бөлүп.

Атасы алып берген кудалашып,
Ал экөө жашап калган ымалашып.
Арттырган турмуш жүгүн, өмүр белин

Алдыга кадам шилтеп булар ашып.
Ардактап бирин-бири сыйлап жүрдү,
Айтышпай ойноп-күлүп көңүл ачып.

Аларча жели бетке согуп турду,
Аларда ырахат күн болуп турду.
Асмандан ай көрүнүп балканактай,
Ал экөө караганда толуп турду.
Аялды чуркап албай, буйруп алат,
Алланын амиринен жолуктурду.

Арадан айлар өттү, жылдар өттү,
Аралап аймагынан көрдү көптү.
Алысты жакын кылып тууган болуп,
Айтылуу кенен Чүйгө курду чепти.
Ар кайсы элге барып күйөө делип,
Аялдан алган экен Канай төрттү.

Биринчи аялынын атын айтсак,
Бөлөкбай элиндеги Нал кыз деген.
Берметтей көзү жайнап келишимдүү,
Булганыч кир кол тийип алгыз деген.
Бир тууган эже-сиңди уялаш жок,
Бечара бир уядан жалгыз деген.

Жубайлар Нал кыз, Канай турмуш куруп,
Желеге кулун байлап кымыз кылып.
Жергесин бириктирип эл башкарып,
Жарашып жүргөн кезде сыйга тунуп,
Жолугат ай мончоктой дагы бир кыз,
Жолоочу жолдо жүрсө теңир буйруп.

Жашоосу адамзаттын жолу кылдай,
Жолугуп калган кездин жөнү мындай.
Жайында Аламүдүн кирген убак,
Жол жүргөн соодагерлер алга жылбай.
Жээгине атын суунун базар ачып,
Жанына адам келсе соода кылмай.

Ташкенттен соодагерлер келип турат,
Токмоктун базарына убап-чубап.
Тоо суусу ээ-жаа бербей күр-шар этип,
Ташкындап таш агызып кирген убак.
Түн-күнү шаркыраган добушунан,
Тектирден теке аткандай кулак тунат.

Токмоктун базар жыйын элден сурап,
Ташкенттен соодагерлер жолго чыгат.
Төө өркөч болуп аккан Аламүдүн,
Ташкындап турса өтө албай карап турат.
Тигишип чатырларын кыркалекей,
Тим жатпай суу боюна базар курат.

Алардын бири келген кызы менен,
Атасы эркелетип ала келген.
Алыстан Канай көрүп ак чатырды,
Алар ким деген болуп бара берген.
Ала топу башына кийип алган,
Атайлап карап көрсө бөлөк элден.

Атайын көрөйүн деп ак чатырын,
Ал жакка буруп калды ат басыгын.
Атын алып соодагер үйгө кийрет,
Анда Канай байкаптыр жаткан кызын.
Аял кылып алсам деп дитин коёт,
Андагы өзүбектен жаккан кызын.

Ак чатыр кире калса түркүн боёк,
Айтылуу уз чебери койгон боёп.
Ай пери сыяктанган сүзүлгөн кыз,
Алардан уялгансып турат кетпей.
Алдыртан Канай карап көз жүгүртсө,
Ажары ак гүлүндөй сынга толот.

Канайдын аты чыккан, баркы чыккан,
Кыргызга туура сүйлөп даңкы чыккан.
Кең Чүйдүн ээси болуп жоодон коруп,

Касиеттүү элине ал бир кутман.
Көз салып кылыксынып өзүбек кыз,
Көргөзөт өзүн-өзү карап туштан.

Кыраакы Канай аны байкап калат,
Кымыңдайт жаш жигиттей жалтак карап.
Көздөрү ай сыяктуу жоодураган,
Көрүнүп ак жүзүнүн нуру тамат.
Койнунда Нал аялы болсо дагы,
Көңүлүн өзүбек кыз ээлеп алат.

Көп оокат дасторконго коюп нанды,
Канайды коногундай кабыл алды.
Кетирбей колундагы жакшы учурду,
Кызыңды бериңиз деп кебин салды.
Кудайым буйруп койсо кайда качмак,
Колдорун кармаштырса эки жарды.

Канайдын айтканына макул болуп,
Калыңдын баасын айтып шартын толук.
Күйөөнү аздыр-көптүр сыйы менен,
Коноктоп колдон келген ашын коюп.
Калыптыр ошол күнү ымалашып,
Кыргыз менен өзүбек жакын конуп.

Көктөгү ай балканактай толуп турду,
Көргөзбөй жат душмандан коруп турду.
Көөдөндөн конуш алган Эренчеге,
Кудайым куттуу жерден жолуктурду.
Калыңын айдап келип тоюн берип,
Канай бий алган экен колуктуну.

Солто элин Канай билип ханы болду,
Сүйкүмдүү Эренче кыз жары болду.
Сайдырып саймаларын боз үйүнө,
Суу жээктеп үй тигилип айыл конду.
Суусундук бал кымыз бар ичээрине,
Сыйлашып күн өткөрдү кичүү чоңду.

Толукшуп толуп турган жайдын кези,
Тигилген Эренчинин ак өргөөсү.
Тушунан бара жатып карай калып,
Таңыркап карап калчу элдин көзү.
Тапканы сарттын кызы Канайдын деп,
Тараган кээде элге ушак сөзү.

Канайда эки сулуу аял болгон,
Көз кырын салып турчу карап жондон.
Кем эмес ар биринин тиккен үйү.
Көлдөгү кош ак куудай катар конгон.
Кирчү экен кезек менен өргөөсүнө,
Келгенде эл кыдырып сапар жолдон.

Бойтоюп күндөш менен байбичеси,
Берметтей көзгө сүйкүм ар мүчөсү.
Бирөөнү ылдый көрбөй, өйдө көрбөй,
Барктап эки аялын бирдей көрчү.
Булардын бирөө төрөп берсечи деп,
Бала деп басса-турса көңүл бөлчү.

Ошентип өтө берет тирликтери,
Опол тоо сыяктанып бирликтери.
Оокатын кыла берет эл катары,
Ортодон орун алып түндүктөрү.
Оболоп учкан куштай эки аялдын,
Оюнда Канай болот үмүттөрү.

Алланын буюрганын моюнга алып,
Ар кими өз өмүрүн сүрө берет.
Атаандаш болбой экөө ынтымактуу,
Ар бири оокат кылып жүрө берет.
Ата деп айттырууга Канайына,
Атаганат, берсечи бирөө төрөп.

Арбыган эки аялдын ынтымагы,
Аңыз кылат көргөндө журттун баары.
Арага бузукулар түшө калса,

Алардын сөзүн келбейт уккулары.
Акылман аял болчу экөө бирдей,
Алдында толуп турат ырыстары.

Бүлдүрүп бир айылды бузукулар,
Бал тили баш айлантып кызыктырар.
Бир сөздү эки кылып эптештирип,
Бүргөдөй канаты жок учуп чыгар.
Баштаса секин келип арам оюн,
Билмексен болуп такыр укпайт булар.

Таластык тагалары саруулардан,
Той берип чакыртканда Канай барат.
Төрөдөй карыясы сөз баштады,
Той бүтүп калган кезде мейман тарап.
Таежесин жээни алып кетчү деди,
Таңгандай кызын болуп тике карап.

Аксакал айтып сөзүн жообун күттү,
Апкаарып Канай түркүн ойго түштү.
Алланын буюрганы ушул болсо,
Аялдан аламбы деп өзүм үчтү.
Алдырбай ички сырын тагаларга,
Акыры макул болуп сөзү бүттү.

Үчүнчү аялынын ысмы Алтын,
Үлпүлдөп гүл сыяктуу ал бир жаркын.
Үлүшүн кошкон күндөн Канайынын,
Күкүктөй үн чыгарып жазат жарпын.
Үчөөнү бирдей көрүп таарынтпастан,
Үйүндө, сыртта болсун билет баркын.

Көз салып баскан-турган кадамына,
Катуу сөз айткан эмес аялына.
Кыргызга, өзүбекке күйөө болуп,
Кетирбей жеткен экен талабына.
Кемсинтпей аялдардын кыялын таап,
Канайдын касиетин карагыла.

Кудайдын беришинен Налы төрөп,
Колуна Канай кармап алып көрөт.
Карачы теңириндин жакшылыгын,
Кой сындуу бала артынан бала жөнөп.
Канайдын пейилине ылайыктуу,
Конгон дейт Эгем берген бакты дөөлөт.

Канай бий тун балага күндө келет,
Кантсе да аман жүрсө бул бир жөлөк.
Кудайдан арта турган жакшылык көп,
Каниет кылып дайым жүрүү керек.
Калкына арнап берип бешик тоюн,
Көрүнгөн бул баласы Бошкой делет.

Бошкойдун бир баласы Өзүбек дейт,
Баратса Кыдыр ата кезигет дейт.
Байлыгы бүт кыргызга маалым болуп,
Бир мейман келип калса чечилет дейт.
Бузулбай аппак пейли эч убакта,
Берилген убадага сөзү бек дейт.

Нал, Алтын аялдары Эренче экен,
Намызы ал үчөөнүн айтсак бекем.
Нак өзү тандап алган аялдары,
Нагызын айтсак Канай болгон көсөм.
Башыңыз булут болуп көккө тийсин,
Баары бир бузук чыгат элден нечен.

Бузукка кирбегиле эсиң болсо,
Башка чаап кейитпегин жетим болсо.
Бушайман боло бербей кечирип кой,
Бирөөдөн ыза көрүп өчүң болсо.
Батасың душманыңа сыр алдырбай,
Бир жүрүп жан эргитээр сөзүң болсо.

Андыктан баскан жолду аярлагын,
Арадан бузук чыгат абайлагын.
Ак пейлиң жерге калбайт көктө болот,

Адам келсе аш-тамак даярдагын.
Азбы, көпшү жүрөбүз эл ичинде,
Акыры акырет жай барар жагың.

Ак карлуу Ала-Тоонун шумкары бар,
Ааламга канат күүлөп учканы бар.
Абалтан ата бала тизгин берип,
Артында адамзаттын урпагы бар.
Атасы даңктуу болсо, барктуу болсо,
Алдейлеп бир баласын мырза кылар.

Атадан алтоо болсоң бар жалгыздык,
Абайла акыр бир күн башка келет.
Ата бөлөк эне бир уялаштар,
Ата тегин кууп айтсак башка делет.
Андыктан өзүңдү өзүң сыйласаң сый,
Акырын көргүчөктү шашпоо керек.

Эне бөлөк ата бир болуп калса,
Эки тууган деп коёт эл арасы.
Эрегишип кетишсин бир атанын,
Эркелетип өстүргөн тең баласы.
Каны бирдин жаны бир деп айтылат,
Кичинеге чоң бала бел агасы.

Айрымдар толук билбейт адам жайын,
Артында урпак болот балаң дайым.
Атасы Түлөберди эл башкарган,
Анда мен Кенже уулунан баяндайын.
Айтылат кулжа кулак меш кызыл деп,
Ата-бала дайынын кабарлайын.

Атанын ордун басып эл бийлеген,
Ардактап күткөн экен досту миңден.
Ат качырбас боз айгыр Канай болуп,
Айтылып эл ичинде дайым жүргөн.
Аялдын төртүнчүсүн айтып берем,
Алтымыштан ашканда Күмүш тийген.

Асылбаштын кызы экен Күмүш деген,
Алыптыр аны Канай үмүт менен.
Акыркы өмүр жолун өткөрүптүр,
Айылга баркы чыгып жүрүп кенен.
Аскарбек Раймалынын уулу айткан,
Ашыгы болсо журтум менден көрбөң.

Кыз үчүн берген экен калыңына,
Кырк бир боз төлгө кылып тай берди дейт.
Кеп кылып эли турган ошол кезде,
Канайга жаркыраган ай келди деп.
Күмүштөн бир топ түтүн эл бар азыр,
Кыштагын аташыптыр Байгелди деп.

Аялды жакшы күтүп жакшы асырап,
Ар кимиң сыйлап жүрсөң багы ачылат.
Ааламдын жарыктыгы кандай сонун,
Алдыңдан тосуп турса күн чачырап.
Аралап элде жүрсөң ойноп күлүп,
Адамдын сүйкүм кези бир жаш убак.

Арадан айлар өттү, жылдар өттү,
Аралап аймагынан көрдү көптү.
Алысты жакын кылып тууган болуп,
Айтылуу кенен Чүйгө куруп чепти.
Ар кайсы элге барып күйөө делип,
Аялдан алган экен Канай төрттү.

Жазылган бешенедө тагдырынан,
Жол баштап учурунда баарын кылган.
Жаштарга акыл айтып, кары сыйлап,
Жүрүштүр бир калыпта качпай ыйман.
Жамалы жаркыраган күндөй болуп,
Жашаптыр Канай бий дейт калбай сыйдан.

Баштасам ким экенин Эренчени,
Байтиктин кир кол тийгис энекеси.
Биз уккан Баба дыйкан аны колдоп

Бак берип колунда көп берекеси.
Бечара жетим жесир, алсыздарга,
Бутактай тийип турган көлөкөсү.

Адамдын аздыр-көптүр көрөөрү бар,
Артында туяк болсо жөлөөрү бар.
Адамга бар жамандык же жакшылык,
Айланып алтын башка келери бар.
Ал эми айтып берсек Эренчинин
Ардактуу Эр Байтиктей демөөрү бар.

Жакшыдан жакшы чыгат деген сөз бар,
Жашоодо ар бир курак өтөр кез бар.
Жүрүштүү атың болсо камчыланып,
Жолоочу жолдо калбай үйгө тез бар.
Жолборстой өткүр болуп чыга келген,
Жашынан Эр Байтикте акыл эс бар.

Байкасак бул турмуштун ар кыл жагы,
Бири эркек, бири ургаачы жандык баары.
Балалуу болуп калсаң кандай курсант,
Басканда ой ойлонтуп айрымдары.
Байтикти кандай болуп төрөп алды,
Башталат Эренчинин таржымалы,

Күрдөлдүү күз келгенде той-аш бермей,
Коноктор чакырылып тойго келмей.
Карачы кандай сонун кыргызымда,
Карыбы, жаш балабы тойду көрмөй.
Казанда булоолонуп эт кайнап,
Калкым көп бирок жоктур биздин элдей.

Элибиз той-аш берген убагында,
Эр-бүлө бара берчү жыла-жыла.
Эр сайыш, балбан күрөш, улак тартыш,
Эзелтен келе жаткан оюн тура.
Эң сонун окуялуу күндөр болот,
Эми биз көңүл бурсак мына буга.

Жайсандын талаасында чоң той болуп,
Жүздөгөн байлоодогу мал союлуп.
Жөнөдү ошол тойго кыргыз эли,
Жашы бар, карысы бар ара конуп.
Жегени казы, карта, ичип кымыз,
Жатышат эки-үч күнү курсак тоюп.

Ал тойго эли менен Канай барат,
Атын чаап колго тийген байгени алат.
Айлына келе жаткан учур эле,
Ат көлү аман-эсен бүгүн тарап.
Атайын күткөн болуп Эренчеси,
Атчандар өткөн сайын турган карап.

Алыстан Эренчени көрө калып,
Атайын түнөйүн дейт бүгүн барып.
Аялга сыр алдырбай секин гана,
Ат менен Канай өтөт жандай салып.
Алдынан тосо чыгып күлүмсүрөп,
Арбаң дейт учурашып атын алып.

Ат жалын секин кармап Канай түшөт,
Ансайын Эренчеси көзүн сүзөт.
Ай пери сыяктанат абайласа,
Атайын кылыксынат боюн түзөп.
Ар кимдин жүрөгүндө махабат бар,
Алоолоп жалындаган ичтен түтөп.

Алдына кош көлдөлөң төшөк салат,
Атайлап дасторконго коюп тамак.
Абайлап Эренчеге көз жүгүртсө,
Ай сымак ак жүзүнүн нуру тамат.
Ал күнү кеталбастан эрки менен,
Алланын буйругу экен түнөп калат.

Арналып күрөң козу союлганы,
Алдына баш жамбашы коюлганы.
Аялдын кырк бир дечү чырагы бар,

Ал күнү балким иши оңундабы.
Атайын кудай буюруп ошол күнү,
Ачылды конгон күнү оюндагы.

Аккансып күндөн эрип тоонун кары,
Атактуу Канай бийдин болуп жары.
Адырдын гүлдөрүн көр, буларды көр,
Ачылып ички сырдын сонундары,
Алмашып тамчы суудан бойго бүткөн.
Айтылуу Байтик бала боюндагы.

Айлуу түн көрүнгөндөй таңындагы,
Ал экөө күйгөн оттой жалындады.
Алмашып кан-тамырлар бир-бирине,
Аз күндүк таркап калды сагынганы.
Алланын жазмышы ушул экен,
Ажайып бала болот карындагы.

Аркардай улуу тоонун төрүндөгү,
Ак куудай болуп Ысык-Көлүмдөгү.
Ал түнкү рахаты эки жардын,
Ачылган гүл сыяктуу көрүнгөнү,
Асманда алтын казык жылдыз сымак,
Алдыга жылбай токтоп өмүрлөрү.

Канынан чыккан тамчы бойго бүтүп,
Кайдагы керемет күн ойго түшүп.
Курсагы чоңойгондо кыйналууда,
Көзүнүн алды жагы кээде шишип.
Көз жарып төрөсөм деп Эренчеси,
Кудайдан жакшылыкты жүрөт күтүп.

Тогуз ай толук багып курсагына,
Тептирбей канаттуунун шумкарына.
Танды кеч Эренчени удургутуп,
Тепкилеп уйку бербей тынч алууга.
Тызылдап дене бою сайгылашат,
Толгоосу келген өңдүү мырза айымга.

Бакырып үн чыгарып бала келди,
Бир аял сүйүнчү дейт карап элди.
Бешик бооң бек болсун деп көрө берди,
Болтоюп чокуранып жаткан эрди.
Бактылуу бала бол деп дөөлөт кетпей,
Баласын бооруна алып Канай көрдү.

Канай бир коргошундай көлкүп эрип,
Качаңгы катып калган терин төгүп.
Колуна кармай коюп ымыркайын,
Кубанды биринчи ирет жүзүн көрүп.
Кабарын айтып чыккан сүйүнчү деп,
Колуна карматкан дейт жамбы берип.

Берген дейт балага арнап бешик тоюн,
Бодо мал, майда жандык союп коюн.
Бузуку ушундайда пайда болуп,
Билгизбей ар кимге айтат арам оюн.
Бул бала Канай бийге окшобойт деп,
Баратып күүшөп коёт бүткөн боюн.

Белине боолук байлап баштап кары,
Болгон дейт ошол кезде орок маалы.
Бушайман кылып турган дыйкандарды,
Булуттун чууруп чыккан өткүн жааны.
Бир жерге чогултулуп байтиктелип,
Бооланган арпа буудай дандын баары.

Тигилген боз үйлөрү ондой экен,
Талаанын аймагына конгон экен.
Таруусу, арпа, буудай эгиндерин,
Терин төгүп дыйкандар оргон экен.
Тикесинен бооланган байтиктерин
Талаанын түзөңүнө койгон экен.

Турганда дыйкандары орок оруп,
Татына балакайды төрөп коюп.
Тикесинен жыйылган байтиктелип,

Таруу, арпа, буудайы себеп болуп.
Таптым деп так өзүнө ылайыктуу,
Байтик деп ат коюптур көмөк болуп.

Калк ичинде көп болот улама кеп,
Калп айтат Эр Байтикти курама деп.
Кадам шилтеп арага ушак айтпай,
Күн көрөлү жалпыбыз бир алла деп.
Кирип кетпей бузукка этият бол,
Кеңеш берем окурман тил алба деп.

Баяндап карылардын айткан кеби,
Бурбадым күнөөлөбө журтум мени.
Бар экен кең Таласта түп тагасы,
Бүргө Баатыр деп коёт, Байтик жээни.
Бүтүрүп ата-энесин билишимче,
Байтиктин бала чагын баштайм эми.

ЭР БАЙТИКТИН БАЛА ЧАГЫ

Кудайым буйруп койсо тогуз айда,
Карындан уулу менен кызы чыгат.
Күлмүңдөп көзүн ачып күлүп коёт,
Койгонсуп бирөө барып кытыгылап.
Колуңа ала койсоң кереметтүү,
Кандырып моокумунду жыты чыгат.

Ымыркай ыңааласа үнү чыгат,
Ырыскы кошо келип күнү чыгат.
Ыргайдын сүйкүмүндөй кыздарынан,
Ыйманы ысык болуп гүлү чыгат.
Ыйласа жарып үйдү баа-баа этип,
Ызы-чуу салып уулдун сүрү чыгат.

Сыласаң маңдайына жакын барып,
Сайылат алаканга түгү чыгат.
Сүйкүмү назик бирок күркүрөгөн,

Салмактуу арыстандын түрү чыгат.
Солтонун Эр Байтиги ыйлаганда,
Соорото алчу эмес дейт бири чыдап.

Эмчек ээмп Эр Байтигиң өсө берди,
Ээрчишип күн менен түн өтө берди.
Эрмеги Эренченин жалгыз уулу,
Ээрчитип учкан куштай көкөлөдү.
Эч кылган жумушу жок аял болуп,
Энеси жаш кулундай жетеледи.

Эркелеп атасынын аркасынан,
Ээн баш бала болуп чыга келди.
Эси жок балдар келип тийишкенде,
Экиден үчтөн сабайт өзү теңди.
Энеси сарт эмеспи Байтигиңдин,
Эл-журттун арасына сарт кул делди.

Бирөөнүн ак калпагын жула качат,
Бирөөнүн атын кээде мине качат.
Бирөөлөр чыга калса сарт кул дешип,
Балдарды сабап кирет салып чатак.
Байтиктин тентектиги ашынганда,
Бул элге болуп калды бир топ азап.

Балдардын кедейлерин жыйнап алып,
Бир-бирден торпок кармайт уйга барып.
Байгени өзү саят ат башы деп,
Боорсок, эт салып барган үйдөн алып.
Бир үндө кыйкырышат баары бирдей,
Байтик деп ураан айтат тура калып.

Оюна эмне келсе жасай берет,
Ойногон бирге жүрүп балдар көрөт.
Омоктуу бала болгон Эр Байтигиң,
Олтуруп тура калып басса жөнөп.
Ортого түшүп Байтик жолду баштап.
Оюнча торпок минип жүрсө желет.

Эрмеги күндө келип торпок минет,
Ээрчитип кедей уулун ойноп күлөт.
Эгерде бай балдары келип калса,
Ээ бербей эч кимине сабап кирет.
Экиден үчтөн коюп торпокторун,
Эңкейип моюнчадан алат сүрөп.

Байгенин биринчиси чучук болуп,
Берилет чыгып келген торпогуна.
Байгенин экинчиси карта болуп,
Карматкан берип кой деп ортогуна.
Беш торпок, эт, боорсок, нан, ээ болушуп,
Байге жок артта калган чоркогуна.

Байтиктин тентектиги басылбады,
Балдары байдын болду асылганы.
Баратып көчө менен сартсың десе,
Бир-бирден кармап алып башын жарды.
Барышып атасына датын айтат,
Балдардын эне-атасы ачып жаны.

Баланын атакеси Канай болсо,
Бутунан кимдер барып алмак тушап.
Бүт элге дайын болуп бара жатат,
Баратат сартсың, деген элдеги ушак.
Бузуку чыга калып бир заматта,
Байтиктин эне-атасын келип бузат.

Бузуку боло берет ар бир элде,
Буларды баяндасам жаман көрбө.
Барышат таза адамдай жүргөн болуп,
Баш багып үйгө кирсе айтып келме.
Билбейсиң бал тил менен арбаганын,
Байкоосуз түшүп калсаң кеттиң селге.

Ошондой бузукунун бири барып,
Ойлонтту Эренчеге чалма салып.
От койду үй-бүлөнүн ортосуна,

Оңбогон амалкөйдүн ичи тарып.
Ооматын бир заматта ойрон кылды,
Ордолуу эки жарды бөлүп, жарып.

Жалгыздап калган күнү жетип келет,
Жардамын дайым келип жүргөн жандай.
Жеңинин учу менен терин аарчып,
Жалбарат жарык берчү күйгөн шамдай.
Жалооруп Эренчеге кебин баштайт,
Жат болуп калган сөзүн сүйлөп таңдай.

Эркелеп көкөлөйсүң дымагың күч,
Эсиң бар азыр эрден күдөөрүң үз.
Эмитен Канай сени салбар кылды,
Эч качан болбойт эми көңүлү түз.
Эл-журтка шылдың болуп жүргүчөктү,
Эртелеп ушул баштан жолуңа түш.

Таптакыр Канайыңа тең болбодуң,
Татына жүзүң менен кем болгонуң.
Таласка кетип калсаң абзел болор,
Токолсуң салбар делип кор болбогун.
Таптаза бутка кийген кепичиндин,
Таманы тешилген го деп ойлоймун.

Балаңды сарт, кул дешип элиң айтса,
Бир салбар жүрөт го деп эриң айтса.
Байкушум кантип чыдап жүрөсүң дейм,
Башкалар ушак, айың кебин айтса.
Баягы Эренчедей болбой калдың,
Байкасам көкөлөйсүң демиң канча.

Канайга тең болбодуң кемип аштан,
Камынгын карап турбай ушул баштан.
Кайдасың кең Талас деп көчүп кеткин,
Колуңда намыс барбы бачым аттан.
Көңүлү сендик болсо көп узартпай,
Кайрылып барып калар издеп арттан.

Балаңдын Бүргө баатыр Таластагы,
Баргыла болот экен түп тагасы.
Буюрган тузун татып анда жүрөр,
Бул дагы Канай бийдин бир баласы.
Бирөөгө кор кылбастан күтүп алар,
Байтикке болуп турар күндө арачы.

Койнуна котур ташын салып келди,
Колунан бекем кармап акыл берди.
Кошулган Канайынан бузукуну,
Карачы Эренчебиз жакын көрдү.
Каргадай Байтигимди белге таңып,
Кетейин бүгүн түнү макул деди.

Оорунун бири бузук оңбойсуңар,
Ордуна түз адамды койбойсуңар.
Ордосун элдин бузуп ыгы келсе,
Омкоруп таштасак деп ойлойсуңар.
Омоктуу адам болсо ичке кирип,
Ойт берип түлкү сымак жойлойсуңар.

Оокатка тоюп алып жазап кечки,
Оомийин деп бата кылып карап көктү.
Ойлонбой асезилге азгырылып,
Ошентип Эренчебиз Талас кетти.
Оңбогон бузуку адам эки жарга,
От коюп ортосуна түпкө жетти.

Көз кырын салып баскан кадамыңа,
Котур таш коюп көңгөн далайына.
Калп күлүп келип калса салам айтып,
Каяктан түшүнмөкбүз амалына.
Кыдыңдап бузук ишти баштап коюп,
Кымылдап жеттим го дейт талабыма.

Котур таш коё коюп аягына,
Көчүрүп бузук салып аялына.
Кубанып жетип келди ошол замат,

Кол сунуп Эренченин Канайына.
Кеп салды ички сырын билгизбестен,
Калп эле сүйөнүп ал таягына.

Келдим деп бузук жактан бар алыма,
Ким кирбейт менин мушдук амалыма.
Каапырдын оюн билбей каласыңар,
Көз эмес акыл менен карагыла.
Киргениң бузукунун бал тилине,
Кетесиң көк деңиздин аралына.

Тоо көркү гүлдөп турса чөбү менен,
Тоо теке көзгө сүйкүм төрү менен.
Турмуштун ырахаты бул дүйнөдө,
Түшүнсөк аял көркү эри менен.
Таласка кетип калды башыңды аттап,
Токолду эркелетпей эби менен.

Аялга сый жарашпайт деп айтылган,
Абалкы жашап өткөн бир акылман.
Адамдын аздыр-көптүр көрөр күнү,
Арабча маңдайына бүт жазылган.
Андыктан Эренчеңиз боосун үздү,
Анда сен болдуң Канай куш качырган.

Калыстык кыргызымда сөз айтуу бар,
Күнөлүү болсок айып бил тартуу бар.
Кырданып карап турар сыртыңыздан,
Кем акыл сөзгө чоркок бир тайкы бар.
Көпчүлүк элдин сөзүн кантип тыйдың,
Канайды аял чанды деп айтылар.

Бузуку бал тил менен сөзүн айтты,
Байкаган адамга ал өзүн айтты.
Билгизбей Канайды мен бийледим деп,
Бул жолку арам оюн сезип айтты.
Байтиктин аркасынан издеп кокус,
Барбаска өз акылын кесип айтты.

Кеткенин Канай угуп намыстанып,
Кантсе да бузукунун тилин алып.
Колунда андан башка үч аял бар,
Кечирим сурабайм деп кийин барып.
Катында акыл кыска, чачы узун,
Кой дебей койгонума көбө калып.

Комуздун үнүн угуп кумар канса,
Кулакты кандыра албайт күүсү жанса.
Кечирип коймок эле баласы үчүн,
Койгун деп карылардын бири барса.
Катын, бала талаада кала берет,
Кайдагы бузукунун тилин алса.

Карылар балаңызды апкел десе,
Ким билет барат беле, барбайт беле.
Канайдан качып кеткен Эренченин,
Колунан кайра кысып кармайт беле.
Коркобу же болбосо уялабы,
Калкынан бирөө чыгып барбайт неге.

Көчөдө боло берди ушак-айың,
Канайдан качыптыр деп Эренче айым.
Кандайча болуп кетти ушундай иш,
Кеткенин билбей калган бүткүл айыл.
Котур таш колтугуңа кире калса,
Каласың ай талаада жалгыз дайым.

Котур таш жаман болот сак болгула,
Көрүнбөй бузукудан жат болгула.
Күнүбүз ачык болуп жарык болсун,
Гүлүндөй Гулкайырдай ак болгула.
Көңүлүн куунак болуп ар убакта,
Калкыңдын кызматына тап койгула.

Артынан Канай барбай карайып көк,
Ансыз сенден башка аялым көп.
Айылда ушак-айың боло берер,

Ар кайсы эл оозунан айтылып кеп.
Адашкан аял болуп жүрө бергин,
Алдагы Байтигинди карааным деп.

Алмаз дейт металлдардын курчу болот,
Атасы баласына сынчы болот.
Алыстан ат арытып чарчап келсең,
Адамды эс алдырган уйку болот.
Айгышкан жоолор менен беттешкенде,
Ат дейбиз арка белиң жылкы болот.

Айылды аркасында таштап анын,
Аялдын начары дейт качкан адам.
Атайын издеп барып тапкан элиң,
Андагы Бүргө болор акмалаган.
Адамдын сапаттуусу чыгат деймин,
Алдагы Байтик деген жаш баламан.

Уулугуп бузукуга Канай көндү,
Ушундай ой ойлонуп жата берди.
Умтулуп учкан куштай канат жайып,
Улук ал көтөрмөлөп начар элди.
Убайым тартып койбой көңүл ачып,
Учурда өмүр жолун таза көрдү.

Эл ичи эмне болмок ушактаса,
Эби жок бузукулар тузактаса.
Эсинен Эренчеси чыгып кетет,
Эркелеп аялдары кучактаса.
Эр жигит намыстанып кала берер,
Эшигин аял качып бир аттаса.

Алланын амиринен жаралгандар,
Алдыга жыла берет кадам коюп.
Атасы Канай болуп Эренче эне,
Айтылуу Эр Байтиктей адам болуп.
Алданып бузукунун тилин алып,
Айылдан безе качкан жаман жорук.

Барышты кең Таласка ара конуп,
Байлыгы жалгыз Байтик бала болуп.
Бушайман боло калат артын карап,
Бүлкүлдөп кан тамырлар катуу согуп.
Бир гана тилеги бар Эренченин,
Баксам дейт кулунумду элден коруп.

Байтиги бала кезден болуп балбан,
Башкача кебетеси тирүү жандан.
Балдары бир айылдын коркуп турчу,
Башка чаап жиберет деп чочуп андан.
Барганда Бүргө баатыр түп тагасы,
Барктап өз уулундай тосуп алган.

Бир көрүп Бүргө баатыр көңүл бурат,
Болчудай ага медер, ага кубат.
Балбылдап асмандагы сан жылдыздай,
Билинбей аста секин өмүр жылат.
Басканда көчө бойлоп ээрчитип ал,
Балага болуп калды тагасы ынак.

Ээрчишип тагасына курдаш болду,
Эркелеп сөзүн айтып сырдаш болду.
Эрте кетип кеч кайткан убагы жок,
Эч качан үйдөн алыс жылбас болду.
Ээленип ээ-жаа бербес баштагыдай,
Энеси Эр Байтикти тыйбас болду.

Токтобой алга жылып күндөр өтөт,
Таластан өмүр жолун Байтик өтөп.
Таанышып балдар менен өзү теңдүү,
Тызылдап жылаңайлак чуркап кетет.
Түндөсү ак чөлмөктү ойной калса,
Талашкан көп балдардан мурун жетет.

Бир күнү жылаңайлак чуркап жүрсө,
Баратып тагасынын көзү көрөт.
Балдардын арасынан бөлүп келип,

Байтикке боз кепичти өзү берет.
Билинбей жердин нымы өткөн бала,
Бастырбай бут оорунун кези келет.

Түшүрбөй менин берген кепичимди,
Тышка чыгып баратсаң, кийип алгын.
Тамандан өткөн сыздын түбү жаман,
Тагаңдын накыл сөзүн илип алгын.
Таскактап жылаңайлак чуркап кетпей,
Тагаңдын Байтик жээним тилим алгын.

Карыя тагасынын тилин алып,
Кепичти Эр Байтиги бутка салып.
Кундуздун терисинен чоңойгондо,
Кепичти жазатыптыр узка барып.
Кеткиче сапар чегип бул дүйнөдөн,
Бутунан түшүрбөптүр кийип алып.

Күлүгүм көк тал минип ушул деген,
Көпөлөк кармап алып кушум деген.
Кармаган чоң сакасын бекем катып,
Колунан түшүрбөстөн кутум деген.
Канайдын Эр Байтиги торолуптур,
Кайдагы кең Таластын журту менен.

Баягы Эр Байтиктин чатагы жок,
Баратса балдар менен бир иш кылып.
Бир-бирден торпок кармап минип алып,
Байге дейт ат чабышты уюштуруп.
Бат эле бийлеп алды курбуларын,
Башка оюн таба коюп кызыктырып.

Торолду Эр Байтигиң торпок минип,
Тизгинин бекем кармайт билек түрүп.
Таластык балдарыңды баш ийдирип
Торпоктон тандап алып чабат күлүк.
Той-ашка бирге барат аралашып,
Тең өскөн жаштар менен ойноп-күлүп.

Эр Байтик торпок минсе адаттагы,
Элдери карап калчу Таластагы.
Эренче энекесин кубандырып,
Эч качан балдар менен сабашпады.
Эстүүрөөк бала болуп бөлөк жерде,
Эркелеп акыл-эстен адашпады.

Күркүрөп күз келгенде той-аш бермей,
Кыйла элден чакырылып мейман келмей.
Кушчуда бир чоң той байдын тою болуп,
Кыргыздар келип калды аккан селдей.
Канайың кайындарга кошумча алып,
Келаткан малын айдап учкан желдей.

Атчандар бара жаткан мейманчылап,
Аттары үркүп кээде тыбырчылап.
Атайын ошол күнү күткөн өңдүү,
Алыстан бака-шака үн угулат.
Абайлап угуп турса кулак төшөп,
Алга деп Канайлаган ураан чыгат.

Кыйкырган жаш балдардын үнүн угуп,
Кайрылып Канай барды атын буруп.
Кимдердин балдарысың деп сурады,
Камчысын бүктөй кармап атчан туруп.
Көргөндө ал кишини ойноо балдар,
Кол берди салам айтып бирден чыгып.

Балдардын арасынан Байтик жылып,
Баштады келген жерин айтып сылык.
Биерге энем менен келген элем,
Бул элдин теңир берген тузу буюруп.
Бир-бирден торпок тана чаап жатабыз,
Биз дагы өзүбүзчө үлпөт куруп.

«Улуу журт солто болот элим деди,
Ууздай таза кең Чүй жерим деди.
Угулуп аты чыккан кыргыздарга,

Улук дейт Канай атам менин деди.
Уялбай тике карап Эр Байтиктин,
Ушундай атасына айткан кеби».

Канай бий кете албастан токтой калды,
Козголуп бүт денеси оттой жанды.
Канынан кайнап чыккан Эр Байтиги,
Көңүлүн бир заматта козгой калды.
Камчысын сылай шилтеп унчукпастан,
Келаткан өзү менен топко барды.

Карабай кетип калсам болбос мунум,
Карматып жигиттерге бир көк кулун.
Калтырып кете берди андан ары,
Кубантып Таластагы Байтик уулун.
Келатып өзүнчө бир ойго түштү,
Кетирбейт элем деди билсем мурун.

Атасы өз баласын көрүп кетет,
Ай сымак ата мээрин төгүп кетет.
Акыры кенен Чүйгө барарсың деп,
Артына кылчак карап эрип кетет.
Аттардан калбай келген бир кулунду,
Ат кылып минип жүр деп берип кетет.

Тең өскөн балдар менен чогуу жүрүп,
Таластын токоюнун гүлүн терип.
Талпынган уядагы балапандай,
Тагдырдын ага берген күнүн көрүп.
Таалайы ачылгандай боло калды,
Таласка атакеси бүгүн келип.

Той-тамаша болгондо жыйын болуп,
Торпок минип барчу эле кыйын болуп.
Тамаша эмес чын болду Эр Байтикке,
Таптап багып минээри кулун болуп.
Таалайын ачкан болду атакеси,
Таштап кеткен кулуну ырым болуп.

Колуна тийген бүгүн кулун болот,
Койгондой көк сыр менен аны боёп.
Кымыңдап тердеп кургап сүйүнгөндөн,
Көк шалкы күлүгүм деп атын коёт.
Кичине кыялы бар селт-селт этме,
Кошкуруп кетенчиктеп тизгин чоёт.

Өсө элек, тарап коёт куйрук жалын,
Өзүнчө багып жүрөт кыйнап жанын.
Өзүмө ылайыктуу мал болот деп,
Өрөпкөп карап коёт моюн жагын.
Өткөрүп нечен күндү, нечен түндү,
Өстүрүп келе жатат бузбай табын.

Кармалап кулун болду асылганы,
Күнүгө жем, чөп болуп ташыганы.
Калтырбай жемин берип убагында,
Кулунун азем менен асырады.
Кулуну кунан болуп чыга келди,
Кубулуп көк жибектей куйрук жалы.

Кунанга чымкып кара тердик салып,
Кубанып жерге баспайт минип алып.
Кандырат суусаганда эртели-кеч,
Көк кашка башаттагы сууга барып.
Койкоңдоп деле болбойт Көк шалкысы,
Келатса балдар менен топту жарып.

Ушундай ачык айрым түрүн көрдү,
Угулат Көк шалкы деп ширин кеби.
Уядан учуп чыккан канаттуудай,
Убайым тарткан учур билинбеди.
Улгайган карылары Эр Байтикти,
Урматтап сыйлап калды элдин көбү.

Көпөлөк кармап алып жүргөн таптап,
Көк торпок күлүгүм деп минген мактап.
Кыялы өзгөрүлүп бара жатты,

Көрүнгөн өмүр белин бирден аттап.
Кечээги бала Байтик жигит болду
Көпчүлүк элге барса абийир сактап.

Ар кимден угуп жаздым барак сабын,
Азыраак айтып өттүм бала чагын.
Акындык анча-мынча өнөрүм бар,
Аккан суу агылгандай баратамын.
Абалкы баскан жолун эл-журтума,
Айтылуу Байтик эрдин таратамын.

ЭР БАЙТИКТИН БАЯНЫ

Ала-Тоо жай мезгили чалкыганда,
Ак булут аба жиреп калкыганда.
Адамдын асабы бар, жыргалы бар,
Азабын адам кээде тартып анда.
Ал эми жыргал күнү келе калса
Ай сымак боло түшөт жаркып анда.

Керме тоо күз мезгили көлкүгөндө,
Керемет нур төгүлүп өткүнүндө.
Кишинин кубанчы бар, кайгысы бар,
Келаткан алга жылып көп күнүндө.
Кубаныч менен кайгынын машакатын,
Көрөсүң тирүү жүрсөң өз күнүндө.

Ай сымак Эр Байтигиң жаркый түштү,
Анткени Көк шалкыдай кулун тийип.
Атасы келет деген кабарды угуп,
Атайын торпок чапкан мурун билип.
Ат кылып минем деди атам берди,
Асырап эл ичинде куйрук түйүп.

Керемет Эр Байтикке нурун берди,
Келишкен Көк шалкыдай кулун берди.
Карачы кандай сонун бала кыял,

Кубанчы ичке батпай күлүндөдү.
Колума бүгүн тийди атам берди,
Кастарлап багып күндө минем деди.

Көз салса кең Таластын талаасына,
Көп ойлор келет Эрдин санаасына.
Көк шалкы кулунумду эртеликтеп,
Кошсом дейт көп жылкынын арасына.
Кеңешип көрөйүн деп ойлоп койду,
Кечинде Бүргө баатыр тагасына.

Кечинде тагасына басып келип,
Кол сунду күлүмсүрөп салам берип.
Көк шалкым күлүк жылкы болобу дейм,
Көңүлү көтөрүлсө боюн керип.
Кыраакы Бүргө баатыр болду ыраазы,
Кеңешке келген жээндин түрүн көрүп.

Көк шалкым жылкы эмеспи кунан болор,
Кошпосом жылкыларга убал болор.
Күн-түнү эркин оттоп, көңүл сергип,
Көгөргөн жайыт жери кыраң болор.
Кокустан күлүк чыкса кудай буйруп,
Көрүнүп чуркаганы дубан болор.

Атайын бүгүн басып келдим тага,
Акыл сурап өзүңдөн козгодум кеп.
Атамдай көрүнөсүз караан болуп,
Алыстан сизге келген мен бир бала.
Айлыңда ойноп-күлүп эркеледим,
Ага-ини менде болбой, өзүм гана.

Ата-бала сыяктуу маектешип,
Акыл сурап өзүңдөн козгодум кеп.
Арка болор, бел болор кыйналганда,
Ардактуу кең Таласта досторум көп.
Аралатып жылкыга кулунумду,
Алпарып бүгүн эле кошконум эп.

Тагасы туура көрүп айткан ойду,
Талашпай ошол замат макул болду.
Тиктирип боз үйлөрүн түзөң жерге,
Таеке-жээн алыстабай жакын конду.
Тартиби күндө оңолуп Эр Байтиктин,
Таңды-кеч уккандары акыл болду.

Он бештин кырындагы Эр Байтигиң,
Омоктуу жигит болуп өсө берди.
Оюн-зоок жүргөн жери, таң-тамаша,
Ордунан жылып күндөр өтө берди.
Ой-тоонун булуңдарын тааныштырып,
Осуят айтып Бүргө жетеледи.

Обу жок жигит болбой сыпаа жүрөт,
Олтуруп жалгыз калса терең ойлуу.
Омогу чоң кишидей көзгө урунат,
Ордунан тура калса бийик бойлуу.
Ордолуу кең Таласта өтүп жатты,
Оокаты эл катары болуп койлуу.

Кулундан кунан болду Көк шалкысы,
Кармап келип үйрөтүп жүгөн катты.
Көңүлүн калтырбастан эркин коюп,
Колунан келишинче азем бакты.
Кичине алым-берип той болгондо,
Коштуруп кунандарга дайым чапты.

Көк шалкы кунанында күлүк чыкты,
Көркөмү элик сындуу деги мыкты.
Ким менен жарышпасын алдыга озуп,
Калбастан көп байгени алып утту.
Кудайым өзү колдоп Эр Байтикке,
Колуна карматыштыр кыл куйрукту.

Тагасы Бүргө менен бирге жүрүп,
Тийишкен жоолор болсо салып бүлүк.
Таанылып кең Таласка аты чыкты,

Төмөнкү казак элден жылкы тийип.
Тагдырдын башка салган күнүн көрдү,
Турмуштун ачуу-таттуу даамын билип.

Оболоп учкан нечен убак болуп,
Он сегиз, он тогуз жаш курак болуп.
Ордолуу кең Таластын жергесинде,
Омоктуу Эр Байтикке турак болуп.
Окшошкон өзү теңдүү балдар менен,
Ортоктош болуп өстү ынак болуп.

Бүргөдөй баатыр адам тагасынан,
Балалык кезден алган тарбияны.
Байсалдуу баскан жолу алга жылып,
Бастырып ашкан нечен тар кыяны.
Баланы, чоңду сыйлап Эр Байтиктин,
Бүт элге жаккан экен ар кыялы.

Ар качан жүргүнүң деп тартип менен,
Акылын Бүргө баатыр айтып кенен.
Асманга шумкар болуп учсаң дагы,
Адамга өлүм келет акыр деген.
Ажалга себеп болбо эр өлтүрүп,
Атына тийсин деген аткан жебең.

Адамдын жаманы жок өзү жаман,
Андыктан артыңды ойлоп иш кыл деген.
Ар намыс ар кимде бар тирүү чакта,
Артыңдан эл күлбөсүн мыскыл менен.
Акыры адамзатта бир өлүм бар,
Ар ишке акыл менен умтул кенен.

Тагасы Бүргө баатыр карып калды,
Тулпардай туягынан арып калды.
Табынан тайып калган күлүк аттай
Тер чыгып жүрүшүнөн танып калды.
Таасирлүү айтып берген көп акылын,
Бир жүрүп Эр Байтигиң алып калды.

Жээгинен кең Таластын турак алды,
Жигиттен кырк отузду курап алды.
Жүрөгү тазаларын талдап карап,
Жактырып мыктыларын сынап алды.
Жашынан чыйрак чыккан Эр Байтигиң,
Жол баштап элге атагы чыга калды.

Ээрчитип жигиттерди бирге жүрөт,
Эрлигин жолдоштору күндө билет.
Эркелеп кээде коёт жээн эмеспи,
Эки-үч күн малчыларга келет түнөп.
Эригип калган кезде жолго чыгып,
Эңиштирет бир-бирин алга сүрөп.

Чабыттап тоо аралап учкан куштай,
Чоюлуп төргө отурат чыккан кыздай.
Чоңдордун арасынан орун алды,
Чогулуп топ жыйынга барып ыктай.
Чоң ата, чоң энеси түшкө кирет,
Чүмкөнүп жата калса кээде уктай.

Эрмеги күлүк чапмай күндө дуулдап,
Эл менен бир бастырса көңүл куунак.
Эми мен жигит болдум чоңойдум деп,
Эч кимди издеп барбайт акыл сурап.
Экинин бири болду, эстүү болду,
Эр Байтик тагасынын жолун улап.

Эрлиги Эр Байтиктин ичке батпай,
Элирет табы келген күлүк аттай.
Эмгегин кең Таластан баштап чыкты,
Эл-жерин коргоп турат жоодон сактай.
Эсирип чыга калган тентек болсо,
Эсебин берип калат карап жатпай.

Менсинип эч убакта бой көтөрбөй,
Мыктымын дегендерге моюн бербей.
Маанилүү жумуш болсо тике туруп,

Мүнөзүн абайласа анык эрдей.
Мекени Сары-Өзөн, Чүй ойго түшсө,
Миңдеген кыял келет учкан желдей.

Майда өрүм элик саптуу бар камчысы,
Мышык жон кара байыр Көк шалкысы.
Маектеп жүргөн эли кушчу, саруу,
Мурунтан ынтымактуу көп калк ушу.
Москолдуу жигит болгон Эр Байтикке,
Макталып күндө айтылат эл алкышы.

Ушундай күндөр жылып өтө берди,
Учурбай кадыр-баркы өсө берди.
Умтулуп учкан куштай Эр Байтигиң,
Умтулуп жигиттикке жете келди.
Урушу-талашы жок сыйы менен,
Учурда тууган кылып бөтөн элди.

Киндик кан төгүлгөн жер кандай кымбат,
Көңүлдөн алыс кетпей дайым турмак.
Киши эмес жандыктардын баары самайт,
Көрбөсө асыл жерин айлап-жылдап.
Кетпестир жүрөгүңдүн бир бурчунан,
Канчалык курсан болуп жүрсөң жыргап.

Ошонун бири болуп жүргөн Байтик,
Ой-санаа ойдон кетпей жүгүн артып.
Өзгө элде Султан болуп жүргүчөктү,
Өз элдин кулу болуп жүргөн артык.
Ордолуу Сары Өзөндү көрбөгөнгө,
Ортодон көп убакты өттү кайкып.

Боордош Солто элинде чоң той бар деп,
Бир күнү Эр Байтигиң угуп калат.
Билгизбей ички сырын жигиттерге,
Буурчактап эки көздөн жашы тамат.
Бөлөк эл бир туугандай сыйлай берсин,
Болбостур өз элиндей атаганат.

Берилген тойдун жайын ойлой калат,
Барсам деп көңүл болот ошол замат.
Бушайман болуп жүргөн Эр Байтигиң,
Бастырып баратканда ачып кабак.
Буюрса кенен Чүйгө барайын деп,
Бирге өскөн жигиттерге кеңеш салат.

Жигиттер баруусуна макул болуп,
Жеңилдеп тандалмалуу атын токуп.
Жөнөдү Сары-Өзөн, Чүй кайдасың деп,
Жанына кырк отуздай жигит кошуп.
Жүзүнөн кубанычтын нуру чыгат,
Жолунан жел аргынын жели тосуп.

Толгон ай күлүмсүрөйт көктө балкып,
Топ жигит бара жатса куштай калкып.
Тобунан кээ бир жигит чыга калат,
Таскактуу аты менен ойкуп-кайкып.
Тигини көргөн аттар жулунушса,
Токтотот жулунганын оозун тартып.

Байтиктин келатканын бирден угуп,
Баарысы тосуп калды үйдөн чыгып.
Байбиче бирдеме деп кобурады,
Бир чыны алып колго суусун куюп.
Башынан үч айлантып түкүр деди,
Балпайып басып келип ырым кылып.

Элинин астын тосуп эркин басты,
Эсендик сурап келип амандашты.
Эбепке-себеп болуп бүгүнкү той,
Эң кымбат эли менен аралашты.
Эзелки ичиндеги бугу чыгып,
Эр Байтик ошол күнү кабак ачты.

Эртеси той шааниси болуп жатты,
Эң мыкты мерген чыгып жамбыны атты.
Эзелки ата-бабам оюндары,

Эңкейип чабан достор улак тартты.
Эр эңиш, балбан күрөш, аркан тартмай,
Эрикпей келген мейман көңүл ачты.

Кызыгын айта көрбө ошол күнкү,
Кыз куумай, кунан чапмай ойну бүттү.
Келерки келе турган таң атууну,
Калайык чыдамсыздык менен күттү.
Күлүктөр үртүктөлүп чоң чабышка,
Кетирбей булчунуна жыйнайт күчтү.

Агарып таң атканда сыйрып алды,
Атына жапкан жабуу үртүктөрүн.
Андагы саяпкерлер сыр жашырып,
Аземдеп таптап келчү күлүктөрүн,
А кудай, бере көр, деп бир байгени,
Атынан күткөн ар ким үмүттөрүн.

Акындар бирден чыгып мактап койду,
Айтылуу ошол күнкү аппак тойду.
Ар бири күлүктөрүн жеңил токуп,
Алпарып калыстарга каттап койду.
Ал эми баргыла деп саяпкерлер,
Ат айдап чыккандарга тактап койду.

Казагы, өзүбеги бөлөк элден,
Камынып күлүктөрүн тандап келген.
Катырып таза суутуп, табы келип,
Куткарып койгон экен ачуу терден.
Калайык көз алдынан чубатышты,
Калыстар бирден санап карап көргөн.

Бир-бирден номур берип ат айдалды,
Бул кимдин күлүгү деп кайталанды.
Баканын колуна алып ат айдоочу,
Болгула бастыргын деп бат айдалды.
Биринчи кайсы күлүк болот дешип,
Бушайман кылып койду канча адамды.

Көк шалкы үчтүн соңу болуп барат,
Кулагын кыймылдатып катар менен.
Каргадай чапкан бала тизгин кагып,
Көңүлү куунак барат жаштар менен.
Күлүктүн күлүгү бар жылкы ичинде,
Кээ бирөө чуркап коёт баккан менен.

Кулагын типтик кылып бир калыпта,
Күлүктөр таскак менен бара жаткан.
Катардан чыга калып башын чулгуп,
Кээ бир ат оозун бербей ала качкан,
Кыйкырып алдоо деген үн чыкканда,
Камчы урду бирин-бири карабастан.

Көк шалкы үчтүн соңу болуп барат,
Куюлуп суудай болуп тери тамат.
Колунда камчысы бар чапкан бала,
Кыйкырып сан этине камчы чабат.
Канайдын уулу Байтик көз жүгүртүп,
Көк шалкы канчанчы деп турган карап.

Көк шалкы кызый-кызый ыкыс берип,
Кыябы келген окшойт терин төгүп.
Куушуруп үч күлүктү артка таштап,
Караса озуп чыкты бирден терип.
Кыйкырып солтологон ураан чыкты,
Көк шалкы күлүк атын Байтик көрүп.

Киргенде эл аралап бала шашты,
Кой берип аттын оозун камчы чапты.
Карачы кандай күлүк Көк шалкысы,
Карматпай даекчиге ала качты.
Көрүнүп эл көзүнө ошол тойдо,
Канайдын баласынын багын ачты.

Жаңгарач тойго барбай коргоол салып,
Жанбаштап жаткан болчу көңүл ачып.
Жаш убак өтүп кетип учкан куштай,

Жетимиш деген жаштын көбүн ашып.
Жергеси Сары-Өзөн, Чүй, эли солто,
Жол баштап жүргөн болчу эркин басып.

Аңгыча бир жигити жетип келип,
Аттардын чыкканынан кабар берип.
Атайын сизге келдим баатыр ата,
Алганын башкы байгени көзүм көрүп.
Алдыга чыгып келген Көк шалкы экен,
Алышты байгелерин бирден бөлүп.

Жаңгарач жигитине кеп салды эми,
Жүргөнү Байтик Эрдин башка эл деди.
Жердиги биздин жылкы эмес беле,
Жетелеп Көк шалкыны апкел деди.
Жолуңан калбай казыр кайра тартып,
Жаакташып, айтышпай бат тез кел деди.

Жигити чапкан бойдон топко барды,
Жайнаган калың элди эки жарды.
Жарлыгы Жаңгарачтын уккула деп,
Жалпы элге өктөм сүйлөп айгай салды.
Жок деген Жаңгарачтын жарлыгына,
Жанынан үмүт кылбас адам барды.

Жанына жакын барып Көк шалкынын,
Жибербей чылбыр учун кармап алып.
Жетелеп жигит кетти шашып-бушуп,
Жолуна Жаңгарачтын кайра салып,
Жигити Эр Байтиктин каршы чыкса,
Жөн кой деп белги берди карай калып.

Жигиттин айтканына Байтик көнүп,
Жок дебей каршылашпай атын берип.
Жетелеп Көк шалкыны алган жигит,
Желдирип кечикпестен бачым келип,
Жаңгарач жакын барып жалын сылап,
Жарыктык жакшы мал дейт атын көрүп.

Арданып капа болбойт Байтик буга,
Артынан кошо жөнөйт калбай удаа.
Ат ээсин тапкан экен адашпастан,
Алдына басып келип айткан тура.
Ачылып Жаңгарачтын көңүл кири,
Ак бата берип калат айтып дуба.

Эр Байтик сен алдымда турасың дейт,
Эч душман түк артыңдан куубасын дейт.
Эки тизгин, бир чылбыр өзүңдүкү,
Эл тагдырын түз жүрүп сурашың дейт.
Эми мен карып калдым сага уруксаат,
Ээлеп ал ата-баба мурасын дейт.

Ыраазы болуп Байтик агасына,
Ык менен кирип элдин арасына.
Ыргайдын ак гүлүндөй ачык айрым,
Ырыскы келди Канай баласына.
Ымыркай ыңаалаган перзенттердин,
Келбестир эл сурамак санаасына.

Ырыскы берген Чүйдүн талаасына,
Ыраазы болуп таңкы абасына.
Ынтымак эл ичинен кетпесин деп,
Ыкчамдап жүрүп кетти Таласына.
Ыймандай сыр жашырбай көргөндөрүн,
Ырастап айтып берди тагасына.

Кайрылып кең Чүйүмө келемин дейт,
Калкыма башчы болуп беремин дейт.
Кубанчы ичке батпай Эр Байтиктин,
Кушчудан энчи малым бөлөмүн дейт.
Колунан кармай калып тагасынын
Коштошуп солто элиме жөнөйүн дейт.

Тарбия, тартибинди берип келдиң,
Тага сиз балаңыздай мени көрдүң.
Тагдырдын мага койгон талабына

Таласта жүрүп кенен шартка көндүм.
Тартайын тизгинимди солто элиме,
Таарынбай өз колундан бата бергин.

Ыраазы кылып Байтик түп тагасын,
Ырастап айтып берди бүт чамасын.
Ырыскы келсе адамга кудай буйруп,
Ыраакпы, же жакынбы туз татасың.
Ыракмат айтып таза жүрөгүнөн,
Бүргөдөн алып кетет ак батасын.

Кубанып Эр Байтигиң үйгө келди,
Кош колдоп энесине салам берди.
Кадимки жаш кездеги кыялындай,
Койнуна колун салып эркеледи.
Калдайган кең Чүйдөгү солто элиме,
Кайталы макул десең эне деди.

Жанына жакын барып бирге отуруп,
Жаңгарач агам менен акылдаштым.
Жакында келемин деп өз жериме,
Жалпы элим күтүп калды макулдаштым.
Жалгызмын жардам кылар кийин болбос,
Жаманы болбос тууган айылдаштын.

Калыптыр Жаңгарач бий ата болуп,
Карыптыр жетимиштен аша берип.
Калжайып сөөгү катып терисине,
Көп элге чыкпайт экен жата берип.
Карматты эки тизгин бир чылбырын,
Калкыңды тейлеп ал деп бата берип.

Эркелеп энесине жакын келди,
Эрмектеп эки колу чачын өрдү.
Энеке кандай дейсиз деп сураса,
Эренче мунун оюн акыл көрдү.
Элибиз кең Чүйдөгү солто болсо,
Эртелеп жөнөмөккө макул болду.

Камынып эне, бала жүгүн артты,
Курбулар кош айтышып жолго узатты.
Кең Талас жергесинде жүрсө дагы,
Көкөлөп кеткен экен бийик баркы.
Кошулуп Байтик менен бирге көчтү,
Кушчудан Накайлардан түтүн алты.

Амандык кош айтышып Бүргө менен,
Ат көлү аман-эсен Чүйгө келген.
Ажырап жигиттери калалбастан,
Атайын Байтик менен бирге келген.
Алардын билбейм канча түтүнү бар,
Айталбайм билгиле дейм сурап элден.

Айлына келип Байтик эл бийледи,
Ар дайым элге калыс сөз сүйлөдү.
Арадан ууру кески чыга калса,
Айдатып жиберген жок, көп тилдеди.
Алыскы Таластагы түп тагасы,
Эсинен чыгарбады түк Бүргөнү.

Бүргөдөн тарбия алып өскөн жигит,
Боордош солто элине жеткен жигит.
Баатыр, кандай, эр кандай, зөөкүр кандай,
Бала кезден акылы сезген жигит.
Бакан алып сабашпай жаш кезинен,
Басыгынан адашпай өткөн жигит.

Тагасы Бүргө баатыр айткан акыл,
Тируүүлүк бул дүйнөдө учкан закым.
Түшүнсөң, турмушунда көңүл ачар,
Теңтушуң бирге ойногон адам жакын.
Тируүнү тируу адам союп салса,
Түбүндө тынч жатпаган ал бир каапыр.

Эр болсоң өзүн албай атын ал деп,
Эр болсоң өзүн сайбай атын сай деп.
Эч качан тируу адам жаман болбойт,

Ээси бар маңдайында ар бир жан деп.
Эми мен ак батамды бердим деген,
Элиңе ат кол менен аман бар деп.

Таластын таза абасын жуткан Байтик,
Таганын накыл сөзүн уккан Байтик.
Тай чабыш, кунан чабыш, ат чабышты,
Таанылып байгелерин уткан Байтик.
Тептирбей канаттууга солто элин,
Түп теги баатыр болгон кутман Байтик.

Тирешкен жоосун дайым уткан Байтик,
Тоо бүркүт сыяктанып учкан Байтик.
Таластын тагдыр берген тузун татып,
Торолуп келген экен сырттан Байтик.
Таалимин таштабастан тагасынын,
Таасирин дайым ойго туткан Байтик.

Эки гүл көрсө бирин жулган эмес,
Эрлерге эч жамандык кылган эмес.
Эгерде талаш-тартыш болуп калса,
Эч качан туура сөздөн жылган эмес.
Эмгекчил бала болгон жаш кезинен,
Эч качан бекер карап турган эмес.

Баланы чоңду болсун сыйлап жүрдү,
Баарына көз жүгүртүп ылгап жүрдү.
Бир дубан солто элин жакшы асырап,
Байтик Эр болушунча доорон сүрдү.
Башына сыймык конуп теңиримден,
Баркташып эл-журт менен ойноп күлдү.

Бирөөгө эт оорутуп камчы чаппай,
Бирөөгө жан кейитип катуу айтпай.
Байтик Эр эл башкарган акыл менен,
Бөлөктүн мал-мүлкүнө көзүн артпай.
Бирок ал сүрдүү экен бир көргөнгө,
Баштаган сөзүн айтып жүргөн шашпай.

Келишсе суроо салып Чүйгө четтен,
Кабагын түйүп койбой туура чечкен.
Кең Чүйдүн ээси болуп, беги болуп,
Качандыр бир убакта жашап өткөн.
Калкына калыстыгы Эр Байтиктин,
Казыркы урпактары бизге жеткен.

Бастырып барып калса жакшы санааш,
Бал кымыз толо-толо сабаа чанач.
Балдары чоңун сыйлап ынтымактуу,
Болбогон эл ичинде уруш-талаш.
Бейкапар кең Чүйүндө жата берди,
Бир түтүн болуп Байтик элге аралаш.

Кыңыр иш болуп калса туура чечип,
Калыстык айткан сөзү элге жетип.
Кабарын угуп калган ар бир улут,
Кең Чүйгө турган экен келип-кетип.
Коноктоп Эр Байтигиң жолго салса,
Келгендер аппак пейлин кетчү сезип.

Ушундай Эр Байтигиң адам болгон,
Учурап калса качып арам жолдон.
Унутпай элим жүрөт эмгектерин,
Уккамын эл аралап оңду-солдон.
Учуптур бул дүйнөдөн ажал келип,
Учурда солто элине болуп коргон.

Теңирим жаратыптыр адам кылып,
Төрөлүп жарык көргөн балаң ыйык.
Талпынып куш сыяктуу канат кагып,
Торолуп урпак болот кадам жылып.
Туурабы, туура эмеспи жазып койдум,
Тагдырын Эр Байтиктин баян кылып.

ЭР БАЙТИКТИН АПАРГА ҮЙЛӨНГӨНҮ

Колукту алсам деген ойлор туулуп,
Көзүнөн кыздар өтөт бирден чууруп.
Карачы Байтик Эрдин жаш кезегин,
Кыздарды көрө калса тили буулуп.
Кошулуп калсам экен деп ойлонот,
Кыргызга аты чыккан бир кыз буйруп.

Жаш кезек кандай сонун, айтсак жыргал,
Жашынып ичтен чыкпай жаткан сыр бар.
Жакшыраак кыз көрүнсө жакындашып,
Жолунан тосуп чыгып оюн сулар.
Жардылык башка келбей эч убакта,
Жайлоонун толугундай болуп турар.

Демейки бир жигити басып келип,
Дайынын билдим деди Апар кыздын.
Дайрадай акылы бар Кочкорлук дейт,
Даанышман бир карыдан атын уктум.
Думугуп жата бербей эртеликтеп,
Даярдык көрүп баатыр жолго чыккын.

Аны угуп жүрөк туйлай тынчтык бербей,
Алагды көңүл толкуйт Ысык-Көлдөй.
Атайын издеп барып Кочкорунан,
Ант болду, Эр Байтикке барып көрмөй.
Апар кыз толуп калса көңүлүнө,
Айлына жары кылып алып келмей.

Ак пейлин Апар кызга арнай койду,
Атайын Кочкор жакка бармай болду.
Антташкан куда сөөгү болбой калса,
Ата-салт каада менен алмай болду.
Агарып таң мезгили болгон кезде,
Ат жалын Эр Байтигиң кармап койду.

Керемет өзүнчө бир адам тойгуз,
Караса аткан таңга көз чаптырып.
Кочкорлук сарбагыштан атын угуп,
Калыптыр Эр Байтигиң кыз жактырып.
Камчысын колуна алып жигитине
Кайдасың ат токугун деп шаштырып.

Айдарым шамал согуп турду бетти,
Ат токуп жигит келди карап көктү.
Аттанып, кош айтышып эне менен,
Алыска сапар тартып жүрүп кетти.
Айлына Апар кыздын ара конуп,
Ашыккан Эр Байтигиң аман жетти.

Жайлоонун толгон кези гүлдөр жайнап,
Жылгасын өрүштөгү малы жайлап.
Желеге кулундарын кишенетип,
Жатыптыр Кочкорлуктар кымыз байлап.
Жолугуп Апар кызга Байтик калат,
Жолунан жолоочуга теңир жалгап.

Сейилдеп Апар чыкчу кээде келип,
Суу бойлоп кыздар менен ышкын терип.
Суйкайган сулуулардын арасынан
Суктанчу сүйлөшсөк деп кызды көрүп.
Сүйкүмдүү өңү таза, өзү назик,
Саамайга кой берчү экен чачын өрүп.

Кем эмес эки көзү карагаттан,
Көңүлүн жигиттердин ала качкан.
Кыздар жүрөт караса сейил куруп,
Күлүп коюп ар бири көңүл ачкан.
Кочкорлук Апар сулуу кайдасың деп,
Канайдын уулу Байтик бара жаткан.

Коргондо Эр Байтигиң тизгин тартып,
Кыр аңга ат откозду токтой калып.
Капырай кантээр экен тобу кыз деп,

Көзүнүн каректери оттой жанып,
Кадамы алга жылбай токтоп калды,
Кан тамыр бүлкүлдөдү жүрөк кагып.

Каткырык кыз тараптан күлкү чыгат,
Канайдын Эр Байтиги араң чыдап.
Көгүлтүр көлүмдөгү ак куулардай,
Көргөзүп ар мүчөсүн алга жылат.
Койкоюп колун созуп бирдеме деп,
Кош көзү күлүмсүрөп Апар турат.

Канайдын Эр Байтиги жакындады,
Кыздардын бири келип атын алды.
Кымыңдап Апар кыздан көзүн албай,
Кызарып бүт денеси оттой жанды.
Кудайдын калыстыгын карагыла,
Көргөзүп бир-бирине эки жарды.

Аттан түшүп Эр Байтик кызга басты,
Апар кыз алыстабай жакындашты.
Амандык жай сурашып көрүшкөндө,
Абалкы ашыгындай учурашты.
Адырдын кызыл-тазыл көп гүлдөрү,
Атайын ошол күнү гүлүн ачты.

Канчалык берилбесин болгон тартип,
Койсо да сүйүү отун жүгүн артып.
Көрүшүп бирге отуруп калган кезде,
Козголуп сөз баштады зорго Байтик.
Куда-сөөк боло элекпи карындаш деп,
Колунан секин кармап кебин айтып.

Ачык айт башыңызды, баш кошолу,
Ак куудай көлүмдөгү окшошолу.
Ашыктык ыйык салтты бекем тутуп,
Армансыз махабатты козгошолу.
Атаңыз бирөө менен кудалашса,
Анда биз сүйүү отун токтотолу.

Мен келдим, Кочкоруңа буйруп тагдыр,
Мөңгүнүн шумкарындай болуп алгыр.
Мына бул ышкыныңды карап көрчү,
Мөлтүрөп өзү чыгат тийсе жамгыр.
Маңдайга жазып койгон кудайымдын,
Мага да кыргызымдын кызы бардыр.

Дегенде Апар сулуу сөзүн баштап,
Дээринде бар эмеспи өзүн сактап.
Демейки эрке кыял алыстады,
Дайындап оюн айтты эсин тактап.
Дайнымды угуп калган жигит келчү,
Дембе-дем өргөөбүзгө эшик аттап.

Башым бош азырынча билбейм артын,
Бир дубан элге маалим менин баркым.
Башчысы солто элинин деп уккамын,
Бизге да жетип калган сиздин даңкың.
Бар болсо чын көңүлүң эгер менде,
Билип ал мына ушундай менин шартым.

Апар дейт таанышалы атым менин,
Ардактуу Кочкор дешет турган жерим.
Ашыкпас арабалуу коён кармайт.
Айткан сөздү ушундай кыргыз элим.
Акырын туруп кетти кош айтышып,
Азыраак бирге отуруп айтып кебин.

Алла таалам топ кылып койгон жарды,
Ашыгын издеп тапса болбос айбы.
Апардын айткан сөзү чыны менен,
Алыстап учуп кетпей ойдо калды.
Ашыктык махабаттын терең, сыры,
Алпарып Эр Байтикти орго салды.

Жөнөдү Эр Байтигиң кенен Чүйгө,
Жеринен Кочкоруңдун жолго түшүп.
Жүрөгү удургутат жаш жигитти,

Жол жүрүп баратканда ойго түшүп.
Жайдар мүнөз Апарды эстей берип,
Жем үчүн куштай болду торго түшүп.

Эки күн ат аябай ашып белди,
Эртеси Эр Байтигиң жетип келди.
Элине жеткичекти сүйүү чиркин,
Эритип эр жүрөгүн эзип келди.
Эстүү кыз экен го деп Апар жарын,
Эң кымбат адамындай сезип келди.

Көк шалкы күлүк атын байлай коюп,
Калдайып кадам керип үйгө кирди.
Колунда элик саптуу төрт кыр өрүм,
Камчысын керегенин башына илди.
Кайсактап эки жагын карай берип,
Көңүлү издегенсийт алда кимди.

Алмашпай эч нерсеге Эр Байтигиң,
Апасын өйдө баалап жакшы көрчү.
Алыстан келген сайын чуркап келип,
Амандык жайын сурап салам берчү.
Алдына жата калып Эр эркелеп,
Ак баскан чачын кармап бирден өрчү.

Кийимин которунуп чыгып сыртка,
Кепичин оңдой коюп салып бутка.
Көңүлүм көтөрүлүп келер бекен,
Колукту алам деген сөзүм укса.
Карыя Жаңгарачтан акыл сурап,
Кочкорго жөнөйм го деп кабыл тутса.

Кудуңдап Эр Байтигиң бара жатты,
Кыялы күлүк аттай ала качты.
Көңүлгө Апар жары түшө калып,
Кыялы аны менен аралашты.
Караанын Жаңгарачтын көрө калып,
Кадамын кере шилтеп алга басты.

Көрүшүп бир-бирине саламдашты,
Кол сунуп ага-ини амандашты.
Кадимки ата-бала сыяктанып,
Көңүлү куунак болуп кабак ачты.
Кочкордон көргөн кандай жаңылык бар,
Кулак төшөп турайын кабарлачы.

Кочкордон бир жакшы кыз көрдүм деди,
Көңүлүм түз жактырып келдим деди.
Колукту болсун мага кудай буйруп,
Кол жайып батаңызды бергин деди.
Куда башчы болуп сиз тогуз айдап,
Кудаңыздан урмат-сый көргүн деди.

Жөн-жайын Жаңгарач бий толук угуп,
Жанында жаткан болчу сөзгө муяп.
Жылкыдан тогуз баштап, төө жетелеп,
Жөнөйлү Кочкоруңа эрте туруп.
Жүрөгү уйгу-туйгу боло түштү,
Жашыруун ичиндеги бугу чыгып.

Калыңга төө баштаган малын айдап,
Көрүндүк деп калышса жамбы камдап.
Кең Чүйдөн, Кочкор жакка жөнөп калды,
Каада-салт атан төөгө кебез байлап.
Көңүлү көтөрүңкү Эр Байтиктин,
Көрсөм деп Апарымды көзү жайнап.

Канайдын Эр Байтиги ара конуп,
Кочкорго күйөө деген бала болуп.
Колунан ыргып кеткен камчыланса,
Камчысын эңип жерден ала коюп,
Келип калды солто эли куда түшүп,
Кырк отуз аял-эркек адам болуп.

Байтик деп барып калды күйөө балаң,
Балпайган карысына айтып салам.
Бир-бирден аттан алып түшүрүштү,

Балдары сарбагыштын шилтеп кадам.
Бул элге аты чыгып барктуу экен,
Баатыркан кыз атасы деген адам.

Аттарды жигиттери бирден кармап,
Алпарды маамысына бекем байлап,
Ак боз үй меймандарга дайын экен,
Атайын койгон окшойт мурун камдап.
Алыстан келген мейман бата кылды,
Ар дайым колдой көр деп кудай арбак.

Козголду Жаңгарач бий сүйлөп анан,
Кочкорго келдик деди ашып дабан.
Кыз көрүп Апарыңды жактырыштыр,
Канайдын уулу Байтик күйөө балаң.
Кыздары кыргызымдын жакын кылып,
Куда-сөөк болуп келген ата-бабам.

Көңүлгө бекем кармап ата-салтты,
Колумду куушурайын бузбай шартты.
Кечиргин күнөөм болсо кулдугум бар,
Куда-сөөк болуу үчүн кармайм наркты.
Канайдын уулу Байтик, кызың, Апар
Кол кармашып жүрсө дейм чыгып баркы.

Жаңгарач болгон сөздү айтып бүттү,
Жамбыдан берсемби деп кармап үчтү.
Жанына жакын жылып Баатыркандын,
Жашырбай сырын ачты болгон ички.
Жанбаштап жата калды жай баракат,
Жообумду алам го деп сөзүн күттү.

Баатыркан жай сүйлөдү сөзүн баштап,
Бермекчи болуп калды жообун тактап.
Биерге келипсиңер кулдук уруп,
Боомдун капчыгайын силер аттап.
Буйругун кудайымдын аткаралы,
Болбостур жок деген жооп, сизге айтсак.

Жашообуз канча болот ким биледи,
Жаш-кары адамзаттын бар тилеги.
Жообу бул Баатыркандын Жаңгарачка,
Жактырса мен макулмун кыз жүрөгү.
Жактырбай койсо кокус Апар кызым,
Жөнөнүз мага койбой сиз күнөөнү.

Куп макул айтканыңыз эки болбос,
Кызыңыз Байтик эрге макул деди.
Кана эми кол куушуруп кулдук урам,
Капам жок, сиз айткан сөз акыл деди.
Кой союп, бата кылып коёлу биз,
Куда-сөөк болчуларды чакыр деди.

Кол жайып оомийин дешти кудалашып,
Кошкон май, бал жууураттай ымалашып.
Кой сойду жигиттери бата сурап,
Келиндер суусун куюп казан асты.
Куда-сөөк арасында сөз айтылып.
Койбербей келе жаткан ата-салтты.

Коноктоп сый көргөздү эт тартылып,
Куда-сөөк арасында сөз айтылып.
Кудайым кошуп койду куда болду,
Кыргыздын ырым-жырым шартын кылып.
Кочкордук кечиндеги тоодон чыккан,
Көңүлдү сергитти бейм жыты аңкып.

Кырк күнү тою болду кыз-күйөөнүн,
Көңүлү эки жардын күзгү дегин.
Канайдын уулу Байтик Апар менен,
Кубанып баскан экен ички демин.
Хан болгун, баатыр болгун, адам болгун,
Кыздарга чындык болот баш ийгениң.

Акындар ырдап тойго чыга келди,
Андагы эл тажабастан уга берди.
Айылдын келин, кызы, жигиттери,

Алты аркан селкинчегин кура берди.
Абалтан келе жаткан кыздарыбыз,
Алысты жакын кылат кынап элди.

Кыздардын жүзүндө бар кырк чырагы,
Кылымдап чындык болгон журт кылары.
Хан, бекти, баш ийдирип абалтадан,
Кыздардын акыл-эстүү мыктылары.
Каяктан чыга калат жаман аял,
Кыз кезде жакшы болот кыздын баары.

Күн-түнү оюн-зоогу болуп жатты,
Кубантып тойго келген кары-жашты.
Куда-сөөк сиз-биз дешип сыйын кылып,
Көрүшүп тамашаны көңүл ачты.
Күткөнү ар бир жаштын ушундай той,
Колукту алып жигит кадыр тапчу.

Мылтыгын колуна алып жаа тартышып,
Мергендер жипке илинген жамбы атышып.
Мен балбан деген жигит атка минип,
Моокуму канганынча оодарышып,
Мыктынын мыктылары улак тартып,
Мелдешип кээ бирөөсү кол алышып.

Жеңелер күйөө жолдош айтыш кылып,
Жамакты ырдай берди элден чыгып.
Жигиттер келиндерге чалма ыргытат,
Жакшыраак ырдаганга кезек сунуп.
Жанына жакын келип алкайт кары,
Жаштары ырдап турса үлпөт куруп.

Эр Байтик күйөө жолдош тандап алган,
Ээрчишип Акай мерген, Балык барган.
Эр эңиш, балбан күрөш, улак тартыш,
Эзелки жашап өткөн элден калган.
Эл намызын кетирбей алыш үчүн,
Эң мыкты айылдагы чыкчу балбан.

Башталып бүгүнкү оюн көзүнө аткан,
Белгилүү мерген чыгат жамбы атыштан.
Барышты мылтык жаасын колуна алып,
Билинген көзгө атаар деп элге атыккан.
Байгелүү болосуңар балдарым деп,
Бараңга огуң салып бир атып кал.

Жар салып ырдап турса акындары,
Жакшылап тыңшап укса акыл баары,
Жамбыга октор тийбей учуп жатты,
Жел менен кете берип атылганы.
Жигиттин арасынан Акай чыгып,
Жаа кармап жамбысына жакындады.

Шыпшайдар сыяктанып Акай мерген,
Шыкаалап тоо кийигин атып көнгөн.
Шыралга сурап келген адамдарга,
Шорпо кылып ичкин деп этин берген.
Шырп эткен дабышынан аркар качса,
Шак эле атып алчу бийик дөңдөн.

Жанына Акай мерген жакын барды,
Жамбыны жаасы менен мээлеп калды.
Жебенин учу түптүз жипке тийип,
Жарк этип жерге түштү алтын жамбы.
Жараткан жардам кылып солто элине,
Жамбыга койгон малын ээлеп алды.

Ушуну айтып берген Жусуп кары,
Улуу бар, кичүүсү бар угуп баары.
Урпактан урпактарга өтө берсин,
Унутпай айтып жүрсүн кызыкканы.
Укмуштай кереметтүү көрүнүштүр,
Уксак биз ошол күнкү аткан таңы.

Ал күнү жамбы атылып оюн бүттү,
Башталат кыз оюну мына түнкү.
Анткени кыз жеңеси токмок алып,

Айтышат күйөө жолдош болуп күлкү.
Күйөө жолдош жеңенин бирөө жеңсе,
Берилет байгесине да бир мүлкү.

Ж е ã е с и:

Топтон чыгып бир келин,
Токмогум бар кел деди.
Тоготпос күйөө жолдошу
Тосуп жонуң бер деди.
Той шааниси ушундай
Толугу менен көр деди.
Той болгондо токмоктойт,
Тоголонуп өл деди.

Балыкооз:

Тонумду кийип келейин,
Токтой тургун мырза айым.
Тоготпой коюп жүрбөйүн,
Ток болсун бүгүн курсагың.
Тоту куштай шаңшыйсың,
Тагыраак ырда тыңшайын.
Торколуу тойго биз келдик,
Толук айт айым кыз жайын.

Ж е ã е с и:

Күйөө жолдош кайдасың,
Кыз оюну башталды.
Коркпой-үркпөй жонуң тос,
Көргөзөйүн чапканды.
Көрүнбөйсүң көзүмө,
Короого сени катканбы.
Коё бербей Эр Байтик,
Кайгысын сага такканбы.
Келээр болсоң бачым кел,
Күн чыгаарга аз калды.

Балыкооз:

Көрүнөйүн көзүңө,
Куп болот кыздын жеңеси.
Калчылдайсың тим эле,
Көлдүн болуп кемеси.
Кыз жайын айтпай койдуңуз,
Кандай неме деги өзү.
Кабары алыс угулган,
Кан Байтик элдин төрөсү.
Токмогуңду бат апкел,
Мен эмес качып жөнөчү.

Ж е ц е с и:

Бийкечим кыздын сулуусу,
Баатыркан журттун улуусу.
Бүт элге болгон таанымал,
Сарбагыш мунун уруусу.
Маектешип бир баскан,
Мен болсом сырдаш курбусу.
Баасын айтсак эң кымбат,
Мойнунда бермет шурусу.
Бак сыймыгы башында,
Биздин элдин нур кызы.

Балыкооз:

Саймалуу жака Сары Өзөн,
Сайлары толгон алма, өрүк.
Суйкайган сулуу кызыңды,
Сурандык апкел көрөлүк.
Таласта жүрүп чоңойду,
Солтодон чыккан төрөлүп.
Суктанат дайым кыз-келин,
Сымбаты турат төрөлүк.
Сулуу кыз жакса Байтикке,
Солтого кетет өңөрүп.

Ж е ң е с и:

Кочкорума кар түшпөйт,
Кыдыр алей даарыган.
Касиеттүү жер болот,
Кыйла элдер келип тааныган.
Кызыбыз Апар акылман,
Казыркы кыздын баарынан.
Бүжүктөп бүгүн турасың,
Байтиктин коркуп каарынан.

Балыкооз:

Оймолуу жака Сары Өзөн,
Ордосу толгон жер-жемиш.
Опол тоодой даны бар,
Оокатка кенен жергебиз.
Оймок ооз Апардын,
Оюну үчүн келгенбиз.
Опулдайсың тим эле,
Оңкоңдон кетип өлбөңүз.

Ж е ң е с и:

Гүлкайырдай буралып,
Гүлмүңдөп турса кылайып.
Гүлү го Апар Кочкордун,
Көргөндүн көзү уялып.
Атыңдан ыргып кетесиң,
Алдыңдан чыкса суу алып.
Ашык болуп көп жигит,
Атайын келчү суранып.
Акылы менен акырын,
Аткарып койчу чыгарып.

Балыкооз:

Айланасы Ала-Тоо,

Аралап жүрсөң баары бар.
Базарлап барбайт алыска,
Бишкектей кооз шаары бар.
Баштаган жолу ак жолтой,
Байтиктин бийик шаңы бар.
Балбылдап күйгөн жылдыздай,
Байыртан бакыт шамы бар.
Байтикке калса баш кошуп,
Бийкечиңдин багы бар.

Ж е ц е с и:

Жайлоосун айтсак Апардын,
Жайкалган кооз төр болгон.
Түпкү атабыз Үчүкө,
Жоого алдырбас эр болгон.
Катылган жоону талкалап,
Каптаган калың сеп болгон.
Кыздары шайдоот илгертен,
Жигиттерге тең болгон.
Жылдырбай карыш Апарды,
Жанында дайым мен болгом.

Балыкооз:

Байыртан биздин Сары Өзөн,
Байлыгы мол жер болгон.
Бетиңден тосуп сылаган,
Буркурап жыттуу жел болгон.
Бабалар айткан акылды,
Бөлөкбай – Талкан эл болгон.
Булутка башы жетсе да,
Аялга эркек эр болгон.
Берметтей сулуу бийкечтин,
Боконо сөөгү кем болгон.

Жеңеси айтышканда Балык жыгып,
Жанына Апар кыздын барган жылып.

Жамбыдан экини алып берген экен,
Жайдары мүнөз менен ага сунуп.
Жеңилген жеңекеси Балыкоозго,
Жөнөптүр ыракматын айтып сылык.

Эртеси кыз куумайы башталыптыр,
Эки элден калыс адам башкарыптыр.
Элик сур атын токуп жеңил гана,
Эртелеп Апар кызды аткарыптыр.
Эркелеп жүргөн менен атка чыйрак,
Эркектей жаш кезинен такшалыптыр.

Көз салып саяпкерлер бирин тандап,
Күлүгүн даярдашчу мурун камдап.
Кыз-куумай болорунда даяр болуп,
Коштоду жеңекеси суулук кармап.
Күйөөсү келген күнү минсин дешип,
Коюшту Элик-сурду Апарга арнап.

Бүткөндө бүт оюну сарбагыштын,
Байтикке кыз-куумай дейт кезек келип.
Баратат эки жакка көз чаптырып,
Бастырып Көк шалкыны жетелетип.
Балыкооз ырдап чыкты эл аралап,
Байтиктин солобосун көкөлөтүп.

Апарды суулукташып жеңелери,
Алдыга атты алпарып коё берди.
Ай пери сыяктанып нуру чыгып,
Алагды кылып койду көргөн элди.
Андагы толгон элге пейли толуп,
Айтылуу Кочкор ичи термелди эми.

Аңгыча Көк шалкыны ойдолотуп,
Артынан Эр Байтигиң удаа чыкты.
Атынын жалын сылап эркелетет,
Артылып бир өбүүгө Апар кызды.

Алты чат алга коюп кыздын атын,
Алдоо деп үн чыкканда аттар сызды.

Алдыда Апар сызат өрдөк болуп,
Артында Байтик чабат эңмек болуп.
Ак кууну шумкар көрүп качыргандай,
Ал экөө куушуп барат тердеп коюп.
Алыстан көргөндөргө кандай сонун,
Андагы көргөн элге эрмек болуп.

Жакындап Эр Байтигиң, жетмек болду,
Жанынан аша коюп өтмөк болду.
Жаныбар Көк шалкысы терин төгүп,
Жамгырга канган чоптой көп көк болду.
Жанашып Апар кызды бир кучактап,
Жабышып маңдайынан өпмөк болду.

Көк шалкы Элик сурду кууп жетти,
Качымыш болуп Апар чүмкөп бетти.
Коёбу жеткен жигит кыз оюна,
Кучактап маңдайынан эки-үч өптү.
Көңүлдөн орун алган кучунасы,
Карасак ошол күнү таркап кетти.

Колтукка колу тийип кучак жетти,
Кошподу эч ким ага ушак кепти.
Көк шалкы жаныбары катуу чуркап,
Көл кылып бүткөн бойдон терин төктү.
Камчы алып бир чапкыча Апар сулуу,
Канайдын Эр Байтиги узап кетти.

Көргөн эл ак батасын айтып калды,
Кут бол деп Эр Байтиктин алган зайбы.
Кочкорлук сарбагыштын уруусунан,
Кудайым буйруп койгон күткөн кайны.
Карылар айтып калчу аңыз кылып,
Көрбөдүк, кулак уккан болбос айбы.

Арналган кыз-күйөөнүн отуз күнкү,
Айылга даңкы чыгып тою бүтгү.
Апарга арнап берген себин толук,
Атан төө унааларга артып жүктү.
Аттанып кең Кочкордон кербен сыяк,
Ат көлүн толук алып жолго түштү.

Айтылуу Аламүдүн белин ашып,
Ансайын Эр Байтигиң турат шашып.
Апарын айланчыктап деле чыкпайт,
Ар кайсы конгон жерден аяр басып.
Алагды боло түшөт бир заматта,
Кетчүдөй көрбөй калса андан качып.

Эки күн ара конуп Чүйгө келди,
Энчилеп кыз энеси дүйнө берди.
Ээрчишип экөө жүрсө Эренченин,
Эзилип эт жүрөгү элжиреди.
Эрке кыз эстүү болуп уз башкарса,
Эр Байтик калыс болуп эл бийледи.

Атайын тандап алган Эр Байтиктин,
Акылдуу эстүү болуп мыкты жары.
Айылга баш көз алар экөө бирдей,
Артылып күндө күчөп ынтымагы.
Али да ар ким, ар ким айтып жүрөт,
Апарды байбиче деп журттун баары.

КҮНТУУ ЭЛИНИН ТОГУЗ-ТОРОГО КАЧЫШЫ

Түпкү атасы Байтиктин Түлөберди,
Тутка болуп элине жүрө берди.
Тууган кылып алгын деп башка адамдар,
Түтүн кошуп солтого кире берди.
Тууган болсоң тургун деп Эр Байтигиң,
Туура сүйлөп кең Чүйдү биле берди.

Бузуку араласа элге жаман,
Баш багып үйгө кирсе айтып салам.
Бир тууган уялашка бүлүк салат,
Билинбес бул шумпайда түркүн амал.
Бат эле чалмасына түшүп калат,
Байкабай бал тилине кирген адам.

Анткени таза болсун бассаң артың,
Айтылган, унутпайлы ата салтың.
Айылга бузуку адам келип калса,
Аларга киргениңер кетээр баркың.
Ай дейбиз акырында уят болуп,
Андайды жаман көрөт Кыргыз калкым.

Түбү бир түпкү атасы солто болгон,
Талкандын төрт баласы болуп коргон.
Түлөберди, Жаңгарач, Канай, Байтик,
Тууган кылган көп элди кайрып жолдон.
Туура эмес жагы болсо окурманым,
Туурасын сурагыла оңду-солдон.

Айтылат Түлөберди, Канай, Байтик,
Ал эми Жаңгарачы калкан болгон.
Атагы алыс кетип айтылууда,
Ар бири убагында залкар болгон.
Айтканы сынчы атанын туура келип,
Атасы Чаа булардын алптан болгон.

Аягы залкарлардын Байтик деген,
Ал киши эл сураган тартип менен.
Аталаш Кунтуулары тууган болот,
Алыска кеткендигин айтып берем.
Арага бузукулар түшө калып,
Айла жок качкан экен безип элден.

Токтобай токсон алты жашка чыккан,
Төмөнкү ой түрмөгүн андан уккам.
Туура эмес болсо кечир окурманым,

Талашып бирөө чыгаар балким туштан.
Так айтпай болжоп айтсам жакшы болбос,
Тарыхтын адам болом нугун бускан.

Байтиктин бир келини күлүп коёт,
Баратса Күнтуулардын жигиттери.
Бушайман боло калат көзүн сүзүп,
Балким ал бирөөсүнө үмүткөрбү.
Билмексен болуп өттү топ атчандар,
Буйласын кармап алып күлүктөрдү.

Карасак бузуку адам пайда болуп,
Калгансып күлмүңдөдү айга конуп.
Күнтууга жетип келди желе жорто,
Күйгөнсүп айтып калды жаман жорук.
Кабагын бүркөп коюп улутунат,
Кетчүдөй өмүрүнүн гүлүн соруп.

Башынан бузукуга калган көнүп,
Баштады чагым отун атчан келип.
Бал тилин ыгы менен жөнөттү дейт,
Бегине Күнтуулардын салам берип.
Байтиктин каары сага келди деди,
Боргулдап чыгып турган терин төгүп.

Баратып сиздин элдик бир жигиттин,
Байтиктин келинине көөнү түшөт.
Башынан тааныш болгон адамындай,
Билмексен болуп келин көзүн сүзөт.
Булардын мамилесин угуп Байтик,
Күнтууну чапмак болду каары күчөп.

Бүгүн түн качпасаңар болбой калдың,
Байтиктин каары катуу оңбой калдың,
Башка элге кетип балким жай табаарсың,
Батыраак үйдөн чыгып жолго салгын.
Болбосо башың кетет келип калса,
Көз көргүс, кулак уккус жерге баргын.

Чогулуп Күнтуулардын укту баары,
Чагымдан чегирткедей учту жаны.
Чогултуп жылкы, коюн көнөгүнө,
Чапкылап түн ичинде чыкты баары.
Чабаган ушак сөз деп айтып келсе,
Чындыкты келген эмес уккулары.

Чаап келген бузукудан угуп сөздү,
Чогултуп малын айдап калбай текши.
Чыгышты кенен Чүйдү калтырышып,
Чал-кемпир ыйлай-сыктай көңүл чөктү.
Чабат деп Эр Байтиктен Күнтуу эли,
Чочулап түнү менен качып кетти.

Суусамыр жайлоосуна көчтү го деп,
Сурабай Эр Байтигиң кала берген.
Суу бойлоп Күнтуу эли малын айдап,
Сурашып Тогуз-Торо кайда деген.
Сары Өзөн жерин таштап аргасыздан,
Сумсайып алга жылып бара берген.

Каркырадай тизилип келе берди,
Көз салып карап коюп өрөөндөрдү.
Кайгынын агымына чөмүлүшүп,
Каратып ойго салат көргөн элди.
Көч менен малын айдап ашып түштү,
Кабактын жогор жагы Дөдөмөлдү.

Келишип Тогуз-Торо аймагына,
Көз салып айдап келген малдарына.
Караса айланасы бийик дабан,
Кабагын бүркөйт эли барганына.
Кантсе да өмүр жолун басып өткөн,
Карысы акыл айтып балдарына.

Конушту бир түзөңгө кабак бүркөй,
Камчысы колдорунда кармап бүктөй.
Кадимки кербен болуп келип калган,

Кубалап аркасынан куугун түшпөй.
Кең Чүйдү аргасыздан таштап келдик,
Кыргызда барбы-жокпу качкан биздей.

Айланып шумкар учкан төрү кенен,
Аралап кийик оттоп чери менен.
Атайын казып койгон ороого окшойт,
Айтылуу Тогуз-Торо жери деген.
Амандык жай сурашып аралашты,
Андагы саяктардын эли менен.

Аралап түркүн жерди көрдүк деди,
Атайын мында көчүп келдик деди.
Ала-Тоо аймагы кең кыргызыма,
Артат го бизге дагы тердик жери.
Айтылып үзүр-мазыр сөз сүйлөшүп,
Ар кими сыйы менен өрлүктөдү.

Сай бойлоп терип кээде карагатты,
Сакалдуу-көкүлдүүгө саламдашты.
Сыйлашып бирин-бири сиз-биз дешип,
Саяктын эли менен аралашты.
Сары Өзөн Чүйүн ойлоп айрымдары,
Санаасы сай күлүктөй ала качты.

Качканын Күнтуулардын Байтик угат,
Капалуу болуп ичтен улутунат.
Кылжырдын балдарындай болбойлу деп,
Козголуп өйдө турду мурут сылап.
Көк шалкы атты току жигиттер деп,
Колуна камчы кармап бек кыйкырат.

Түбү бир солто атанын балдарыбыз,
Тийбейби тууганчылык жардамыбыз.
Тентитсем бөлөк жерге Күнтуу элин,
Түк болбос анда бизге алга жылыш.
Тептирбей канаттуунун шумкарына,
Туугандын парзы болот жардам кылыш.

Тууганбыз Күнтуу эмес алысыбыз,
Туура дейм тууган издеп барышыбыз.
Түрү суук бузукудан башталабы,
Тирешип ич арадан кагышыбыз.
Тогуз-Торо тентитсем тууганымды,
Түгөнүп калган го окшоп намызыбыз.

Тоо бүркүт сыяктанып чамынайын,
Токтоосуз ушул баштан кам кылайын.
Туугандын азары бар, безери жок,
Тууган деп кимге барып жалдырайын.
Тогуз-Торо тарапка көчүп кеткен,
Тууганды кыш өткөндө алдырайын.

Узун жол учуп өткөн каркырадай,
Учайын тууган үчүн жатып албай.
Урушпай ушакчыдан таарынышсак,
Урпагы солто деген аты кандай.
Уят го унчукпастан күнөө коюп,
Ушул иш жарабайт го касы бардай.

Солтонун үч кулуну үч бөлүнүп,
Саламга келишпесек жаман жорук.
Сарбагыш, бугулардай болбойлу деп,
Санаа тартам саргайып саман болуп.
Саяктан чакырайын тууганымды,
Сыйлашып биз жүрөлү адам болуп.

Учкан куш сыяктанып күн-түн шашып,
Убакыт өтүп жатты болуп закым.
Ушундай уйгу-туйгу ойлор келип,
Учурда башка келбей эч бир акыл.
Угулса тууганыма менден кабар,
Умтулуп келип калар бир күн акыр.

Жатканда жаздыгына бутун керип,
Жүрөгү туйлай түштү акыл келип.
Жөнөтсөм деп ойлоду Күнтууларга,

Жигитке жол жүрүштү атын берип.
Жерине кайтып келээр кабар жетсе,
Жазыксыз туугандарым макул көрүп.

Жаздырып ички сырын жашыралбай,
Жүзүнөн нуру чыгат ачык айдай.
Жөнөттү бир жигитин Күнтууларга,
Жеткин деп ара жолго жатып албай.
Жолоочу кеткен жакка көз жүгүртүп,
Жол карап күндө чыгат Байтик талбай.

Жери алыс ашуу дабан Тогуз-Торо,
Жол жүрүп жигит келди төрт күн туура.
Жай сурап отурганда чай ичишип,
Жазылган катты берди Күнтууларга.
Жаш молдо окуп турду калганы угуп,
Жөнөйлү деп калышты бир тууганга.

Кудайдын буйрук тузу ушул экен,
Качыпбыз бузук тилден жаңылышып.
Киндик кан тамган жердин топурагын,
Күнтуулар жүргөн экен сагынышып.
Кабарды угаар менен көчүн жүктөп,
Кетүүгө шашып турат камынышып.

Эрте жаз көчкү токтоп калган убак,
Эртелеп Күнтуу эли жолго чыгат.
Эр бүлө жолун баштап артта аял,
Эрчишип каркырадай убап-чубап.
Эң кымбат жерибизге жетебиз деп,
Эркелеп келин-кызда көңүл куунак.

Туугандын асары бар, безери жок,
Түгөнгөн бузукулар күйгүзөт чок.
Тирүүндө эртеңкини ойлой жүрсөк,
Турмушта өтө берет дүнүйө бок.
Түбү бир тууганында бирдик болсо,
Төшүндү тешип өтпөйт атылган ок.

Келишти жолду баштап карылары,
Көрүштү келген эл журт алдыдагы.
Күнтуунун бир түтүнү анда калбай,
Кең Чүйдөн орун алды толук баары.
Канайдын уулу Байтик тосуп чыгып,
Камыр-жумур кайтадан болуп калды.

КЕРКАШКА АТТЫН КЕЛИШИ

Эсенбай Байтиктеги Өмөр уулу,
Эскерип отурганда айткан муну.
Эми мен укканымды баяндайын,
Элимде ачылбаган көптүр сыры.
Эгерде ойлоп көрсөк Керкашканын,
Эки-үч адам айтты эле ким дейм чыны.

Таласта жүргөн кезде Эр Байтигиң,
Төмөнкү Олуя Ата жергесинен,
Токсонбай деген жигит достошуптур.
Төштөшүп бир казактын өргөөсүнөн.
Тамаша курган экен таң атканча,
Төктүрүп акындарды термесинен.

Ажайып айдын нуру төгүлүптүр,
Аңгыча таң шооласы көрүнүптүр.
Айтканда дем алсак деп Эр Байтикке,
Ак пейли Токсонбайдын көрүнүптүр.
Аккан дос, Курманбектей шертин кылып,
Ал экөө бир-бирине берилиптир.

Бүркөлбөй кабак-кашы ачык болуп,
Баркташып сиз-биз дешип жатык болуп.
Багылаң күрпөң козу жегендери,
Бал кымыз суусундукка татып коюп.
Бир жума коңул ачып Токсонбайга,
Байтигиң эркелептир жатып-конуп.

Жайланып төргө олтуруп акылдашып,
Жан достор аңгеме айтып бакылдашып.
Токсонбай казак болсо, Байтик кыргыз,
Тагдырдын буйругунан жакындашып.
А дүйнө бул дүйнөлүк дос болушуп,
Аттанып кеткен экен макулдашып.

Таластан Чүйгө келип Байтик анан,
Турганга өткөн экен бир топ заман.
Токсонбай досун эстеп сагынганда,
Тоо баштап малын алып издеп барган.
Той жазап шаанисине улак тартып,
Төркүлөп келген кыздай тосуп алган.

Көрүшүп бирин-бири ызаатташып,
Кош колдор далыларга кучакташып.
Келатат Токсонбайдын өргөөсүнө,
Кадамын алга шилтеп бир атташып.
Казактын кары-жашы карап турат,
Калдайган эки досту кубатташып.

Эңкейип босогодон башын ийип,
Ээрчишип эс алышты үйгө кирип.
Энесин эңсеп келген бала сындуу,
Эркелеп кыялданат эркин күлүп.
Эс алып отурганда боз үйүнө,
Эшигин ачтырышты өйдө түрүп.

Алдыга апкелинди түркүн тамак,
Ачылып гүлкайырдай бүркөө кабак.
Алыңыз, алсаңыз деп Токсонбайы,
Ан сайын Эр Байтикке күлө карап.
Айтышып сагынганын бир-бирине,
Ал күнү жайланышты чери тарап.

Бир жума конок болду көңүл ачып,
Байтигиң ойдогудай черин жазып.
Багылаң козу менен тайдын эти,

Буюрган Токсонбайдын даамын татып.
Болжолу келип күндүн кетмек болду,
Бабалар айтканындай сапар карып.

Айтылып катылбастан сырлар ички,
Ак пейил жаркырады болуп күзгү.
Аттанып кетеринде Эр Байтигиң,
Агарып чыккан айдай жарк дей түштү.
Абалтан казак-кыргыз ата салты,
Арнаган ээр токумчан ат мингизчү.

Келишкен төрт сан жылкы кара-байыр,
Көкчө деп ат коюлган өңү таргыл.
Каерге чабылбасын байгени алган,
Казакка даңкы чыккан күлүк айгыр.
Колтуктап Эр Байтикке мингизиптир,
Кош айтып кетеринде буйруп тагдыр.

Эр Байтик Көкчө айгырга минип анан,
Элинде бар бекен дейт багбан адам.
Эзлетип мөмө жемиш өсүмдүктү,
Ээрчитип кенен Чүйгө алып барам.
Эркине коё берип өз элимдей,
Эгерде болсо бергин багып алам.

Өх деп коюп, Токсонбай сөзүн айткан,
Өзүмө бир тууган жээн Абдырахман.
Өлүмдүн азабынан жетим калды.
Өзүбек түпкү теги Ташкент жактан.
Өмүрүн кудай берсе багбан болор,
Өзү жаш араң өттү он үч жаштан.

Берейин бул жетимди алып баргын,
Багы бар тирүү жүрсө ар бир жандын.
Байсалга кошуп алып жетимсинтпей,
Байтик дос өз балаңдай багып алгын.
Бой жетип чоңойгончо эркин коюп,
Багбандык жумушуңа анан салгын.

Туура сөз бул айтканың акыл деди,
Токсонбай аккан досум макул деди.
Түү деген түкүрүктү кайта алган эр,
Түбүндө андай адам каапыр деди.
Токулган менин атым минип алсын.
Токтоосуз балаңызды чакыр деди.

Коштошуп кол алышып айтып кепти,
Көңүлү куунак болуп жүрүп кетти.
Казак-кыргыз илгертен дос болушуп,
Каада-салт болуп келген билсек эски.
Күлүк айгыр, бир балалуу болуп Байтик,
Кенен Чүй Сары Өзөнгө келип жетти.

Баланы кошуп койду сынамакка,
Балчыкты ийлеп жаткан кашкарлыкка.
Байкаса жүнү тирүү көрүнгөнсүйт,
Бой жетсе жарай турган багбандыкка.
Байбиче Апар келип Эр Байтикке,
Бул ишиң окшоду го айбандыкка.

Байбиче көрө койгон чыга калып,
Байтикке капа болгон тура калып.
Болбосо убадаңыз ушул беле,
Баланы Токсонбайдан сурап алып.
Байкушту куруттуң го жаштайынан,
Балчыкты тебелетип сууга салып.

Апарды карап көзү кыйыгынан,
Акырын күлүп Байтик мыйыгынан.
Анчалык жаның кейип турган болсо,
Алып кет деп сүйлөдү туюгунан.
Ачка болуп калгандыр тоюндургун,
Атайын тамак бергин куюп анан.

Болуптур мага дурус сураганым,
Байкадым жумушка бек чыдаганым.
Байтик Эр өз ишине курсант болду,

Билгизбей эч бирине сынаганын.
Байбиче Байсалына кошуп койсо,
Баланын айта көрбө кубанганын.

Арадан айлар өтүп жылдар өтүп,
Адам болду жаш бала бойго жетип.
Адал кызмат кылар деп бул балабыз,
Апар менен Эр Байтик жүргөн сезип.
Акыры Абдырахман багбан болду,
Аркыл-аркыл колуна жемеш өсүп.

Баласы Абдырахман өзүбек элден,
Бөлбөстөн Байсалындай багып келген.
Баш ооруп чырныктаса кээ бир күнү,
Байбиче өз балам деп камын көргөн.
Бой жетип чоңойгондо кудалашып,
Бир байдын эрке кызын алып берген.

Көчөдөн көрө коюп кызын байкап,
Калчага куда болуу сөзүн айтат.
Кыргыз эмес өзүбек өз балам деп,
Кызын алат Жыргалдай, Байтик жайкап.
Кырк күнү оюн-зоогун уюштуруп,
Кеткен дейт тоюн көрүп, мейман тарап.

Ачылып бак-таалайы жаш баланын,
Аткарып Токсонбайдын айткандарын.
Ага-ини Байсал экөө болуп калды,
Аларчага бирге айдап тапкан малын.
Айылга даңкы чыгып багбан болуп,
Акырет кеткичекти баккан жанын.

Ак иштен Абдырахман жылган эмес,
Арамдык Эр Байтикке кылган эмес.
Алтын-күмүш сактаган кампа кармап,
Алсам деп эч көңүлүн бурган эмес.
Апасы Апар болуп өстүрүптүр,
Айлакер алдым-жуттум шумдан эмес.

Өлгөнчө Абдырахман кызмат өтөп,
Өзгөчө Эр Байтиктен сыйга жетет.
Өзүндөй багбандыкты бүт үйрөтүп,
Өмөрдөй бир уулуна келип кезек.
Өзүмдөй адал иштеп так болгун деп,
Өнөрүн өзү толук берип кетет.

Сыйлашып Эр Байтиктин кадыр-баркын,
Сартсың деп айткан эмес, солто калкым.
Золобосун көтөрүп казына берип,
Санатып карматыштыр каухар-алтын.
Солтонун бир кулуну болуп калган,
Сураштырсак эл-журттан мунун артын.

Токсонбай берген Көкчө тукумунан,
Торкашка – Керкашкадай күлүк чыккан.
Төркүлөп Апар барып төркүнүнө,
Тайында апкелген дейт элден уксам.
Түрмөдөн чыгып келип Көкчеке ууру,
Түн катып уурдап келген Кочкор жактан.

Чоң атам деди Эсенбай Абдырахман.
Чоо жайын Керкашканын көзүн айткан.
Чоң энем Жыргал болчу абдан кары,
Чуркап жүргөн учурда көрүп калгам.
Чогултуп ак кагазга жазып койдум.
Өз атам Өмөр болчу деди Багбан.

Көрбөдүм угуп калган туура кими,
Кулундан чоңойгон дейт дагы бири.
Кеп кылса ар бир адам өз билгенин,
Кыйын го көз көрбөсө аны билүү.
Кыйкырып мен сурагам, ал киши айткан,
Токтобой токсон үчтө али тирүү.

Байбиче Апар жүрчү көркү менен,
Баштаптыр келиндерин эрки менен.
Байтикке бир күндөрү оюн айтат,

Барайын кызы болуп төркүлөгөн.
Байыртан ата-баба салт эмеспи,
Биз дагы көрүнөлү энчи менен.

Баралы туура мунун себеби дейт,
Болуптур бирге аттанып келели дейт.
Бабамдын бизге таштап кеткен салты,
Буюрган берген сыйын көрөлү дейт.
Бүтүрүп бардык камын эртесинде,
Бөлтөктөн Кочкор тарап жөнөдү дейт.

Кыргыздын каада-салты кандай сонун,
Кыз-күйөө келип калса арнап тоюн.
Коноктоп барган күнү чайын берип,
Күн мурун семиз багып камдап коюң.
Көңүлүн ачыш үчүн үлпөтүнө,
Курдуруп кыз-келинге оюн-зоогун.

Кедейби, бай болобу кызы болсо,
Келчү салт ата-энеге бир төркүлөп.
Колунан келген сыйын көргөзүшүп,
Кетерде төркүндөрү мал энчилеп.
Колуна тийген малын айдап алып,
Кыз-күйөө кете берчү кербенчилеп.

Байбиче болгон Апар кыз катары,
Баатыркан атасына төркүлөдү.
Башталып оюн-күлкү, шаан-шөкөтү,
Байралып көңүл ачты көп күндөрү.
Бир үйүр жылкы бөлүп кулуну жок,
Баштатып айгыр кошуп энчи берди.

Короого кулундарын байлап көптөп,
Кыз-күйөө берген малын айдап кетет.
Кулундун арасынан Керкашкасы,
Кишенеп жылкылардан калбай жетет.
Кубалап жылкычылар кайра бурса,
Кошулуп эч бөлүнбөй чуркап безет.

Койбер деп бөлүнбөсө кыз төркүнү,
Коштошуп Кочкорунда кала берди.
Кер кулун оюн салып артта калбай,
Кең Чүйгө жылкы аралаш бара берди.
Кудайдын буюрганын көргүлөчү,
Күлүктүк касиетин ала келди.

Кер кулун жылкы болуп өсө берди,
Кулундан кунандыкка жете келди.
Кадимки солто атанын ай тамгасын,
Кошуптур жылкыларга салып энди.
Керкашка күлүк болуп кунанында,
Көрүнүп эл көзүнө убай көрдү.

Кутуруп кунанында сынга толуп,
Керкашка жаныбарың күлүк болуп.
Көрүндү эл көзүнө бачым эле,
Каерде чабыш болсо чыга коюп.
Канайдын уулу Байтик мине калса,
Кемирет ооздугун тизгин чоюп.

Кер кулун өсүп келди бышты болуп,
Көрүндү эл көзүнө мыкты болуп.
Кадимки кара байыр жылкылардай,
Капшыты кадыресе чыкты толуп.
Калбады чапкан сайын баш байгеден,
Кыл куйрук арасынан бакты конуп.

Ар кимдин угуп көрсөк айтымында,
Арааны алыс кеткен асыйында.
Азыраак жол жоргосу чыга калып,
Айбы жок мине калсаң басыгында.
Алпарып байлап койгун, мейлиң бош кой,
Айланып тура берет касыгында.

Байкабай Эр Байтигиң Керкашканы,
Биттетип койгон экен быштысында.
Басып өткөн туягын кудай буйруп,

Баскан дейт тулпар изин угушумда.
Бир даары божомолдоп аңыз кылып,
Болбосун деп келүүчү кут ушунда.

Ала-Тоонун учкандай көк шумкары,
Алга чыгып Керкашка көп чуркады.
Атайын сурап келип терин бер деп,
Алчу экен саяпкердин таасындары.
Алдына жемин төгүп каалашынча,
Азем менен Эр Байтик асырады.

Каерге алпарбасын чапса чыгат,
Керкашка ат чуркаганда кулак тунат.
Көңүлүн көкөлөтүп Эр Байтиктин,
Коюлган ат байгесин алып тынат.
Кастарлап баласындай эркелетип,
Калтырбай жем чөбүнөн багып турат.

Жаш кезде адамзатың күйгөн чырак,
Жазыксыз деп ойлоймун уккан кулак.
Жөн жайын уктум эле Керкашканын,
Жердешим Амандиндей чалдан сурап.
Жазайын ойго келди окуясын,
Жылыштыр андан бери нечен убак.

Быштысын Кочкордогу бир манаптын,
Байтик Эр сурап калат кадыр салып.
Бергиси келбей күлүк Керкашканы,
Бурулуп басып кетет мунусу анык.
Бербесең кетемин дейт тамашалап,
Бир күнү ыгы келсе уурдап алып.

Белгилүү Камбар Ата тукумунан,
Бирдеме чыгабы дейм ушунуман.
Баягы манап айтты Эр Байтикке,
Билсеңиз кем көрбөйм деп уул-кызыман
Бул сөзүң тамашабы же чындыкпы,
Башынан адам белең ууру кылган.

Тамаша-чындык экөө бирдей жүрөт,
Туруктуу сөзүң болсун оозундагы.
Түн катып алып кетсең эрлик кылып,
Топко салып эч качан доосунбайлы.
Тагдырдын буюрганы алдыбызда,
Таарынып кийин-соңу жоосунбайлы.

Уялтып бербей койдум жаман көрбө,
Уурдатып алалбасаң эрмин дебе.
Ушундай убаданы бек кылалы,
Ушуга макул болсоң колду келе.
Уюткан коргошундай атка минип,
Учурда өктөм сүйлөйт тиги неме.

Ойлонуп карап коюп өктөм эрди,
Оозунан бир сөз чыкпай кете берди.
Ордолуу солто элиме акылдашып,
Оюма кудай берсе жетем деди.
Омоктуу сен манапсың, мен Байтикмин,
Оюна койсом куштай көкөлөдү.

Эр Байтик күндөгүдөн эрте турду,
Эрмин деп жүргөндөрдүн баарын жыйды.
Элинен сарбагыштын бышты көрдүм,
Ээси чоң манап экен, мага курбу.
Элимдин арасында барсыңарбы,
Эгерде уурдап келсе берем сыйды.

Атайын сурап калсам тиги манап,
Айбың жок алып кетсең мингин уурдап.
Ачык сөз болуп калды намыстантып,
Араңда барбы балдар тири карак.
Айтылган намысымды алыш үчүн,
Азамат балдарымдан кими барат.

Бул сөздү угар менен сүйлөп четтен,
Баштады бир карыя угар кептен.
Бир гана Көкчекедей ууру жарайт,

Бирок ал уурулуктан түрмө кеткен.
Быштыны алып келер ошол жигит,
Буурса жерден эмес алат көктөн.

Айылга тынчтык бербей жалмандады,
Алты айча болуп калды кармалганы.
Абактын төр жагынан орун алган,
Аркансыз кишен буту байланганы.
Алдында үч күнү бар тура турган,
Андан соң шибер кетет айдалганы.

Ак шумкар отургандай туурун карап,
Аттанды Эр Байтигиң бугу тарап.
Аз эмес куржунуна толо кылып,
Атайын куткарууга пулун салат.
Алтындан арбын берип начальникке,
Абактан Көкчекени сууруп алат.

Эр Байтик күтүп турса ой ойлонуп,
Эшигин түрмө жактан карап коюп.
Экиден-үчтөн тизип айыпкерди,
Эсебин алат экен санак болуп.
Эртеси кырк шиберге кетмек ууру,
Эркиндик боло түштү иши оңолуп.

Көкчеке Эр Байтикке кадам керди,
Кош колдоп чуркап келип салам берди.
Колунан бекем кармап Көкчекенин,
Ким үчүн келдим экен балам деди.
Күлүк ат Керкашка үчүн бошоттуңуз,
Кочкорго бүгүн түнү барам деди.

Карылуу аттан бирди тандап минип,
Күүгүмдө Суусамырга келди кирип.
Курманкожо элдеги тагасына,
Кочкорго барам деди жылкы тийип.
Келбесем таң сөгүлүп аткан кезде,
Көкчеке өлдү дей бер сиз түңүлүп.

Тамакты таң сүргөнчө даярда көп,
Табакта чыгы менен тууралган эт.
Таңында келбей калсам колго түшүп,
Токтоосуз эрте аттанып өзүмө жет.
Түрмөгө түшө электе жээниңизди,
Тагалык кылып бачым куткарып кет.

Деди да андан ары жүрүп кетти.
Далай кыр, ашуу ашып Кочкор жетти.
Дуулдап кымыз ичип жаткандардан,
Далдаага туруп укту мындай кепти.
Даңкы чоң Көкчеке ууру камакта дейт,
Добушу угулуптур үйдөн четки.

Ууру жок Көкчекедей бул чөлкөмдө,
Улгайып калдым балдар угушумда.
Урунун ана башы балким анда,
Угулуп даңкы жүрөт кыргызымда.
Үч күн туруп айдалат шиберге дейт,
Уктабай кайтаргыла кеп ушунда.

Камалып азыр жатат абакта бул,
Кырк шибер үч күн туруп айдалат шыр.
Кеткиче Көкчеке ууру шиберине,
Көз салып кезек менен абайлап тур.
Керкашка аттан алыс жылбагыла,
Колуңа чылбыр учун кармалап тур.

Күйгүзүп отту өчүрбөй тезек менен,
Колуна кыпчуур алып көзөп кенен.
Кайтарган Керкашканы эки сакчы.
Кымыздан ичип келип кезек менен.
Көшүлтүп сакчыларды уйку басты,
Каяктан келмекчи деп эсептеген.

Ушуну күтүп турган ууру кески,
Утурлап чоң боз үйгө жакын жетти.
Угузбай эч дабышын кестик менен,

Учунан керегенин жибин кести.
Уйкунун кучагында жаткан сакчы,
Урунун кылган ишин кайдан сизди.

Кереге ууктарын эки жарып,
Керкашка быштысына жакын барып.
Колунун учу менен кармаласа,
Карачы жаныбарың окуранып.
Кайтарган сакчыларга шек алдырбай,
Көкчеке үйдөн минди жүгөн салып.

Коё берди Көкчеке ууру минип алып,
Камчы урду керегеден чыга калып.
Көздөрүн ачып-жумат эки сакчы,
Кулагы ат дүбүртүн уга калып.
Кыйкырып Керкашканы ууру алды дейт,
Кайтарган сакчылары тура калып.

Керкашка чыны менен күлүк экен,
Кочкордун талаасында учуп барат.
Көкчеке күлүгүнө маашыр калып,
Кез-кезде кубангандан кучак жаят.
Карынын айтканында калет болбойт,
Көңүлгө кээде албайбыз атаганат.

Таңында дүбүрттөгөн дабыш угат,
Тагасы табак кармап сыртка чыгат.
Толтура чыгы менен тууралган эт,
Тизгинин кармай коюп ага сунат.
Түгөтүп табактагы аш тамагын,
Токтобой тизгин учун Чүйгө бурат.

Көкчеке Кочкор жакка барып келген,
Керкашка быштыны уурдап алып келген.
Карыя адам айтып берген эле,
Кайталап сурап көрөм уккан элден.
Кечирим дагы сурайм окурманым,
Каталык кетсе бир аз балким менден.

КЕРКАШКАНЫН ЧАБЫЛЫШЫ

Көгүлтүр Ысык-Көлдүн аягында,
Кара ойдуң кенен жайык аралында.
Кангелди болуш болгон учур экен,
Катаган Бакачы дейт саягында.
Катташып куда-сөөктөр келип турган,
Кыргыздын байкерчилик заманында.

Кадырын Кангелдинин алсак эске,
Каршылык көргөзбөптүр калыс сөзгө.
Куш жаздык чыканакка жаздап коюп,
Кыйшайып, эс алчу экен кээде кечке.
Калкынан арызданып бирөө келсе,
Калыстык кылып чечкен ошол кезде.

Саяктын Бакачысы карой тарап,
Солтодон бир топ адам барып калат.
Сойдуруп күрпөң козу кудасына,
Сый кылат казанына асып тамак.
Сиз-биз деп бирин-бири урматташып,
Сүйлөшөт бүркөлбөстөн ачып кабак.

Чай ичип бүткөн кезде жаздык коюп,
Чалдары дем алууга жан баштады.
Чүй кандай, көлүң кандай деген болуп,
Чоо жайын, сураштырып кеп баштады.
Чабышы болуп калса чабалы деп,
Чылбырлап ала келген Керкашканы.

Чолпонбай чоң болуштун ашы болуп,
Чогулган кары менен жашы болуп.
Чаралап эт тартылып келген элге,
Чучук бар, карта карын, казы болуп.
Чырпыкты, Тору-Айгыр дейт аяк жагы,
Чоң-Сары-Ой, Чолпон-Ата башы болуп.

Чар жайыт аш шааниси болуп жатты,
Чапкылап балдар карайт туш-туш жакты.
Чабарман элге келип кулак сал дейт.
Чыгар деп күлүктөрдү бүгүн чапчу.
Чогулуп ашка келген солто эли,
Чабууга даярдашты Керкашка атты.

Көз салып саяктардын мыктылары,
Керкашка атты карап сынчылары.
Коштурбай бул чабышка солтолордун,
Кашайып чаптырбаска чыр чыгарды.
Кангелди атаңа айт деп жумшашып,
Көпчүлүк баласынын тынчын алды.

Баласы Кангелдинин Оёз болуп,
Башына сыймык, таалай, бакыт конуп.
Байсалдуу баскан жолу алга жылган,
Барктуу элге болуп иши оңолуп.
Болуштун баркын сыйлап саяк эли,
Бийлеткен ошол ашка башчы коюп.

Булардан бачымыраак желдирейин,
Болуштун өргөөсүнө мен кирейин.
Баласы баргычакты Кангелдини,
Бир атты чаптырууга көндүрөйүн.
Болбосо куда-сөөгүм капа болор,
Бул чабышка уруксат бердирейин.

Кудасы солтолордун адам эски,
Колуна камчы кармап чаап кетти.
Келгенче Оёз бала атасына,
Кечикпей бир азыраак мурун жетти.
Кудамдын күлүк атын чаптырбайт деп,
Кангелди болушуна айтты кепти.

Кангелди тура калып сурап калды,
Ким – деди, бийлеп турган бүгүнкү ашты.
Кабагын каршы түйүп ачууланып,

Ким – деди, чаптырбаган келген атты.
Кошсун де күлүктөрдүн бирин бөлбөй,
Күчөнүп болуш аке ушуну айтты.

Баласы Кангелдинин удаа барат,
Болуштун айткан сөзүн уга калат.
Бүгүнкү ашка башчы ким дегенде,
Бастырбай атын кармап тура калат.
Болбостур барыш мага кыйын болор,
Бурулуп келген жолго кайра чабат.

Атамдын алдына мен баралбадым,
Айлам жок аттан түшпөй жолго салдым.
Ал ким деп чаптырбаган келген атты,
Ачуулуу айткан сөзүн угуп калдым.
Айтканы эки болуп калган эмес,
Ар кимиң билесиңер болуш чалдын.

Үшкүрүп саяк эли узун ойду.
Үмүтүн баш байгеден үзүп койду.
Үч жерден тоскула деп, Керкашканы,
Үлгүрүп күткүлө дейт келер жолду.
Үркөрдөй ашка келген солто элине,
Үлүшүң балким тийбес деген болду.

Көп аттын бири кылып Керкашканы,
Кошушту арасына күлүктөрдүн.
Катылган кандай сыр бар саяктарда,
Калп эле сүйлөп турат билип көргүн.
Көздөрү толук жетип саяпкерлер,
Коюшкан үзүп анда үмүттөрүн.

Чабылган ошол ашта үч жүз күлүк,
Чыгат деп менин атым көбүндө үмүт.
Чаары бар, карасы бар, торусу бар,
Чыйратып тыкан толгоп куйрук түйүп.
Чогулган андагы элдин көбүн айтпа,
Чапкылап балдар жүрөт тайга минип.

Тосмонун эң биринчи түбүндөгү,
Табы жок Керкашканын түрүн көрдү.
Төртүнчү аягында баратыптыр,
Таптакыр башка болуп жүгүргөнү.
Талаада калган тура дешип алар,
Тоспостон карап коюп күлүңдөдү.

Аңгыча убап-чубап аттар келет,
Аны да тосмодогу адам көрөт.
Алтымыш аттын арты Керкашка эле,
Аярлап бутун алга араң керет.
Алдыңкы күлүктөргө жетпессиң деп,
Алдынан тосуп чыкпай коё берет.

Топ күлүк чаң ыскытып жакындады,
Тосмонун үчүнчүсү көзүн салды.
Туптуура ондун арты болуп келген,
Тайтору чуркагандай такымдады.
Тигилер жетпей калган экен го деп,
Тоспостон коё берди качырбады.
Тер чыгып чын табына келген экен,
Тайбуурул сыяктанып закымдады.

Кенейге жакын келсе эли көрөт,
Куюлтуп көл-шал кылып терин төгөт.
Көрүнбөйт күлүктөрдүн дареги жок,
Керкашка бул чабышта алыс келет.
Кошо чаап даекчилер колундагы,
Калыстык кылган болуп номур берет.

Төшүнө бирден номур тагылган дейт,
Тандалып үч жүз күлүк чабылган дейт.
Такталып баш байгеси калыс менен,
Туптуура бир миң жылкы сайылган дейт.
Төмөнкү солто элинин Керкашкасы,
Топ элге күлүктүгү таанылган дейт.

Байгесин толук бербей сыйын кылган,
Бир үйүр жылкы айдатып ырым кылган.
Буюрган Керкашканын баш байгесин,
Бердирбей саяк эли чырын кылган.
Бий, болуш, үйөз, менен бирге барып,
Байтик Эр Көтмалдыга жыйын кылган.

Солтонун мыкты деген бийи чыгып,
Сөз менен өз бийлигин айтып турган.
Саяктын бийи чыгып калем алып,
Сабаттуу адам экен жазып турган.
Сөздөрү топ келишип макулдашып,
Үйөзгө ал кагазын чогуу сунган.

Биз келдик кагаз алып муну менен,
Бүтүштүк макулдашып ыгы менен.
Бирөөнү Эр өлтүрүп кеткен болсо,
Бүтүмү ушундайча куну деген.
Бирөөнүн кызын уурдап кеткен болсо,
Бир үйүр жылкы, үч миң сом пулу деген.

Бийлердин алып келген катын окуп,
Баарысы каршы чыкпай макул болуп.
Балдарга келечекте келе жаткан,
Бузулбас токтому дейт акыл болуп.
Бул бүтүм туурабы деп үйөз өзү,
Балчайтып мөөрүн басып колун коюп.

Ортого молдо чыгып окуп берет,
Олтурган үйөз Байтик көңүл бөлөт.
Ойлорун эки бийдин бүт болуштар,
Ошондо каршы болбой туура көрөт.
Жазылган бул токтомдо ачык айкын,
Жалпы элге түшүндүрүп айтуу керек.

Байтик Эр үйөз менен бирге барып,
Бийлердин бул токтомун элге салып.
Байге жок чакырыксыз атка деген,

Билгизбей саяк бийи койгон жазып.
Биерге бекер келген экенбиз дейт,
Боомдун, капчыгайлуу белин ашып.

Байгесин Керкашканын өндүрбөдүк,
Баштап келип үйөздү көндүрбөдүк.
Бар эле саяк элде байгебиз деп,
Доочу болбой солто эли жөн жүрөлүк.
Деп айткан Эр Байтиктин ушул сөзү,
Түшүнгөн адамдарга кемеңгерлик.

Кыз калың, эрдин куну окулганда,
Калыстар бул бүтүмдү дурус деди.
Ким билбейт акыйкатчыл Кыргыз элди.
Кылымдап кең пейилдүү мейман досчул.
Көп элге айтып турган мен уккамын,
Көлдөгү курискийлик Рыскелди.

ТҮНГАТАР ТҮНТӨЙ ЧАБЫШЫ

Абалкы макал менен ылакабы,
Айтылып ооздон-оозго келатабы.
Ар бирин талдап карап көргүлө деп,
Алдына элдин коюп сынаталы.
Акыры өз башыңа келери анык,
Ардактап сыйлай билсек эне-атаны.

Кылымдап акылмандын айткандары,
Калпы жок макал болуп калкта калды.
Көздөрү жетип турат чындыгына.
Кээ бирөө билип туруп аткарбады.
Кишиге киши кылбайт жамандыкты,
Келгенде колго бийлик мактанбайлы.

Күлүктүн басып чыгар адети жок,
Калкымдын ылакабы калети жок.
Көргөнүн айтып өткөн мурункулар,

Көп экен угуп турсак санаты жок.
Кагазга түшүрүлбөй калган көбү,
Калкыбыз бир заманда сабаты жок.

Ошонун бирин айтсак туура болгон,
Оюндан от чыгат деп айтып койгон.
Ормон хан, Балбай баатыр чабышыптыр,
Ордону ойногондо чоң сыры ойдон,
Оюнду ойногондо артыңды ойло,
Ооматың кеткен күнү болдуң ойрон.

Байтиктин карындашы келин болуп,
Барган дейт Түнтөйлөрдүн уруусуна.
Башынан эрке өстүрүп койгон экен,
Бой түзөп мактанчу экен кылыксына.
Баласы Түнгатардын күйөө бала,
Бул дагы чоңоюптур мыктысына.

Кыздардын эркелиги бит сиркеси,
Калкымда бир айтылган макалы бар.
Көп көрдүм, бышыксынат, сулуусунат,
Кыздардын арасынан аталуулар.
Кыз кезде кандай мүнөз үйрөнсөңөр,
Келин бол – калбайт эрке адатыңар.

Жубайлар кийиз жайып чүкө чачып,
Жүрчү экен упай ойноп көңүл ачып.
Жүрөктүн ысыганы, бачым муздап,
Жөнөптүр ал экөөнөн сүйүү качып.
Жаш келин эркеликтен көпкөн экен,
Жигиттен өйдөсүнүп күнөөсү ашып.

Жаш келин, жана жигит упай салып,
Жатышат мелдеши жок ойноп күлүп,
Жаш жубай атып калса кеткен экен,
Жанында бир чүкөгө колу тийип.
Жыдыдың деп сүйлөсө алган жары,
Жок деди келинчеги жеңин түрүп.

Кур бекер чыр чыгарбай ойнойлу дейт,
Күйөөсү чүкөлөрдү кайра салып.
Кетирип жибербейин төркүнүңө,
Кор кылып теңтуштарга сени чанып.
Кынымда жалаңдаган маким турат,
Кем кылып мурдунду мен кесип алып.

Кесип көр мыкты болсоң мурунумду,
Көрөйүн сенин бүгүн кыйыныңды.
Кесалбай койсоң анда аял болдуң,
Кем кылып эркекчилик уругуңду.
Кана эми, бачымыраак ишиңди кыл,
Көргөзүп жигитчилик туругуңду.

Дегенде кынындагы макини алып,
Делөөрүп токтоно албай намыстанып.
Дымагын көрчү мобул аялдын деп,
Дембе-дем ачууланды жакын барып.
Далыдан мыкчый кармап мурдун кести,
Аялын кокуйлатты канды агызып.

Кесилген мурунунун каны чууруп,
Кеткендей кэңел жерин бирөө сууруп.
Каякка качып кетип кутулмаксың,
Кырсыкты эгем берсе эгер буйруп.
Кокуйлап жатып калды эрке сулуу,
Кудайга датын айтып, үнү угулуп.

Аялдын чыркыраган үнүн угуп,
Айылдын кары жашы келди жылып.
Атайын дарыгерди апкелүүгө,
Акырын бирөө кетти тышка чыгып.
Аңгыча дарыгерди алиги адам,
Апкелди түшүндүрүп сүйлөп сылык.

Жанына жакын келип дарыгери,
Жуунуп алайын мен самын деди.
Жоолугун ала коюп колун аарчып,

Жакшылап дарыгерлик камын көрдү.
Жараатын жабыштырып бир бирине,
Жазалган өз колунан дары берди.

Дайыма эрте туруп барып турду,
Дарысы жараатына жагып турду.
Данакер ширеткендей кесик жерин,
Дарылап орду менен жабыштырды.
Дааналап карабасаң байкабайсың,
Дал өзү кылып таза айыктырды.

Жамандык чыга калбай жатмак беле,
Жашырып коё койсоң каскан жерге.
Жаңжалды аял заты көп чыгарат,
Жоругун айтсам мени жаман көрбө.
Жер-жерде бузукулар бар эмеспи,
Жеткирди бул кабарды Байтик Эрге.

Аялдын эркелиги такыр болбойт,
Адамдын бузукусу каапыр оңбойт.
Ар жерде бөгөт болуп ак жолуна,
Алдыга баскан жолду дайым торгойт.
Агарган ай сыяктуу пейлиң болсо,
Арчадай көөнөрбөстөн кылым солбойт.

Эр Байтик угар менен бул кабарды,
Ээрдин бекем тиштеп оттой жанды.
Экиден үчтөн жигит келгиле деп,
Эл журтка жиберди дейт чабарманды.
Эрсинген Түнтөйлөрдү чабабыз деп,
Ээлигип бүт солтого кабарлады.

Ат минээр солтолордун мыктылары,
Айтылган бул кабарды укту баары.
Ат-көлүн толук камдап, найза кармап,
Айтылуу кенен Чүйдөн чыкты баары.
Алдыда Эр Байтигиң колун баштап,
Ачуунун түгү чыгып келди каар.

Ала-Тоо мал жайылган салкын төрүм,
Аркайып аскалары арка белим.
Алдырбас колундагы эр намызын,
Абалтан ата бабам кыргыз элим.
Агарган Айчык туусун көкөлөтүп,
Аттанып чыгып калды Байтик Эриң.

Айтылуу Төө ашууну ашып түшүп,
Артында келе жаткан колун күтүп.
Айткан дейт накыл сөзүн жоокерлерге,
Алдында жайнап туган бир гүл үзүп.
Алтыга бөлүштүрүп башчы шайлап,
Ар кайсы жерге коюп бирден тизип.

Көргөзүп колундагы үзгөн гүлдү,
Калкым деп мына мындай сөзгө кирди.
Кишинин бүт өмүрү гүлдөй болот,
Кокустан өлтүрбө деп жүрсөң бирди.
Ким-кимиң колдон келсе атын жыккын,
Кийин соң өзү болот бизге кирби.

Эр Байтик кол алдына жарлык айтып,
Ээринен так секирди тизгин тартып.
Ээрчишип келе жаткан ашбозчулар,
Экиден үчтөн атка жүгүн артып.
Ээрчиткен калың колу каркырадай,
Ээн-эркин бара жатат жолдо калкып.

Ашышып Суусамырды, Ала-Белди.
Артында нечен кыя кала берди.
Алдыга чабарманды чаптырышып
Андагы калың колу бара берди.
Аттанып чыгыптыр деп Эр Байтигиң.
Айтылуу саяк элге кабар келди.

Алыстан көрүштү эми саяк эли,
Айсымак Солтолордун апшак туусун
Ар кими туш-туш жакка чабагандап,

Айтпагын андагы элдин ызы-чуусун.
Ат коюп солто эли камырабай,
Алдыга алар жылып бара турсун.

Түнгатар – түнтөй эли чымын-куюн,
Талаага коё берип коюн, уюн.
Тарап кайра чогулат бир дөбөгө,
Түрдүү амал көргөздү билүү кыйын.
Тобун бузбай бир кезде туруп калды,
Турган өңдүү көрүнөт кылып жыйын.

Тобу бирден ыдырап бир заматта,
Түрүлүп коркуп качты тоо тарапка.
Түрүн көрүп келаткан солтолордон,
Түңүлдү жандарынан бир заматта.
Токтотуп жолун тосуп адам чыкпайт,
Топ баштап Байтик Эриң бара жатса.

Түнгатар – түнтөйлөрдүн сырын билип,
Тосушуп чыкпасына кабак түйүп.
Тоо ташка коркконунан кирген окшойт,
Түшөлү жолубузга жылкы тийип.
Туурасын айтсам кескен мурун куну,
Турбайлы корккон элге салып бүлүк.

Балдарга жарлык кебин айткан кезде,
Бир-бирден жылкы тийип жаткан кезде.
Бараңдын үнү угулуп алыс жактан,
Бир мерген түнтөйлөрдөн аткан кезде.
Байтиктин оң бутуна ок жаңылат,
Бурулуп кайра артына тарткан кезде.

Баласы Көккөз чалдын Бердикожо,
Белгилүү кыйын мерген адам эле.
Белине ок дарысын түйүп алып,
Болгону бир түтөтмө бараң, эле.
Байтикке ок тийгенин уга калып,
Бушайман болду чыдап араң эле.

Жараткан жалгай көр деп Эр Байтикти,
Жанына жакын барды жүргөн колу.
Жөнөдү бараң алып Бердикожо,
Жерине жеткирем деп келген жоону.
Жамгырдай ок чыгарып түтөтмөдөн,
Жөө туман каптагандай кылды тоону.

Түнгатар – түнтөйлөрдүн үрөйү учуп,
Түтүндөн коркконунан кээси кузуп.
Тоо өрдөп качып жатат айрымдары,
Таш-туштун арасынан желдей сызып.
Токтотпой ок атканын Бердикожо,
Туруптур ошол кезде каны кызып.

Туруштук бере алышпай саяк эли,
Түтүнгө жакындабай артка качты.
Токтотуп келген жоону Бердикожо,
Тобуна жетип кайра аралашты.
Топ жылкы олжо болуп жигиттерге,
Тоо менен айдап чогуу бара жатты.

Эр Байтик элге келип жатып калды,
Эти ооруп кыйноо тартып ачып жаны.
Эрини кургай түшөт кеберситип,
Эңсетип бир тамчы суу катып каны.
Эл журтта эмчи домчу көп эмеспи,
Эмчилер айыктырды басып дары.

Буюрса олжо менен келдик деди,
Беттешип түнтөйлөрдү көрдүк деди.
Баары бир чабышпастан солто эли,
Багынтып саяк элин жеңдик деди.
Бул болсо куну болот бир мурундун,
Бу дагы теңиримден теңдик деди.

Басылып оору буту санаа тынып,
Басканда бут оорубайт кадам жылып.
Бул дагы кудайымдын буйругу экен,

Байтикти эң бактылуу адам кылып.
Баягы карындашы кат жазыптыр,
Бутуна ок тийди деп кабар угуп.

Атайын бир жигитти чаптырыптыр,
Айылдык молдо адамга жаздырыптыр
Алпарып Эр Байтикке бериңиз деп,
Аманат ак кагазын тапшырыптыр.
Агатай кечирип кой, айып менде,
Айла жок кырсык келип азгырыптыр.

Аялдар билбейт кандай чамасына,
Абалын толук жазып кагазына.
Ажырап барбаймын деп төркүнүмө,
Айткан дейт карындашы агасына.
Кесилип мурдум калса кантип барам,
Кеп болуп өзөк элдин арасына.

Кечиргин күнөөм болсо байке мени,
Кыздардын бөлөк болот күткөн эли.
Таш түшкөн жерин оор деп айтылган сөз,
Кыздардын куту болот түшкөн жери.
Кестирип мурунумду чыр чыгардым,
Каяктан кырсык келет билбейм деги.

Кыздарың эрке болсо түпкө жетет,
Күйөөсү аксым болсо мурун кесет.
Кудайым өмүр берсе карыганда,
Күнөөсүн аялзатың өзү сезет.
Эркелик же болбосо көпкөнчүлүк,
Кутулуп кете албайбыз кырсык десек.

АЙСАРЫ КЫЗДЫН АРМАНЫ

Адамдын акылманы Эр Байтик деп,
Ар кайсы элде жүрөт айтылып кеп.
Атайын уккандарга ой жүгүртсөм,

Алардын арасында калпысы көп.
А бал ким, чындык жагы чыгып калар,
Айтууга акыбыз жок калпычы деп.

Байтикти көрө албаган адам сыңар,
Баяндап бир бузуку айткан чыгар.
Белгилүү кыргызымдын чоң акыны,
Баракка, Какен угуп жазган чыгар.
Биз аны айталбайбыз туура эмес деп,
Билгенин айтып кеткен баштакылар.

Өзүбек, казак, кыргыз түбү тууган,
Өлүмгө дуушар болот бузукудан.
Өлкөнүн, бүткүл эли жапа чегет,
Өзгөчө кутулалбай ызы-чуудан.
Өкүмдар болуп келген Рахматулла,
Өзүнчө болгон экен бузуку адам.

Андагы Рахматулла күчөп анан,
Аткарып желдеттердин бышыгынан.
Алчу экен жылда келип салык делип,
Атайын тандап кызды кыргызыман.
Арманын айткан экен Айсары кыз,
Ажырап баратканда курбусунан.

Ала-Тоо аскасынан куш сайратып,
Ааламга көркүн берет гүл жайнатып.
Айсары ырдап кеткен деп айтышат,
Айла жок баратканда кол байлатып.
Аксакал Куламбайдан уктум эле,
Анда мен баяндайын ырга айлантып.

Аларча башы аппак төр,
Абадан чыгат муздак жел.
Алдыңдан тосот ар дайым,
Аралап атчан барып көр.
Аргам жок кетип баратам,
Агылып көз жаш төгүлөр.

Керме-Тоо башы аппак төр,
Капталдан тосуп муздак жел.
Кызыкка батып келесиң,
Кыдырып атчан барып көр.
Күң болуп кетип баратам
Куюлуп көз жаш төгүлөр.

Аралап жайлоо арымын,
Арбытып ыйдан агымын.
Ала-топу сарттарың,
Алат го жүрөк жарымын.
Армандуу болуп жүрөрбүз,
Ааламдын көрбөй жарыгын.

Кыдырып жайлоо арымын,
Көбөйтүп ыйдын агымын.
Көк ала топу сарттарың,
Кыздардын алып салыгын.
Капаста ыйлап жүрөрбүз,
Күндүн көрбөй жарыгын.

Аңдыган мерген атууга,
Ажалдуу кийик кезигет.
Аралап келген желдетке,
Армандуу кыздар көзүгөт.
Айлымды тыштап артыма,
Ансайын жүрөк эзилет.

Жойлогон мерген атууга,
Жолунан кийик кезигет.
Жетип келген желдетке,
Жылдыздуу кыздар көзүгөт.
Жеримден алыс кеткенге
Жүрөгүм туздай эзилет.

Он чакты кызды алпарып,
Ордо кыз деп коюшар.
Оролтуп колун моюнга,

Ок жыландай сорушар.
Оңбогон сарттар шылдыңдап.
Ою менен болушар.

Беш көкүл кыргыз кыздарын
Биздики деп коюшар.
Байлап алып бир бирден,
Баладай эмчек сорушар.
Боюн таштап сарттарың.
Бакыбат адам болушар.

Көкөлөп учкан көгүчкөн,
Көкүрөк жүнү көгүштөн.
Кайдагы желдет жылкыдай,
Кыздарды кармап өрүштөн.
Кайгыга батып ата-эне,
Көз жашын көлдөй төгүшкөн.

Асмандап учкан көгүчкөн,
Ак эмес жүнү көгүштөн.
Атайын сарттар жылкыдай
Алгансып бизди өрүштөн,
Арманын айтып кыздарын;
Аябай көз жаш төгүшкөн.

Сай сагызган сайдагы,
Сайылып учат ал дагы.
Сарттарга кете береби
Сүйкүмдүү кыргыз ардагы.
Сууруп алып кетпейби
Солтонун бийик арбагы.

Кыргоолуу куштун сайдагы
Куушуп учат алдагы.
Койкойгон сулуу кызды алат
Көк топу сарттар кайдагы.
Капаска түшкөн кыздардын
Күйүткө ичи кайнады.

Ааламдын жүзү башкача,
Ак булут кээде каптаса.
Алтындай кыргыз кыздары
Ай менен күндөй таптаса
Армандуу кантип болбойбуз.
Айлымды сарттар аттаса.

Көк асман түзү башкача,
Көргөзбөй туман каптаса.
Кыргызымдын кыздары
Көркү бар көзгө таптаза
Кайгылуу кантип болбойбуз,
Калкымды сарттар аттаса.

Бойтойгон кызды боздотуп,
Ботосуз төөгө окшотуп.
Байлап кетет кыздарды,
Баратса жолдон токтотуп.
Бушайман болду эне-ата,
Буркурап ыйлайт жоктошуп.

Татына кызды боздотуп,
Тайлаксыз төөгө окшотуп.
Тартып кетет кыздарды,
Түрү суук сарттар токтотуп.
Томсоруп ыйлайт ата-эне
Тириүүлөй бизди жоктошуп.

Жылмандап келчү суктанып,
Жүрөктөр жүргөн кызганып.
Жигиттер кайда көрүнбөйт,
Жүрөбү тоодо куш салып,
Же болбосо Эр Байтик
Жибербей койсо куткарып.

Көрсөк күндө деп суктанып,
Көңүлдөн жүрчү кызганып.
Каякка кеткен жигиттер,

Күнүгө келчү куш салып.
Кан атабыз Эр Байтик,
Калбайбы бизди куткарып.

Калк атасы Эр Байтик,
Кыздарды жаман көрөбү
Коркконунан сарттарга
Карматып бере береби.
Камалып ордо кыздары.
Капаста жүрүп өлөбү.

Эл атасы Эр Байтик,
Эсине кыздар келеби.
Ээлетип бизди сарттарга,
Эсиртип бере береби.
Эрке өскөн кыргыз кыздары
Эл көрбөй жүрүп өлөбү.

Өткөндө жамгыр себелеп,
Өндүрдүн чөбү көгөрөт.
Өлөңдүү гүлдөй кыздарды
Өксүтүп турса тебелеп.
Өлүмдө калды тирүүлөй,
Өкүмдар Байтик эмне дейт.

Жааганда жамгыр себелеп,
Жылганын чөбү көгөрөт.
Жоогазын сындуу кыздарды,
Жырткычтар турса тебелеп.
Жүрөгү таш болбосо,
Эр Байтик буга эмне дейт.

Ноктоо каткан кулундай,
Качар шилтеп кадамды.
Нечен кыздар кор болуп,
Наваксыз торго камалды.
Негизин айтсам Эр Байтик,
Намызы жок адамбы.

Канча кыздар алагды,
Көңүлү болуп караңгы.
Колунда эрки жок болуп,
Каяктан кыздар жаралды.
Канайдын уулу Эр Байтик,
Касиетсиз адамбы.

Кара көк болду гүл өңүм,
Кымыздан саамал ичкендей.
Калкылдап турат жүрөгүм,
Кайыгы көлдүн сүзгөндөй.
Капарга албайт Эр Байтик,
Кыздардан үмүт үзгөндөй.

Дендара болуп баратам,
Дембе-дем кымыз ичкендей.
Дене бой барат солкулдап,
Деңизден кайык сүзгөндөй.
Даңкы чоң Байтик адамбы,
Кыздардан үмүт үзгөндөй.

Сарттардын түшүп оруна,
Сүйкүмдүү кыздар саргайды.
Чырмалып жипсиз торуна,
Сулуулар бирден кармалды.
Султан болгон Эр Байтик,
Сууруп бизди албайбы.

Ободо жылдыз суюлат,
Ойлосом жашым куюлат.
Ордо кыз болуп калганга,
Оозумдан күйүт думугат.
Олчойгон Байтик укпаса,
Оюмду айтсам ким угат.

Эр Байтикти айтчы эле,
Эрлердин деп калысы.
Эрки жок биздей кыз беле,

Эки элдин бери арысы.
Эсине келер Байтиктин,
Эгерде болсо намызы.

Элиме түшсө мүшкүл иш,
Ээсиз анда журт калаар.
Эрегишкен эки элге,
Элчи болуп кыз барар.
Эр Байтикке айткыла,
Эзилген бизди куткараар.

Кыздардын кайгы муңу жетти го деп,
Кылганы сарттарыңдын өттү го деп.
Колуңда бийлигиң бар азырынча,
Курсакты маңсапкорлук тепти го деп.
Канайдын Эр Байтиги намыстанды,
Көрөйүн сарттын күчүн көптү го деп.

Кыздарды ордо кыз деп таштабайын,
Кол курап намыз үчүн аттанайын.
Кылганы сарттарыңдын токтор эмес,
Кыргынды журтум үчүн баштамайын.
Кантип мен эл ичинде жүрө аламын,
Калкымдын бир мүдөөсүн актамайын.

Кээ бирөө ушактаса сарт кул дешип,
Көңүлдү иренжитип жүрөктү эзип.
Кеткеним жакшы эмеспи мындан көрө,
Көрүнбөй эл көзүнө журттан безип.
Корголоп үйдөн чыкпай жата берсем,
Качпайбы өз колумдан ырыс кешик.

Казыр мен тынчтык алып уктабайын,
Кыздарды жылда берсе кутман айыл.
Канайдын Эр Байтиги чыкты десе,
Кубанаар бул кабарды уккан айым.
Колумда күчүм барда бир кармашып.
Кайгыдан эл журтумду куткарайын.

Көңүлгө мына ушундай ойлор келип,
Күнтуу, Чаа, Култууларга кабар берип.
Канайдын Эр Байтиги уктабады,
Кол курап чабышуунун камын көрүп.
Куткарып алган болсом кыздарымды,
Кылымдап атым өчпөс Байтик дешип.

ЭР БАЙТИКТИН РАХМАТУЛЛАНЫ ЧАБЫШЫ

Кокондун хандыгына туура келип,
Кыргыздар ошол кезде күнүн көрүп.
Каршылык көргөзө албай кыйналыштыр,
Кантишсин болгон экен тирүү өлүк.
Кородон коюн айдап алып турган,
Колуна тийгендерин бирден бөлүп.

Кокустан көрүп калса аял затын,
Кордоптур кыздарынын сулуусунан.
Койгун деп барса бири колдон алып.
Ийменбей кыргыздардын улуусунан.
Кудайды унутуптур көпкөндүктөн,
Кетиштир шарияттын тыюусунан.

Салмагы сары алтындай Эр Байтикке,
Солтонун эли келип жыйылышат.
Сарттарың жаман ишти баштады деп,
Сыпаа сүйлөп кылганын угузушат.
Сурданып Байтик турса кабак бүркөп,
Сыр бербей ичтеринен думугушат.

Сапары качан бүтөт Байтиктин деп,
Санда жок көрө албастар бузулушат.
Соболун төмөндөтүп түшүрүүгө,
Сарт кул деп ушак айын учурушат.
Сүйкүмдүү кызды сарттар кордоду деп,
Сөз менен чагым салып тукурушат.

Эл үчүн эмгек кылып берейин деп,
Эсирген сарттарыңды көрөйүн деп.
Эленип калган болсо Рахматулла,
Эңкейип жүгүндүрүп келейин деп.
Эр Байтик эми чындап намыстанды,
Эгемден ажал келсе өлөйүн деп.

Капкайда алыс калган жаштык курак,
Карайды калп ушакты угуп кулак.
Кабагын карыш түйүп көп ойлонот,
Кантсе да сыр алдырбай араң чыдап.
Канайдын Эр Байтиги кайраттанды,
Кармашып көрөйүн деп колун курап.

Канчага кордук кылат Рахматулла,
Көрөйүн бир чабышып мунун күчүн.
Келсин деп кеңешүүгө чакырайын,
Каракчы-талкан элин жыйып бүгүн.
Каякка качсаң дагы бир өлүм бар,
Колуңа курал алып баарың күтүн.

Ак чийге мал сойдуруп чакырайын,
Аларга сыр алдырбай жашырайын.
Албасак амал менен сарбаздарын,
Арбын кол келсе мендик качырайын.
Аттанар үзөңгүсүн кесип алып,
Ат коюп күчүн көккө сапырайын.

Ушундай ойлор келип санаасына,
Улукту алдап ак чий талаасына.
Учкаяк түлүк берип чабарманга,
Угузду солто элинин баласына.
Укканда бул кабарды баары келди,
Улуу журт карап ар ким чамасына.

Келдиңер бириң, калбай чакырганда,
Ыракмат айтам адеп жарлыгым ук.
Кокондун беги бизде Рахматулла,

Кор кылды билесиңер оюңа тут.
Кармашып сарттардан биз өч алалы,
Кайраттуу азаматтар чабышка чык.

Бүгүндөн камыналы журтум баштап,
Баратат Рахматулла башымды аттап.
Барабыз кенен жайык Ак чийге биз,
Балдардын мыктыларын бирден тактап.
Баарыңар чоң чабышка даяр болгун,
Бир-бирден кармап алып күлүк таптап.

Эл камы бүткөн кезде даярданып,
Эр Байтик карап коёт жагалданып.
Эртерээк жөнө деди карап турбай,
Экөөңөр бат келгиле кабар алып.
Эр Байтик чакырат де ак той берип,
Эртерээк жүрүңүз де бара калып.

Ак чийде болот тою деп айткыла,
Аерге түнөп калбай тез кайткыла.
Аткарды чабармандан эки жигит,
Аярлап шек алдырбай деп тапшыра.
Атаңдын көрү Рахматулла деди,
Алалбай жүргөн өчүм көп бар тура.

Чабарман чабагандап барып келди,
Чакырып жакшы кабар алып келди.
Чогулуп солто элинин мыктылары,
Чабышка даярданып камын көрдү.
Чабыттап учкан куштай алдын тоспой,
Четинен карап тур дейт калың элди.

Эртеси Рахматулла тойго келди,
Эр Байтик адам билбес ойго келди.
Эсендик амандыкты сураштырып,
Эңкейип саламдашып колун берди.
Элеңдеп эки жагын карап коюп,
Эңишип жаткандарга көңүл бөлдү.

Эр эңиш, балбан күрөш, улак тартуу,
Эзелки той шааниси болуп жатты.
Эрсинген Рахматулла токтоно албай,
Элеңдеп бир заматта ойго батты.
Эл тарап оюн-зоогу бүткөн кезде,
Эр Байтик жүрүңүз деп бир кеп айтты.

Баралы конок болуп жүрүңүз деп,
Бул өргөө сизге арналган үйүбүз деп.
Буюрса бүгүн жакшы сый көрөсүз,
Буйдалбай бачым үйгө кириңиз деп.
Боз үйдүн каалгасын ача койду,
Биздин эл кандай күтөт билиңиз деп.

Эр Байтик, Рахматулла үйгө кирди,
Эмне бар ойлорунда кайдан билди.
Эркелеп мейман болуп отуруңуз,
Эртеңки адамдарга болсун үлгү.
Элеңдеп эки жагын карап коюп,
Эстемиш болуп беги кытмыр күлдү.

Жайылган дасторкондо түркүн тамак,
Жылмая Рахматулла кытмыр карап.
Жүрөгү бирдемени сезген өңдүү,
Жүзүмдөн бирден үзүп оозго салат.
Жал, куйрук, казы, карта, кесилген эт,
Жегенде колдорунан майы тамат.

Биринчи меймандарга чай ичирет,
Балдары кызмат кылып иш бүтүрөт.
Байтик Эр алыңыз деп, ичиңиз деп,
Булардын кылган ишин ким түшүнөт.
Оң жакка аттанарда үзөңгүсүн,
Бир-бирден кесип коюп бүт күтүнөт.

Болгондо коноктору чай ичилип,
Бир табак эт тартылат төрт кишилик.
Бол бачым туурамчыны чакыргын деп,

Балдарга белги берет иш бүтүрүп.
Баштагын алгыла деп үн чыкканда,
Бегиндин кетмек болду жаны үзүлүп.

Ордунан тура калып жигиттери,
Оозунан ыргап түшүп жиликтери.
Опосуз дүйнө деген ушул экен,
Ордодон үзүлгөнсүп үмүттөрү.
Он жаккы үзөңгүсүн кесип койгон,
Ойт берип үркүп жүрөт күлүктөрү.

Аягы жакшы болбойт деп түшүнөт,
Акырын сарбаздары бүт бүшүркөп.
Алгыла деген сөздү угар менен,
Андагы сарбаздары ат мингизет.
А, бу деп айткычакты Рахматулла,
Аерден качышына бат үлгүрөт.

Атына минер менен Рахматулла,
Аптыгып аттын оозун коё берди.
Артынан куугунчулар жакындаса,
Азыр мен көрөм го дейт кара көрдү.
Алдын тос карма деген үндөр чыкса,
Ан сайын карап коёт Байтик Эрди.

Кызыл ооз аргымагы закымдады,
Керкашка ат удаа чуркап жакындады.
Келаткан куугунчунун түрүн көрүп,
Козголуп жүрөк туйлап лакылдады.
Кутулуп кетпейм го деп Рахматулла,
Кыйналат ат үстүнөн ачып жаны.

Канайдын Эр Байтиги жандай салып,
Кылычтын сырты менен кетти кагып.
Камгактай учуп түштү Рахматулла,
Көңүлү караңгылап эстен танып.
Келаткан артындагы куйрук улаш,
Көкүм Эр кекиртекке өттү сайып.

Жан берип Рахматулла жолдо калды,
Жете албай өзү курган капкасына.
Жигиттин мыктысы эле Кунтуулук ал,
Жайлаптыр Көкүм салып чалкасына.
Жылоодон кармап алып кызыл оозду,
Жөнөптүр Эр Байтигиң аркасына.

Жыктым мен Көкүм келип сен өлтүрдүң,
Жалп этип жарыгы өчтү көрөр күндүн.
Жакшы жок жаман айтпай бизге дагы,
Жамандык басып калар аны билгин.
Жабылып сарттар чыгып кунун доолап,
Жергеме жетип келер алар бир күн.

Байкасак ажал деген улук экен,
Баатырлар өттү кетти жылын нечен.
Бабамдын баскан жолун ойго салсак,
Болуптур кээ жылдары кыйын кезең.
Баягы мен көргөзгөн гүлдөй болду,
Болбодуң өлтүрбөй тек койгун десем.

Жоолордун ички амалын билип көргүн,
Жакшы эле өлтүрбөстөн жүгүнткөнүм.
Жалп өчтү өзүм үзгөн гүлдөй болуп,
Жоктур дейм кайра муну тирилтегим.
Жабылган капкасынан пайда чыкпас,
Жөнөсүн айылга эми жигиттериң.

Кайрылып артты көздөй тизгин тартып,
Көкүмгө бара жатып момуну айтып.
Күнүбүз өтө берет алга жылып,
Келатат жашообуздун жүгүн артып.
Кол курап сарттар бизге келбесин дейм,
Камыбыз жок учурда куштай калкып.

Андыктан ушул баштан кам кылайын,
Айылдын өчүрбөстөн шам чырагын.
Ар кимдин жашоосу бар теңир берген,

Азыр сен угуп тургун кеп кыламын,
Алматы шаарында бар полковник,
Атымды айтып барып кол сурагын.

Жазылган жарлыгым бар даярдалган,
Жаныңа бекем түйүп катып алгын.
Жакшы аттан тандап минип катуу жүрүп,
Жолуңуз шыдыр болсун бачым баргын.
Жогорку Колпаковский чоңуна бар,
Жалпы элди көргөзүүдөн жашырбагын.

Жөнөгүн ак жолуңуз шыдыр болсун,
Жаныңда жолдошуңуз кыдыр болсун.
Жаныңа жамбы берем катып алгын,
Жолоочу жол жүргөндө ырым болсун.
Жөнөттү Эр Байтигиң, Эр Көкүмдү,
Жакшы адам кантип эле зулум болсун.

Жол жүрдү Эр Көкүмүң албай өргү,
Жерине Алматынын жетип келди.
Жанына жакын барып Колпаковдун,
Жазылган ак кагазга катты берди.
Жылмайып ачык мүнөз паанай менен,
Жиберди өзүңүзгө Байтик деди.

Кагазды окуп чыгып Байтик берген,
Колпаковский шашып бирге келген.
Көрүшүп кол алышып дос болушуп,
Колпаковский Байтик ыгы менен,
Картасын алып чыгып көз жүгүртүп,
Каяктан баштамагын карап көргөн.

Колпаковский, Байтик жай олтуруп,
Картасын карап коюп кеңеш кылды.
Кошулуп бир-биринин пикирине,
Капканы алыш үчүн алга жылды.
Кыргыздар орус менен бирге болуп,
Кокондун хан бийлигин Байтик тыйды.

Чалдыбар, Мерке, Ташкент аралыгын,
Чабышып бошотуптур өзүбектен.
Чочулап кенен Чүйгө жолой албай,
Чүчүлөп эшек минип өтүп четтен.
Чеп болуп Эр Байтиги солто элине,
Чындыкты дайым сүйлөп көзү өткөн.

Ээледик Пишпекти деп Падышага,
Элчиден салам айтат кабар кылып.
Эң баалуу алтын медаль жөнөтүптүр,
Эрлигин барган элден толук угуп.
Эки бет кагаз жазып колун коюп,
Эсен бол Байтик Эр деп айтып сылык.

Орустун баатырлары алып келген,
Ордени Станислава степень үч.
Ошону дагы берген эрлигине,
Ойлогон ою болуп Байтикке түз.
Ордулуу журтун сактап өткөн экен,
Ой-тоого аты угулуп калтырып из.

ЭР БАЙТИКТИН ПЕТЕРБУРГКА БАРЫШЫ

Атыр жел согуп турса таң алдында,
Апаңдан кайра туулуп жаралдың да.
Арийне эч ким билбес сырлары көп,
Акылман, момуну бар адамында.
Ар кыл иш абайласаң жүрүп турат.
Алдыга шилтеп баскан кадамында.

Ар кайсы жерден чыгып айрым улут,
Айтылуу кенен Чүйгө келсе жылып.
Атайын күлүмсүрөп Эр Байтигиң,
Ардактап күтүп алчу тосуп чыгып.
Алдына бар тамагын коё коюп,
Алгын деп мейман кылып айтып сылык.

Казагы, өзүбеги, орусунан,
Кайдагы алыстагы болушунан.
Көңүлдү ачалы деп бир аралап,
Көз артып Сары Өзөндүн конушунан.
Кабарын угуп калса Эр Байтиктин,
Келсек деп кенен Чүйгө колун сунган.

Орустун бир төрөсү келип калып,
Омоктуу Эр Байтикке көзүн салып.
Оюна туура келип ак пейили,
Ортого оюн салат жакын барып.
Оруска дос болгун дейт күлө сүйлөп,
Оң колун сунуп калат колдон алып.

Олтуруп дос болууга макул кылды,
Орусту кыргыз элге жакын кылды.
Ошондо кошулуптур элин сактап,
Ойлосок Эр Байтигиң акыл кылды.
Ортого алыш бериш кылалы деп,
Өкүл болуп солтодон чакырылды.

Анткени Колпаковский дегениң тек,
Айтыптыр Эр Байтикти кеменгер деп.
Атайын падышага сунуш кылып,
Андагы чабармандан кат берген дейт.
Ак падышанын колунан Эр Байтигиң,
Ардактуу мейман болуп сый көргөн дейт.

Экинчи даражалуу Александр,
Эл журттун камын көрүп башкарыптыр.
Элдешип дос болушуп келейин деп,
Байтиктин ички оюна сакталыптыр.
Бугу, саяк, сарбагыш беги менен
Элчи болуп Солтодон аттаныптыр.

Ат кошчу алып Байтик Петербургка,
Андагы элчи менен бирге барган.
Александр падышага кирүү үчүн,

Колпаковский жазган болуп жардам.
Учурап Александр экинчиге,
Учурда кымбат баалуу сыйлык алган.

Петербургка солтодон элчи барган,
Пристав-Капитандын чинин алган.
Бир сөзү текке кетпей аткарылып,
Болбоптур Эр Байтиктин кеби жалган.
Боорукер болуп өскөн жаш кезинен,
Бечера кембагалга берип жардам.

Капитан болгонуна мактанбады,
Калыстык бийлик болду аткарганы.
Калкынын бири билбейт чен алганын,
Кутмандуу эли журтун так кармады.
Катуураак сабаттырчу өлтүрбөстөн,
Калк кадырын бөлөккө саткандарды.

Солтодон элчи болуп Петербургка,
Сый көрүп келген экен Байтик барып.
Падыша Эр Байтикти кубандырган,
Оруска кыргыз элин кошуп алып.
Келатып бир ашууга белги кылып,
Өткөн дейт ортосуна найза сайып.

Сайылган ал найзанын жогор жагын,
Саякат жазагандар өтүп жүргөн.
Найзанын ылдый жагы коркунучтуу,
Кар эрип муздар жылып көчкү жүргөн.
Ордолуу Петербургка баратканда,
Орустун төрөсүнөн Байтик билген.

Олтуруп жол көргөзүп айткан экен,
Омоктуу сарбагыштын Шабданына.
Ородун тоосунда бар менин найзам,
Ошону белги кылып кармагында.
Оң жагынан өтүп жүр өр таяна,
Оруска элчи болуп барганында.

Сак болуп өтө бергин оң жагынан,
Сол жагына түшпөгүн ылдыйыраак.
Сулуу бет илип алар чырканак жок,
Жол бербейт кардын асты бүт сыйгалак.
Көчкү менен кетесиң тоголонуп,
Колуңдан түшкөн өңдүү бир кумалак.

Угузган Шабдан эрге айтып акыл,
Укканды жазып койдум бардыр акым.
Учкан куш сыяктанып өмүр өтөт,
Урпактар келип кетип ал бир закым.
Улууну урматтайлы журтум дайым,
Ушинтип өтө берет заман акыр.

ӨЗҮБЕКТИН ДАГЫ БИР ЖАЗАСЫ

Эр Байтик соодагерди жаман көрүп,
Эгерде көрүп калса ичтен сөгүп.
Ээ болгон бийлигине ал эмеспи,
Эрсинген Рахматулла андан өлүп.
Элине эң барктуу адам болгон,
Эл журту, солто элинин ханы делип.

Бишкекти чапкандыгын жалпы эл угуп,
Байтиктин калган болчу аты чыгып.
Бээ байлап солто эли мүгдүрөбөй,
Беймарал оокат кылып калган тыңып.
Баш жагы Нарын, Жумгал, Куланактан,
Бир-бирден келип турган Чүйгө жылып.

Камынып Ташкендеги өзүбектен,
Кытайга жөнөп калат соодагери.
Көп жылкы айгыры бар, букасы бар,
Капталып баарын айдап Чүйгө келди.
Куржун бар эки көзү толгон буюм,
Көкүм Эр, Чоюн жигит аны көрдү.

Көтөрүп жүргөн экөө эч бир талбайт,
Куржундан соодагерлер көзүн албайт.
Качырып жиберемби деген өңдүү,
Колунан чыгарбастан бекем кармайт.
Кошоктоп алып жүгөн айгырлары,
Камышка кирип кетсе издеп барбайт.

Колунан такыр түшпөйт куржундары,
Каухар таш, мүлк бар окшойт кымбат баалуу.
Көңүлүн бузуп оюн кете албастан,
Көзү өтүп соодагерди кылчактады.
Колума тийсе куржун оозун ачып,
Көрүнөр мунун балким сыр капкагы.

Чочутпай куржундарын алсак эппи,
Чоюну оюн айтат баштап кепти.
Чачырап эки көзү Эр Көкүмү,
Чок тийген адам сындуу чочуп кетти.
Чоңубуз Эр Байтигиң карап турат,
Чакыртып шибер айдап түпкө жетчү.

Айтмакчы ал ууруну жаман көрөт,
Амалын табалы биз андан бөлөк.
Айылдан алыстасын соодагерлер,
Артынан аңдып барып алуу керек.
Ат көлү аман-эсен бизден кетсин,
Айылдан ойлобостон барсын жөнөп.

Баалуу мүлк барбы жокпу үйгө киргин,
Биерден алалбайбыз аны билгин.
Башына кенен Чүйдүн жеткичекти,
Билгизбей соодагерди аңдып жүргүн.
Буюрса бүгүн эртең ыгы келер.
Буйдалбай куржундарды дароо илгин.

Айылдан шек санабай соодагерлер,
Аман-соо алга жылып өтө берди.
Бир-бирин Көкүм, Чоюн жалт-жалт карап,

Билинбей соодагерге жакын барат.
Буюрса куржундарды алабыз деп,
Билгендей ичиндеги бугу тарап.
Барганда Бурананын жайыгына,
Бул экөө үн чыгарып атка чабат.

Эңкейип кош куржунду Чоюн эңет,
Эр Көкүм соодагерди башка тебет.
Экинчи өзүбеги ок атканча,
Эки атчан көз ирмемде узап кетет.
Эң баалуу алтын, күмүш, асыл таштар,
Куржунду ача коюп көздөрү өтөт.

Элиңер тоноду деп соодагерлер,
Эртеси Эр Байтикке арызданды.
Эч качан мындай шумдук болгон эмес,
Эл ичин издетүүгө намыстанды.
Эмне бар куржунунда толук айт деп,
Экөөнү ээн ээрчитип алыс барды.

Болду эле Кытай жакка биздин жүрүш,
Бар болчу асыл таштар алтын күмүш.
Бирден санап жоголгон мүлкүн толук,
Биз үчүн кыйын болду деди бул иш.
Берели сүйүнчүңө айтканыңды.
Байтик Эр суранабыз бачым кириш.

Биздин эл алтын күмүш буюм албайт,
Башка элди кокуйлатып кайгы салбайт.
Бодо мал семизирээк жолдон чыкса,
Башына чалма салып дароо кармайт.
Билишпейт асыл ташты, каухарыңды,
Билип кой андай ишке такыр барбайт.

Бул жакка аттанганда өз жериңден,
Билгендер болду беле өз элиңден.
Болгонун болгондой айт жашырбагың,
Байкайын жай олтуруп бүт кебиңден.

Бар беле айлыңарда ууру кески,
Бирөөнүн мүлкүн уурдап ит дедирген.

Байтикке жашырбастан айтып муну,
Бар эле айлыбызда жулук ууру.
Бирөөнүн ыгы келсе мүлкүн алып,
Билгизбей элге салчу ызы-чууну.
Биз болсо унаа менен келатабыз,
Биерге келиш үчүн жетпейт пулу.

Айтканы мындай болду Байтик чоңдун,
Айылдаш ошол ууру колдуу болдуң.
Андай ишке биздин эл барган эмес,
Андыктан соодагерлер дооңду койгун.
Ак элди ууру туткан айбың үчүн,
Айгырдан бирди тандап азыр сойгун.

Бар экен ууру кески жашырбадым,
Биздин эл момун болот асылбагын.
Болбосо башың кетет өз колумдан,
Барында бачым жогол асыл жаның.
Бегиңер Рахматулла менден өлгөн,
Башканды Бухараңа качыргамын.

Качаңкы өткөн күндү абайлады,
Көзүн жуумп бирдемени ойлой калды.
Кабагын бүркөп карап соодагерге,
Көздөрү Эр Байтиктин оттой жанды.
Кыргызды ууру тутпай баргыла деп,
Кайрылып келбегин деп жолго салды.

Кетирип арызданган соодагерди,
Кыйшайып бир азыраак ойго келди.
Көкүмүм же Чоюнум болбосун деп,
Кылт этип ал экөөнө көңүл бөлдү.
Келсин деп Көкүм, Чоюн жигиттерим,
Келаткан чабармандан кабар берди.

Кабарды угар менен Көкүм, Чоюн,
Кечикпей баралы деп катуу жүрдү.
Каалгасын ача коюп салам берип,
Кадамын секин таштап үйгө кирди.
Көздөрүн тике карап ал экөөнүн,
Кылганын Эр Байтигиң даана билди.

Табында таза суулуп күлүктөрүң,
Түн катып жылкы тийип жүгүрткөнүң.
Токмокко ээрчип барып соодагердин,
Тонопсуң алтын менен күмүштөрүн.
Тамаша кебим эмес, баары чындык,
Туттуура иш кылыпсың жигиттерим.

Өткөрүп алам мүлктү бирден карап,
Өзүмдүн элим алсын берем санап.
Өжөрлүк кылсаң кокус Көкүм, Чоюн,
Өмүрүң өтүп кетээр болуп камак.
Эгерде айтканыма көнбөсөңөр,
Экөөңдү күтүп турат шибер тарап.

Коркушуп Эр Байтиктин илебинен,
Кеп кылып кырк деп айткан шиберинен.
Кабылдык кандай күнгө деген болуп,
Капкара түгү чыгып гүл өчүнөн.
Кечээги баатырсынган мүнөзү жок,
Касиет нуру качып иреңинен.

Өткөрүп мүлкүн берди жашыралбай,
Өздөрү жарым теңге катып албай.
Өпкөлөп кала берди Көкүм, Чоюн,
Өздөрү кылган ишке өчү бардай.
Өмүрү адамзаттын өтө берет,
Өзгөрүп жаңы чыккан көчүп айдай.

ЭР БАЙТИКТИН РЫСКУЛБЕКТИ ЧАБЫШЫ

Жаркырап Ала-Тоонун аткан таңы,
Жайкалып гүлдөр гүлүн ачкан чагы.
Жайлоонун бетин бербей үйүр-үйүр,
Жер жайнайт солто элинин баккан малы.
Жанында бир адам жок жалгыз өзү,
Жамбаштап Эр Байтиктин жаткан маалы.

Саяктын бир болушу Рыскулбек,
Салмактуу адам экен элди бийлеп.
Саяктын, сарбагыштын аксакалын,
Суусамыр өрөөнүнө келгиле деп.
Атайын чабармандан чакырыптыр,
Сыйымды баарың, келип көргүлө деп.

Суусамыр өрөөнүнө жөнөп баары,
Саяктын, сарбагыштын карылары.
Соң-Көлдүн өрдөгүндөй топ-топ болуп,
Суу бойлоп көздөн алыс арылады.
Солтонун бир карысын жүр деп барат,
Саяктын карыясы таанып аны.

Бастырып келген кары акыл коюп,
Барууга Базаркулу макул болуп.
Байлоодо турган сары торусуна
Басмайыл тартып калды атын токуп.
Баладай жеңил гана үзөңгү тээп,
Базакөң атка минди куштай конуп.

Бастырып баратканда ээрчип элди,
Байтиктин жаткан жерин көзү көрдү.
Бурулуп саламдашып өтөйүн деп,
Баратып атын буруп жакын келди.
Баратам Суусамырга чалдар менен,
Базакөң ушуну айтып салам берди.

Базаке барбай койсоң болмок эле,
Барып кел мынча аттанып калыптырсың.
Беттешкен адам болсо чабышам деп,
Билекке ороп камчы алыптырсың.
Бийлеген саяктарды Рыскулбек,
Болуштун сыйын көрүп жаның тынсын.

Ушундай Эр Байтиктен угуп кепти,
Унчукпай Базакебиз жүрүп кетти.
Учуру кандай болот бара көрөм,
Улуктун айткан сөзү балким эппи.
Учкаяк сары торусун такымга чаап,
Узаган чалдарына келип жетти.

Топ атчан көрүнгөндө алдын тосуп,
Туруптур саяк эли дайын болуп.
Дасторкон толгон түркүн тамак ашы,
Түшкөндө аттарынан чайын коюп.
Түш ченде бата сурап карылардан,
Тандалып апкелинген тайын союп.

Эки күн эбегейсиз мейман кылды,
Эл журтка айткыла деп көргөн сыйды.
Эт желип чаңкаганда суусундукка,
Эртеңки тундурма дейт кымыз куйду.
Ээрчип барып Базакең конок болгон,
Ээленип келгендигин эми туйду.

Сапары карып чалдар артка жылды,
Саяктын элдери тың баары кыйды.
Сарбагыш саяктардын карысына,
Сонундап кымкап чепкен бирден сунду.
Солтонун карыясы Базаркулга,
Сарала чапан берип ырым кылды.

Базаркул ыза болуп кабак бүркөп,
Бетине чыга калган терин сүртөт.
Бул кандай сыйы деди мага койгон,

Баягы тааныш чалды секин түртөт.
Болору болду деген ойго келди,
Буларда бар экен дейт ичте бир кеп.

Барышкан карыялар терин төгүп,
Болуштун эки күндүк сыйын көрүп.
Байтик Эр жаткан болчу көлөкөдө,
Башына жаздык коюп бутун керип.
Базаркул бура тартты бери көздөй,
Бат эле жетип келди салам берип.

Эр Байтик алик алды ойдо туруп,
Эч нерсе сезбегендей колун сунуп.
Кандайдыр Базаркулда кабак бүркөө,
Катылган сыры бардай ичке дымыш.
Уялып калган адам сыяктанды,
Унчукпай ары карайт жүзүн буруп.

Түйшүгү боло берет ар бир жандын,
Толук айт Суусамырга кандай бардың.
Таарынып келгендей го кебетеңиз,
Төкпөстөн көргөнүңдү айта калгын.
Сарбагыш, саяктарды ээрчип барып,
Көргөзчү кандай баалуу сыйын алдың.

Дегенде Базаркулуң бүркөп кабак,
Дегеле адам билбес айтып жамак.
Дулдуяп жылуу ордуна козголбоду,
Байтикти жалтанбастан тике карап.
Болору болду деди акырында,
Бушайман ичте жаткан бугу тарап.

Айгыр эмес ат эмес Эр Байтигиң,
Айткулуңа ушуну айта баргын.
Кыргыз эмес сарала Эр Байтигиң,
Сарт кулуңа ушуну кайталагын.
Солто элинин Байтиги арам деди,
Саяк менен сарбагыш адам деди.

Базаке уккан сөзүң ушундайбы,
Бабамдан калган сыймык учурбайлы.
Болушу саяктардын Рыскулбек,
Байтикке тийишпей жөн кутурбайбы.
Бузуку аралаптыр арабызды,
Бытырап чилче тарап бузулбайлы.

Байтиктин капкайдагы каары келип,
Бүт солто уруусуна кабар берип.
Бий, Болуш бири калбай эртең эрте,
Бастырып бачымыраак келсин желип.
Базакем Рыскулбектен сынып келди,
Болдук дейт солто эли биз бир өлүк.

Кабарды чабармандан укту баары,
Келишти солто элинин мыктылары.
Колуна курал алып жоону беттеп,
Коркпостон кармашууга чыкчулары,
Кары жаш бүтүн келип күтүп калды,
Кандай деп Байтик сөзүн укчулары.

Эр Байтик сүйлөрүндө эч шашпады,
Элине сыймыктанып сөз баштады.
Эртең биз Рыскулбекке аттанабыз,
Эрлериң чыккыла деп кеп таштады.
Элүү жаш бери болсун барар адам,
Эң жашы он сегизден жаңы ашканы.

Баарыңар сөз уккула, жарлык айтам,
Башыма ачуу келип араң турам.
Басынтып саяк эли ушак кылат,
Бастырып жолго чыксам дайым угам.
Барабыз жылкы тийип өздөрүн чаап,
Басынтып Рыскулбекти анан тынам.

Бакачы саяк эли Керкашканын,
Байгеси миң жылкыны бербей койду.
Базакем Рыскулбекке конок болсо,

Басынтып жылуу сөзгө келбей койду.
Биз дагы солто атанын балдарыбыз,
Буларың көпкөн окшойт көрбөй койду.

Менин да бир кишилик намызым бар,
Мыктымын бирок элге арызым бар.
Миң, жылкы саяктарда Керкашканын,
Мына ушул алалбаган карызым бар.
Момун эл солтолорду деп коюшат,
Мээмди айландырган дал ушулар.

Ар кимге тирүү кезде намыз керек,
Андыктан миң жылкыны алыш керек.
Атабыз солто болот арбагы зор,
Атайын намыз үчүн барыш керек.
Алдыга антты коюп, шертти коюп,
Ат коюп аламандап чабыш керек.

Келатса жоонун алды бизге жакын,
Кишисин атпай балдар атын аткын.
Кезигип калсаң кокус бет алышып,
Кылычтын арты менен жыга чапкын.
Корккон жоо артын көздөй бура тартат,
Куубастан жылкы тийип кайра тарткын.

Накыл сөз Эр Байтигиң айтып турду,
Нечен эл айтканына көңүл бурду.
Нак өзүң колдой көр деп, чоң кудайым,
Наганын колуна алып алга жылды.
Нар төөгө тамак ашты жүктөгүлө,
Намызга төрөгөн дейт эркек уулду.

Баласы Канайыңдын өкүл болуп,
Байтик Эр Петербургка каалап барган.
Баркы өтүп Александр экинчиге,
Белек деп колундагы наганды алган.
Бир-бирден башчы коюп жүз адамга,
Бурулуп сурап турган ыркын андан.

Орустан үйрөнүштүр тартип болду,
Омоктуу найзакерлер ачып жолду.
Оомийин деп калың колу бата кылып,
Ойдогу сырларын бүт айтып койду.
Ордолуу солто элине башчы кылып,
Ошондо баштатыптыр Байтик чоңду.

Балдары Бөлөкбайдын туптуура жүз,
Башчысы Бердикожо айтканы түз.
Бараңдан бадыратып ок чыгарса,
Бул жайдан эртеликтен күдөрүң үз.
Бир кары Жусуп деген айтып берген,
Баянын жазып койдук кагазга биз.

Күнтуунун жүз жигити аттаныптыр,
Көкүм Эр жигиттерин башкарыптыр.
Канчасы мерген болуп башкалары,
Кагазга бирден барып катталыптыр.
Көк сырдуу бөрү тилдүү найза кармап,
Көкүмдүн айткандарын аткарыптыр.

Култуудан жоого аттанды жүзү чыгып,
Кол башчы болуп берди Макеш туруп.
Колдосун атабыздын арбагы деп,
Кол жайып жолго чыкты бата кылып.
Көңүлү көтөрүлүп келген колго,
Көз салып карап коёт Байтик улук.

Талкандын жигиттерин эсеп менен,
Тың бала Байсал өзү жетектеген.
Туура жүз мергени бар, найзакер бар,
Так санап Байтик бирден эсептеген.
Төрт жүз кол туура чыгып санаганда,
Тизилип өтө берди кезек менен.

Жөнөдү төрт бөлүнүп каркырадай,
Жүздөрү күлүмсүрөп ачык айдай.
Жүдөтүп ыза кылган Рыскулбекти,

Жеринен баш көтөртпөй басып алмай.
Желеги желбиреди жел тийгенде,
Жээгинде Ысык-Көлдүн ак казындай.

Аткарды жигиттерин сөзүн бүтүп,
Ашуусун Аламүдүн ашып түшүп.
Ар кими өздөрүнчө алек болот,
Аш бозчу даярдаган тамак ичип.
Андагы айбанаттар жок болууда,
Аскага коркконунан бирден житип.

Азыраак өргүү болуп аттарына,
Ат көлү аман-эсен аттанууга.
Алдыга чыга калып эңиш-күрөш,
Ал күнү кызык оюн жаштарына.
Алганы колго курал баары шайдоот,
Айрымдар карап коюп асманына.

Алыстан Рыскулбек көрө калып,
Ар кимге буйрук берди жакын барып.
Адырдын чокусунан ок аткыла,
Алдыңкы кол башчынын башын жарып.
Аларды жибербесин кайрат кылсын,
А бирок бараткандай заман тарып.

Айланып өткөн кезде таш кыяны,
Адамы Рыскулбектин аткылады.
Адырга кире качып кайра чыкпай,
Ар кими өз бетинче чапкылады.
Алдыда бара жаткан жигиттерден,
Адам соо кээ бир гана ат кулады.

Бараңын Бердикожо колуна алып,
Бир куту баштыгына дары салып.
Беттешип көргүлө деп мени менен,
Баштады ок атканды бадыратып.
Бушайман боло түштү саяк эли,
Бараңдын үнүн угуп башын катып.

Бир замат ачык күнүң туман болду,
Буугансып кара түтүн барар жолду.
Бөлүнүп Рыскулбек качып чыкты,
Баягы адырдагы баштап колду.
Баратат Көк байталды арыштатып,
Бучкакка камчы салып оңду-солду.

Качканын Рыскулбектин Байтик көрүп,
Камчы урду Керкашканы коё берип.
Куйруктап жакындады Көк байталга,
Керкашка ат мааникердей арыш керип.
Куп келген табындагы күлүк аттай,
Куюлтуп көл-шал болуп терин төгүп.

Куугунчу аралашып калган экен,
Карасак куйрук улаш жакын келип.
Кубалап жеткен кезде Эр Байтигин,
Кылычтын сырты менен калды берип.
Камгактай учуп кетти Рыскулбек,
Колунан кармай калып алганча эңип.

Карабай Рыскулбекти андан ары,
Кубалап жүрүп кетти Көк байталды.
Күлүктүн күлүгү го Керкашка аты,
Карачы Көк байталга жандай салды.
Кадимки жаш жигиттей жеңил гана,
Качырбай тизгининен кармай калды.

Байталга курч кестигин сүрүп коёт,
Байтик Эр эки жеңин түрүп коёт.
Басынтып Рыскулбекти алдым го деп,
Баратып мыйыгынан күлүп коёт.
Байталдын башын кесип бир аскага,
Белгилүү болсун үчүн илип коёт.

Көз көрүп, кулак угат болсо себеп,
Калп эмес чындык жагын айтуу керек.
Карабай Рыскулбекти жаткан жерден,

Керкашка аты менен кете берет.
Көргөндөр айтып жүрөт угушумда,
Казыр да Көк байталдын бели делет.

Баратса Эр Байтигиң күлүп коюп,
Бир жигит аркасынан жетип келет.
Байсалга ок жаңылды айла канча,
Батыраак баралы деп кабар берет.
Бучкакка камчы шилтеп сылай-сылай,
Балага жетүү үчүн катуу желет.

Журушүн катуулатып Байтик озот,
Жиберген жаратканым кандай тозок.
Жүзүндө кубаныч жок, томсоруу бар,
Жүрөгү удургулап мууну бошоп.
Жакындап калган кезде баласына,
Жолунан чуркап чыгып Көкүм тозот.

Суулуктан кармай калды алдыга аттап,
Сүйлөдү сөз тизмегин секин баштап.
Салмактуу адам элең сабыр кылгын,
Сулп этке ок тийиптир кудай сактап.
Санаа тартпай көп эле тобоо кылгын,
Соо саламат тигине уулуң, жатат.

Эр элң көп кейибей кайрат кылгын,
Ээси сен солто элиндин жана тылдын.
Эки элге чагым салып чабыштырган,
Ээн баш Рыскулбек башы чырдын.
Эл аралап жамандык жакшылыкта,
Ээрчишип жаш болсом да менмин курбуң.

Дегенде Эр Байтигин, токтой калды,
Денеси ызып күйүп оттой жанды.
Дегеле мындай шумдук болгон эмес,
Думугуп кан тамыры сокпой калды.
Делбе тап болуп турган учурунда,
Дем болгон бул дүйнөдө достой барбы.

Жамбаштап жата берсек чыкпас пайда,
Жөнөйлү эртеликтеп Чүйгө кайра.
Жаныңды көп кейитпей Эр Байтигиң,
Жакаңды муунтастан бекем карма.
Жарааты жеңил болду Байсалыңдын,
Жеткенде кенен Чүйгө болор айла.

Жөнөштү шаша-буша камын кылып,
Жууркандан ээрге токуп калың кылып.
Жетелеп эки жигит жолго чыкты,
Жалаң кат чепкен менен жамындырып.
Жарааты жан кейитсе Байсалыңды,
Жанынан карыш жылбайт көңүл буруп.

Жайлоонун толгон кези тулаңына,
Жайкалып гүлдөр өсүп кыраңына.
Жөө туман каптагандай Ала-Тоону,
Жөнөштү кенен Чүйгө жыла-жыла.
Жолоочу жолу менен жай баратат,
Жалынып тагдырына кудайына.

Ала-Бел ашуулардан өтүп келди,
Ар кайсы аккан сууну кечип келди.
Адамга баскан кезде учураган,
Аман соо эч кырсыкка кезикпеди.
Айтылуу кең Чүйдөгү бөлтөгүнө,
Ат-көлү толук бойдон жетип келди.

Айлына келип Байтик сөз сүйлөдү,
Ар кимиң көрүп бүттүң үй-бүлөнү.
Адамга берген экен оош-кыйын,
Абайлап карап көрсөк бул дүйнөнү.
Алланын амиринен качалбайбыз,
Айткыла бул кырсыкка ким күнөөлүү.

Жигиттер карап турбай баскыла дейт,
Жолуңар шыдыр болсун чапкыла дейт.
Жамбаштап жатып албай барган үйгө,

Жаныңдан үмүт кылсаң шашкыла дейт.
Жараатын айыктыраар Байсалымдын,
Жок жерден дарыгерди тапкыла дейт.

Табышып аты чыккан табып келди,
Токтоосуз атка өңөрүп алып келди.
Тамырын кармап көзүн ирмебестен,
Таңылган жерин чечип табып көрдү.
Тийген ок этке кирип калган экен,
Колумдан келбейт деди табыпкери.

Бир айла мындай деген угушум бар,
Бейбак дейт аялдардын сулуусу бар.
Батыраак аны мында алдырыңыз,
Байтик эр ал силердин жумушуңар.
Бул ишке жарай албайт кээ бир аял,
Башка эрге көзүн кысып кылмышы бар.

Байтик Эр ойго ушуну сактап койсун,
Бейбактын тазалыгын тактап койсун.
Башка эрге көзү түшпөс аял керек,
Байбиче, келин, аял аппак болсун.
Бетине ак жоолукту чүмкөп алып,
Байсалды жаткан жерден аттап койсун.

Жакындап Эр Байтикке табып барды,
Жай сүйлөп жалпы журтка кебин салды.
Жаш кары мындай чакта турмак беле,
Жөнөштү үйүн көздөй элдин жармы.
Жарыбыз таза бекен жок бекен деп,
Жигиттер чабагандап дүрбөп калды.

Жалпы аял чыкмак беле белин байлап,
Жүргөндөр бал ким бардыр эрин алдап.
Жигиттер чапкан бойдон үйлөрүнө,
Жүргүн дейт аялдарын бирден айдап.
Жок барбайм, аттай албайм деп айтышат,
Жалынып, ыйламсырап көзү жайнап.

Талканды, Бөлөкбайды аралашып,
Топ жигит атчан чыкты сабалашып,
Табына келип калган күлүктөрү,
Тизгинин эч тарттырбайт алакачып.
Тоодогу жалгыз үйлүү жылкычыны,
Токтоду көрө коюп бара жатып.

Жылкычы салам айтып утурлады,
Жөнөдү алик албай кутурганы.
Жай алып отурууга убакты жок,
Жандары жай албаган бүтпөй камы.
Жер-жерден аял издеп жүргөн алар,
Жигиттер шашып жүрөт учуп жаны.

Жигиттин арасынан бирөө калып,
Жылкычынын саламын алик алып.
Жайланып бир азыраак эс алайын,
Жүрүңүз үйүңүзгө бирге барып.
Жүрөбүз таза аялды издеп деди,
Жанаша бастырганда кебин салып.

Атчандар келе жаткан дүбүрт укту,
Аялы утур карап сыртка чыкты.
Апкелгин кымызыңдан жигитке деп,
Адамга адам келсе кымыз жутчу.
Айылдын жаңылыгын айтып берсе,
Атайын суроо салып жылкычы укчу.

Айталы жаңылыкты токто жигит,
Айылдан шашып чыктык атка минип.
Атасы Байсалжандын аял тап деп,
Аткарды баарыбызга салып бүлүк.
Аялдын тазасын биз таппай койдук,
Атайын ат тердетип үч күн жүрүп.

Кечээги Рыскулбектин чабышында,
Кең Чүйдүн Байтик баштап колу барган.
Көрүнүп коргонушу чыкпай турат,

Кадалып сулп этине огу калган.
Колунан келбей койду дарыгердин,
Кыйналып Байсал жатат болбой жардам.

Таза аял табылбады элден журттан,
Табалап турган чыгаар сырттан душман.
Теңселип ары бери басып турат,
Тынч алып жаталбастан Байтик кутман.
Тарт атты көп сүйлөбөй жөнөйүнчү,
Талаанын жаңылыгы ушул уксаң.

Дегенде жылкычынын жары күлөт,
Далдайган чоң чепкенди үстүнө илет.
Далдоого кире калып, даарат алып,
Думугуп тура калат тилек тилеп.
Даанышман жарым элең угуңузчу,
Деп коюп мына мындай сөзгө кирет.

Көрдүм мен өзүңүздү кудайымдай,
Көз кыскан жигиттерге көңүл бурбай.
Кудайдан сураганым бала болду,
Күнүгө ой ойлонуп жашым тыйбай.
Кадалып огу калса балким чыгар,
Кыйын иш болсо мейли буйруп кудай.

Бул келин Бөлөкбайдын элиндеги,
Барууга мага уруксат бериң деди.
Башкага көңүл буруп оолукпадым,
Билиңиз тазалыкты эрим деди.
Баладай өтө назик өңү менен,
Байына айтып турган келин кеби.

Жубайы кубангандан карс-карс күлөт,
Жарылып кете жаздап тарс-тарс жүрөк.
Жарына миң мертебе ыраазы болуп,
Жакшы атты мингизиптир колтук сүйөп.
Жарк этип күлүп коюп ыкчам гана,
Жаш келин буйдалбастан атка минет.

Колунан бекем кармап жубайынын,
Кош айтып жүрүп кетти жигит менен.
Келатат кыйын ишке белин байлап,
Кабагым кашым дебей күлүп кенен.
Коргошун аттаганда түшсө экен дейт,
Кыйын го ар бир жанга үмүт деген.

Сабалап түшкө жакын жетип келди,
Сүйкүмдүү таза аялды эли көрдү.
Суктанган жигиттерге алдатпаган,
Солтонун бир келини менмин деди.
Сүйөөргө уулум болсун, кызым болсун,
Суранам батаңарды бергин деди.

Жаш кары колун жайып бата кылды,
Жакындап ак боз үйгө келин жылды.
Жалынып жаратканга жашын төгүп,
Жай басып баратканда көзүн жумду.
Жеткенде өргөөсүнүн эшигине,
Жайнаган элди карап бир аз турду.

Байбиче алдын тосуп эшик ачты,
Баш ийкеп таза келин секин басты.
Башына куш жаздыкты бийик коюп,
Бирде онтоп, бирде тынчып Байсал жатты.
Биерден аттайсың деп жаш келинге,
Бетине ырым кылып жоолук жапты.

Жаш келин боюн түзөп жакын барды,
Жалынып жаратканга аттап калды.
Жарк этип аттаганда биринчи ирет,
Жамбашы оор тартып аксап калды.
Жабыркап жаткан Байсал жай алгандай,
Жарааттын ооруганы бастап калды.

Басканда аркасына толкуп жүрөк,
Буркурап аттап калды экинчи ирет.
Бабамдын арбактары колдой көр деп,

Бейбагың өлбөсүн дейт тилек тилеп.
Былк этип козголбоду кадалган ок,
Бир балээ болгон окшойт ай ким билет.

Бурулуп эки жагын карап алып,
Буркурайт карегинин жашы тамып.
Бейбактын ою кетти он санаага,
Бүткөн бой ысып-күйүп оттой жанып.
Билбеймин кылдай күнөө өзүмдө жок,
Баратат жаш келинге заман тарып.

Бир гана күнөөм болгон эртең менен,
Бээлерди айдаганда сааным бүтүп.
Боз айгыр Көк байталга ашкан эле,
Бүткөн бой эриди эле мээрим түшүп.
Башка жок өмүрүмдө эч бир күнөө,
Билбеймин эмне турат мени күтүп.

Анты бар мындай ишти үч аттамак,
Аттайын үчүнчүсү күтүп турса.
Акырын элес берип огу түшөт,
Атайын коркуп келин көзүн жумса.
Акыры көрөр күнүм ушул экен,
Аргам жок көтөрбөскө кудай кылса.

Аттады үчүнчү ирет тобо кылып,
Акыры эттен түштү огу жылып.
Алласын айтып калды байбичеси,
Атайын элге угузду тышка чыгып.
Аксарбашыл чалгыла деп кыйкырды,
Андагы келген элге Байтик улук.

Байбиченин артынан боргулданып,
Берметтей таза келин элге келди.
Бирдемени күткөнсүп кылчак-кылчак,
Бурулуп карап коёт улам элди.
Байсалдын сулп этинен огу түшүп,
Бой түзөп, баш көтөрүп тура келди.

Аткарды жаш келинди сыйы менен,
Атан төө, жылкы, кою, ую менен.
Ачылган жаратына дары коюп,
Аман-соо айыктырды ыгы менен.
Аксакал Жусуп деген айтып берген,
Аягы бүттү деймин муну менен.

Тогуздан кем болбогон ар-бир жаны,
Туптуура отуз алты алган малы.
Төмөнкү кайрылыштан көрүнгөндө,
Толкундап тосо чыгып алган жары.
Таптаза мына ушундай аял болсо,
Түбөлүк сүйөм деген жардын баары.

ЭР БАЙТИКТИН КАЛЫСТЫГЫ

Ырысбек, Жээнчоро, Бөлөкбайлык,
Ырастап айтсам алар ага-инилүү.
Ык менен эл башкарып манап болгон,
Ылдыйкы Сарман деген элге бири.
Ымыркай Жээнчоронун он бештеги,
Ажалга моюн сунуп калган күнү.

Эр Байтик аткарыптыр бир жигитин,
Эртелеп салык жыйнап келүү үчүн.
Эси жок аксымыраак жигит эле,
Эл-журтка көргөзүптүр болгон күчүн.
Кыйкырып келип калат Бөлөкбайга,
Кайгыга батып турса эли бүгүн.

Чогултуп бергиле азыр салыгыңды,
Чөп ооз дейт жана башка алымымды.
Чөгөлөп мага баарың жүгүнгүлө,
Чоңуң ким уктуңарбы жарлыгымды.
Чуркурап сөзүмдү укпай ыйлайсыңар,
Чаначтай жарып тыштайм карыныңды.

Тап берип көрүнгөнгө чакчарылды,
Төрт өрүм кармай бүктөп камчыланды.
Төбөңдү кандатайын бөркүңдү ал деп,
Тердеген чекесин ал аарчып алды.
Токтолуп турмак беле Бөлөкбайлар,
Тепкилеп ал жигитти басып калды.

Каңганча моокумдары тепкиге алып,
Койберди талканына атка таңып.
Кыйыныңар Байтикке айта бар деп,
Калпагынын төбөсүн кесип алып.
Кайгырып Бөлөкбайлар турган кезде.
Кайдагы доочу келип жаңжал салып.

Бакырып ыйлап барды Байтигине,
Баш ийбейт Бөлөкбайлар тартибиңе.
Балдары баса калып сабап кирди,
Башымды салып мындай катыгүңгө.
Барбаймын мындан ары доочу болуп,
Бардаңкеси бар экен атып ирме.

Байтик Эр ойго түштү көз ирмемде,
Бир кеп бар калпак оюп тилгенинде.
Бөлүнүп чыккылары келген экен,
Бөлөкбайлар байкасам дилдеринде.
Башынан бир көнүмүш адаты бар,
Болгондо ушундай иш үйгө кирме.

Ойлонуп Бөлөкбайга табам акыл,
Ордума олтурайын барып азыр.
Ортобуз ынтымактуу болуп келген,
Оюна келген эмес мындай такыр.
Орустан сарбазым бар Пишкегимде,
Ордуна келтирейин деди акыр.

Аксакал, көк сакалын Эр Байтигиң,
Алдырып эртесинде жыйын кылды.
Алдына бар тамагын бүт койдуруп,

Аздыр көптүр сыпайы сыйын кылды.
Аман-эсен бололу жалпыбыз деп,
Ак боз бээни сойдуруп ырым кылды.

Жашырып жай жерине жаш баласын,
Жээнчоро, Ырысбек качмак болду.
Жашыруун сүйлөшүшүп ушул оюн,
Жашы улук карыяга айтмак болду.
Жерине Кытайлардын түнү менен,
Жетелеп беш жылкыны кайтмак болду.

Кеңешип Бөлөкбайдын карылары,
Кеп билги элиндеги акылманы.
Калк ээси кайда барып тентип өлмөк,
Кытайга ал экөөнү качырбады.
Карыя кимдин көзүн карайбыз деп,
Кыйкырып бек сүйлөдү ачып жаны.

Баргыла барар жериң Кытай Турпан,
Бир канча алыстыкта турат мындан.
Башыңа кыйынчылык күндөр келип,
Бириңер балким анда көздү жумсаң.
Бир чымчым топурагы өскөн жердин,
Бабалар алтын деген сөзүн уксаң.

Киндик кан тамган жердин топурагы,
Кир жуккуз касиети алтын болот.
Калдайып калкың менен чогуу жүрсөң,
Кыйла элге атың чыгып баркың толот.
Канайдын уулу Байтик калыс адам,
Күнөөңдү барсаң балким кечип коёт.

Кечикпей бүгүн түнү жөнөгүлө,
Көрүнбөй Байтигинен бөлөгүнө.
Кең Чүйдүн топурагы буюрсун де,
Көзүңөр жетсе мейли өлөөрүңө.
Кечирсе андан аман келээриңер,
Кудайым өмүр берсе көрөөрүңө.

Коштошуп эки жигит жүрүп кетти,
Көрөлү Байтик болсо түпкө жетчү.
Кабагын бүркөп койчу балдар эмес,
Коркоктон болуп алар качып кетчү.
Карачы бабабыздын урпактарын,
Кайтарып жоо киргизбей турган чепти.

Ээрчишип иңир талаш жетип келди,
Эстесе бүлк дей түшүп көчүктөйү.
Ээнирээк жерге алпарып атын байлап,
Эч кимге эки жигит көзүкпөдү.
Элүүдөй үй тигилип өзүнчө айыл,
Эр Байтик жаткан үйдү сезип көрдү.

Ыргылжың сен кир, мен кир коркуп түрү,
Ырысбек, Жээнчорону түртүп күлдү.
Соңунан токтоп калбай арыш керип,
Саламын айта коюп удаа кирди.
Жээнчоро белиндеги курун чечип,
Кечирип коюңуз деп мойнуна илди.

Баламдын жаназасы болуп жаткан,
Баламды жай жерине коюп жаткам.
Бир жигит келип калды баса көктөп,
Булкунтуп омуруолоп туруп атчан.
Бул дагы кудайымдын буйругу экен,
Башымды мен макулмун азыр чапсаң.

Болбосо баш ийилсе кылыч кеспейт,
Бийликти кээ бир макоо жерге тепсейт.
Биз дагы сизге тууган түбүбүз бир,
Башымды тосуп берсем кылыч өтпөйт.
Балбай менен Ормондой балдарыбыз,
Биздин да кунубузду кийин кектейт.

Баарынан бала кымбат бала ысык,
Бооруңа ката койсоң бекем кызып.
Башчың ким башыңарды тоскун деди,

Бастырып ары-бери топту бузуп,
Балдары Бөлөкбайдын сабап кирди,
Баргын деп Байтигиңе каны кызып.

Биз дагы солто атаңын кулунубуз,
Бөлөкбай деп айтылат уругубуз.
Башынан баштап келген тапкан эли,
Байтик сиз болуп кийин улугубуз.
Биздеги айбыбызды кечириңиз,
Балким түк жакпагандыр кылыгыбыз.

Эр Байтик экөөнү тең тиктеп калды,
Эринин бекем кымтып тиштеп калды.
Элендеп эки жагын карай коюп,
Эмнени өзү билбейт издеп калды.
Эч бир сөз айталбастан кабак бүркөп,
Эки муш катуу түйүп бүктөп калды.

Байтик Эр Апарына жүзүн буруп,
Балдарга бачымыраак баргын деди.
Баланын арбагына дуба окуйлу,
Бир табак эт жасатып алгын деди.
Балага тарткан кайгы кыйын болот,
Баягы мен ачуумдан жандым деди.

Байбиче айтканына дароо көндү,
Балдардын башчысына басып келди.
Бир табак эт жасатып чүйгүнүрөөк,
Бат эле өзү кармап алып келди.
Балага бата окулуп, колун жайып,
Басышып калган экен ички демди.

Эр Байтик Жээнчорого кайрат айтып,
Ээленген ачуусунан кайра кайтып.
Эрким жок кечирбеске экөөңөрдү,
Эзилип турупсуңар кайгы тартып.
Эзелтен азары бар, безери жок,
Эң кымбат түбүндө бир тууган артык.

Кыргызга аты угулган менмин деди,
Кыдырып кыйла журтту көрдүм деди.
Кайгысын кайниңиздин тең бөлүшүп,
Кадырлап бир чепкенди бергин деди.
Кечирим болсун эми инилерим,
Катышып сый сыпатым көргүн деди.

Жылмайып Жээнчорого Апар келип,
Жонуна кымбат баалуу кымкап жапты.
Жеңеке кургаламбы энчиден деп,
Жылмандап сылык сүйлөп акыл тапты.
Жүгүртүп көзү менен карай берди,
Жөн отурбай ордуна туш-туш жакты.

Керегеде илинген малакайды,
Коро коюп Ырысбек жакын басты.
Кундуздан тигилиптир Эр Байтикке,
Колуна тиер менен багын ачты.
Кур калбай алдым жеңе момуну деп,
Кийип алып башына чыга качты.

Байтиктин малакайын кийип башка,
Бөлүнүп элге барды минип атка.
Башкарып чыга калды Ырысбегиң,
Барабыз Бөлөкбайга деген чакта.
Бушайман боло түштү келген сарбаз,
Бир-бирин түрткүлөшүп ошол тапта.

Карачы Эр Байтиктин калыстыгын,
Казыр да айтып жүрөт нагыз чынын.
Койчу экен болуш кылып өзү көрүп,
Калыс болчу жигиттен тандап тыңын.
Аткарып жиберген дейт сыйын кылып,
Айтканын алик албай арызчынын.

Мүнүшкөр Бөлөкбайлык Ашуубайдын,
Бүркүтү Какбаш делип аты чыккан.
Баладай эркелетип эркин таптап,

Барганда соноруна ээрчип учкан.
Кабары катуу чыгып айтылганда,
Кыргыздын ханы делген Ормон уккан.

Алланын амири бар кураштырган,
Ашуубай чалды кушка ынак кылган.
Алыстан Ормон ханың кат жиберип,
Алгырын Ашуубайдын сураштырган.
Ал кандай мүнүшкөр деп Бөлөкбайлык,
Ар кимден Эр Байтигин сурак кылган.

Эр Байтик Ашуубайдын дайынын билип,
Эки жигит аткарды үйгө кирип.
Эң мыкты бүркүт болсо берсин дегин,
Эрте барып келгиле катуу жүрүп.
Эрмек кылып жүрөм деп суратыптыр,
Элдин эси Ормон хан билек түрүп.

Эрте күндү кеч кылбай Ашуубайга,
Эки барак Ормондон кат келди де.
Энчиси бука болуп сегиз байтал,
Эгерде берсе кушун апкелгиле.
Эр Байтик ушуну айтып жөнөтүптүр,
Эч сөз айтпай бат барып, бат келгиле.

Жигиттер чапкан бойдон жөнөп кетти,
Жерине Бөлөкбайдын ыкчам жетти.
Жанына жакын келип Ашуубайдын,
Жай айтты Эр Байтиктен уккан кепти.
Жөнөттү бир чоң бука сегиз байтал,
Жарлыгы бүркүтүңө энчиң дешти.

Ормон хан кат жиберип суратыптыр,
Олчойгон Какбаш деген кушуңузду.
Орточу биз болобуз эки жигит,
Оокат жеп татып турган тузуңузду.
Ордого аты угулган бүркүт экен,
Ошонун өнөрүнө кызыгышты.

Ашуубай бул кабарды угаар менен,
Ат көлүн толук камдап белендеген.
Алгырын колуна алып атын минип,
Ар кайсы ойлор келип элендеген.
Алдына Эр Байтиктин басып келип,
Алдырсам Какбашымды өлөм деген.

Атайын сизге Байтик келдим деди,
Ашуубай мүнүшкөр дейт менмин деди.
Алгырдан ажырабайм кошо кетем,
Алпарып Ормонуңа бергин деген.
Аркамда ээрчип жүргөн баламдай куш,
Ажырап калсам кандай күндү көрөм.

Жамбаштап жаткан Байтик сөзүн угуп,
Жылмайып күлүмсүрөйт ичтен муюп.
Жүрөгү таза жүргөн Ашуубайга,
Жуткузду бал кымызын өзү куюп.
Жолуңуз шыдыр болсун барыңыз деп,
Жөнөттү кайра үйүнө чепкен сунуп.

Алгырын ажыратты Ормон хандан,
Ашуубай аты менен өзү келип.
Акыйкат калыс чынчыл Эр Байтигин,
Какбашты алып калды көзү көрүп.
Аткарды Ормон хандын жигиттерин,
Андагы билбейм кандай жообун берип.

Баласы Бөлөкбайдын Байсубан деп,
Баштайын баатырлыгын айтууга эп.
Бурулуп айтканынан кайра тартпас,
Болуптур эл ичинде жүргөн бир көк.
Барганын казактарга, Эр Байтикке,
Балдарга укканымды кылайын кеп.

Дем алып Байсубан эр уктап жатса,
Демейки тынччылык жок туш тарапта.
Дөбөттүн үрүп чыккан үнү угулат.

Дабышын кулак төшөп тыңшап жатса.
Дөңдөгү жайылган мал көрүнбөдү,
Дайынсыз жок болгонсуп бир заматта.

Туш-тушка кайра-кайра көзүн салат,
Туяктын тийген жерин бирден санап.
Түңүлбөй жок малдарын издей берип,
Тамчылап маңдайынын тери тамат.
Тезеги кээ бир жерге түшүп калган,
Талаанын бир бурчунан изин табат.

Жылкымды алган экен келип казак,
Жанымды жай алдырбай берип азап.
Жөнөйүн из кубалап узартпастан,
Жолго түшүп Байсубан секин басат.
Жанына жолдош албай жалгыз өзү,
Жөө басып нечен кыя белести ашат.

Жүрө берет алдыга из калтырып,
Жонуна эки-үч табак талкан түйүп.
Жөө жалаң кете берет тыным албай,
Жүгөнүн катып алып белине илип.
Жайсаңдын талаасынын малын көрөт,
Жети күн конуп-түнөп жолдо жүрүп.

Көз салып карап турса малга карап,
Казактар туш-туш жактан айгай салат.
Кайдагы тентип жүргөн кыргызсың деп,
Качырбай тегеректеп кармап алат.
Капкара чылбыр менен колун байлап.
Камчылап мал катары айдап алат.

Казактын мыктылары сурак кылат,
Кебете кулк мүнөзүн турат сынап.
Камчысын бүктөй кармап казак жигит,
Караса ыкыс берип жакын жылат.
Капырай кантээр экен казактар деп,
Коркпостон эр Байсубан ичтен дымат.

Жанына өтүкчүнүн алып келип,
Жип менен эки бутун байлап коёт.
Жашы бар, карысы бар, бал ким тойбу,
Жиликтеп эт тартылып табак толот.
Жаңы эле башталганда тамак желип,
Жүрөктү түшүргөндөй жорук болот.

Анткени эр Байсубан өтүкчүнүн,
Алыптыр курч бычагын эки жанып.
Казактар жегиле деп ыргытыптыр,
Кулагын дал түбүнөн кесип алып.
Кулагы тоголонуп секирет дейт,
Караса казак эли көзүн салып.

Коркутуп Байсубандын өжөрлүгү,
Кун төлөп калбайлы деп коё берди.
Кулактын куну үчүн кечке жатып,
Кур кетпей айгыр үйрүн айдап келди.
Коркпостон казактарга жалгыз барып,
Кулагын өзү кескен оңой эрби.

Койчусу күбө түшүп Өзүбектин,
Кара өзгөй адам болот сөзү өткүр.
Коюна кошуп алып Чаки чалдын,
Карматып бир семизин союп жептир.
Калганын бергин десе чатак кылбай,
Көрбөдүм ууру тутпай кеткин дептир.

Ак төбөл таанып турса кара коюн,
Айтыптыр бербеймин деп арам оюн.
Аксакал көп талашпай мени менен,
Айлыңа бачымыраак бара койгун.
Айыпка ушул үчүн жыгыласың,
Алдыма тушуп азыр бир кой сойгун.

Алалбай Чаки коюн басып кетет,
Аптыгып Байсубанга дароо жетет.
Ак төбөл койду барып алып келгин.

Антпесең койчу бизди ким деп сезет.
Акыры Байтик чыгаар ачууланып,
Ал киши калыс адам туура чечет.

Байсубан үзөңгү тээп атка минди,
Басынтат мыкты болуп булар кимди.
Башынан өлүмүздөн кайра тартпас,
Бөлөкбай элиндеги ал бир жинди.
Барайын алып келип ак төбөлүн,
Болоюн кийинкиге мен бир үлгү.

Баратып жайыттагы койду көрдү,
Баш кылып ак төбөлдү жүз кой бөлдү.
Байкеси Чаки чалга бирден санап.
Бир-бирден так өткөрүп коюн берди.
Бөлөкбай коюңду айдап кетти деген,
Байтикке ошол замат кабар келди.

Эр Байтик тура калды ачууланып,
Эшикке жигиттер дейт чыга калып.
Эсирген Байсубанды апкел деди,
Элине Бөлөкбайдын азыр барып.
Эгерде баш ийбесе күчүңөр бар,
Экөөңөр байлап кел дейт атка таңып.

Жигиттер жетер менен жүр деп турду,
Жөнөдү эр Байсубан кылбай чырды.
Жол жүрүп баратканда ойлоп койду,
Жашырбай айтайын деп болгон чынды.
Жанына жакын келип салам берсе,
Алигин албай Байтик сурак кылды.

Байсубан буйдалбастан мындай деди,
Бул иштин абайласак бардыр жөнү.
Бөлөкбай, Талкан болгон бир атадан.
Бар беле илгертеден ички кеги.
Бир койчу чагым салса ортобузга,
Байлатып жигиттерге сабат мени.

Эмесе чырдын башы мындай болду,
Ээн баш койчуңузга берип койду.
Ээ кылбай Чаки деген агабызга,
Экиден бирден кармап коюн сойду.
Эптеген оокат болсо ар бир жанда,
Эмесе биздин койлор ага тойбу.

Бул жолу койлорумду көрүп калдым,
Баш кылып ак төбөлүм айдап алдым.
Биздин кой ишенбесең койчуңуздан,
Бүгүн сен чын төгүнүн сурап алгын.
Бербеймин өз малымды эч бирине,
Башымда калпагым бар тирүү жанмын.

Билбеймин сойбодум деп айтып көрсүн,
Бабабыз солто болот тууган элсиң.
Бул койчуң элди бузуп чагым салбай,
Бир кулагын эр болсо кесип берсин.
Башымды алгын бирок тил кесилбейт,
Бүт элиң калыс болуп азыр келсин.

Болбосо өз малымды өзүм алдым,
Бул үчүн кулагымды кесип алгын.
Бир кулак мурун эле кесик болчу,
Баары бир тирүү жүргөн мен бир жанмын.
Буйругу кудайымдын ушул болсо,
Байлатып сабаттыргын кетсе айбым.

Байсубан ушуну айтып туруп калды,
Байтик Эр кулак төшөп угуп калды.
Бачагар койчум көпкөн экен го деп,
Бүркөлүп кабак-кашы дымып калды.
Бүгүнкү чагым салган койчусуна,
Бир жылкы тогуз торпок айып салды.

Көктүгү Байсубандын элге жакты,
Калыстык кылып Байтик ажат ачты.
Кулагын көрө коюп келген элди,

Каткырып кыраан-каткы күлкү басты.
Карачы Эр Байтиктин кемеңгерин,
Колтуктап Байсубанга чепкен жапты.

Учурган ушакчылар чыгып четтен,
Ушундай оош-кыйыш заман өткөн.
Ууру деп айдап барган Байсубанды,
Учурда Эр Байтигиң колдоп кеткен.
Уккамын көңүл коюп жаш кезимде,
Улуу адам Койташтык Токмамбеттен.

Ар жылы казак менен кыргыздарың,
Атайын болуп турган жыйындары.
А бу деп талашпастан моюнга алып,
Айыбын төлөп берчү жыгылганы.
Андыктан жаш-карыбы сөзгө чебер,
Эр Байтик жиберчү экен кыйындарын.

Айылдан Эр Байтигиң издеп калат,
Акылман чечендерин бирден санап.
Алдырбай намызымды келери ким,
Айтышып бул жыйында ишке жарап.
Аңгыча сөзгө чебер жаш баланы,
Акылдуу Күнтуулардын уулун табат.

Эр Байтик элчи адамдын атын камдап,
Ээрчитип бирге басат аны жандап.
Эсиң бар, акылың бар жаш баласың,
Элимден сени таптым деди тандап,
Эки адам кошуп берип кошчу кылып,
Эртеси аткарыптыр колуна кармап.

Аттанып элчи болуп барган жыйын,
Аны биз абайласак абдан кыйын.
Арадан эки бирдей эрлер өлүп,
Аксакал калыстары кескен кунун.
Ажытты ачыш үчүн Эр Байтигиң,
Атайын жибериптир сөзгө тыңын.

Аттарын камчыланып жүрүп кетти,
Артында кала берип баскан изи.
Андагы элчиликке бара жаткан,
Акылман элчи бала эки киши.
Айтышып жаакташкан учур болсо,
Аларды жеңип келер жетип күчү.

Келишти нечен кыя басып жолду,
Көрүштү саламдашып берип колду.
Казактын эки адамы өлдү деген,
Кыргызга айып коёр күнөө болду.
Кыйындап баратканда сөз төркүнү,
Каргадай элчи бала биле койду.

Кыргыздан – казактарың деп сүйлөдү,
Корумдап ташка көмгөн түртүп ийип.
Көмгөнүн ачып көрсө бирөө барып,
Көрүндө жаткан экен мылтык жигит.
Казактын эки адамы өлгөн болсо,
Кыргыздар кун доолашат муну билип.

Бир мылтык бир адамдын куну болот,
Бүтпөсө эки элимдин чыры болот.
Бүгүн биз – эртесинде казак келип,
Бир-бирден доо тартышып чыгым болот.
Боордош тууган элек казак-кыргыз,
Бололу кечиришип сыйлуу конок.

Андыктан кун бергин деп доолашпасак,
Айылга бүлүк салып жоолашпасак.
Агарган ай сыяктуу таза болуп,
Ага-ини бир туугандай болуп калсак.
Абалтан арыш-бериш кылып келген,
Аш-тойду бирге өткөрүп кыргыз-казак.

Жиберген Эр Байтигиң элчиликке,
Жаш бала араң эле он бештеги.
Жоолашпай мындан ары жүрөлү деп,

Жарашып жакшынакай кепке келди.
Жылуу сөз жан эритет дегениңдей,
Жибитип келген экен четтеги элди.

Эркин тоо кандай сонун, кандай таза,
Элибиз сыймыктанат араласа.
Ээлеген мекен кылып кайбереңи,
Эгерде бизди көрсө үркүп кача.
Эл башы болгон эрди шылдыңдаса,
Ээн баш андайларга эмне жаза.

Элибиз керме тоодо жашап келген,
Эркелеп, кээде чүнчүп азап көргөн.
Эс акыл баштан учса көпкөнчүлүк,
Эсирип көөп кетет айрым пендең.
Байтиктин баласынан мылтык алып,
Бир бугу аткан экен Акай мерген.

Баш сөөгүн сыйрып алып мүйүзү менен,
Бөлөк эл Тынайларга белек берген.
Бир жамбаш карчыгасын бөктөрүнүп,
Байтикке шыралга деп алып келген.
Бугунун мүйүзү кайда деп сураса,
Болк этип жүрөк түшөт Байтик Эрден.

Кеп салды Эр Байтиктен коркуп мерген,
Кеминдик Тынайларга белек бергем.
Куур койбой сизге дагы шыралга деп,
Карчыга бир жамбашын алып келгем.
Кантейин менин күнөөм билбегеним,
Кечирип койсоңуз дейм айып менден.

Эки мүйүз баш терисин тартууласаң,
Энчиңе Тынай эли эмне берди.
Эсиңе алып жанбаш апкелипсиң,
Эти жок, сорпосу жок жаткан менби.
Эркиңе коё берсем эркелетип,
Эсирип баш аттаган Акай сенби.

Тынайлар бир жылкыны жетелетти,
Тагдырым ушул экен өтөрү өттү.
Талаанын гүлү сындуу суу жетпеген,
Түшүнүп өз күнөөмө көңүл чөктү,
Тепкилет, сабаттырып жигиттерге,
Тирүү кой өлтүрбө деп жашын төктү.

Күнөөмдү моюнга алам качалбаймын,
Көчөдөн мындан ары басалбаймын.
Каяктан Тынайларга бардым экен,
Күнүгө күчөп кетти асан кайгым.
Көпкөндүк келсе керек өз башыма,
Кайратым бойдон кетип начарлаймын.

Жазанды ал мерген деп араак турду,
Жаткырып жигиттерге сабаттырды.
Жанына жакын келбей Эр Байтигиң,
Жүрөгү ачышкансып карап турду.
Жетти го эми сага билбестик деп,
Жигиттер токтоткун деп колун сунду.

Өзүнө Акай мерген жаза кылды,
Өкүмдөр өз бийлигин таза кылды.
Өлтүрбөй камчы менен сабаттырып,
Өзгөрүп өңү түзү артка жылды.
Өргөөсүн ачып кирип Эр Байтигиң,
Өзүнчө ойго батты уйгу-туйгу.

Адамга эч ким кылбайт жамандыкты,
Ар кими өз башына өзү кылат.
Аралап эл ичинде жүрө берсең,
Акыйкат мына ушундай сөз угулат.
Андыктан адашкыла көптөр менен,
Жалгыздап жүрсөң болдуң чүчү кулак.

БАЙТИК БАБАМ ӨТКӨН ЖЕРИ

Теңирдин амиринен жаралганбыз,
Түпкү атам Тагай бийден тараганбыз.
Тянь-Шань, Ысык-Көлдө, кенен Чүйдө,
Таанылган ата журтка адам барбыз.
Турмуштун ачуу-таттуу даамын татып,
Табышмак анын өзү санап алгыз.

Тагай бий сын көз салып болуп мерген,
Тагдырын балдарынын толук көргөн.
Талашпай урпактарым жүрүшсүн деп,
Тапшырып ар бирине жерин берген.
Теңир тоо, Ысык-Көлдү, кенен Чүйдү,
Туруктуу жергебиз деп ээлеп келген.

Акылман, баатыр, момун балдары бар,
Атасак, биз ар биринин салмагы бар.
Алдыңкы болор күндү айтып кеткен,
Артына из калтырып андагылар.
Азыркы ордун баскан урпактарга,
Атайын колдоп турчу арбагы бар.

Айтмакчы Тагай бийдин үч баласын,
Атасак – Койлон, Кылжыр, Богорстон.
Атайын тууган кылып алгыла деп,
Азык, саяк, черикти бизге кошкон.
Ал эми Койлон деген бир баласы,
Алыптыр турак жайын каалап Оштон.

Кылжырдан Ороз, Төөлөс эки бала,
Көлүмдү, Тянь-Шанды берип ага.
Көңүлү малда болуп ал экөөнүн,
Кондуруп конуш берген жерин кара.
Кылымдан кылым өтүп жыл алмашып,
Күн көрүп келе жаткан Ата-баба.

Басканда Богорстон шилтеп кадам,
Болот деп ушул уулум дыйкан адам.
Бериптир энчи кылып Сары Өзөндү,
Барсын деп кенен Чүйгө ашып дабан.
Балдары өсүп-өнүп, Тагай бийдин,
Биз келдик алмашылып нечен заман.

Түштүккө жибериптир Койлон уулун,
Табылат сага дептир жолдон пулуң.
Таптакыр балдарымдан бөлөк болдуң,
Тынчыңдан кетип кээде көрсөң тыйын.
Турпатың ылайыктуу соодагерге,
Тураарсың оокат кылып болбой чыгым.

Тагайдан азык, жана саяк, черик,
Турушкан бош жерлерге көчүп келип.
Тогуз-Торо, кең Жумгал, Кетмен-Төбө,
Көл аягы саякка менчиктелип.
Кошойдун күткөн жери Атбашыда,
Кочкордо жашайт азык, черик делип.

Ороздун урпактары бугу делип,
Орношкон баш жагынан Көлгө келип.
Оокатын өтөп жүрөт жетелешип,
Ой-тоого мал, дан багыш эмгектенип.
Ормон хан, Төөлөс болсо, Балбай Ороз,
Обу жок бирин-бири келген жерип.

Төөлөстүн урпактарын сарбагыш дейт,
Түбүнөн бекем болгон ар намыз дейт.
Туруктуу жери Кочкор жана Кемин,
Нарынды Куланакты алганбыз дейт.
Түбү бир эки тууган чабышканда,
Түгөнүп келе жаткан аргабыз дейт.

Омоктуу Ормон болсо, баатыр Балбай,
Оңуту келип калса ичин жармай.
Орустан жоо келгенсип карап турат,

Обу жок эки тууган деги кандай.
Оңбогон бузукунун тилин алып,
Оолугат бир-бирине өчү бардай.

Балдардын жөндөмүнө ылайыктуу,
Бериптир Ала-Тоону бөлүштүрүп.
Бугу менен сарбагыш ээлеп келген,
Көк-Ойрок, Каркыраны өрүш кылып.
Кең Чүйдү гүлдөтүптүр, солто эли,
Күрөктөп жерин айдап жемиш кылып.

Жүргөндөр солто, бугу, сарбагыш деп,
Жакшы эмес саякбыз деп уруу болгон.
Жөн жүрсөк мыктысынбай ар бирибиз,
Жаштарга акыл айтып ыгы менен.
Жылдыздай бал-бал жанып нуру чыккан,
Жүзүндө белгиси бар Кыргыз деген.

Айрымдар чеги менен жулкуналы,
Айылдын жакшы го дейм тынчыраагы.
Ансыз да көрө албаган душмандар көп.
Андыктан түбүбүз бир тың туралы.
Алакан толбогондой Кыргыз эли,
Арбысын чыр чатаксыз ынтымагы.

Богорстондун баласы Эштек делип,
Баатыр дейт болгон күчүн элге берип.
Балдарын белге таңып турган экен,
Беттешип жоолор келсе дайым жеңип.
Бир жолу чабышканда бүт кырылса,
Бошотуп чыккан жалгыз солто келип.

Эштектен солто калган жалгыз уулу,
Элибиз дайым айтат эстеп муну.
Элиме келген жоону сүрүп артка,
Эр экен жолотпостон нечен кууду.
Эңкейип карган кезде балдарына,
Энчилеп берген экен аппак Тууну.

Учурда кенен Чүйүң баркыт болуп,
Урпагы солто элине бакыт конуп.
Улууну кичүү сыйлап кыя өтпөстөн,
Урматтуу карылары артык болуп.
Учунан солто бийден чыга келди.
Умтулуп учкан куштай Байтик делип.

Башы Чүй, аяк жагы Талас болуп,
Байтиктин турган жери дал ортосу.
Берметтей чар тарабы мөмө-жемиш,
Басканда бутка илээшип гүл торкосу.
Балпайган карылары жана жашы,
Барктап сыйлап келген бүт солтосу.

Аларча, Аламүдүн аралыгын,
Ачылат көрсөң көңүл ала кырын.
Аралап ой кырларын Эр Байтигиң,
Ал жерден өткөрбөптүр балалыгын.
Алыскы кең Таласта чоңоюптур,
Алланын буюрганын карагының.

Ак мөңгү муздан чыгып эки жарып,
Аларча, Аламүдүн дайрасы агып.
Аралап басып жүрүп чаңкаганда,
Алдыңдан буусу чыкса чаңкооң канып.
Ажайып абасынан дем алганда,
Ансайын өмүрүңдүн оту жанып.

Аскасы көзгө сүйкүм көркөмү бар,
Алдында кереметтүү бөлтөгү бар.
Аралап басып жүрсөң токоюнда,
Атайын элик жүрчү өткөөлү бар.
Арчасы жайы-кышы көөнөрбөгөн,
Алып бүткүс жемиштин көптөрү бар.

Бербулак бетегелүү жергеси бар,
Булбулдун мукам чыккан термеси бар.
Бапестеп жайып койгон килеминдей,

Буласын төшөгөндөй жер бети бар.
Баш багып барып калсаң бөлтөгүнө,
Байтиктен калган эшик өргөөсү бар.

Керме-Тоо, Көкө мерен боорунда бар,
Кекилик, бөдөнө, чил коңулда бар.
Кара өрүк, алма, алмурут, шабдаалысы,
Коон-дарбыз, мөмө-жемиш оюнда бар.
Карасаң Эр Байтиктин бөлтөгүндө,
Катылган нечен түркүн сонундар бар.

Мөңгүдөн карлар эрип суу куюлуп,
Молт этип ташка урунат агып чыгып.
Музыка ойноп жаткан сыяктанып,
Мукамдуу назик түркүн үн угулуп.
Момундай Байтигиндин бөлтөгүнө,
Миңдеген адам келет жылып-жылып.

Таптаза жаңга жагым абасы бар,
Ток болуп жүргөн биздей баласы бар.
Толтура чынысына кымыз куюп,
Тоосунда жеңелердин сабасы бар.
Таңында келсең Байтик бөлтөгүнө,
Толтуруп күч кубатты аласыңар.

Тоону өрдөп атчан бара жатканыңда,
Торпуну, тоо кыяны, ашканыңда.
Толкундап кыялыңар өзгөрүлөт,
Токтолуп карай коюп асманына.
Тартуулап ден-соолукту дайым турат,
Табы жок кары менен жаштарына.

Аламүдүн, Босбөлтөк, Аларчасы,
Аскада көөнөрбөгөн чаар арчасы.
Атайын түргө салып боёгондой,
Ак-кызыл, сары гүлдүн бар канчасы.
Ашык болгон кызыңа жеткениңдей,
Аралап басып жүрсөң чер таркачу.

Бишкектен чыксаң эрте жогорулай,
Басбелтөк байыркы элдин жомогундай.
Бадалдан сайрап чыкса куштун үнү,
Биздеги Атай, Муса обонундай.
Бет алып барып калсаң арасына,
Болосуң эң кадырлуу коногундай.

Көгөргөн көрсөң көкө мерени бар,
Көрк берген ыргай, кайың тереги бар.
Кол калем уз чебери кооздогондой,
Көрбөгөн нечен гүлдөн бөлөгү бар.
Коргондой бөлтөгүнө чаң тийгизбес,
Кылымдап келген эки өрөөнү бар.

Өзгөчө жамгыры мол өшөрлөнүп,
Өзгөрүп тамчысына жер көгөрүп.
Өр чапчып өйдө бассаң бетти сылап,
Өңүнө кереметтүү жели келип.
Өндүрү жаңга жагым таза абасы,
Өмүрдү узагыраак элге берип.

Чуңкурчак Эр Байтиктин бел жайлоосу,
Чакырган конокторду бак жалгоочу.
Чаначтан кымыз чайкап көңүл ачып,
Чубуртуп сөз мончогун кумар канчу.
Чогултуп келин кызды, жигиттерди,
Чаалыккан көңүл черин бир кандырчу.

Чуңкурчак түнөк кылган куш жайлоосу,
Чытырман токою бар кут жалгоочу.
Чогулуп мейман келсе тизгин чоюп,
Чаар арча, кайыңы бар ат байлоочу.
Чаалыгып барган адам баласына,
Чай, кымыз, ичимдикти бүт камдоочу.

Чөйчөккө кымыз куйган сыяктанып,
Чөөт болбой оргуп нарзан булак агып.
Чиеси, карагаты гүлдөгөндө,

Чилденин убагындай бубактанып,
Четине барып калсаң Чуңкурчактын,
Чарчооңуз бойдон таркайт кубаттанып.

Жылгасы башталганда татыры бар,
Жыты аңкып гүлдөн чыккан атыры бар.
Жайында түркүн обон ыр ырдалып,
Жамактап куштан түркүн акыны бар.
Жамбаштап кыйшайсаңар үнүн угуп,
Жетпестир ыр сырына акылыңар.

Ыргайлуу капчыгайы дүңгүрөтмө,
Ышкырса чакчыгайы жүрөк түшмө.
Ылаачын учуп чыгат көзгө илээшпей,
Ырасын айтсак турбай бир мүнөткө.
Ырыскы келбей ары качмак беле,
Ыргалып кыраңына миң гүл өссө.

Ажайып таң атканда күн чыгаары,
Аскадан сайрап чыгып бүт улары.
Ак көйнөк кийип турган жаш келиндей,
Алыстан көзгө сүйкүм кулунчагы.
Аталар жайы-кышы конуш алган,
Авалтан жер соорусу Чуңкурчагы.

Артына таштап өткөн көп кылымды,
Аралап кийик оттоп көк кырыңды.
Аттуу, жөө токоюнда кечке жүрсөң,
Арылтып келесиңер өз бугунду.
Айтылуу Эр Байтиктин шөкүлөсү,
Азыркы урпактарга кеп кылынды.

Аркайып азыр турат секилери,
Аркардын көзгө элестеп секиргени.
Алдыңдан тосуп турат бетти сылап,
Абасы жаңга жагып кечиндеги.
Арасын араласаң сыры бар деп,
Азыр да айтып жүрөт шөкүлөнү.

Атайын салган өңдүү көпүрөнү,
Алыстан ак кемедей көрүнөдү.
Анткени Аламүдүн, Аларчанын,
Абайлап карасаңар көкүрөгү.
Аталар малын жайган өрүш кылып,
Ардактап жайлообуз деп шөкүлөнү.

Аталган Кара деген кыясы бар,
Аскада куштун түнөк уясы бар.
Ажайып адам билбес дубасы бар.
Алыстан көзгө сүйкүм кереметтүү,
Ак пахта сыяктанган буласы бар.

Үйүлгөн алтын сымак кызыл жары,
Үлпүлдөп ойногондой кыздын баары.
Үзүп жеп бирден турсаң курсак тоюп,
Үзүрдү берген болот ышкындары.
Үстүнөн карап турсаң шөкүлөнү,
Үйүңдөй көрүнөт бейм ушулары.

Жазында көк муз эрип ташкын болуп,
Жер бетин суусу каптайт арык толуп.
Жайланып жата бербей журт которуп,
Жатактан көчөт элим аз күн конуп.
Жармасын жазап алып айран кошсо,
Жагымдуу даамы чыгат ачкыл болуп.

Жайлоосу салкыныраак түзү жылуу,
Жайында жакшынакай күндүн нугу.
Жамбаштап жата калсаң шиберине,
Жолобой алыс качып жердин нымы.
Жылдыздай бал-бал жанып, эртели кеч,
Жымындап чыгып турат бакыт нуру.

Күзүндө даны батпай каптарына,
Куржундап артып келип аттарына.
Кышында ун салдырып тегирменге,
Курсагы тоюп журтум талканына.

Кылымдап берекесин берип келген,
Казыр да касиети сакталууда.

Ушундай жыл айланса төрт мезгили,
Утурлап тосуп турат бил өз күнү.
Улуудан уктум эле ушуларды,
Уюткан алтындай деп түз, тектири.
Унутпай урпактарым билип алсын,
Учурун ойго салып бүт эскини.

Байбиче киндик учун кескен жери,
Балакай киндик канын төккөн жери.
Бооруна кыса коюп эркелетип,
Баласын Канай көрүп өпкөн жери.
Байыркы Аламүдүн Аларча дейт,
Басбөлтөк Байтик бабам өткөн жери.

КОНОКТОН КИЙИН АПАРДЫН АЙТКАН СӨЗҮ

Кыпкызыл Чуңкурчактын гүлүн терип,
Куштардын чогулганын Байтик көрүп.
Келатып жалгыз атчан төмөн карай,
Кандайдыр татынакай ойго келип.
Күчөсүн ынтымагым чатак болбой,
Коноктоп коёюн деп тамак берип.

Чуңкурчак жайлоосунун төрү кенен,
Чытырман токою бар чөбү белең.
Чүй дейбиз Сары Өзөнүм жер соорусу,
Чалкайып жаткан көлдөй жерим кенен.
Чакырып мейман кылып аткарайын,
Чыкчыйган хан Жантайды, Мөөрү менен.

Шапар тээп ойноп күлсүн алты күнү,
Шарактап суу бойлошсун жарым түнү.
Шаанисин билсе кийин Жантай, Шабдан,

Шерине сыяктансын арты-кийин.
Шерге жыйар деп коёт мен баштайын,
Шабданды ээрчип келсин Бактыгүлү.

Жиберип Чоң-Кеминге чабарманды,
Жары Апар жанында экен карай калды.
Жантай, Шабдан күн болжоп айттырыптыр,
Жигити келген күнү кабар алды.
Жашыраак жылкы кармап козу тандап,
Жакшылап баккыла дейт соёр малды.

Жантай хан, Шабдан, Ак мөөр, Бактыгүлү,
Жан сергип мейман болду алты күнү.
Жайдары мүнөз менен көңүл ачып,
Жайлоодо бирге жүрүп ойноп күлдү,
Жүзүндө касиет бар пейли кенен,
Жакшы адам Эр Байтиктин баркын билди.

Акылман байбичеси Апар делип,
Айылга аты чыккан Чүйгө келип.
Аялдын тазасы деп оозго кирген,
Ар кимге басса-турса акыл берип.
Ат минсе этек жеңин кымтыланып,
Акырын жай бастырган чаппай желип.

Байбиче Апар болгон кырк жаштагы,
Бир күнү Эр Байтикке сөз баштады.
Бөлөкбай, Талканыңда жокко деймин,
Бизчилеп эки-үч конок күндө аткаруу.
Байкаптыр акыл менен арты-кийнин,
Бир жери кир болбоптур ак тасмалы.

Бирдеме сезген өңдү кан тамырын,
Билгениң болсо кемпир айта калгын.
Болгонун ортого сал жашырбастан.
Билинбес сырлары көп тирүү жандын.
Баш коштук, өмүр сүрдүк сен мен дешпей,
Бир сөзгө каршы турбай тилимди алдың.

Адамдын арзаны бар, кымбаты бар,
Аялдын арасында кылдаты бар.
Ачылбас курсагында бугу болсо,
Ачууга ар бир жандын сырдашы бар.
Ал эми жашоо күндү карап көрсөк,
Айылда куурары бар, жыргалы бар.

Эмнени көрүп калдың көзүң менен,
Эмесе түшүндүрчү сөзүң менен.
Эл журтка жагып алдың ак пейлинден,
Энедей баарын куштап эсиң менен.
Эр жигит эл журтуна башчы болот,
Эгемдин берип кеткен мээси менен.

Карачы тасмалыбыз түк кирдебейт,
Канчалык конок келип кетсе дагы.
Карыбы жаш балабы мейман болсо,
Кандайдыр түк төгүлбөйт ичкен даамы.
Кийинки урпагыбыз сендей болбос,
Көргөзүп айткан экен Апар жары.

Жакшы дейт, төгүл чачыл дасторкондо,
Жайнатып түрдөп-түркүн аш койгондо.
Жашыбы карысыбы сыпаа ичет,
Жылдырып идиштерин нак тойгондо,
Жалжылдап коркуп турат ар кимиси,
Жабыла адам келип мал сойгондо.

Накыл сөз кеп айтылган кыргызымда,
Нечен сыр болот экен турмушунда.
Начарбы, акылманбы бирдей адам,
Наадан деп эч бирине кыйынсынба.
Нагызын ойлоп көрсөк терең карап,
Намызың колго тийсе сый ушунда.

Ушуну көзүм көрүп байкап калдым,
Убайым тартып башым чайкап калдым.
Угулдуң Кыргыз эмес түркүн элге,

Улуксуң Эр Байтик деп атак алдың.
Улуулар айтып өткөн бул да бир кеп,
Унутпай жүргүлө деп ата салтын.

Кыргый куш талга консо кылтактадың,
Кондуруп туурга коюп жыл таптадың.
Касиет пейлиңизден болот тура,
Калкыңдын арасынан сый тапмагың.
Байтиктин арты ушундай болду дешип,
Бизден кийин айтышаар урпактарың.

ЭР БАЙТИКТИН ӨЛҮМҮ

Абанын жазган сабын окуп көрүп,
Ар кайсы ойго түштүм көңүл болуп.
Анткени оң бутуна чөңөр кирип,
Акырет кеткен экен Байтик өлүп.
Айтууга акыбыз жок туура эмес деп,
Ар кимдин айткандарын угуп келип.

Эр Байтик мал бакбаптыр малчы болуп,
Эч кимге жүрбөптүр го жалчы болуп.
Элчилеп кеткен күрөк колуна алып,
Эгинди айдабаптыр данчы болуп.
Эл бийлеп келген экен жаш кезинен,
Эгемдин энчилеген бакты конуп.

Кундуздун терисинен кепич тигип,
Күн-түнү түшүрбөстөн букта кийип.
Кадырлап жанын баккан Эр Байтигиң,
Тамандан сиз өтөрүн жүргөн билип.
Териден кепич кийсе көлөч менен,
Каяктан чөңөр кетет бутун тилип.

Ал кезде күчтүү болгон дарыгерлер,
Атайын Эр Байтиктин камын көрөр.
Алынып калмак болчу бачым эле,

Андагы табым менен кирген чөңөр.
Азыраак жазып койдум мен оюмду,
Ал кезде күчтүү болгон тубаса өнөр.

Сыныкты айыктырган шакшак коюп,
Сыйпашып оору адамды казы менен.
Суу берип тамырчылар колун кармап,
Сиңимдүү бойго жакчу ашы менен.
Зыркырап тишиң кокус жан кейитсе,
Суф деген оозуңузду ачып кенен.

Тургандай бетти сылап тоонун жели,
Токсондо Токтобайдын айткан кеби.
Таңында тышка чыгып баратканда,
Так салып оң бутка чапкан деди.
Туурабы, туура эмеспи биле албадым,
Табышмак ойго салат журтум мени.

Бирде ооруп, бирде оорубай жан кейитип,
Басканда оор тартып сүзөктөтөт.
Байтик Эр дарыгерди алдырганча,
Булчуң эт шишик болуп күчөп кетет.
Бутуна камыш-чөңөр кирди деген,
Башка элге ушак айың учуп жетет.

Эстүү чал эбегейсиз Көк жардагы,
Эскерип айтып берген сөзүн уккам.
Эрегиш пайда болуп көрө албастык,
Элинин арасынан бузук чыккан.
Эр Байтик өлгөн экен деп айтылат,
Эл ээси элес албай ооруп буттан.

Эгерде элес алса бут оорусун,
Элинен бат алдырмак табыштарын.
Эр Байтик эл ичинен таптырмакчы,
Эң мыкты дарыгердин каныктарын.
Эртең-бүгүн айыгам деп чыдап коюп,
Эс алып жата берген жанын багып.

Аз сүйлөп токтоп калды карган адам,
Ачыгын өлтүргөн ким айта албаган.
Акырын жыла басып жолго түштүм,
Ал киши кеткенимди байкабаган.
Артына из калтырып өткөн экен,
Акырет жайга аттанып Байтик бабам.

Үчүнчү Куламбайдын айткан кеби,
Үй тигип койгон экен талкан эли.
Үйүнө он сегиз жаш курагында,
Үркөрдөй элим менен баргам деди.
Үзүлүп өлгөн экен ошол күнү,
Үсүрдү көрүп жүргөн Байтик Эри.

Куламбай жай олтуруп баштап сөзүн,
Күлүктөй жагалданып таптап өзүн.
Көргөнүн айтып берген жомок кылып,
Канайдын Байтигине барган кезин.
Кулакта калгандарын баяндайын.
Көңүлдөн чыккан окшойт таппайм кээсин.

Мен уккам окуяны чыдап эле,
Мандалак гүлдөп турган убак эле.
Муну айткан Куламбайдын барган жашы,
Мыкты адам сексен беш жаш курак эле.
Мээ толук он алтыда менин жашым,
Мөлтүрөп эки көзүм чырак эле.

Айтылат адам ою ачык дилден,
Алабыз накыл сөздү айтчы кимден.
Артына мына ушундай из калтырып,
Абалтан акылмандар өттү бирден.
Айтчы элек Куламбайды Тоо ата деп,
Анткени ал акылман көптү билген.

Эр Байтик өлдү деген чабармандан,
Элибиз бешим чеңде кабар алып.
Элүүдөй Бөлөкбайдан атка минип,

Ээрчишип тобу менен адам барып.
Эскерип эл катары жоктоп калдык,
Эңкейип аттан түшүп айгай салып.

Көрүнүп эл көзүнө Бөлөкбайлар,
Коштошуп Талкандарга жолго чыгат.
Келаткан бир бастырып узатканы,
Кылчайып улуусуна көңүл бурат.
Кандайча каза болду Эр Байтик деп,
Калыптыр аксакалдар андан сурап.

Карыя токтой калды тизгин тартып,
Кабагын карыш түйүп оттой жанып.
Канайдын уулу Байтик талкандарга,
Кайрылгыз жайга кетти кайгы салып
Калабыз кандай күнгө эми деди,
Көзүмө бараткансыйт заман тарып.

Эр Байтик келе жатса бир адырдан,
Оң бутка Түнтөй аткан ок жаңылган.
Ой-тоодон дарыгерлер бүт келишип,
Оорусун басабыз деп бут таңылган.
Ошонун салдарынан улгайганда,
Ок тийген жарат күчөп үч жаңырган.

Билинбей бут оорусу күчөй берет,
Болгонун эл алдына айтуу керек.
Баяны ушундайча Бөлөкбайлар,
Байтиктин өмүрүнө болуп себеп.
Билбеймин бирок уктум карыядан,
Бир октун салдарынан өлүм келет.

Күлчөктөй шишик баскан бут ооруга,
Канчалык дарыласа болбой даба.
Кейитип жанын, турду Эр Байтиктин,
Коргошун тийген жерден күчөп жара
Колунан табыптардын келбей калып,
Кантели өлүм келди акыры ага.

Этине коргошундун даты калып,
Эңкейтип улгайганда жабыр салып,
Эң мыкты дарыгерлер дарылаптыр,
Эртелеп кезек менен күндө барып,
Эр Байтик моюн сунуп акыретке,
Элине кайгы салган өчүп жарык.

Ушундай Талкан элим кырсык басып,
Убайым тартып турам жаным ачып.
Убалы уктатпасын Түнтөйлөрдү,
Учурда Эр Байтикке мылтык атып.
Ушуну айткан экен карыя адам,
Узатып келген элди бара жатып.

Атайын эл алдына сүйлөп нечен,
Айтканы ал кишинин ушул экен.
Абалкы ата-бабам баскан жолду,
Андагы укканымды туура сезем.
Алган дейт Эр Байтикти бул дүйнөдөн,
Атылган октон калган күчөп кесел.

Окурман бул оюмду кандай сезет,
Ортого салып турам келип кезек.
Оң буттун оорусунун салдарынан,
Онуна келер балким өлдү десек.
Окуган урпактарым акырында,
Оозмо-ооз сөз кылышар узун өзөк.

Анткени Куламбайда чындыгы бар,
А балким кээ бир адам чырды кылар.
Эр Байтик, Рыскулбек, Рахматулла,
Эл башы болуп келген курбу булар.
Билимдүү адам болсо эл ичинде,
Бир эмес акыл менен миңди жыгар.

Ат жалын тартып минип күндө жөнөп,
Ачыгын айтсак Байтик үзүр көрөт.
Аянбы, же аярбы уктап жатса,

Ажайып караан болуп киши келет.
Ал күнү окуясын жашырбастан,
Апарга айтып берип бүшүркөнөт.

Аттанып кетериңде басып демин,
Айтыптыр Апарына аян кебин.
Атайын сенден сурайт бир татым туз,
Апкаарып, алактабай жүзүн көргүн.
Аялдын акылманы өзүң элең,
Алдынан тосо чыгып тузун бергин.

Айтканы ушул болуп үйдөн чыгат,
Айылга жүрүп кетет жолун улап.
Аяны кандай болот башы жетпей,
Ал күнү Эр Байтигиң ойго тунат.
Алланын буйругубу ошол замат,
Апарга айтылган сөз унутулат.

Аңгыча чоочун адам басып келип,
Арбаң деп ооз учунан салам берип.
Азыраак туз бериңиз деген болду,
Апардын татынакай жүзүн көрүп,
Айтканы Эр Байтиктин эстен чыгып,
Адамдан алыс качты түрүн жерип.

Аркасын карай калса Апар кылчак,
Ажайып сыр көрүндү көзгө бул чак.
Ал киши көздөн кайым жок болуптур,
Атайын көргөн жерге көңүл бурсак.
Армандуу болуп анда үшкүрүндү,
Алдырдым колдон деди кырсык курчап.

Айылдан Байтик келип сурап калат,
Ал киши келдиби деп бүркөп кабак.
Айтууга чамасы жок Апарынын,
Апкаарып мөлт-мөлт этип жашы тамат.
Ар кайсы уч-кыйры жок ойлор келип,
Атынан түшө калып жакын барат.

Келдиби, келген жокпу аяр адам,
Көрүнүп өз көзүңө туз сураган.
Келди эле бербедим деп Апар айтса,
Көңүлүн Эр Байтигиң бузуп анан.
Кыдыр дейт алей салам ошол болчу,
Кудайым буйруп сага учураган.

Болбостур аягыбыз оңбой калды,
Байбиче башыма сен салдың кайгы.
Бак-таалай өзүм менен кетмек болду,
Билбеймин урпагымдын жолу тарбы.
Бир күндө жети-сегиз конок келет,
Бүт солто элин айтсак биздей барбы.

Болору болду кемпир жүрө бергин,
Буюрган өмүр гүлүн сүрө бергин.
Бул жалган дүнүйөнүн коногубуз,
Бутака конгон куштай биз бир келгин.
Баш чайкап, кабак бүркөп, ойго батып,
Баяндап айткан кеби Байтик Эрдin.

Башына капкайдагы ойлор келип,
Бушайман боло берди көңүл чөгүп.
Бийледим бүт солтону эрким менен,
Бак-таалай, сыймык конуп Байтик делип.
Бир арман ичке кетти айлам канча,
Байбичем койсо болмок тузун берип.

Бастырып келген күнү эл аралап,
Бош коёт Керкашкасын түк тушабай.
Баягы жаркылдаган мүнөзү жок,
Бүркөлүп кабак-кашы бүт кусадай.
Башына жаздык коюп, көңүл чөгүп,
Байтик Эр ооруп калды көп узабай.

Бул жалган дүнүйөдө күн-түн өтүп,
Бастырбай оору болду, бут жүдөтүп.
Башчысы солто элинин көрүнүктүү,

Баратат Байтигинден өмүр өтүп.
Бөлүнүп тигил жайга кете берди,
Бүткөндө жашоо күнү ажал жетип.

Мерчемдүү күнү бүтүп алып кетти,
Маңдайга жазылыптыр бир кудайым.
Мөлт этип көздөрүнөн жаш куюлуп,
Мүгдүрөп турган экен угуп айыл.
Миңдеген келген элдин алдын тосуп,
Муңкантип Турап тарткан сурнайын.

Кайрылып келбес жакка аттанганда,
Кайгыга салган экен жергемди дейт.
Кулагы уккандардын бири калбай,
Кыргыздын кыйырынан эл келди дейт.
Канайдын Эр Байтиги өлгөн күнү,
Керме-Тоо кадимкидей термелди дейт.

Кийишип кырк бир киши көпкөк кийим,
Кыйкырып өкүргөн дейт курчап үйүн.
Канайдын Эр Байтиги өлгөнүндө,
Койгон дейт азем менен уксак кийин.
Кошуптур Балыкооздун Айманбайы,
Кыскача айтып берем көптөн бирин.

Аскалуу тоонун шумкары,
Ааламга маалым учканы.
Атагы чыккан Эр Байтик,
Адамдын болуп султаны.
Акырет жайга кетти эми,
Артында калып бүт баары.
Атайлап турпак салууга,
Ат арытып келишти,
Ак калпак элдин укканы.
Ал кишинин эмгегин,
Айтып жүрөр урпагы.

Керме тоонун шумкары,
Көрүнөт көзгө учканы.
Калыс жүргөн Эр Байтик,
Кишинин болуп султаны.
Көрүнбөс жайга кетти эми,
Көчөдө калып бүт баары.
Кош колдоп турпак салууга,
Коштошуп бүгүн калууга,
Калкынын келди укканы.
Кол менен кылган эмгегин,
Кеп кылып жүрөр урпагы.

Канайдын уулу Эр Байтик,
Ханы болгон солтонун.
Ак шоола чыгып келгендей,
Таңы болгон солтонун.

Шамалын тосуп бутактай,
Шагы болгон солтонун.
Бажырайып жарк этип,
Багы келген солтонун.
Балка менен балтадай,
Сабы келген солтонун.
Береке байлык артылып,
Баары келген солтонун.
Бүт элге аты угулуп,
Беги болгон солтонун.
Бириндетпей чогултуп,
Бели болгон солтонун.
Беттешкен жоону талкалап,
Эри болгон солтонун.
Башы Чүй, Талас аягы,
Чеби болгон солтонун.
Падыша берген алтындан,
Чени болгон солтонун.
Чаалыкканда чу деген,
Деми болгон солтонун.

Жүгөрү, буудай, арпасы,
Жерден чыгат турбайбы.
Балык деген сууда ойноп,
Көлдөн чыгат турбайбы.
Баатыр болуп, эр болуп,
Пендең чыгат турбайбы.
Байтик сындуу көрүнгөн,
Беттешкен жоосу жеңилген,
Элден чыгат турбайбы.

Жетим менен жесирге,
Колун берген Эр Байтик.
Жетелетип жардыга,
Коюн берген Эр Байтик.
Жыл маалында элине,
Согум берген Эр Байтик.
Жаман менен жакшыга,
Оюн болгон Эр Байтик.

Бытырабай бир-бирден,
Ак шоола чыгып келгендей,
Таңы болгон солтонун.
Шамалын тосуп бутактай,
Шагы болгон солтонун.
Бажырайып жарк этип,
Багы келген солтонун.
Балка менен балтадай,
Сабы келген солтонун.
Береке байлык артылып,
Баары келген солтонун.

Бүт элге аты угулуп,
Беги болгон солтонун.
Бириндетпей чогултуп,
Бели болгон солтонун.
Беттешкен жоону талкалап,
Эри болгон солтонун.
Башы Чүй, Талас аягы,

Чеби болгон солтонун.
Падыша берген алтындан,
Чени болгон солтонун.
Чаалыкканда чу деген,
Деми болгон солтонун.

Жүгөрү, буудай, арпасы,
Жерден чыгат турбайбы.
Балык деген сууда ойноп,
Көлдөн чыгат турбайбы.
Баатыр болуп, эр болуп,
Пендең чыгат турбайбы.
Байтик сындуу көрүнгөн,
Беттешкен жоосу жеңилген,
Элден чыгат турбайбы.

Жетим менен жесирге,
Колун берген Эр Байтик.
Жетелетип жардыга,
Коюн берген Эр Байтик.
Жыл маалында элине,
Согум берген Эр Байтик.
Жаман менен жакшыга,
Оюн болгон Эр Байтик.
Бытырабай бир-бирден,
Чогул деген Эр Байтик.

Адашканды апкелип,
Орун берген Эр Байтик.
Татаал нечен турмуштун,
Кырын көргөн Эр Байтик.
Ач жылаңач адамга,
Пулун берген Эр Байтик.
Атасы жок жетимге,
Кулун берген Эр Байтик.
Атын чаап байге алса,
Ырым берген Эр Байтик.
Ак падыша колунан,

Сыйын көргөн Эр Байтик.
Александр ак пааша,
Тагын көргөн Эр Байтик.
Аркыл-аркыл бийликтин,
Агын көргөн Эр Байтик.
Ай тамгалуу солтонун,
Камын көргөн Эр Байтик.
Бешенеге жазылган,
Багын көргөн Эр Байтик.
Ала болуп чоң болуп,
Баарын көргөн Эр Байтик.

Орус менен дос болуп,
Ортого койгон бирлигин.
Орду менен сөз сүйлөп,
Ойлоткон өзү кимдигин.
Ордолуу солто элинин,
Оңдогон жашоо тирлигин.
Оюңа салып өтөйүн,
Ошол кезки бир күнүн.
Омкоруп Рахматулланы
Ошондо алган бийлигин.

Атайын Петербургуна,
Барып келген Эр Байтик.
Ак падыша улукка,
Жагып келген Эр Байтик.
Анненский лентаны,
Алып келген Эр Байтик.
Алтын медаль төшүнө,
Тагып келген Эр Байтик.
Акмактарды түз жолго,
Салып келген Эр Байтик.

Кыргызды бийлеп башкарган,
Кокондун болгон хандыгы.
Кыздардын тандап сулуусун,
Күнүгө күчөп жарлыгы.

Кайышып анда солто эли,
Көтөрүп келген кайгыны.
Каяша айтпай баш ийип,
Күң болгон журттун барлыгы.
Канайдын уулу Эр Байтик,
Куткарып алган айлыңы.

Жаш кезинде Таласты,
Аттап келген Эр Байтик.
Акыйкатты чындыкты,
Тактап келген Эр Байтик.
Алакандай солто элин,
Баштап келген Эр Байтик.

Айыгышкан жоодон жергесин,
Сактап келген Эр Байтик.
Ата журттун күткөнүн,
Актап келген Эр Байтик.
Аскалуу тоонун бооруна,
Алгыр шумкар түнөгөн.

Алдынан чыкса Эр Байтик,
Айталбай сөзүн жүдөгөн,
Алпештеген солто элин.
Айттырбай катуу бороондон,
Атасындай кам көрүп,
Алдыга бирден сүрөгөн.

Алакандай солто эли,
Алладан сурап Байтиктин,
Амандыгын тилеген.
Көк аска тоонун бооруна,
Кыраан шумкар түнөгөн.
Көрүнүп калса Эр Байтик,
Кеп айталбай жүдөгөн.

Коргону болуп солтонун,
Кактырбай келген бирөөдөн,

Карааны тоодой көрүнүп,
Колунан бирден сүрөгөн.
Калдайган калың солто эли,
Кудайдан сурап Байтиктин,
Көз жумбасын тилеген.

Байтик деп аты угулуп,
Багына элдин туулуп.
Башкача тентек болуптур,
Балдарга ызы-чуу кылып.
Боордош болуп оруска,
Дос экен кудай буюруп.
Бек болгон Рахматулланын,
Башы кеткен жулунуп.
Байтиктин кылган эрлиги,
Балдарга жетип эмдиги,
Урпакка калар угулуп.

Башчы болуп солтого,
Байтик көрдү кыйланы.
Балабы, чоңбу тең көрүп,
Болбой баарын сыйлады.
Бирөө жарым баш бакса,
Боло берген сый жагы.
Башынан аттап кетсе да,
Бирөөнүн жанын кыйбады.
Бейиштен алып орунду,
Жолдош болсун ыйманы.

Атасы Ыраймаалы атын уксак,
Айлына издеп барып күтүп турсак.
Аскарбек Байгелдилик айтып берген,
Анда мен уктум эле бирден тыңшап.
Айыптуу болбоймунго деп ойлоймун,
Атайын дастан кылып элге сунсак.

БАШ СӨЗ

Кыргыз элинин табышмактарын жыйнап жарыялоо Совет бийлигинин тушунда гана колго алынды. Кыргыз фольклорун жыйноодо зор эмгек сиңирген адамдардын бири-Каюм Мифтаков жыйырманчы жылдардын башында Каракол (1921), Нарын (1922) уезддеринде жана Талас (1923) өрөөнүндө болуп, эл арасынан элдик оозеки чыгармалардын башка түрлөрү менен бирге табышмактарды да жазып алган. Бирок оозеки чыгармачылыктын бул түрүнө учурунда анчалык көңүл бурулбагандыктан, толук жазылып алынган эмес. Кийин атайын уюштурулган фольклордук экспедициялар же айрым адамдар тарабынан азыркы мезгилге чейин эл арасынан жыйналууда.

Жазылып алынган табышмактар негизинен Кыргыз ССР илимдер академиясынын Тил жана адабият институтунун кол жазмалар фондусунда сакталып турат. Варианттар менен кошо эсептегенде азыр фондуда 1429 табышмак бар.

Табышмактарды жарыялоо барыдан мурда эне тили менен адабияты боюнча окуу китептерди чыгаруу иши менен тыгыз байланышта жүргүзүлгөн. Анткени ал китептерде табышмактардын тексттери жарыяланган, ага аныктама берилип, улам кийин такталып турган¹. Мындан тышкары табышмактар

¹ Э. Арабай уулу. Кыргыз алиппеси. Ташкент: Орто Азия мамлекеттик басмасы, 1924 (10 табышмак бар); Байжиев Т. Биздин адабият. Орто мектептин 5-классы үчүн хрестоматия. Фрунзе: Кыргызмамбас, 1948 (17 табышмак бар); Бектенов З., Байжиев Т. Кыргыз адабияты (фольклор). Орто мектептин 8-классы үчүн окуу китеби. Фрунзе: Кыргызмамбас, 1948 (41 табышмак бар); Мусаев С., Таштемиров Ж. Кыргыз адабияты. Орто мектептин 8-классы үчүн окуу китеби. Төргүнчү басылышы. Фрунзе, 1957 ж.б.

кийинчерээк атайын жыйнактарга өзүнчө бөлүм катары кирген.¹

1971-жылы табышмактар жыйнак түрүндө алгач ирет китеп болуп басылып чыкты². Китепке табышмактардан сырткары жаңылмачтар менен калптар да кирген. Түзүүчүлөр табышмактарды эл арасынан чогултуп, мурда жыйналган, газета-журнал, китептерге жарыяланган материалдардан пайдаланышкан. Материалдар тематикасына ылайык 29 теманын алдында топтоштурулуп, баш сөз жазылган. Жыйнак туурасында учурунда басма сөздө пикирлер айтылган³.

Кыргыз эл табышмактарын алгачкы ирет иликтеп, тематикалык топторго бөлүштүргөн, анын жалпы жанрдык өзгөчөлүгүн, өнүгүш тарыхын изилдөөгө аракет жасаган М.И.Богданова болгон⁴. Бул жанрды илимий жактан кең-кесири изилдөө кийинчерээк колго алынды. 1973-жылы жарык көргөн «Кыргыз элинин оозеки чыгармачылык тарыхынын очеркинде» кыргыз эл табышмактары да каралат. Ошондой эле табышмак жанрынын пайда болуш, өнүгүш тарыхын, мазмуну менен тематикасын, көркөмдүк өзгөчөлүктөрүн жана анын башка

¹ Кыргыздын советтик фольклору (Түзгөн-А. Тайгүрөнов). Фрунзе: Кыргызмамбас, 1947; Мукамбаев Ж. Башталгыч класстарда элдик оозеки чыгармачылыкты үйрөтүү жолдору. Фрунзе: Мектеп, 1966; Балдарга арналган элдик оозеки чыгармалардын үлгүлөрүнөн (Түзгөн-П.Ирисов). Фрунзе: 1972; Кыргыз акын-жазуучулары балдарга (Түзүүчүлөр- М.Рахимова, А.Мураталиева). Фрунзе: Мектеп, 1973 (Жыйнакта элдик табышмактар да бар. –К.И.).

² Кыргыз эл табышмактары, жаңылмачтары, калптары (Түзүүчүлөр- Ж.Мукамбаев, Ж.Таштемиров). Фрунзе: Мектеп, 1971.

³ Карабаев Б. Элдик мурастар – элге. –Советтик Кыргызстан, 1972, 20-январь; Мамытов У. Элдик чыгармалардын жыйнагы. –Кыргызстан маданияты, 1972, 22-июнь, 4-бет; Абдыракунов Т. Кыргыз табышмактарынын классификациясы. –Ала-Тоо, 1972, №8, 158-160-бет; Токтогазиев Ж. Табышмактардын жыйнагы туурасында. –Кыргызстан маданияты, 1972, 7-сентябрь, 3-бет.

⁴ Богданова М.И. Киргизский фольклор (Опыт классификации жанров). –Кыргыз ССР илимдер академиясынын Тил жана адабият институтунун кол жазмалар фондусу, инв. № 1292.

жанрлар менен болгон карым-катнашын изилдеген диссертациялык иш корголду⁵. Табышмак жанрынын көптөгөн маселелери даде болсо кеңири изил-дөөлөрдү талап кылат.

Кыргыз эл табышмактарында фольклордун башка жанрларына караганда варианттуулук көп. Сөздөрдүн орун которушу, түшүнүктөрдүн, атоолордун, эпитет, салыштыруулардын алмашып турушу табышмактын тексти үчүн өтө мүнөздүү. Ошон үчүн элдик табышмактардын көпчүлүгү бир нече варианттарга ээ. В.В.Митрофанова көп варианттуулук табышмактын элге кеңири тарагандыгында эмес, эсте сактап калууга кыйын болгондуктан андагы сөздөр алмашып, орун которулгандан чыгат деп белгилейт⁶. Мындай бири-бирине жакын тексттерди варианттарга же өз алдынча жаңы табышмактар катары ажыратуу өтө кыйын жана татаал маселе. Грамматикалык жагынан же айрым бир эпитеттери боюнча гана анча-мынча айырмаланып турган тексттер, варианттар катары түшүндүрүлүп, ал эми айырма негизги образдарына, мазмунуна тиешелүү болсо, жаңы табышмак деп эсептелинип жүрөт⁷. Кыргыз эл табышмактарында:

1. Асты таш, үстү таш

Орто жеринде бышкан аш (өрүк данеги).

2. Асты таш, үстү таш

Орто жери жашыл таш (мисте)

3. Асты таш, үстү таш

Орто жери жалпак баш (таш бака)

4. Асты такта, үстү такта

Орто жери сары пахта (жумуртка) деген сыяктуу табышмак варианттарын бири-биринен негизги образы боюнча айырмаланып турган өз алдынча табыш-

⁵ Абдыракунов Т. Кыргыз эл табышмактары. Автореф. канд. дисс. Фрунзе, 1973.

⁶ Митрофанова В.В. Русские народные загадки. Л.: Наука, 1978, 23-бет.

⁷ Загадки. Издание подготовила В.В.Митрофанова. Л.: Наука, 1968, 9-бет.

мак катары кароого болот. Ушундай эле табышмактын негизги мазмунун өзгөртө албаган анча-мынча гана айырмачылыкка ээ болгон варианттар да көп. Мисалы, «кырчоо» жөнүндө:

1. Эки колу ичкери
Калган бою тышкары.
2. Эки колу ичинде
Бүткөн бою тышында.

Же «Кылжуугуч» жөнүндө:

1. Капталды капталдай чапкан
Байбарак баатыр.
2. Капталды капталдай кыдырган
Барак баатыр.
3. Капталды капталдай кыдырган
Байбарак баатыр.

Табышмак-кыргыз элинин оозеки чыгармаларынын ичинен эң байыркы жана өтө кеңири тараган түрлөрүнүн бири. Жанр катары байыркы замандарда жаралган болсо да, бүгүнкү күнгө чейин өз касиетин жоготпой жашап келет. Фольклористтер Д.К.Зеленин, В.П.Аникин, И.М.Колесниковдун пикирине караганда, табышмактардын пайда болушуна табу (тергөө сөздөрү) себепкер болуптур, анткени, байыркы мезгилдерде кайсы бир предметтерди өз аты менен атоого тыюу салган каада-салт, ишенимдин негизинде андай нерселердин өз атынын ордуна шарттуу түрдө колдонулчу каймана маанидеги купуя сөздөр пайда болгон. Биздин күнгө чейин келип жеткен кыргыз элинин табышмактарында тергөө сөздөрүнүн жыш сакталышы да муну ырастайт. Алсак сыпайылык же эркелеткен маани туюнткан «жеңече», «уул», «кыз», «кудача»; шылдыңдоо маанисинде колдонулган «чокон баатыр», «молдо чарык», «түйрүк кара», «жаман көсөө»; ишарат кылып, жаңдап айтуу иретинде колдонулган «жезкалпак», «терек», «боз байтал», «очок»; кыймыл-аракетти, дабышты билдирген

«дүбүр-дүбүр», «тап-тап» деген сыяктуу толуп жаткан сөздөр буга мисал болот⁸.

Табышмактар адегенде тергөө сөздөрү катары пайда болуп, каймана маанидеги, жашыруун сөздөрдү өздөштүрүүгө, аны ар кандай шартта колдоно билүүгө үйрөткөн, акылмандуулукту же акыл-эс жагынан тиешелүү деңгээлге өсүп жетилгендикти сыноо милдетин аткарган. Бийликке келүү же үйлөнүү үчүн да табышмактарды табууга туура келген. Ал «жашырын тил» катары элчилик, согуштук иштерде да колдонулган. Кийинчерээк эстетикалык дүйнө таанытуучу мааниге ээ болуп, тапкычтыкты, зиректикти, акылмандыкты сынай турган көңүл ачуу оюн-зоок каражатына айланып, элдик оозеки чыгармачылыктагы өзүнчө поэтикалык жанр катары калыптанган. В.В.Митрофанова «Загадки создавались для обучения и закрепления навыков иносказания, для использования в обрядах. И тем не менее вопрос генезиса загадок нельзя считать решенным»⁹— деп жазат.

Табышмак жаратылыш кубулуштарын, ар кандай заттар менен түшүнүктөрдү каймана мааниде сыпаттап, жандырмак талап кылган, кыска поэтикалык чыгарма. Элдик оозеки чыгармачылыктын бул түрү табышмактан (тексттен) жана жандырмактан турат. Табышмак менен жандырмагын бири-бири менен байланышта кароо керек. Эгерде текст жандырмак талап кылбаса, ал өз алдынча жанр болуу касиетин жоготуп коёр эле. Табышмактын «сатуусу» да кыргыз эл табышмактарына мүнөздүү болгон, аны менен бирге жашап келген жанрдык белги.

Табышмак айтпаган эл жок. Кыргыздар табышмакты элдик оозеки чыгармачылыктын башка түрлөрү сыяктуу эле атайын максатта колдонушуп, рухий талабын канаттандырууга багыттаган. Табышмак

⁸ Кыргыз эл табышмактары, жаңылмачтары, калптары. 1971. 192-бет.

⁹ Митрофанова В.В. Русские народные загадки, 35-бет.

адатта кышкы узак түндөрдө, оюн-зоок кечелеринде айтылган. Табышмакты ар ким айта алат. Ага катышкандардын бири табышмак айтып, калгандары жандырмагын издейт, болбосо, отургандар эки тарапка бөлүнүп алып, улам бир тарабы айтып, экинчи тарабы табат. Кээде табышмакты таба албай калганда «жандуубу?», «жансызбы?» деп сурашкан, анда да таба албаса «кайда болот?», «катуубу, жумшакпы?» деген сыяктуу кошумча суроолорду берип, табууга аракет кылышкан. Эки тараптын мындай бетме-бет чыгып, бири-биринин акылын, ойлоп табуу жөндөмдүүлүгүн сынап айтышканына сыртынан көз жүгүртсөк, табышмак айтыштын түрүн эске салат. Ким табышмакты көп билсе же өзү ойлоп чыгарса, ошондой эле каршысындагы кишинин айткан табышмагын бүт таап турса, ал тарап жеңишке жетишет¹⁰. Мындай учурда канчадан табышмак айтуу же таппаган табышмактын санын канчага чейин жеткирүү жөнүндө алдын ала макулдашылган. Ошентип, макулдашылган чекке жеткенде, жеңген тарап жеңилгендерди жазалаган («саткан»). Мындай жаза жандырмагын өзү билбей туруп, табышмак айткан кишиге да тиешелүү. Жазалоонун же «сатуунун» атайын тексти бар, ал жеңилген тарапты мазактап, кордоого багытталган.

Фольклордук жанрлар чындыкты көркөм чагылтуу өзгөчөлүктөрү менен эле эмес, чагылтып көрсөтүүчү объектисине карай да бири-биринен айырмаланышат. Табышмактардын объектиси-адамдар сезип-туйган, көздөрү менен көрүп, тажрыйба жүзүндө баамдап билген ар кыл чөйрөдөгү нерселер, ар кандай кубулуштар. Табышмактардан толуп жаткан нерселерди билүүгө, көп нерсени үйрөнүүгө болот, анткени анда адамдардын айлана-чөйрөгө карата көз карашы, ал жөнүндөгү түшүнүктөрү, коомго жана турмушка, ал гана түгүл жаратылыш кубу-

¹⁰ Кыргыз элинин оозеки чыгармачылык тарыхынын очерки. Фрунзе: Илим, 1973, 154-бет.

луштарына жүргүзгөн байкоолору чагылдырылган¹¹. Табышмактар элдин үрп-адаты, ар кыл каада-салт, жөрөлгөлөрү, урунган буюм-терими, тиричилик шарттары менен да тааныштырат. Ошондуктан аны «сөз искусствосу түрүндөгү элбиздин этнографиялык музейи»¹² десек да болот.

Кыргыз эл табышмактарынын тематикасы өтө кеңири. Ал элдин этнографиялык, экономикалык жана тарыхый турмушу, жашоо-шарты, тиричилиги, сырткы дүйнөнү таанып билүү деңгээли менен шартталып турат. Реалдуу сырткы дүйнөдөгү адам баласына тааныш бардык нерселер бул жанрдын мазмунун түзүп, жаратылыш кубулуштары андагы ар түрдүү өзгөрүштөр, асман, Ай, Күн, жылдыздар, жаныбарлар менен өсүмдүктөр дүйнөсү, адамдын жашоо тиричилиги үчүн керек болгон тамак-аш, кийим-кече, үй-жай, ар кандай курал-жарактар табышмактын предмети боло алат. Табышмактар адамдын өзү, анын дене мүчөлөрү жөнүндө да айтылат.

Табышмактарды классификациялоодо көбүнчө тематикалык принцип колдонулуп жүрөт. Мындан сырткары табышмактарды алфавит тартиби боюнча, ошондой эле салыштыруу, окшоштуруу предметине карай да классификациялаган жыйнактар учурайт. Тематикалык бөлүмдөр, алардын аталышы жана аларга карай табышмактарды бөлүштүрүү жарыяланып жаткан материалга, андагы табышмактардын санына, ошондой эле, кээде түзүүчүнүн субъективдүү мамилесине да байланыштуу болот. Кыргыздар аалам, жаратылыш кубулуштары, табиятта болуп туруучу ар кандай өзгөрүүлөр жөнүндө ойлонуп, аларды өз көздөрү менен көрүп, байкоо жүргүзүп, анан ага карата асмандагы жылдыздар, Ай менен Күн, Жер, суу, шамал, булут, жаан, чагылган, жыл мезгилдери жөнүндө толуп жаткан табышмактарды чыгарышкан. Кыргыз

¹¹ Кыргыз эл табышмактары, жаңылмачтары, калптары, 6-бет.

¹² Абдыракунов Т. Кыргыз эл табышмактары. Автореф. Канд. Дисс., 3-бет.

эл табышмактарынын ичинен өзгөчө төрт түлүк малга айтылгандары өтө арбын. Анткени, кыргыздар көчмөн эл болуп, көбүнчө мал чарбачылыгы менен тиричилик өткөрүп келген. Кыргыз эли жалаң эле мал чарбачылыгы эмес мергенчилик, дыйканчылык, кол өнөрчүлүк сыяктуу кесиптерди да өздөштүргөн. Буга байланыштуу ар түрдүү айбанаттар, мергенчиликке керектүү курал жарактар, эмгек куралдары жөнүндө табышмактар бар.

Ар бир элдин этнографиялык турмуш-тиричилигине, жашоо шартына жараша табышмактай турган нерселеринин ортосунда да айырма болот. Маселен боз үй жөнүндө толуп жаткан табышмактар, алардын ар кыл варианттары жолугат. Кыргыз элине мүнөздүү болгон ат жабдыктары жөнүндө да ушунун өзүн айтууга болот. Бул табышмактар көлөмү жагынан башка бөлүмдөрдөн кем калбайт. Кыргыз эли өзүнө жакын, көбүрөөк өздөштүргөн өсүмдүктөр, айбанаттар же курт кумурскалар жөнүндө да табышмак айткан.

М. Ауэзов жумбакты (табышмакты. – К. И.) сөз образынын ачкычы катары таанууга болот деген экен.¹³ Ырасында эле табышмакталып жаткан нерсенин атын атабай туруп анын образын түзүү табышмак жанрындагы негизги өзгөчөлүктөрдүн бири. Ал үчүн ар түрдүү ыкмалар колдонулат. Мындай ыкмалардын ичинен өтө ыңгайлуусу жана кеңири тараганы – метафора.

Мисалы: Кичине гана чилетир

Тоодон отун кулатыр (устара, чач).

Нерсенин образын түзүүдө жандандыруу, элестетип көрсөтүү да көркөм каражат катары кызмат кылып, жансыз предметтер кыймылда болот, сүйлөшөт, аракет жасашат, эмгектенишет.¹⁴ Мисалы: «Тап-тап басат, карап туруп калат» (кепич). Метафорасыз эле

¹³ Казактың халык жумбактары. Алматы, 1959, 4-бет.

¹⁴ Рыбникова М. А. Загадки. М.- Л., 1932, 24-25-бет.

ал предметтин ар кандай касиеттерин, сапаттарын жасалуу жана колдонуу ыкмаларын, сырткы түрүн, белги-бетесин, аткарган кызматын, иш-аракетин түздөн-түз сыпаттап сүрөттөөгө негизделген табышмактар да бар.

Чакан поэтикалык түрмөктүн жашыруун маанисин (жандырмагын) табуу зарылчылыгы – табышмак жанрынын дагы бир белгиси. Эгерде жандырмак болбосо андагы каймана маани жоголуп, көркөм образ бузулат да, жөнөкөй эле турмуштук бир факты жөнүндө баяндоо болуп калат.

Мисалы: Көк улагым көгөндө жатып семирет.

Жандырмагын жоготуу менен ал өзүнүн жанрдик негизги белгисинен да ажырап, көбүнчө афоризмге өтөт же макал-ылакап катары кабыл алынат.¹⁵ Жандырмак текстке катышпаса да, мазмундук бирдиктүүлүк түзүп, кээде ыргактык курулушун да жөнгө салат, толуктоо киргизет.

Бир эле табышмактын бир нече жандырмагы болушу мүмкүн. Анткени, табышмакта айтылып жаткан белгилер бир гана предметке эмес, бир канча предметке тиешелүү болот да, бир эле текстти ар ким ар башка жандырат. Алсак, «узун терек, ичи көвөк» деген табышмактын: «мылтык», «камыш», «мор» сыяктуу жандырмактары бар. Кыргыз эл табышмактарында мындай мисалдар арбын учурайт. Табышмактардын бир нече жандырмактуу болушу эки маанилүү (кош жандырмактуу), эротикалык (уят) табышмактарга да шарт түзөт. Адатта мындай табышмактар жыйнактардан сырткары калат.

Табышмак жанрынын бир өзгөчөлүгү анын өтө кыскалыгында. Ошондуктан аны эсте сактоого ыңгайлуу. Бирок кыргыз эл табышмактарынын басымдуу көпчүлүгү бир-эки саптан туруп кыска болгону менен анда суроо-жооп, аңгеме түрүндөгү узун табышмактар, табышмак маселелер, айтыш табышмагы сыяктуу

¹⁵ Митрофанова В. В. Русские народные загадки, 115-116-бет.

формалары да орун алган. Булар жыйнактарда негизги тематикалык классификацияны бузуп, өзгөчө бөлүмдөр катары орун алып жүрөт. Алардын айрымдары (табышмак маселелер, суроо-жооп жана сөз оюну түрүндөгү табышмактар) табышмак жанрына өтө жакын турган өзүнчө жанрдык топтор катары да каралат.¹⁶

Табышмактар ыргактык түзүлүшү жагынан да бир кылка эмес. Алардын көпчүлүгү уйкашкан ыр формасында, ыргактуу жорго сөз түрүндө болгону менен, кара сөз, аңгеме түрүндө, кээде кара сөз менен ырдын аралашмасынан турган табышмактар бар. «Прозаические загадки совершенно равноправны со стихотворными, не являются искажением, следствием забывания или умирания жанра. Они так же хороши, как и ритмически организованные, их образы не менее поэтичны и остроумны»¹⁷, – деп жазат В.В. Митрофанова. Табышмактардын уйкаш болушу үчүн кээде айрым маани бербеген сөздөр алынышы да мүмкүн же жанаша турган эки уйкаш сөздүн бири маани берсе экинчиси маани бербейт.

Табышмактар элдик чыгармалардын байыркы түрү болгондуктан, ырлар, макал-ылакаптар, жомоктор, айтыш ырлары, комуз күүлөрүнө чейин сиңип, алар менен байланышта болгон. Макал-ылакаптар менен табышмактар кыскалыгы жана ыргактык түзүлүшү, афоризмге жакындыгы, образ түзүүдө метафоралык ыкманын колдонулушу жагынан бири-бирине жакын. Мына ушундай жакындыгынан улам алар бири-биринен ажыратылбай келген. Макал-ылакаптарда да табышмактыкы сыяктуу эле ойлоп түшүнүү керек болгон жашырын ой болот. Табышмактар формасы, сырткы түрү боюнча да, айрыкча жандырмаксыз турганда, макал-ылакаптарга өтө жакын: «Эл жатса да, Элебай акем жатпайт», «ачыла элек сандыкта, бычыла элек кундуз бар» ж.б. Кээде табышмактардын арасында макал-ылакаптар менен тексттик жактан

¹⁶ Митрофанова В.В. Русские народные загадки, 133-137-бет.

¹⁷ Митрофанова В. В. Русские народные загадки, 121-бет.

толугу менен же жарым-жартылай окшош болгондору да учурайт: «Тышы жалтырак, ичи калтырак» ж.б. Кайсы бир табышмактар жандырмагы менен биригип келип макал-ылакаптык мүнөзгө ээ болот: «Сөз атасы-кулак, суу атасы-булак», « Дүйнөдө санаа күлүк» ж.б. Табышмактар менен макал-ылакаптар бири-бирине жакын болгону менен, аларды айырмалап, бөлүп турган белгилери бар. Табышмактарда ар түрдүү предметтер жөнүндө конкреттүү сөз болсо, макал-ылакаптарда адамдар ортосундагы, коомдогу мамилелер, мораль, этика, адамдын мүнөзү жөнүндө баяндалат.

Табышмактар айрыкча жомоктордо көбүрөөк жолугуп, өзүнүн жанрдык касиетин жоготпостон туруп, ал жомоктун сюжеттик өнүгүшүнө, идеялык жактан чечилишине кызмат кылат. «Бир кызга үч ашык», «Баарынан кайсынысы чоң», «Сүйлөбөс хан», «Акылдуу кыз», «Акылдуу кыз менен зулум хан», «Гүлкайыр гүлгө не кылды? Гүл Гүлкайырга не кылды?», «Жейренче чечен менен Акыл Карачач», «Жаныбек хан» сыяктуу толуп жаткан жомоктор буга мисал болот.

Табышмак жанры айтыш ырларында кеңири колдонулуп, айтыш жанрындагы өзүнчө бир тармак катары көрүнөт. Кыргыз эл оозеки чыгармачылыгындагы «Талым кыз менен Көбөктүн айтышы», «Байгабыл менен Чата кыздын айтышы» өңдүү табышмак айтышынын үлгүлөрү бар. Токтогул, Найманбай, Барпы, Жеңижок сыяктуу залкар акындар да айтыштын бул түрүнө кайрылышкан. Табышмак айтыш акындык менен катар эле билгичтикти, тез тапкычтыкты да талап кылган айтыштын өтө кыйын түрү. Ошондуктан кээде акындар айтышып отуруп сөздөн бирин-бири жеңе албаганда, табышмак айтышына өтүп, акылдуулугун, тапкычтыгын сынашкан.

Айтыш табышмактарынын айрым үлгүлөрү комуз күүлөрүнөн («Айган менен Кетбуканын айтышы»), көлөмдүү элдик поэмалардын («Курманбай») сюжетинен да орун алганын байкайбыз.

Кээ бир табышмактар жаңылмачтык милдет ат-

каргандыгын «Багал-багал, багал кийик, багалчак-туу жүндүү кийик, кашык толбос кандуу кийик, казан толбос гөштүү кийик» (коён) деген мисалдан улам билүүгө болот. «Кумурсканы кой кылып, кумга жайган ким экен? Кара сууну кайнатып, каймак алган ким экен?» (шайтан) деген сыяктуу элдик калптардын үлгүсүндө айтылган табышмактар да бар.

Табышмак байыртадан келаткан тарбия берүүчү, үйрөтүүчү милдетин аткарып, көбүнчө балдардын, мектеп окуучуларынын, алардын тарбиячыларынын арасында жашап келет. Табышмактар балдардын акыл-оюн кеңитүүдө, сөз байлыгын, аң сезимин өстүрүп, байкагычтыгын, тапкычтыгын күчөтүүдө зор мааниге ээ. Айлана-чөйрөдөгү ар кандай заттарды, буюм-теримдерди, жаныбарларды, өсүмдүктөрдү, кубулуштарды бири-бирине салыштырып, аларга мүнөздүү белгилерди үйрөнүп, окшоштуктарды таап, айрымачылыктарын ачып, нерседеги сулуулукту сезип, көркөм фантазиясын өстүрүүдө да табышмактар тарбиялык- таанытуучулук милдет аткарат. Табышмактардын мына ушундай коомдук милдети аны унутулуп кетүүдөн сактап, улам жаңы табышмактардын пайда болуп, жашарып, өнүгүп турушуна шарт түзөт.

Мурда табышмактар оозеки жаралып, оозеки тарап келсе, азыр окуу китептери, атайын жыйнактар, газета-журналдар, радио жана теле көрсөтүү аркылуу кеңири тарайт.

Азыркы табышмактар тематикалык жактан да айырмалуу. Мурда табышмактар көбүнчө космогония, табият кубулуштары, жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсү, эң жөнөкөй эмгек куралдары, үй-буюмдары жөнүндө болсо, кийинки табышмактар машина, трактор, радио, телевизор, паровоз, авторучка, самолет өңдүү жаңы түшүнүктөргө, жаңы предметтерге арналып, көбүнчө уйкашкан ыр формасында жолугат.

Биздин күндөрдө кеңири тараган кросворддор, баш катырмалар, чайнворддор, табышмактуу сүрөттөр, табышмактуу арифметикалар, шахматтык

табышмактар, ребус, анограммалар табышмактардын өзүнчө бир түрү.

Кээде кандайдыр бир музыкалык чыгарма ойлонуп же кайсы бир көркөм чыгармадан үзүндү окулуп, аны табуу да сунуш кылынат. Булар элдик табышмактарга жатпаганы менен балдардын акыл-эсине, ой жүгүртүүсүнө активдүү өнүгүшүнө чоң жардам берет.

Жыйнакты кыргыз эл табышмактарынын системага салынган жыйындысы катары басмага даярдоодо кыргыз эл оозеки чыгармачылыгынын бул жанры боюнча мурда басылып чыккан өзүнчө жыйнактар, айрым бир китептердеги атайын бөлүмдөр, окуу китептери, газета журналдар эске алынды. Негизинен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Кол жазмалар фондусунда сакталып турган материалдар пайдаланылды.

Жыйнак кагазга түшүрүлүп, жазуу жүзүндө сакталып келген элдик табышмактарды өз ичине камтыйт. Бирок да, ачыктан-ачык бурмаланып, өз маанисин жоготуп койгон жана басып чыгарууга ыңгайсыз бир катар тексттер жыйнакка кирген жок.

Жыйналган материалдардын ичинде жандырмагы өз учурунда жазылып алынбай калган табышмактар да бар. Булардын жандырмасын табууга мүмкүн болгондору (башка варианттар менен салыштырып) тиешелүү бөлүмдөргө жайгаштырылып, ал жөнүндө ошол бетте эскертилди. Ал эми жандырмасын табууга мүмкүн болбогон табышмактар жалпы тексттердин аягында орун алды.

Элдик оозеки поэтикалык чыгармаларды жарыялоо талаптарына ылайык текст редакцияланбастан, түп нускадагыдай берилди. Эгерде текстке кол тийгизип, оңдоого туура келсе, ошол эле бетте шилтеме берилип, түп нускада кандай экендиги көрсөтүлдү.

К. Ибраимов

ААЛАМ ЖАНА ЖАРАТЫЛЫШ КУБУЛУШТАРЫ ТУУРАЛУУ

**Жер-Суу, Тоо-Таш,
Асман, Жер**

- 1 Бүт дүйнөдө көгүш төшөк.
- 2 Жыйдым-жыйдым бир бөлөк,
Жыя албадым бир бөлөк.
Түйдүм, түйдүм бир бөлөк,
Түйө албадым бир бөлөк.
- 3 Жыйдым-жыйдым бир килем,
Жыя албадым бир килем.
- 4 Жыйдым-жыйдым бир килем,
Жыя албадым бир килем.
Тердим, тердим бир килем,
Тере албадым бир килем.
- 5 Жыйдым-жыйдым миң килем,
Жыя албадым бир килем.
- 6 Түр-түр килем, түр килем
Түрө албадым бир килем
Жый-жый килем, жый килем
Жыя албадым бир килем
- Сал-сал килем, сал килем
Сала албадым бир килем.
- 7 Зар-зар килем.
Көтөрөйүн десем оор килем.

8 Тең-тең кийиз,
Эки арасы кең кийиз.
9 Жер жылат, асман көчөт.
Дарыя, Суу
10 Бар-бар үндүү,
Барандуу таяктуу
Жүгүрсө жетпейт,
Жүлүндүү аяктуу.
11 Бар-бар үндүү,
Барчын таяктуу.
12 Бар-бар үндүү,
Барча таяктуу.
Жүгүрсө жетпес,
Жүлүн аяктуу.
13 Бар-бар үндүү, бачым жүгүрсө
Жетпей жүгөн каттырбас.
14 Бар-бар үнү бар,
Барча таягы бар,
Жүгүрүп жетпес,
Жүн аягы бар.
15 Бар-бар үнү бар,
Башкача кыйын сүрү бар.
Жүгүрүп жетпес,
Күлүктүгү дагы бар.
16 Пар- пар үндүү,
Парча таяктуу
Жүгүрсө жетпес,
Жүгөн аяктуу.
17 Жүгүрүп жетпес,
Жүгөн катпас.
Жүгүрүп жетпес.
19 Узун-узун кетти
Узун бойлуу кыз кетти.

- 20 Узун-узун уз келет,
Узун бойлуу кыз келет.
Кабактары калтырайт,
Эки бети жалтырайт.
- 21 Узун-узун уз келет,
Узун бойлуу кыз келет.
Көбөктөрү көлдүрөп,
Шакектери шалдырап.
- 22 Укмуштуу узун кыз экен,
Узуну менен жалтырайт,
Бүткөн бою калтырайт.
- 23 Шар-шар үндүү
Жүгүрүп жетпес,
Жүгөн катпас.
- 24 Шар-шар үнү бар,
Парча таягы бар.
Жүгүрсө жетпес,
Жолдо аягы бар.
- 25 Шар-шар этет,
Сайдан ылдый кетет.
Кыр-кыр этет,
Кырдан ылдый кетет.
- 26 Муз астында жүгүргөн,
Музоо кашка тикилдек.
Жер астында жүгүргөн,
Жээрде кашка тикилдек.
- 27 Жылт-жылт этти,
Жылгадан өттү.
- 28 Түнү-күнү тыңбаган,
Билген ырын ырдаган.
- 29 Күнү-түнү тыңбаган,
Бөлө чапса сынбаган.
- 30 Күн-түнү тыңбайт,

Белге чапса сынбайт.
31 Күүн-күүн күркүрөйт,
Күмөн тайлак буркурайт.
Күмөн тайлак ичинде,
Седеп, мончок жылтырайт.
32 Оюп алсам – орду жок,
Кесип алсам каны жок.
33 Өрттөсөң күйбөйт.
Чапсаң өтпөйт.
34 Тектир, кырга гүл чыгат,
Таш колоттон үн чыгат.
35 Бир атым бар кишенебес,
Отту көрсө тиштебес.
36 Жазында ташыйм,
Кышында катыйм.
Жалпы эл үчүн,
Кымбатка татыйм.
37 Жай болгондо көбөйүп,
Кыш болгондо азаят.
38 Кете берет, кете берет,
Аркасына карабайт.
39 Күлүң-күлүң, күлүң ат,
Күлүп өтү билдиңби?
Көлөкөсүн көрсөтпөй,
Жүрүп кетти билдиңби?
Өзү узун, көлөкөсү жок.
41 Өзү бар, көлөкөсү жок.
Кирген суу
42 Күр-шар, күр-шар
Киргилденген ким бар.
Түнкү тынчтыкты бузуп,
Тим эле боздогондой нар.
Тоо суусу

43 Кышында каймактап калат,
Жазында алчактап чуркайт.
Бульдозердой үнү бар,
Буулбай тили ким табат?
Дарыя , булак
44 Узун сайда уй мөөрөйт,
Кыска сайда кыз ыйлайт.
Суу, балык
45 Шылдур-шылдур жүгөнүм,
Жылма кара кунаным.
Суу, бака, балык
46 Өзү узун киши
Уулу апызчы
Кызы оюнчу.
Көл
47 Өзү ток, көлөкөсү жок.
Көл, суу, асман
48 Казанымдын капкагы жок,
Кылычымдын кыны жок,
Үйүмдүн төрү жок.

Асман, Ай

49 Алакандай бети ааламга татыр.
50 Бир баатыр, ааламдын баарына татыр.
51 Кичине баатыр, ааламга татыр.
52 Жарты пахир, ааламга татыр.
53 Жалгыз патыр,
Баары жокко татыр.
54 Бир бети кара, бир бети ак.
Терең ойлоп аны тап.
55 Бир калыпта жүгүрбөс шок,
Түндө бар да, күндүз жок.

56 Бучук аякка айран уюттум.
57 Дүйнөдө бар алтын терек,
Мунун жарымы алтын,
Жарымы күмүш болсо керек
Аны тапкан адамдын акылы зерек.
58 Жабыктагы жарты нан,
Жатып жесем түгөнбөйт.
59 Көк тасторкон бетинде,
Кээде бүтүн жарты нан.
Көп көрөбүз байкасак,
Бүтүн эмес жартыдан.
60 Кырга кылыч көмдүм,
Кылычымды түндө көрдүм.
61 Өзү асманда, жарыгы жерде.
62 Там үстүндө жарты нан.
63 Жапсарга жарты нан койдум.
64 Тептегерек чоң айнек,
Көлгө түшүп чөкпөдү.
Аны көрүп чочулап,
Атым басып өтпөдү.
65 Тор жорго аттын кермеси,
Ашыкча сулуу формосу.
66 Муз үстүндө жаадай сөйкө.
67 Муз үстүндө булан сөйкө.
68 Он беш күнү достошуп күлөт,
Он беш күнү кабагын бүркөп жүрөт.
69 Он беш күнү тегерек,
Он беш күнү бак.
Он беш күнү кара,
Он беш күнү ак.
70 Он беш алма, он беш шак,
Он беши кара он беши ак.
Күн

71 Бир топ караган,
Амма жакка тараган.
72 Бир түп караган,
Дүнүйөгө тараган.
73 Дүйнөдө бир чырак бар, дайым күйгөн,
Майы жок, билиги жок илгертеден.
74 Жаратканды жалгаган
Жаратылыш байлаган.
Эч бир жакка козголтпой,
Өз жайына кармаган.
Ал эмине болучу?
75 Өзү тегерек,
Жарыгы эң керек.
Күндүз көрөм,
Түндөсү көрбөйм.
Ай, күн
76 Ак боз аттын башы,
Алтын ээрдин кашы,
Муну тапкан киши
Жүз бешке чыксын жашы,
77 Байдын кызы наадан,
Нааданга бихха нан.
Битта нанды бөлүп жейт,
Ар бир адам.
78 Эзелден бери эки адам,
Бир-бирине жете албайт.
79 Эки көзүм бар,
Дүйнөнүн баарын көрүп турат.
80 Эки тулпар жүгүрөт, чаң чыгарбайт.
81 Учуптур Машырыктан эки булбул
Булбулдун издегени бир кызык гүл
Булбул издеп бир кызыл гүл тапса дагы

Конууга бакча таппай айланып жүр. ¹

Ай, Күн, Эмчектеги бала

82 Эки тулпар келе жатат чаң чыгарбай,

Бир карышкыр соруп жатат кан чыгарбай.

Эгиз козу, ай, күн

83 Эки бөрү жеп жатат кан чыгарбай,

Эки күлүк келе жатат чаң чыгарбай.

Жылдыз

84 Бир жалгыздын жүз жылкысы бар,

Биринен бири озбой турган.

Кыямат кайымгача түшпөй турган.

85 Дүйнөдө эсеп жеткиз

86 Кечинде таруу септим,

Эртең менен жыйып кеттим.

87 Көк көйнөккө гозо жайдым.

88 Көк майсаңдуу жер ачылды,

Көп эле бермет чачылды.

89 Көл үстүнө бермет чачтым,

Бирок чөкпөйт.

90 Күзгү бетинде күйгөн мончок,

91 Талаага таруу чачтым

92 Там үстүнө таруу жайдым,

Таң атпай жыйып алдым.

93 Таруумду жыйнап алдым таң атканча.

94 Түн ичи бүлбүлдөп жанат,

Күндүзү көрүнбөй калат.

95 Сандыгымда көп ок,

Эрте туруп карасам бири да жок.

96 Түндөсүндө сандыкка салдым бир

сыпыра ок,

Күндүзүндө тура калып карасам, бирөө

да жок.

¹ Түп нускада – «конууга бакча таппай ыйлап жүр».

97 Уучтасам ууч жетпейт,

Санасам сан жетпейт.

98 Үй үстүндө көп бермет.

Учкан жылдыз

99 Көктөн учкан от болот,

Талыганда жок болот.

Жылдыз, ай

100 Асманда нойлор жайнайт,

Артынан койчусу айдайт.

101 Миң кочкор,

Миң кочкордун ичинде

Бир алп кочкор.

102 Миң чүкөдө бир томпой.

103 Көп чүкө,

Көп чүкөнүн ичинде

Чоң чүкө.

104 Ордодогу көп чүкө,

Ортосунда бир сака.

105 Этегим толгон көп чүкө,

Ортосунда бир сака.

Ай, суу

106 Кырда кылыч жаркырайт,

Ойдо кара атан баркырайт.

107 Кырда кылыч жаркырайт,

Сайда төө баркырайт.

Ай, күн, жылдыз

108 Алтын табак,

Күмүш кашык,

Алты жүз шуру таш.

Ат-Башыдан ат качырдым,

Куюнчудан кунан качырдым.

Ай, күн, күндүн желеси

109 Бир курсакта эгиз кыз,

Бир жатууга зар болот.

Бир учу көк тирейт,

Бир учу жер тирейт,

Ушуну ким билет?

Жылдыз, асман, ай

110 Кою саналбаган,

Жайыты өлчөнбөгөн,

Койчусу мүйүзчөн.

Асман, Ай, Күн, Жылдыз

111 Дүйнөдө бир дарыя,

Көрдүк аны эки кыз мекен кылып жатат

Анын үстүндө сармашанын балапаны.

Асман, Жылдыз, Күн

112 Карып калган энеси бар,

Майда сары баласы бар,

Жалгыз көздүү атасы бар,

Муну издеп табыңар.

Күн, Жылдыз

113 Энем токуган килемди карай албадым.

Атам берген пулду санай албадым.

Жылдыз, Жер

114 Атам берген тыйынды санап алармын,

Энем берген килемди кечип калармын.

Асман, Ай, Күн, Жетиген

115 Күндө көрдүм дарыя чалкар көлдү,

Эки каз мекен кылып жатыр аны,

Ортосунда жети сары балапаны,

Асман, Жер, Жылдыз, Ай

116 Эгиз тырана,

Тегиз тырана,

Миң бир чечек,

Бир жапырмак.

117 Асты тагара,

Үстү загара,

Кырк миң чечек,

Бир гүлала.

118 Эгиз ирана, тегиз тирана.

Миң бир чечек, бир жапырмак.

Жер, Жылдыз

119 Оор килем кага албаймың,

Майда ташты тере албаймын.

Күндүн чыгышы, Батышы

120 Жылт этти-жылгага түштү,

Кылт этти-кырдан ашты.

Жаратылыш кубулуштары

Күн күркүрөө, Чагылган

121 Ай-айга багышат,

Алтын табак кагышат.

Күн-күнгө багышат,

Күмүш табак кагышат.

122 Айдан азан чакырса,

Ааламга угулуптур.

123 Буура-буура буркурайт,

Бугу колу титирейт.

Күн күркүрөө, чөп чыгуу

124 Букардан буурул айгыр кишинесе,

Жаркенттен жетимиш байтал боозуйт.

Кулундары көк ала,

Куйруктары сарала.

Күн күркүрөө, Чагылган, Эчки

125 Күр-күр буурам күркүрөйт,

Жерде жылтырайт,

Жесир ала корголойт.

126 Күр-күр буурам, күр кирет,

Жерде мончок жылтырайт,

Жесир ала корголойт.

**Күн күркүрөө, чөп чыгуу,
Кыян жүрүп, жер жибүү**
127 Калдыр-шалдыр дүңгүрөгөн,
Карт энеге суу берген.

Аны ичсе жаңырып кийими
Алка-шалка тердеген.

Күн күркүрөө, жоогазын
128 Сандыктагы сары айгыр,
Сандап-сандап кишинейт.

Куйруктары көк ала,
Баш жактары сарала,
Бул эмине тапкыла?

129 Сандыктагы сары айгыр,
Сандап-сандап кишинейт.

Куйруктары карала,
Көчүктөрү сарала.

Жамгыр

130 Чилдин бут чий казат.

131 Талаага таруу чачтым,
Талпылдап үйгө качтым.

132 Талаага таруу чачтым,
Тарпылдап үйгө качтым.

Музга буудай чачтым,
Буркурап үйгө качтым.

133 Кара-кара, кар тоо,
Кандар өтүп баратат.

Бийик-бийик, бийик тоо,
Бийлер өтүп баратат.

Бийдин уулу Шадыкан,
Шабыратып баратат.

134 Тап-тап, тап жорго,
Таба албасаң боз жорго,
Желип кетсе жеткирбейт,

Жерге түшсө көрүнбөйт.

Буу, жамгыр

135 Көтөрүлүп деңизден,

Асманга бийик барамын.

Бийиктен кайра түшкөндө,

Өңү кирет талаанын.

Мөндүр

136 Тоодон топ түштү,

Буту-колу жок түштү.

Жаан, шамал, жер

137 Ал эмнедир көктүн жерге айланганы

Ал эмнедир жерден көккө дууланганы

Ал эмнедир теминерге жаны жок

Өткүн

138 Дыбыр-дыбыр, тып чыкты,

Чыгар замат жып болду.

Тамчы, жаан

139 Үйгө кирсем «чык-чык» дейт.

Эшикке чыксам «кир-кир» дейт.

Тамчы

140 Кызыл курай барчылдайт,

Жетим бала тарсылдайт.

141 Чык этти чыгып кетти.

142 Тиги үйдө да «тып-тып»,

Бул үйдө да «тып-тып».

143 Жетим бала жер чукуйт.

144 Жети кемпир жер көөлөйт

Жер көөлөсө да мол көөлөйт.

145 Жездемин бычагы менен жер

чукудум.

146 Чолок мылтык жер тешет.

147 Кыдың чолок жер каздайт.

148 Чычкан ийинге киргенде «ың» дейт.

Жаан, жер, өсүмдүк

149 Үчөө ынтымактуу дешет,

Бирөө куюлуп түшөт.

Бирөө кубанып ичет,

Бирөө кулпунуп өсөт.

Жаан, чычырканак, табылгы, карагай

150 Ыйлаак кыз, тырмаак кыз,

кызыл кыз, узун кыз.

Чагылгандын огу

151 Жап кара таш жарылат.

152 Жап кара таш жарылат,

Караңгы сеңир жаңырат.

153 Капкара таш жарылат,

Караңгы сеңир айланат.

154 Тоо борунда кылыч жаркылдайт.

Шамал

155 Буту жок, колу жок,

Эшик ачканга шок.

156 Колу жок, буту жок,

Дарбаза жок.

157 Кармаласам колго келбейт,

Көрүнбөй келип көзүмдү ирмейт

Доошу кулагыма чуулдап турат,

Дүйнөдө жансыз учкул зат.

Үйүмө кирет, жиниме тиет

Урайын десем, таягым тийбейт.

159 Эшик ачар, ээси качар.

160 Бир нерсе бар учпайт бийик,

Жер менен көктүн бетин

Миң мертебе айланса да,

бир жери кетпейт отко күйүп.

161 Көзгө көрүнбөйт,

Ийнеге илинбейт.

162 Көзгө көрүнбөйт,
Ийинге илинбейт.

Куюн

163 Жетсе, жеткен жерин желпип кетет.

164 Такырчаң жерде таз ойнор.

165 Он эки жылда бир балалайт.

Булут

166 Асманда айры жыгач.

167 Асман-жерди бүркөгөн,

Күңүрт нуру не болот?

168 Бул айылдын буурасы,

Тиги айылдын буурасы,

Желпилдеп өтөт чуудасы.

169 Буту жок, басат,

Канаты жок, учат.

170 Көк көйнөккө пахта жайдым.

171 Өөдө төмөн лок-лок,

Төөгө минген сок-сок.

Аны тапсаң таптың,

Таппагандын башына

Кара келтек токмок.

172 Төө жасадым кебезден,

Түртүп ийдим белестен.

173 Самтур-сумтур энеси бар

Санга жеткис ботосу бар,

Маңгыл кашка буурасы бар.

Булут, күн, ай

174 Эки куланды бир кулан жеп келет,

Аркасыны аптапка салып келет.

Туман

175 Жерге түшсө буландай,

Көккө чыкса буландай.

Боору бүтүн тени жок,

Эч биринде жаны жок.
176 Жерге түшсө буландай,
Көккө чыкса тунарат
Эч жеринде жаны жок.
177 Оро-оро, ич толо шоро.
178 Талаага талкан чачтым.
179 Төмөнкү элдин буурасы,
Жайылып келет чуудасы.
180 Уучтасам уучум толбойт,
Коё берсем, жерге сыйбайт.

Аба

181 Бар десе, бар эмес,
Жок десе, жок эмес.
182 Жеңил бирок көзгө көрүнбөйт,
Жара чапсаң бөлүнбөйт,
Сууга окшоп төгүлбөйт.

Күндүн жарыгы

183 Сенде бар, менде бар, бүт ааламда бар.
184 Ак сандыгым ачылды,
Ичинен жибек чачылды.

Аяз

185 Көзү жок, колу жок,
Терезеге сайма саят.

Кар

186 Асмандан тараша түштү,
Ак үйгө жараша түштү.
187 Бир төөм бар жүрө албайт майы

көптөн,

Ал төөм семирбейт жеген чөптөн.
Эгерде каза таап өлүп кетсе,
Сөөгү табылбайт жер менен көктөн.
188 Буура келет буркулдап,
Буту-колу жыбырап.

189 Жатып-жатып жазында арыкка
кирди.

190 Жатып-жатып жазында ийинге
кирет.

191 Өңү аппак, жылдыз сымак,
Күн жылт этсе, кадим сымап.

192 Тал башында тал чыбыктай ийилет,
Ак шумкар куштай жыйылат.

193 Элексиз элеп,

Даяр ун берет,

Жебейбиз аны

Бирок турмушта керек.

194 Элексиз элеп, даяр ун берет,
Жебейбиз аны, бирок турмушта керек,

Ар жылда келет, бул эмне делет.

Муз

195 Каргайсыз тактайсыз,

Көпүрө салдым балтасыз.

196 Агайлар келди балтасыз,

Көпүрө салды тактайсыз.

197 Башы менен жерге өсөт,

Кышта эмес жазда өсөт.

Күн чыкканда жылт этип,

Жашын төгүп жок болот.

198 Отко күйбөс,

Сууга чөкпөс.

Көчкү

199 Күүлдөгөн үнү бар,

Коркунучтуу түрү бар.

Сел

200 Бир эчки келатат:

Сакалын сууга салып,

Куйругун кумга малып.

Көлөкө

201 Басса басат,

Жатса жатат,

Көмсө көмүлбөйт,

Караңгыда көрүнбөйт.

202 Бассаң басат, турсаң турат,

отурсаң отурат.

203 Жарык жерден жанашат,

Караңгы жерден адашат.

204 Жүрө берет жок болбойт.

205 Көмсө көмүлбөйт.

206 Тоого чыктым, жазыны көрдүм,

Айрылбаган балээни көрдүм.

207 Менин бир тонум бар,

Балка менен урса да айрылбайт

Таш менен урса да айрылбайт.

208 Чапса чабылбайт,

Кессе кесилбейт.

209 Алаң-алаң, алаң аяк,

Жете албаймын жалаң аяк.

Таңдын атып келатышы

210 Бир шак,

Бир жагы кара,

Бир жагы ак.

ЖАНЫБАРЛАР ДҮЙНӨСҮ

I Үй айбандары

Кой

211 Аласа гана бою бар,
Аңтара кийген тону бар.

212 Аңтара кийген тону бар
Кодуракай бою бар.

213 Бастек бою бар,
Аңтара кийген тону бар.

214 Пайдасы көп жайы бар,
Өзүнчө чак бою бар.

Жайы-кышы таштабас,
Аңтара кийген тону бар.

215 Түрлүү-түрлүү жибектен,
Түймө түйөт лайли.

Карышкыр, кой

216 Токтомуш келсе токтобойт,
Алды-кийин жоктобойт.

Коргол, короо, кой, карышкыр

217 Топтоголок, тептегерек,
Обо делдей, көкүм бообай.

Койдун шыйрагы

218 Атсаломуaleyкум молдо чарык,
Эки тутам, эки эли башы жарык.

Кой жана койчу

219 Эртең менен кетет илек-илек,
Кечинде келет илек-илек,

Түрлүү-түрлүү жибекти
Бурап келет илек-илек.

Эчки

220 Кийим кий десең,
Кылдан башканы кийбейт.
Тамак же десең,
Сакалы бийлейт.

Койдун ичиндеги козу

221 Ачыла элек сандыкта,
Бычыла элек кундуз бар.

Кой-эчкинин корголу

222 Кичик эжем туруп кетти,
Киш мончогу төгүлүп калды.

223 Эжекем туруп кетти,
Кишмиши төгүлүп калды.

224 Короого конок чачтым,
Койкоңдоп кайра качтым.

Көгөн

225 Бир арчада кырк бутак.

226 Бир бутак,

Бир бутакта миң уя

Миң уяда миң тукум.

Көгөн, козу-улак

227 Бир кулакта кырк тешик,
Кырк тешикте кырк кулак

228 Муун-муун муунчак,

Муун сайын түйүнчөк,

Жети кыздын кенжеси-

Бакылдаган келинчек.

Уй

229 Алыска барып оттогон,

Үйүнүн алдыны булгаган.

Уй, музоо

230 Башы балпак,

Маңдайы жалпак.

Түбү түптүү,

Түрткөнү күчтүү.

Сарала уйдун териси

231 Жамоосу бар, тешиги жок.

Уйдун мүйүзү

232 Ийри талга кар жукпайт.

Уйдун жампасы

233 Сүт тикендин түбүндө

Салпаң кулак келет деп

Ыйлап-сыктап олтурат.

234 «Талп» этти, талып калды.

235 «Талп» этти,

Талып калды.

Табактай жерди алып калды.

236 «Тап» дей түштү,

Табактай боло түштү.

Орто жери оюла түштү,

Эки чети каймактай түштү.

237 «Тап» этти табакка айланды.

238 «Тарт» этсе, «талп» этет.

Уйдун эмчеги

239 Боорунда төрт упчу,

Мезгилдеп агат ак суусу.

240 Төрт дарыя бир сайга куят.

241 Төрт жолоочу бир үйгө ыйлайт.

242 Төрт сарт бир ороого куят.

243 Төрт сары чаначка ак суу толду,

Төртөөнү бошото турган убак болду.

Арбалаң-тарбалаң, чыйпы-чыйпы, шар-шар

Айткылачы эмне болду жандырмагы балдар.

244 Чапса ташты быркырайт,

Бир чуңкурда төрт нерсе ыркырайт.

Уйдун таноосу, тили

245 Эки очокко-бир көсөө,

246 Эки үйдө-бир көсөө.

Мүйүз

247 Эл жатса да, Элебай акем жатпайт.

248 Эл жатса да, Элебайдын эки уулу
жатпайт.

Кулак, мүйүз

249 Мурун туулуп, кийин калган эмне?

Аттын тезеги

250 Бара жалтырайт.

251 Жездекем желип бара жатат,

Жез камчысы түшүп бара жатат.

Жылкынын буттары, кулактары, куйругу

252 Дүбүр-дүбүр төртөө,

Адиркулу экөө,

Жапаркулу жалгыз.

Ат, киши

253 Дүбүр-дүбүр төртөө,

Дүйнө менен бешөө.

Эдир, Кадыр экөө,

Жапаркулу жалгыз.

Куйрук, кулак

254 Жайлуу жалгыз,

Жакып чылгый экөө.

Ат

255 Минсең-канат

Чапсаң-шамал.

Аны сыйлабаган

Кишилер жаман.

Бээ

256 Сааганга сүтү бар,

Мингенге күчү бар.

Аттын куйругу

257 Сууга кирсе миң,

Суудан чыкса бир.

258 Азим чолок сувга түшсө битта,

Суудан чыкса миңта.

259 Жарга таяк сүйөдүм.

Туяк

260 Суу түбүндө төрт тооч.

261 Ташка тийсе кетилбес,

Сууга тийсе эзилбес.

Жылкы

262 Түндө келет түрсүлдөк,

Кара сакал делпилдек.

Желе, кулун, саба, бишкек

263 Керип койгон эмине?

Кекеңдеген эмине?

Чалып койгон эмине?

Чалпандаган эмине?

Желе, кулун, бышуу, куюу, саба,

бишкек, кымыз, эл

264 Керип койгон бирөө,

Кедеңдеген бирөө,

Балталаган бирөө,

Басып куйган бирөө.

Карападан кабы бар,

Бурамадан сабы бар,

Айкөл деген көлү бар,

Аңдып турган эли бар.

Малдын сегиз жилиги, 2 далысы,

2 жамбашы

265 Бир айгырга бөлдүм он эки байтал,

Сегизи бооз, экөө кысыр, экөө жоор.

266 Он эки байтал, бир айгыр

Үйүрүн жерден алдырдым.

Алтоо анык бооз,

Төртөө туура кысыр,
Экөө арсар-күмөн.
267 Он эки байтал,
Андан сегизи бооз.
Төртөө кысыр,
Кысырдын ичинен экөө сокур
268 Он эки байталым бар,
Экөө кыйрактын кыйыры.
Экөө туура кысыр,
Сегизи бооз.
269 Он эки бээ:
Алтоо даана бооз,
Экөө даана кысыр,
Экөө бооз кысырдын ортосунда,
Эки бээ даана сокур.
270 Он эки бээ, бир асый,
Алтоо анык бооз,
Төртөө кысыр,
Экөө арсар.
271 Он эки бээм бар:
Сегизи анык бооз,
Төртөө арсар бооз,
Экөө кынтык,
Экөө тантык.
**Жылкынын 2 көзү, 12 мүчөсү, жилик
башындагы томуктар, 40 кабыргасы**
272 Бир экөө отурады ай жабанда
Он экиси биригип бир чапанда
Он экинин колунда он эки токмок
Кармайды качанакты кырк укуруктап.
**Жылкынын отуз омуртка,
кырк кабыргасы**
273 Отузу ордунда,

Кыркы кыйноодо,
Төртү ойноодо,
Башы каякка барам деп ойлоодо.

Жылкы сүрөтү

274 Бир байдын бир айгыр үйүр
жылкысы бар,
Кылт деп суу ичпейт, керт деп чөп жебейт.
Үйүрүм кана экен деп кишинебейт.

Төө

275 Апан-тапан, жаман чапан,
Ийри комуз, чолпон жылдыз.
276 Апан-тапан, жаман чапан,
Карагай комуз, жарык жылдыз,
Эки дик-дик, бир шибеге.

277 Эки диң-диң, төрт жампак,

278 Төрт тапан,

Ийри саптан,

Эки быйвылдак,

Бир шыйвылдак.

279 Төрт тап-тап,

Бир сап-сап,

Эки диңгилик,

Бир чыйпылык.

280 Төрт таптаң, ийри саптаң,

Эки диң-дин, бир гилдиң.

281 Төмөн-төмөн төртөө

Төмөн менен бешөө

Эвелей кийик экөө

Соголор соргок сок жалгыз.

282 Төрт тап-тап,

Эки дөң-дөң,

Ийри комуз,

Бакыракай жылдыз.

283 Түбүр-түбүр төртөө,

Эсил кайран экөө,

Жапаркулу жалгыз,

Ийри комуз,

Жарык жылдыз.

284 Ар тараптан көрөмүн мойну узун,

Буту-колу тартайган, аның түсүн.

Үстүнө эки бала минип алган,

Чолок куйрук айбан деп анык өзүн.

285 Буттары апан-тапан,

Кийгени тигилбеген чапан,

Көзү жакшы болсо да,

Мойну тетири бүткөн эмедей,

Өзү чоң болсо да,

Куйругу кенедей.

286 Бир нерсе бар «аа» деп оозун ачкан

Оозунан заарын чачкан,

Төрт аягын тең баскан

Төөнүн буйласы

287 Жалама зоонун боорунда

Жаңгыз куурай кыштамыш.

Төөнүн куйругу, өркөчү, мойногу

288 Жапар колу жалгыз,

Эгем колу экөө

Аттан бийик, иттен жапыс.

Төөнүн куйругу

289 Асмандан таяк (көсөө) саңгилдейт.

Төөнүн изи

290 Жолго көмөч көмдүм.

291 Көч кетти,

Көмөч калды.

Төөнүн корголу

292 Тоодон томолонот,

Ойго карай омололот.

293 Топ этти, тоголонуп кетти.

Топоз

294 Мүйүзү бар – уй эмес,

Куйругу бар – жылкы эмес.

Чуудасы бар – төө эмес,

Туягы курч – эчки эмес.

295 Мүйүзү болуп уй эмес,

Шыйпанган менен жылкы эмес.

Чуудасы туруп төө эмес,

Туягы ача, бирок эчки эмес.

296 Сааса сүтүн берет,

Минсе күчүн берет.

Өзү баш билги элпек,

Биз үчүн абдан керек.

Аргын

297 Ары барып топос эмес,

Бери келип уй эмес.

Кылоо-кылоо арабөк.

Уй, жылкы

298 Аркалуудан оонабас,

Бул нимедир, Калим таз?

Жаактуудан кепшебес,

Бул нимедир Калим таз?

299 Түктүүдөн оонабас,

Аяктуудан кепшебес.

Уй, кой, жылкы

300 Аркалуудан оонабас,

Куйруктуудан шыйпанбас,

Жаактуудан кепшебес.

Уй, жылкы, кой

301 Аркалуудан оонабас,

Жаактуудан кепшебес,

Кулактуудан тыңшабас.

Тулга, жылкы, уй, кой

302 Үч буту бар аксабайт,

Жаагы бар жокшобойт,

Аркасы бар оонабайт,

Куйругу бар шыйпанбайт.

Жылкы, уй

303 Жүндүү жырбак

Жүнү жок жырбак.

Чочко, ит, уй жана бээнин эмчеги

304 Тогуз – томолок

Сегиз – семелек

Төрт – мардек,

Эки зардек.

Желин

305 Эртең менен кетет чубалып,

Кечинде келет көнөккө суу алып.

Ичте бала көтөрүү мезгилдери

306 Он эки – төө, он – жылкы,

Тогуз – уй, беш – эчки,

Бир жарым – коён, үч – түлкү,

Таба албасаң бол күлкү.

Малдын буттары

307 Төрт киши:

Экөө басса,

Экөө турат.

Тайган

308 Аргый-аргый жүгүрөт,

Аргымакча бүгүлөт,

Муну ойлоп ким билет?

Ит

309 Какебай акем «как» этет,

Кабыргасы солк этет.

310 Ичибизде бир жандар бар,
Көзү пихик, көңүлү тар,
Күндө үч убак урсаң да,
Эч кылбайт намыс, ар.

311 Көзү үңкүр бейли тар,
Батыба кылып баш кошсо,
Ойлонушпайт намыз, ар.

312 Көзү үңкүр бейли тар,
Бадуба кылып баш урса,
Ойлобойт намыс-ар.

Урумда бар, кырымда бар.
Бул сөзүмдө бир кабар.

313 Өз үйүмдүн кулагы,

Бир жаныбар бу дагы.

314 Бир чексе, элүү баксага карыздар.

315 Көчсө көттө, консо четте.

316 Караңгыда какылдак,

Түнүндөсү түпүлдөк,

Саары менен чыпылдак.

Ит жана тарп

317 Баркы жок өлүптүр,

Кунан чаап кетиптир.

Мышык

318 Бар-бар, бар эки,

Бармактары он эки,

Кулаалыдан тону бар,

Куйругунун учунда

Кыркка жакын калы бар.

319 Бар-бар, бар эки,

Бармактары көп эки,

Куур ала тону бар

Куралагай көзү бар.

Муну ойлоп табыңдар?

- 320 Итче отуруп,
Адамча жуунат.
- 321 Каз акемин кыздары,
Каздай болуп отурат.
Таранарга чачы жок,
Таздай болуп отурат.
- 322 Кашкардан келген лөк,
Эки көзү көк.
- 323 Үй ичинде лөк,
Эки көзү көк.
- 324 Кырдан келген кылкылдак,
Эки көзү былкылдак.
- 325 От жанында кумган,
Эки көзүн жумган.
- 326 Өзүнөн чоңду коркуткан,
Чокчолой баатыр.
- 327 Тамак жесе сокур,
Аң ууласа соо.
Үй жаныбар болгон менен
Тилеги жаман ошо.
- 328 Тону бар, киерине чапаны жок,
Муруту бар, ээгинде сакалы жок,
Пайдасы үй ичинен табылган соң,
Талаага кирип чыгар сапары жок.
- 329 Көчөгө чыгып «дат» деп ыйлайт.
- Мышык, чычкан**
- 330 Бүгүр , бүгүр, бүгүргөн,
Муз алдынан жүгүргөн
Шаанын уулу Шамурза
Мылтыгын ала жүгүргөн.
- 331 Бүлдүр-бүлдүр бүлдүркөн,
Жер айлана жүгүргөн,
Наясаттын баласы

Мылтык ала жүгүргөн.

Чочко

332 Конок башын керткен экен

Ажырык түбүн жеген экен,

Үйүн карай жорткон экен.

333 Букардан келген мунаажын,

Куйругу чолок кунаажын.

Бул неменин жүрүшү,

Тумшугунун чүрүшү.

Кан

334 Жер жүзүндө жандуунун,

Эң керектүү заты бар.

Үч тамгадан куралган,

Анын кандай аты бар.

II Жапайы айбанаттар

Аюу

335 Апсайган түрү бар,

Адам коркор үнү бар.

336 Саксайган түрү бар,

Адам коркор сүрү бар.

Карышкыр

337 Бир күнү элден,

Он күнү жерден.

338 Букардан келген муналуу байтал,

Буту-колу кыналуу байтал,

Мунун жүрүшүн кара,

Буту-колу тырышын кара.

339 Жогорудан келген муналу байтал,

Бу капырдын жүрүшүн кара,

Такымынын тырышын кара.

340 Дүмөн-дүмөн, дүм келет,

Дүмөн черик кан келет.
Камчысына кан жукпайт.
Жоолугуна май тамбайт.
341 Дүп-дүп, дүп этет,
Чыга калып карасам,
Акансейит хан келиптир,
Камчысынан кан таамп,
Жоолугунан май таамп.
342 Дүүр-дүүр, дүк келет,
Эшикти кара ким келет?
Мамадияр кан келет
Камчысынан кан таамп келет.
343 Капталды капталдай чапкан
Байбарак баатыр,
Бирөөнүн эмгегинен пайда тапкан
кайрымсыз капыр.
344 Кыядан чапкан Кыйкырык баатыр.
345 Миң койду аралай чапкан
Байбарак баатыр.
346 Оргочордон от күйөт,
Кызыл суудан ит үрөт.
Дүүр-дүүр дүк келет,
Эшикти кара ким келет?
Мамадияр кан келет,
Оозунан май таамп келет.
347 Талаада татак,
Татырман махан.
348 Талаадан тамак аңдыган,
Адыраңдаган кандай жан?
349 Узун сайда уй мөөрөйт.
350 Үйдүн арты топ камыш,
Кууп кирди чобохой.
351 Элең-элең, элең келер,

Этек жеңин кыя келер,
Кон арыкка коно келер,
Коктунун суусун иче келер.

Коён

352 Аттаган жери атандай,

Оттогон жери оймоктой

Баскан жери бармактай.

353 Оттогон жери оймоктой,

Баскан жери бармактай.

354 Бакса байлык,

Арткы буту майрык.

355 Акырын баспайт, текиреңин жазбайт.

356 Баспас, желбес, текиреңин жасбас.

357 Бою бастек,

Көзү тосток.

358 Желбейт, баспайт,

Өкүрөңүн жазбайт,

Арткы бутунун изин,

Дайым алдыга таштайт.

359 Жылыш кетсе жыландай,

Жылма түбү коёндей.

Отурганы кишидей,

Оттогону жылкыдай,

Качырганы кара барчын бүркүттөй.

360 Төө ооздуу,

Бото көздүү,

Эшек кулактуу,

Эчки чычаңдуу

Ат аяктуу,

Кой жүндүү.

361 Төөнү эрдине кыскан,

Итти таманына баскан,

Эчкини куйругуна таккан,

Эшекти башына жапкан,
Бул эмне?

362 Чекендинин түбүндө
Чекил калча олтурат.

363 Багал-багал, багал кийик,
Багалчактуу жүндүү кийик,
Кашык толбос кандуу кийик,
Казан толбос гөштүү кийик.

Түлкү

364 Бар-бар, бар эки,
Бармактары он эки.
Куйругунда калы бар,
Куйтулугу дагы бар.

365 Бар-бар, бар эки,
Бармактары он эки
Ала саргыч тону бар,
Куйругунда калы бар.

Суур

366 Жер түбүндө жездекемдин аты
кишинейт.

367 Жездекемдин жээрде аты
Жер алдында кишинейт.

368 Карагандын түбүндө,
Какаш сулуу отурат,
Салпаң кулак келет деп,
Ыйлап-сыктап отурат.

369 Жылмалыгы жыландай,
Оттогону куландай,
Отурганы адамдай,
Жайкысын болчу жаныбар,
Кышкысын болбойт бул кандай?

Кирпи

370 Отурганы кишидей,

Оттогону жылкыдай.
371 Калдыр-кулдур каадак,
Жаны толгон саадак.
Отурганы кишидей,
Оттогону жылкыдай.
372 Шалдыр-шалдыр саадак,
Буту-колу кадак.
373 Шалдыр-шалдыр, шалдырак,
Куш кабак,
Олтурганы кишидей,
Оттогону жылкыдай,
Муну тап.
374 Көпүрөнүн түбүндө,
Көр эшен ийне сатып отурат.
375 Өзү чычканча басат,
Тумшугун бооруна катат.
Бүт денесин ийне катынып,
Топтомолок болуп жатат.
376 Тумшугу шиштей кара,
Кийген кийими ала.
Денесине найза сайынат,
Ачууланса үрпөйүп жайылат.
Бугу
377 Ача туяк, төрт казык,
Өтө кыйын жүгүрөт.
378 Турук менен качат,
Түнү дагы тынбай басат,
Тойгон мерген болсо да,
Токтоно албай атат.
Элик
379 Эшек кулак, уй мурун,
Жазы маңдай кургуруң.
Ача туяк, казык бут,

Кескен өңдүү куйругун.
380 Эчкини куйругуна жапырган,
Эшекти башына көтөргөн.
Бөксө тоону жайлаган,
Чөп сарасын аймаган.

Пил

381 Төрт буттуу,
Төөдөн күчтүү.
382 Көргүлөчү куйругун,
Куйругунан мурду узун,
Атын атап андан соң,
Тапкылачы тумшугун.

Жарганат

383 Кыртышы кара жаргактай,
Канаты кадимки чатырдай,
Учат дайым талыкпай,
Күндүзү жатат жансыздай.
384 Күндүз жатып, түндө жүрөт,
Муну көргөн адам күлөт
Айсыз караңгыда көзү көрөт.
385 Күндүз жатып, түндө жүрөт,
Муну көргөн киши күлөт.
Айсыз караңгыда жүрөт,
Жабышып алса адам өлөт.

Каман

386 Ылдыйга аста келет, жай кетет,
Өйдөгө өр кетет, октой кетет.
387 Тишин кара ташка бүлөгөн,
Ырысын кара жерден тилеген.
Качырганын койбогон,
Караңгыда жойлогон.

Кундуз

388 Аякка өтөт торучан,

Быякка өтөт торучан.
Тал түбүндө тунук суу,
Тандап ичет торучан.
389 Ары кетет торучан,
Бери кетет торучан.
Ортосунда чалчык суу,
Тандап ичет торучан.

Сүлөөсүн

390 Баар-баар, бар эки,
Бармактары он эки,
Пати шайы тону бар,
Соорусунда калы бар.

Чочко, жолборс, аюу, карчыга, бөрү

391 Кандар!
Дүмбүр-дүмбүр, дүмбүркан,
Дүмбүркандан бууракан,
Бууракандан бугушкан,
Бугушуп терек жыгышкан.
Жаан-жаан, жаан аркан,
Колго түшкөн кедейкан.

392 Дүбүр-дүбүр, дүбүркан,
Дүбүркандан бууракан,
Бууракандан бугушкан,
Бугушуп терек жыгышкан.
Жаан-жаан жанаркан,
Колго түшкөн кедейкан,
Кул кулагын култуйткан
Кулагы чунак Норускан.

Карышкыр, куюн, шамал, суу

393 Көк торпок болуп жээктен чыктым,
Кулун болуп тээктен чыктым.
Закымданып талаадан чыктым,
Жүгөн катынбай желеден чыктым.

Сүлүк, аюу

394 Сууда сулайманды көрдүм,
Тоодо тулайманды көрдүм.

Карышкыр, кыпчуур, балык

395 Кырда кылайма,

Отто олоймо,

Сууда сулайма.

Капкан, түлкү, кашкулак, карышкыр

396 Шылдыр-шылдыр, шылайкан,

Колго түшкөн кедейкан,

Маңдайы кашка баатыркан,

Кулагы чунак капыркан.

Текенин мүйүзү

397 Кырда кылыч жаркылдайт.

Кийиктин мүйүзү, койдун куйругу

398 Кырда кылыч жарк этет,

Өөндө эшик шалп этет.

III Канаттуулар

Сагызган

399 Актыгы – кардай,

Каралыгы – көөдөй.

Отурганы – бектей,

Учканы – октой.

400 Актыгы кардай,

Каралыгы көөдөй.

Учканы октой,

Отурганы мыктай.

401 Аппактыгы пахтадай,

Каралыгы көөдөй.

402 Адачадан будача,

Татынакай кудача.

403 Алачадан будача,
Көзү чекир кудача.
404 Акыл-акыл ак тамак,
Сарала тайдын көк чолок.
405 Жаткан жери жаздыктуу,
Жашыл ала көпчүктүү.
406 Жаткан жери жаздыктуу,
Жашыл ала көпчүктүү.
Чек-чек, чек баскан,
Чек суру өтүк кийинген.
Жалаң кылыч байланган,
Жоо келет деп шайланган.
407 Жотосунун жоондугу чийдей,
Чуркаганы жебедей.
Ак-карасы астагандай,
Байкаганы балээдей.
408 Кидиң-кидиң жүгүргөн,
Кийиз ээр токунган
Жашыл чапан салынган.
409 Кидиң-кидиң жүгүргөн,
Кимче ээр токунган.
Жашыл баян салынган.
410 Кидиң-кидиң жүгүргөн,
Кичинекей көрүнгөн.
Жашыл жоолук (абай) салынган,
Жакшынакай көрүнгөн.
411 Кидиң-кидиң жүгүргөн,
Кишмеч ээр токунган,
Саймалары салынган,
Сары ала жоолук байланган.
412 Кидиң-кидиң жүгүргөн,
Кушмаш ээр токунган.
Жашыл ала жамынган (салынган)

Жакшынакай көрүнгөн.
413 Кишим-кишим жүгүргөн,
Күчала бай токунган,
Жан жагына каранган,
Жанына кылыч байланган.

414 Сексең-сексең секирип,
Кызылды көрсө айланган,
Жанына эмес кылычын,
Тумшугуна байланган.

415 Чек-чек баскан,
Чек соор өтүк кийинген.
Жалаң кылыч байланган
Жоо келет деп шайланган.

416 Эжекем асыр,
Чачпагы жашыл.

417 Эжекем эжил,
Чачпагы жашыл-алаке.

Каркыра, турна

418 Ай асманда жүргөн жигит,
Алтын чоор тарткан жигит
Күн асманда жүргөн жигит,
Күмүш чоор тарткан жигит.

419 Жаркырап жаз чыкканда,
Абдан соонун көрүнөт.

Катар-катар учканда,
Эки жүргүн куш экен,
Мунун атын ким билет?

420 Желе тартып желпинет,
Жаз болгондо келишет.
Күз болгондо кетишет.

421 Күздүн күнү болгондо,
Өөдө чубайт
Жаздын күнү болгондо,

Ылды чубайт.
Мойнун буруп ырдаса,
Бураган арген үндөнөт.
Кийимдерин карасаң
Боору кара сырты көк.
Канаттуу болот мындай жан!
Ойлонуп муну ким билет?

Кекилик

422 Букардан келген мунарым

Буту-колу кыналуу.

423 Кеминде он беш, жыйырма уул-кыз
бир атадан,

Анын ысмын баарысын бир атаган.

Ичинен бирөө бөлүнүп жалгыз калса,

Чакырат бират менен баарын тамам.

424 Муун-муун муунчак,

Муун ала түйүнчөк.

Отуз кыздын энеси,

Он беш жашта келинчек.

425 Сейил-сейил сейилчек,

Сегиз ала түйүнчөк.

Сегиз кыздын энеси

Али ям болсо келинчек.

426 Топ-томолой чечен,

Тамактары ак ала чечен.

Куп-кумалай чечен,

Куйруктары ак ала чечен.

427 Чикең-чикең жорголойт,

Чикең ташка корголойт.

Торгой²

428 Текир-тукур жоргосу,

² Түп нускада – «Кекилик».

Башында бар дорбосу.

Таңга маал азаны,

Тамагында казаны.

Бүркүт

429 Бийик жерде жатагы,

Көзүнө топу кийбесе,

Көбөйөт экен чатагы.

430 Караңгы үйдө каралуу катын олтурат.

431 Буттарында жарагы,

Бийик жерде жатагы,

Көзүнө топу кийбесе,

Көбөйт экен чатагы.

432 Ондон камчы канаты,

Он эки ача куйругу,

Сегиз найза, төрттөн тырмагы.

433 Тоодон токум ыргыттым,

Колдон чыкса күркүрөйт,

Ар азуулуу жырткычтар,

Аман калбай калдык деп,

Качып үркөт дүркүрөп.

Бүркүт, балык, тегирмендин ташы, чай

434 Тоодон талачак көрдүм,

Суудан сулайман көрдүм.

Көшүп жаткан ташты көрдүм

Тузсуз ичкен ашты көрдүм.

435 Тоодон талаган көрдүм,

Суудан сулаган көрдүм,

Куушуп жаткан ташты көрдүм,

Тузсуз ичкен ашты көрдүм.

Ителги

436 Жүк бурчунда маңкайып,

Каралуу катын отурат.

Качан да болсо ордунда,

Кыймылдабайт кылт этпейт,
Бир жеринен былк этпейт.
437 Тепмейинче албаган,
Тепкенин албай калбаган.
Канаттуунун учкулу,
Канча жүрсө талбаган.
Ойлоп атын тапкыла,
Бул укмуштуу кандай жан?

Чабалекей

438 Кыш куйбай, ылай чылабай,
Ичи тышын шыбабай,
Үй куруп алат кайсы уста,
Балта, керки кармабай?
439 Кыш куйбайт, ылай чылабайт,
Ичи тышын шыбабайт.
Бирок колуна аспап кармабайт,
Салган тамы заңгырайт.
440 Ылайдан үй салышат жай айында,
Кышында түк калышпайт бул айылга.

Үпүп

441 Ала чапан таажылуу
Узун тумшук бакандай,
Бир айтканын кайталап,
Жайда жүрөт такалбай.
442 Курамадан тону бар,
Куйругунда калы бар.

Улар

443 Өзү тоодо,
Түнөгү зоодо.
444 Белестеги беш бээ,
Балалайт да, кулундайт.
Куйруктары карала,
Канаттары сарала.

Бөдөнө

445 Тап-тап, тап жорго,

Таман аяк боз жорго,

Желип кетсе жеткирбейт,

Жерге түшсө көрүнбөйт.

446 Топ-топ, топ камыш,

Топ камыш ичинде Токтомуш.

447 Эвен дейди – эвен дейди,

Эвен жайлап биздин эл төмөндөйдү.

Акын болсоң алдыңа айтайын

Чөп башына конбогонду немне дейди.³

Бөдөнө, суу

448 Шыбак түбү, «шарп» этет,

Камыш түбү «калт» этет.

Үкү

449 Адам карап тургандай,

Канаты бар калдайган.

Түнкүсүн уйку көрбөгөн,

Күндүзү учуп жүрбөгөн.

Булбул

450 Өзү кичине чеңгелдей,

Үнү сонун аргендей.

451 Уккулуктуу сайраган,

Жаз айында жайлаган.

Кыш болгондо кетет да,

Жазында келет кайрадан.

Күкүк

452 Дүйнөдө бир макулук бар,

Беш ай туруп, үйүнө өзү кайтар.

Күндө-күндө жаңылбастан бир сөз айтар.

Ал сөздөн башка сөздү таба албаган,

³ Түп нускада – «Чөп башына конбогон немен дейди».

Кандай жан өз баласын өзү бага албаган.

Кыргоол

453 Кын кыналы, кыналы,

Куйруктары кыналы.

Кызыл ала тон кийген,

Жайнап чыккан кыналы.

Күрп

454 Кызарат башы, нурланат,

Кыйналса кээде кумсарат.

Кымындай болгон булчуң эт,

«Күлкү-күлкү» деп койсо,

Кере карыш узарат.

455 Суксуйган узун мойну бар,

Саймалап кийген тону бар.

Төө куш

456 Суулуу жерге бээсин байлайт,

Кургак жерге өзү жайлайт.

Чакчыгай

457 Жар башында жарганат,

Жатып туруп карганат.

Таранчы

458 Короодо жүрөт жаш бала,

Укмушта мындай жок бала.

Эгиндин ээсин кыйкырткан,

Тартиби жок шок бала.

459 Бир кичине боз бала,

Короолордон кетпейт.

Оозунун шоктугунан,

Элдин баары жектейт.

Карга

460 Кара атым каңтаргалуу,

Кара ичигим бөктөргөлүү.

Таан

461 Кара-кара каралар,
Көпчүлүгүн карасаң,
Чегирткеге барабар.

Аңыр

462 Кыр башында кызыл короз.

Куркулдай

463 Кичинекей учуп жүрөт,
Үйү бар, сууда түнөйт.

Куркулдайдын уясы

464 Бир үй жасалыптыр жүндөн,
Устасы талдын учуна илген.
Алды суу, тиет же тийбейт,
Андагылар коркунучту билбейт.

465 Үйү сонун кутудай,
Кирип алсаң чыккыстай.

466 Бүлбүлдөккө май куюп,
Бүйрүп талга байладым.

Чышылдак чымчык

467 Чий башында коңгуроолуу

куш отурат.

Короз

468 Куйругу көркөм,
Чачпак салынгандай.

Өтүгү өзүнчө порум,
Шпор тагынгандай.

Кыйкырыгын да койбойт,
Убакытты да болжойт.

469 Намазсыз азан айтады
Бир тайфун элдин молдосу.

470 Турса да кыш чыкырап,
Таң атпастан чыкырат.

471 Чейрек болуш элди,
Тажылуу жан башкарат.

Тоок менен жөжө

472 Тогуз кыздын энеси

Тоңкулдаган келинчек.

Сегиз кыздын энеси,

Селкилдеген келинчек.

Тооктун бөтөгөсү

473 Гөшү тышында

Териси ичинде.

Өрдөк

474 Кыргоолу кызыл экен,

Куйругу узун экен.

Жолго түшсө жортор экен.

Жолдон чыкса оттор экен.

Каз

475 Өзү биз менен жүрөт,

Шамал болорун билет.

Чапаны ак же карала,

Дайым кызыл өтүк кийет.

476 Өзү меңсизден ак,

Эки кулагы сак.

Үшүбөгөн жүрөгү бар,

Эки кара күрөгү бар.

477 Таманы жаргак үч салаа,

Жыйнала түшөт басканда.

Тизесин бекем өңөрүп,

Төөчө чөгөт жатканда.

Бул куштун атын эл айтат,

Бут шилтеп бала басканда.

Ала тамак

478 Тап-таалай чечен

Тамактары агалай чечен.

Кара чыйырчык

479 Сайрап кетет ар түркүн:

Үнүн да кошуп күкүктүн,
Кишинеп куду жылкыча,
Үргөнүн туурайт күчүктүн.
480 Жоголуп кышта,
Жазында келет,
Жодурап таңшып,
Сайрап да берет.
Огородду айланып учуп,
Өсүмдүккө зыян курттарды терет.

Кара чыйырчыктын уясы

481 Тал-тал, тал башы,
Тамдарымды карачы.
Таба албасаң уят бол,
Тапсаң кана таап алчы.

Уя

482 Чий түбүндө чымырала чөйчөк.
483 Чий түбүндө чуңкур чөйчөк.

Куш сүтү

484 Сенде жок, менде жок,
Сеңир тоодо жок.
Отто жок, ташта жок,
Кыпчакта жок.

Жумуртка

485 Ай талаада ак сандык,
Оозу мурду жок сандык.
486 Ай талаада ак отоо,
Оозу – мурду жок отоо.
487 Ак отоом оозу пүтүк.
488 Алда кандай ак сандык,
Эч тетиги жок сандык.
Ачылганда бул сандык,
Ичинен чыгат бир жандык.
489 Алды дагы ак таш,

Үстү дагы ак таш,
Деги туш тарабы таш,
Бирок ортосунда бышкан аш.
490 Бир күмбөз бар эшиги жок,
Ичинде алтыны бар, зергери жок.
Күмүшү бар, устасы жок.
491 Бышырсаң аш болор,
Бышырбасаң куш болор.
492 Казык үстүнө кар турбас.
493 Казыктын түбүндө кар токтобойт.
494 Каныкей кайда кыштайт,
Кан ичине кыштайт. ⁴
Каны эмне үчүн жукпайт,
Каны аппак үчүн жукпайт.
495 Бир пиялада эки башка суу турат.
496 Кудайдын кудурети бир турат,
Бир чөйчөктө эки түрлүү суу турат.
497 Бир чынынын ичинде,
Эки түрдүү суу бар,
Бири-бирине кошулбайт.
498 «Кудайдын кудурети» бу турат,
Бир чыныда эки түрдүү суу турат.
Отко төксө муз болот,
Жерге төксө суу болот.
499 Жартысы сары, жартысы ак.
500 Ары тоо, бери тоо,
Ортосунда сары тоо.
501 Үстү такта, асты такта,
Орто жери сары пахта.
502 Кутусун куп келтирип куруптур,
Ичинде эки түрдүү сүт туруптур.

⁴Түп нускада – «кыштабайт».

- 503 Өзү сопу заар кыз,
Катыныдыр никесиз
Баласы алалбы, арамбы?
504 Чий түбүндө алты чөйчөк.
505 Чий түбүндө чынар терек.
506 Чий түбүндө чынар чөйчөк.
507 Кичине гана ак өргөө
Жылчык – тешиги жок.
508 Эшиги да, тешиги да жок.

IV Чымын-чиркей, курт-кумуркалар

Чегиртке

- 509 Ат аркалуу,
Бээ курсактуу,
Чыгырык мүйүздүү.
510 Ат баштуу, аркар мүйүздүү
Бөрү куйруктуу, бөкөн сындуу
Куш канаттуу, кумурска ичтүү.
511 Башы аттай,
Канаты каттай,
Учканы куштай,
Чөккөнү төөдөй.
512 Бугу мүйүздүү
Уркоён көздүү
Буура сандуу
Төө төштүү
Куш канаттуу.
513 Бука моюндуу,
Буура сандуу.
Теке мүйүздүү
514 Карчыга канаттуу, шумкар буттуу,
Жылан борумдуу, кылыч куйруктуу.

- 515 Карчыга канаттуу
Шумкар тумшуктуу
Жылан боорлу
Кылыч куйруктуу.
- 516 Көгөн көздүү, куш канаттуу,
Уй мүйүздүү, шушаң буттуу.
- 517 Чырылдак үндүү
Бука моюндуу
Буура сандуу
Куш канаттуу
Жылан боорлуу
Адам кылычтуу.
- 518 Ийри такым, узун бут,
Барган жери кызыл жут.
- 519 Кашкардан келген муналуу кемпир,
Бул кемпирдин жүрүшүн кара
Бут колунун тырышын кара.
- 520 Узун-узун, уз келер,
Узун бойлуу кыз келер.
Омурткасы калтылдап,
Кабыргасы жалтылдап.
- 521 Учканы куштай,
Жегени кишидей,
Конгону тоодой.
- 522 Элең-элең этип келет,
Кардын суусун ичип келет,
Кашкилең. . . качып келет.
- Кумурска**
- 523 Белең-белең, белең ат,
Таштан, зоодон кайтпаган.
Бели сынып өлбөгөн.
- 524 Берен-берен, берен ат,
Бели жоор күрөң ат.

Тоодон таштан тайбаган.
525 Кичинекей тору атым,
Ташка тийсе тайыбайт.
Музга тийсе бурулбайт.
526 Бүрүшө калат тиштеши,
Балбан экен иштеши.
Көтөрүп жөнөйт безилдеп,
Өзүндөй жүктү эки эсе.
527 Жолдо көчө кайнайт.
528 Кой куйруктуу,
Найча белдүү,
Музоо баштуу.
529 Топ караган, топ караган,
Топ караган түбүнөн,
Эсепсиз кой тураган.
530 Чымчыйын десе жүнү жок,
Чыңырайын десе үнү жок.
531 Алты буту бар,
Эки кирпичи бар.
532 Бир падыша ай талаага шаар салган
Колуна жудуруктай алтын алган
Арасы аскеринин үзүлбөйдү,
Кетиптир аскеринен дүйнө жалган.
Көпөлөк
533 Бадыр-будур бадырак,
Батман экен топурак.
Учуп жүргөн жарганат
Мунун жумурткасын ким табат.
534 Бир куш бар адам билбейт
ичкен ашын,
Пааналап жан сактайды карып башын.
Жүрсө да асманга учуп, жерге конуп,
Эч адам билбейт экен жумурткасын.

535 Жайлоодогу жалбырак,
Жумурткасын ким билет?
536 Калдаңдатып канатын,
Караңгыда уктаган.
Күндүз гүлдөн чыкпаган,
Көп алыска учпаган.
537 Канаттары үлбүрөк,
Каалайт экен гүлдү көп.
Балдар көрүп кубанат,
Кармасак деп кубалап,
Түк жеткирбей аларга,
Учуп кетет көкөлөп.
Кел табалы экөөлөп,
Бул кайсы куш эле?
538 Эбен деди, эбен деди
Эбен жайлар биздин эл төмөндөдү.
Сөөгү жок бир куш бар,
Анын атын эмине деди?
539 Эбең-эбең, эбең деди,
Өйдө учуп, ылдый төмөндөдү,
Сөөгү жок бир куш бар,
Мунун атын ким билди?
540 Элең-элең эте кел,
Этек-башың жыя кел.
541 Элең-элең этип келет,
Эки бутун салып келет.
Качкелең качып келет
Кардын суун ичип келет.
542 Элең-элең эрте келет
Этек башы жерте келет.
Каровулга коно келет,
Кардын сувун иче келет.
543 Ийри-буйру ивелик,

Учу кыйрын ким табат?
Көк ала чаар көк куштун,
Жумурткасын ким табат?

Аары

544»Гүү» деп келип,
«Гүү» деп кетет.

545 «Гың-гың» этет
Кокон жетет.

546 Жепотурсаң тил кубанткан

таттуу тамак,

Аны тапкан гүлдөн соруп тентек чунак.

547 Зуу-зуу барабан,

Алтын такадан,

Күмүш кадаган.

548 Зуу-зуу, зуу барат,

Зуу-зуу келет.

Такка чыгат,

Калбыр согот.

549 Зуу барат, зуу келет,

Абада кайкыйт,

Балдары үчүн калбыр токуйт.

550 Зуу барат Зулайка,

Зуу келет Зулайка,

Алаам окуйт,

Килем токуйт.

551 Зуу-зуу бараткан,

Зуу-зуу келаткан.

Алхамдусун окуган

Калбырын токуган.

552 Зуу-зуу караган,

Зулпу чачын тараган

Кураанын окуган

Галбырыны токуган.

553 Күү-күү келеген,
Кураныны окуган,
Калбырыны токуган.
554 Гап окуйт, гылын токуйт.
555 Кичинекей дыңылдак,
Кишиге тийсе чыңырат.
556 Кытайдан келген кыңылдак,
Куйругунун учу жылтылдак.
557 Сандыктагы сары айгыр,
Сандап-сандап кишинейт.
Куйруктары карала,
Кулундары сарала.
558 Төрт аягын бүйүргөн,
Ай талаага жүгүргөн.
Сорпосу адал, эти арам,
Бул эmine болучу?
559 Тырна-тырналар,
Тоо бооруна жоргодор.
Эти арам, сорпосу адал.

Коңуз

560 Аноо жерден карга учту,
Учкан менен карга эмес.
Карайган менен жылкы эмес.
Алты аягы боорунда,
Аркалаган азыгы –
Эжигей эмес, курут эмес,
Аңтарган менен мүлк эмес.
561 Кара болуп, карга эмес,
Мүйүздүү болуп, бука эмес.
Буттарында идиреги бар,
Бирок анысы туяк эмес.
Учса оңулдап ыйлайт,
Отурса жер казып жыргайт.

562 Карарган менен карга эмес,

Үстүндөгү каңкайы,

Аяган менен мүлк эмес.

563 Карайган менен карга эмес,

Кампайган менен жылкы эмес.

Артында тоголоткон немеси бар,

Аны оодарып карасаң,

Атаңдан калган мүлк эмес.

Көгөн

564 Асмандан ак сары куш таң салады,

Түшкө маал болгондо,

Туюк жерден кан алады.

565 Асмандан ак сары куш түштү,

Тумшугу менен жерден кан алат.

566 Желбир-желбир күл канат,

Жете албайт чапкан ат,

Жумурткасын ким табат?

567 Кыска-кыска, кыска жол,

Кырына чыккан бар бекен?

Узун-узун, узун жол,

Учуна чыккан бар бекен?

Ушунчанын ичинен,

Уясын билген бар бекен?

568 Кытайдан келген лөк,

Эки көзү көк.

569 Чийдим-чийдим, чийдим куш,

Чий үстүндө конгон куш.

Канаттары кайкы куш,

Тумшуктары ийри куш.

Музообаш (бөй, каракурт)

570 Бир атым бар ажапкана,

Алып келсе көрөрсүң,

Күлүп-күлүп өлөрсүң.

571 Жардан чыгат жаланып,
Жалаң кылыч байланып.
572 Кара бээм сийди,
Сийген жери күүдү.
573 Кара бээм жүрүп кетти,
Жүргөн жери күйүп кетти.
574 Кичинекей кара таш,
Атан төө көтөрө албас.
575 Өзү кичинекей, бирок бир
адамча күчү бар.

Чаян

576 Өзү лөк, көзү көк,
Анан келсе көрөрсүң,
Күлө-күлө өлөрсүң.
577 Бир төөм бар ажапкана,
Куйруктары кажапкана,
Бир келгенде көрөрсүң,
Күлө жүрүп өлөрсүң.
578 Бир кушум бар ажап-ажап,
Куйруктары гажак-гажак.
Эми келип көрөрсүң,
Күлүп-күлүп өлөрсүң.

Чиркей

579 Бир куш бар:
Төрт аягы, куш канаты
Көзүнө көрсө илер адамзатты.
Колунда кылдан назик каруусу бар,
Оорутат тийип кетсе таштан катуу.
580 Көкөлөп уча алат,
Ызылдап обон салат.
Тастайган такырдан,
Кышкызыл суу алат.
581 Мактанып уча алат,

Өзүнчө обон салат.
Тастайган такырдан,
Кыпкызыл суу алат.

Бүргө

582 Бир жандык өзү назик калкка тентек
Коркушат аны көргөн ургаачы-эркек.
Тор жайып мылтык атып албаса да,
Кармалат акырында кол мен эптеп.
583 Дүйнөдө бир нерсе бар калкка тентек
Кылыч чаап, мылтык атып алалбайсың
Акырында кармалат кол менен эптеп.
584 Караңгы үйдө кашак кемпир секирет.
585 Караңгы үйдө карсак кемпир секирет.
586 Кичинекей каратай
Көзү кантип көрөтай.

Бит

587 Абадан ансалады, кубан сары,
Кудук казып кургак жерден суу алады.
588 Кампай семиз жүнү жок.
589 Кара токой ичинде кара доңуз.
590 Кичинекей менетай,
Мени кайдан көрөтай.
591 Кичинекей ментек,
Мени жеген тентек.
592 Муз үстүнө музоо сойдум.
593 Тоо башында жүрөт ол бир адам,
Чөбүн жебей жерин жеген ал бир наадан.
594 Чымчуурга каны жок,
Чыңырарга жаны жок.
595 Чымчырга жүнү жок,
«Чыр» дерге үнү жок.
596 Бир дөбөгө чыгыптыр бир топ ыраң
Ал дөбөнү жайлайды эки түрлүү аң.

Жарыктык чөбүн жебей жерин жейди,
«Куданын кудуретине» болдум айран.

Чымын

597 Чий-чий чийдим куш,

Чий башына конгон куш,

Каз чеңгелдүү кара куш,

Кан башына конгон куш.

598 Чийдим-чийдим, чийдим куш

Чий башына конгон куш,

Канаттарын каркайтып

Кан башына конгон куш.

Төө чымын

599 Эбен-эбен, эбен дейт,

Төөнү өлтүргөн бир куш бар.

Анын атын эмине дейт?

600 Эбен-эбен элеңдейт,

Чоңду өлтүргөн бир куш бар,

Анын атын эмне дейт?

Үлүл

601 Каткан тери,

Калың токой жаткан жери,

Жандуу да эмес,

Жансыз да эмес.

602 Жаны жок жатат,

Күн тийсе катат.

Белин кырчоолоп бууйт,

Суу тийсе тууйт.

603 Жаны жок жатат,

Күн тийсе катат.

Башын кырчоолоп бууйт,

Суу тийсе тууйт.

Жөргөмүш

604 Суу-сууну бойлойт,

Зулку чачын тарайт.

Намазын окуйт,

Калбырын токуйт.

Жибек курту

605 Тыттан башкасы көрүнбөйт көзүнө

Кийген көйнөгү пайдасыз өзүнө.

Сөөлжан

606 Тамагы топурак,

Жер астында үйү.

Жыйрылып жылат,

Пайдасыз, зыянсыздын бири.

Пионерлердин арасынан

Атын мунун табар экен ким?

Жөлөк

607 Муун-муун муңаят,

Муунунун башы кызарат.

V. Жер-сууда жашоочулар, сойлоочулар

Чычкан

608 Биз, биз элек

Биз отуз-кырк кыз элек

Таң атканча биз ойноп,

Күн чыкканда кетчү элек.

609 Букардан келген мунажым кашка,

Такымынын тырышы кашка.

610 Букардан келген мунаажын,

Куйругу чолок кунаажын.

611 Жер астында жөргөлөк семиз.

612 Үй ичинде болпок семиз.

613 Дүүр-дүүр дүрүлдөйт,

Жер астында жүгүрөт.

614 Жерден жик чыгат,

- Эки кулагы тик чыгат.
615 Жума койдум журтуңа,
Тайгаланттым бутуңа.
Ана-муна дегенче,
Кирип кетти астыңа.
616 Такта астында жүгүргөн
Музоо кашка тикилдек.
617 Декчеме – декче, Назаркул бачча.
618 Түгү жокко түгү бар кирип кетти.
619 Үй ичинде уялайт,
Бирин-бири кубалайт.
Чыйылдашып ар дайым
Бирин-бири табалайт.
620 «Эй-эй» десең качып чыгат,
Кенчир капты тешип чыгат.
621 Эй-эй сенин жортушуң,
Ала таар жыртышың.
622 Эл жатса да, Эсенбай чунак жатпайт.
623 Шылдыр-шылдыр жүгөнүм,
Шыпты кара кунаным.
624 Бир кушум бар куйругу бажак-бажак.
625 Бортум, бортум, бортум ай,
Караңгыда жорттум ай,
Кара көрсөм качтым ай,
Жарылганга түштүм ай.
- Жылан**
- 626 Алдымда алача жип жатат.
627 Жол боюнда токоч жатат.
628 Жол четинде майлуу кайыш.
629 Жолдо майлуу токоч жатат.
630 Талаа бети көк соймок,
Таяк келет соймоңдоп.
631 Талаага таяк көмдүм.

632 Талаага таяк ыргыттым.

633 Таноого таяк сойлоттум.

634 Узун-узун уз келет,

Узун бойлуу кыз келет.

Кабактары калтырап

Тырмактары жалтырап.

635 Узун-узун, уз келет,

Узун бойлуу кыз келет.

Кабыргасы кылт этет

Эки көзү жылт этет.

636 Узун-узун, уз кетти,

Узун бойлуу кыз кетти.

Каш канасы калтырап,

Көз ганасы жалтырап.

637 Кытайдан келген кылкылдак

Куйругунун учу былкылдак.

638 Чий түбүндө чылгый кайыш.

Жылан, бүркүт

639 Талаадан таяк ыргыттым,

Тоодон токум ыргыттым.

Балык

640 Асты жылма, үстү жылма

Ортосунда кызыл кыйма.

641 Башы бар да, чачы жок,

Көзү бар да, кашы жок.

642 Башы бар, мойну жок,

Көзү бар, кашы жок.

Оозу бар сүйлөбөйт.

643 Бир куш бар, учпайт бийик,

Ошондо, ошондо, өлбөйт отко күйүп.

644 Бир куш бар, канаты бар учпас бийик,

Ошондо да жүрбөйт экенжерге тийип.

Арасын жер менен көктүн өрт алса да,

Кетпейт экен эч бир жери отко күйүп.
645 Бирөвү актык үлкөн болсо дагы,
Бирөөвү кичиликтен көзгө илмес.
Куштай үнү, айбанчалык жүнү жок,
Үстүнө адам сыпат кийим кийбес.
Жаздын күнү ысык менен жумушу жок,
Кыштын күнү суук деп үйгө кирбес.
Он кадам, он беш кадам жакын жерден,
Каныма атса дагы мылтык тийбес.
Баарында жер жүзүнүн от алса да,
«Кудаанын кудурети» менен отко күйбөс.
646 Букардан келген буурачам,
Мурдун тартпай суу ичет.
647 Жогору жактан сел келет
Симирилип, силкинип,
Жети серкем бир келет.
648 Канаты бар, куш эмес,
Суу түбүндө таш эмес.
649 Буту жок ойнойт,
Буттуудай сойлойт.
650 Канаты бар, учпайт,
Куйругу бар, конбойт.
Буту жок, сойлойт,
Буттуудай ойнойт.
651 Колу жок, ойнойт,
Буту жок, бирок сойлойт.
652 Асмандагы жылдыздарды көрө албайт,
Кургак жерде тура албайт.
653 Суу ичинде жүгөнү жок жүгүрөт,
Кургакка чыкса жаны жок күйүгөт.
Балык, анжир
654 Жандуудан тилсиз,
Жансыздан гүлсүз.

Балык, көмөч

655 Сууда Сулайман семиз

Отто Алайман семиз.

Балык, бөрү, чөө, мышык

656 Сууда сулайман,

Тоодо толоймон,

Чөлдө чөлөймөн,

Кыштакта кылайман.

Арык, суу, бака, балык

657 Атасы – ийри-буйру,

Энеси – шылдыр-шулдур.

Бир баласы – оюнчу,

Бир баласы – комузчу.

Көпүрө, суу, курбака, жылан

658 Атасы – молдо, энеси – жорго,

Кызы – ашуулачы, баласы – оюнчу.

Көпүрө, суу, балык, бака

659 Атасы – чертмекчи,

Апасы – жорго,

Кызы – бийчи,

Баласы – ырчы.

660 Атасы – көтөрмө,

Энеси – жорго,

Баласы – ырчы,

Кызы – оюнчу.

661 Атам – дүпүлдөк,

Энем – күлүк,

Эжем – ырчы.

Таш бака

662 Алды-артында эшиги бар,

Капталында тешиги бар.

663 Асты зороң, үстү зороң

Ортосунда Байназар чороң.

- 664 Асты – тагара, үстү тагара
Ортосунда гүлчечек лала.
- 665 Асты – таш,
Үстү – таш.
Орто жери –
Жалпак баш.
- 666 Асты – таш, үстү – таш,
Орто жери жалпак таш.
- 667 Асты – таш, үстү – таш
Ортосунда Мамадияр жаргак таш.
- 668 Асты – таш, үстү – таш
Ортосунда гүлдүр баш.
- 669 Үстү – таш, асты – таш,
Пайгамбарым – таразакеш.
- 670 Өзү бакыр,
Башы такыр.
- 671 Мойну узун, бою пас,
Жону менен боору таш.
Баш, куйругун, төрт бутун,
Катып алат тийсе кас.
- Бака**
- 672 Кечинде үнү бар,
Күндүз үнү жок.
- 673 Жатам-жатам жарыкта,
Жазда чыгам арыкка.
- 674 Жаткан жери чалчык суу,
Жүргөн жери ызы-чуу.
- 675 Көлдө жатып өбүшмөк.
- 676 Өзү чөлдө,
Көзү көлдө.
- 677 Суулуу жерге бээсин байлайт,
Кургак жерге өзү жайлайт.
- 678 Оргочордо от күйөт,

Ысык-Көлдө ит үрөт.

679 Сасык көлдө ит үрөт.

680 Ысык-Көлдөн ит үрөт.

681 Саар келер лөк-лөк,

Кеч келер лөк-лөк.

Алаан жүрүш,

Тамагы тырыш.

682 Бакак-бакак үн салып

Суу ичинде уктаган.

Курбака

683 Жазда жаагы тынбаган,

Кышта бир да иш кылбаган.

ӨСҮМДҮКТӨР ДҮЙНӨСҮ

I. Жапайы өсүмдүктөр, бак-дарактар

Камыш

684 Бир эчким бар кыя-кыя жол баштайт.

685 Белинде бел боо,

Башында үкү тумагы бар.

686 Жым-жым, жым кийиз

Жымылдаган ак кийиз.

687 Муун-муун, муунчак,

Жети кыздын энеси

Селкилдеген келинчек.

688 Муун-муун муунчак,

Муун ала түйүнчөк,

Сегиз кыздын энеси,

Селкилдеген келинчек,

Бул эмине иничек?

689 Узун бою муунчак,

Муун сайын үлбүрчөк,

Өңчөй кыздын ичинде,

Ошол экен келинчек.

690 Узун бою бар,

Курама тону бар.

691 «Кудайымдын» келини

Куру бекер жүгүнөт.

692 Узун терек, ичи көвөк.

Бак-дарак

693 Жайдын күнү кийгенин,

Кыштын күнү чечинген.

Тал

694 Бир арыктан кырк кой суу ичет.

Терек

695 Жыл сайын узара берет
Ал имаратка керек.

Арча

696 Жыл мезгилин ылгабас,
Кыштыр-жайдыр кургабас.

697 Суу ичүүнү сүйбөгөн,
Куураганды билбеген.

Чөп

698 Жазында жарыкка келди,
Күзүндө үшүп өлдү.

699 Кышында көрүнбөй калат,
Жазында көгөрүп алат.

Гүл

700 Медет аке башында,
Макмалдан кызыл такыя.

Кызгалдак

701 Талаага килем жайдым.

Ышкын

702 Узун-узун узарат,
Башы муштумдай болуп кызарат.

Жоогазын

703 Бармактай жерге май каттым.

704 Жерден жик чыкты,
Эки кулагы тик чыкты.

Уйгак

705 Жумгактан жумгак, толгон ай жумгак.
Акылдуу киши айткандай жумгак
Чечен бир киши чечкендей жумгак.

706 Ойлонгула кандай,
Кичинекей шардай,
Жармашат тийсең,
Акысы бардай.

Камгак

707 Кокту келсе конот,

Жел келсе, желет,

Бул эмне болот?

708 Учарымды жел билет,

Конорумду жер билет.

Чыρμοок

709 Табышмак, табышмак,

Тал түбүгө жабышмак.

Тикен

710 Жол боюнда бай-бай чунак,

711 Чокою барды сыйлашат,

Жыңайлакты ыйлатат.

Коко тикен

712 Сегиз көздүү айбан түстүү,

Тоорунда жалгыз буттуу.

Чийдин башы

713 Сел-сел, сел келет,

Сегиз теке бир келет.

Сакалдарын байпайтып,

Мүйүздөрүн кайкайтып.

Шыбак

714 Мал-жан үчүн эрте бышкан

кайсы тамак,

Жер жарып, чүчкүртүп жыты бурап.

Куурай

715 Эрбегей-сербегей,

Эшик ачып кирбегей.

716 Эрбегейден-сербегей,

Эки жакты билбегей.

Үйгө басып кирбегей,

Эки жакты бербегей.

Карагат

717 Үлпүлдөккө кан куюп,

Үйлөп талга байладым.

Жаңгак жыгачы, жалбырагы, данеги

718 Атасы – узун сары,

Энеси – желпиш табак,

Баласы – балдан майлуу.

Терскен, түлкү, балык

719 Жер үстүндө жетим бала диңгилдик,

Кар үстүндө карып бала диңгилдик,

Муз үстүндө мусаапыр бала диңгилдик.

Чычырканак, шилби, кызыл куурай

720 Тырмаак кыз,

Бйлаак кыз,

Чыргаак кыз.

II. Огород жана бакча өсүмдүктөрү

Конок

721 Бул эмне муңаят,

Башы бир жагына кыйшаят.

Эки жагын жүн басып,

Орто жери кызарат.

722 Бул эмне муңаят,

Тегерегин түк басып

Мунун башы кыңаят.

723 Буун-буун жаныбар,

Буунуп турат жаныбар.

Оозу-мурдун түк басып,

Ийрилип турат жаныбар.

724 Оллоума ыңыраят,

Калласи аяк-быякка кыңыраят.

725 Ачылуу сары атасы бар,

Майда сары балдары бар.

- 726 Кичинекей текечер
Аягы менен суу ичер.
- 727 Кичинекей чымбаш,
Жерге тийсе сынбас.
- 728 Көлөкөсү көйкөлгөн,
Көк шиберде жайкалган.
- 729 Чачаланган башы бар
Коймолжуган ашы бар.
- 730 Алача терек алтымыш бутак,
Бутак сайын уя,
Уя сайын жумуртка.
- 731 Алаша терек, алтымыш бутак
Бутак сайын 40 – 40 тан уя.
Уя сайын 40 – 40 тан жумуртка.
- 732 Бир дарак,
Бир даракта миң нече бутак,
Бутак сайын уя
Уя сайын жумуртка.
- 733 Шагы сайын уялатып,
Өстүргөнбүз байтерек.
Уя башы жумуртка,
Башка терек не керек?
- Жүгөрү**
- 734 Абдыкалык – мойну салык.
- 735 Бою бир карыш,
Сакалы миң карыш.
- 736 Бою бир карыш,
Сакалы эки карыш.
- 737 Жерден жик чыгат,
Эки кулагы тик чыгат.
Кылычын байлана чыгат,
Мынтыгын асына чыгат.
Селдесин ороно чыгат.

- 738 Жерден жик чыкты,
Эки кулагы тик чыкты.
Селдесин ороно чыкты,
Кылычын байлана чыкты.
- 739 Жерден жик чыгат шайланып
Апдестесин байланып.
- 740 Жерден чыгат шып-шып,
Эки кулагы типтик.
- 741 Азамат акем ичкери,
Сакалдары тышкары.
- 742 Ак төөм асманга карап суу ичет.
- 743 Барат-барат,
Башы ийрейип калат.
- 744 Кат-кат тондуу, пастек бойлуу.
- 745 Кийгени кат-кат жашыл шайы,
Бетин ачып кишини карабайт.
Жашыл чачы саксайса да,
Эч качан жууп тарабайт.
- 746 Өзү кичине келин
Чачпагы ийге узун.
- 747 Үн баскан, айланасын жүн баскан.
- 748 Бувун-бувун жанывар,
Бувунуп турат жанывар.
Овзу-мурдун түк басып
Ийрилип турат жанывар.
- Күрүч**
- 749 Адырашман актады
Ак төөгө жүктөдү.
- 750 Жер тагида желер таш.
- 751 Күмүш мүйүз текечер,
Күндө туруп суу ичер.
Алтын мүйүз текечер,
Айда туруп суу ичер.

752 Сексен күнү сабакта,⁵
Токсон күнү табакта.
753 Түшө албай бир нар турар тоо башында
Кыркалбай, эч ким барбайт аркасынан.
Турат экен күндүз-түндүр суу ичинде
Болгон соң мекени суу, жашайт экен ал
үшүбөй.

Коон

754 Көк улагым көгөндө туруп семирет.
755 Териси калың, жүнү жок.
756 Кашкардан келген пил,
Жонунан жоон кайыш тил.
757 Анжияндан келген алты пил,
Аркасынан кайыш тил,
Акылың болсо аңдап бил.
758 «Кудайдын кудуретинин» даанасы,⁶
Баласынын ичинде жатыр энеси.
759 «Кудайдын кудуретинин» даанасы,
Баласынын ичинде жатыр энеси.
Баласын өлтүр, энесин жерге көм!
Тирилер жана кылсаң байганасы.
760 Мен көрдүм бир дөбөдөн узун бир жол,
Шол жерде жуушап жаткан он сан миң кол,
Жигиттер акылың болсо ойлоп тапкын,
Негизинде ар жагынан кайыры мол.
761 Маңдайыда жыртышы,
Тамагыда кыртышы.
762 Чылбыры бар жүгөнү жок,
Жетелеп адам жүргөнү жок.
Эти семиз сөөгү жок,
Териси калың жүнү жок.

⁵ Түп нускада – «Сексен күнү сабакта болот».

⁶ Түп нускада – «кудуретүнөн даанасы».

Дарбыз

763 Ары кызыл, ары таттуу
Жеген жанды таңыркатты.

764 Бир үйүм бар,

Эшиги да жок,

Тешиги да жок.

Бирок ичи толо адам.

765 Көп бир тууган,

Үйлөрү терезесиз, эшиксиз.

Башкалар кирбейт,

Анткени ал үй тетиксиз.

Үйдүн ичи кыпкызыл,

Кар үстүнө мал сойгондой,

Сырты болсо, түркүм жашыл,

Тукаба жаап койгондой.

766 Тышы көгөрөт,

Ичи кызарат.

767 Өзү семиз, сөөгү жок,

Чылбыры бар, жүгөнү жок,

Жетелеп адам жүргөнү жок.

768 Чылбыры бар, жүгөнү жок,

Жетелеп адам жүргөнү жок.

Эти семиз майы жок,

Териси калың жүнү жок.

769 Чарбакта топтой таш бар

Ичи толо бышкан гөш бар.

Пияз

770 Аласа гана бою бар

Алты кабат тону бар.

771 Бепбелекей бою бар,

Жети кабат тону бар.

772 Пастек бойлуу

Тогуз тондуу.

773 Токсон кабат тону бар,
Тоголок тарткан жону бар.

774 Жер түбүндө жейрен ат,
Жейрен атты сойгондо,
Жер тепкилеп ыйлап жат.

Сабиз

775 Денесин жерге жашырган
Сабагын жерден ашырган.

776 Жер астында алтын казык.

777 Өзү бир карыш

Сакалы миң карыш.

778 Кичине гана сары киши,
Өзү ичкери, сакалы тышкары.

779 Сары боом ичкери,

Сакалы тышкары.

780 Сарыбай акем илгери

Сакалдары тышкары.

781 Айымчасы ичкерде

Чачымчасы тышкерде.

782 Кырып жесең жарымы кетет,

Жууп жесең даамы кетет.

783 Кырсаң жарымы кетет,

Жуусаң даамы кетет.

Сүрт жаныңа,

Ур кардыңа.

Кызылча

784 Жер астында жаткан эт.

785 Жер астында кызыл эт.

786 Жерге чексе көөмп койдум.

787 Жерге чокчо гөш койдум.

788 Үстү жашыл,

Асты кызыл,

Жерде өсөт.

Шалы

789 Ал өйүздүн жылкысы,
Бул өйүздүн жылкысы.
Кыл куйругун салышат.
790 Биздин үйдө кырк кыз бар,
Кыркынын (тең) бигизи бар.
791 Кичинекей кызым бар,
Көчүгүндө кылы бар.

Жүзүм

792 Митин-митин михия,
Миң жыгачта мития,
Көнөк суусун көйкөлтүп,
Көп жыгачта мития.
793 Энеси ийри-буйру,
Баласы шекер-шербет.
794 Энеси ийри-буйру,
Баласынын тили ширин.
795 Жазындагы гүлистан,
Кышындагы гөристан.
Жүзүмдүн мөмөсү, сабагы, жалбырагы
796 Кызынын аты – татты бийке,
Атасынын аты – байбүкүрү,
Энесинин аты – жайма челек.

Буурчак

797 Жерден чыгат жалманып,
Сагактарын байланып.
798 Жерден лык чыкты,
Эки кулагы тик чыкты.
Көгөндөрүн тарта чыкты.

Күн карама

799 Өзү көгөрөт, башы тегерек.
800 Башы күндү ээрчиме,
Төлүн багат бетине.

Наскавак

801 Кырк тону бар,

Бир да бүчүсү жок.

802 Куйругу катта дүм кемпир,

Башы муштай шум кемпир.

Айва (бийи)

803 Пас-пас бою бар,

Мала тону бар.

Ашкабак

804 Ай талаада туулган,

Тамагынан буулган.

805 Тамдын башында чал олтурат,

Теспеси жерде турат.

Капуста

806Токсон кабат тону бар

Тоголок келген бою бар.

Жийде

807 Ун, ундун үстүндө устун.

808 Бир кап ун,

Ун ичинде устун.

809 Сап-сары кап, сап-сары кап,

Ичинде топ-толо ун,

Ун ичинде узунчараак жыгач отурат.

810 Кызыл кап, ичи жык ун,

Бейнесиз тигилген,

Ортосунда жети кырдув сутум

Бейтешесиз чабылган.

Алча

811 Арча терек,

Алтымыш бутак,

Бутак сайын уя,

Уя сайын жумуртка.

Алма жыгачы, жалбырагы, алма тикенегі

812 Атасы – Аалы бүкүр,

Энеси – каман кулак,

Кызы – таттуу бийкеч,

Уулу – арамза бөрү.

Чүкүрү

813 Жерден чыгат арып,

Супурасын жайып.

Калемпир

814 Биз бир топ кыз элек,

Шыпка илиндик,

Жипке тизилдик.

Картошка

815 Жер алдында төлдөгөн,

Төлүн өзү бөлбөгөн.

816 Жер турат ороп-курчап белин бууп,

Көчүгү жер алдында бала тууп.

Күн көрбөй жер түбүндө тууп келет

Шондо да адамзатка пайда берет.

817 Өзү семиз майы жок,

Териси бар сөөгү жок.

Буудай

818 Кичинекей текечер, жата калып суу

ичер.

819 Кичинекей чебичим, аягы менен суу

ичет.

820 Кичинекей ырбыгый.

821 Өзү кызыл, өзү кызык,

Боорунда бар жалгыз сызык.

Берекелү балбан колдор

Күз айында алат сузуп.

822 Талаада кырк кыз бар,

Кыркы да ичи жарык.

Бир боо эгин

823 Миңдеген бир тууган,

Баары окшош нурданган.

Ынтымагын карачы,

Бир гана кур курчанган.

Арпа

824 Ыргал-ыргал ыргалган,

Ыргала басып жыргалган.

Апийим

825 Кулактан көтөрүп муну сыйлайт.

Бетин тытып ыйлайт.

Мунун жашына адам жыргайт.

Пахта

826 Ундан ак,

Кардан жумшак.

827 Бир түп мыя,

Он эки кыя

А дүнүйө, бу дүнүйө.

828 Күз болгондо талаага бермет чачылат.

Бирок ал өсүмдүктөн ачылат.

829 Жайында карарып чыгат,

Күзүндө агарып бышат.

830 Чыкканда карарып калат.

Бышканда агарып калат.

Пахта менен чигит

(пахта тазалоочу завод)

831 Ак тоом ары ашты,

Кара тоом бери ашты.

832 О тоонун ар жагына кар жаап,

Бер жагында кургак жай.

833 Бир зоо бар:

Бир жагына кар жаайт

Бир жагына мөндүр жаайт.

834 Бир тоо бар:
Бир жагына кар жаайт.
Бир жагына мөндүр жаайт.
835 Бир жагына жамгыр жаайт,
Бир жагына кар жаайт.
836 Бир баатыр бар эки ооздуу,
Бир жагынан кар жаайт,
Бир жагынан мөндүр жаайт.
837 Товдун бир жагына кар жаайт,
Бир жагына дөмбүр жаайт.

Жаңгак

838 Ар тарабы таш,
Ортосунда бышкан аш.
839 Жыгач сандык тоголок
Ичи толо аш болот.
840 Алыстан карасам, аңгыр-дүңгүр,
Жанына барсам, капкалуу кара темир.
Татып койсом, тап таттуу.
841 Кутуча-кутуча,
Кутучанын ичинде,
Төбөнүн бутуча.
842 Оягы жантак,
Быягы жантак.
Орто жери сары як.
843 Туяк челегимдин ашы таттуу.

Жаңгак жыгачы, жалбырагы, данеги

844 Атасы – узун сары
Энеси – желпиш тавак
Баласы – балдан майлуу.

Өрүк

845 Асты таш, үстү таш,
Орто жеринде бышкан аш.
846 Бир аш көрдүм,

Аштын ичинен таш көрдүм,
Таштын ичинде аш көрдүм.

Анар

847 Кичине гана кутуча,

Ичи толо мукуча.

848 Кичине текче, ичи толо мыкча.

849 Өзү текче, ичи толгон мыкча.

850 Сырты бирөө тоголок,

Ичинде миң сан томолок.

851 Сырты толгон кутучак,

Ичи толгон топучак.

Мисте

852 Асты такта,

Үстү такта,

Орто жери жашыл бахта.

853 Асты такта,

Үстү такта,

Ортосунда

Бышкан алча.

854 Асты таш, үстү таш,

Орто жери жашыл таш.

Мейиз

855 Короого кой кирип кетти

Куйругун тартып калдым.

АДАМ

Баш

856 Кош кайкыда турагы бар,
Кош каухардан чырагы бар.

Керемети ааламга тиет,

Аалам ага баш иет.

857 Кош кайкыда турагы бар,
Каухардан жаккан чырагы бар

Керемети ааламга тиет

Аалам ага баш иет.

Кош тыныштуу бир балбан,

Кош жагында кош калкан.

Акылдуу киши болот

Ойлоп муну тапкан.

Баш, чач

858 Сырткы көрүнүшү тоголок,

Бирок чоло жери жок

Чытырман токой.

Көз

859 Акурда ала тай ойнойт.

860 Ачып ийсем, алдымдан барын койбойт

Жыйып ийсем, жарты жаңгактын көзү

толбойт.

861 Ачып ийсем, ааламдын баарын көрөт,

Жуумп алсам, эч нерсени болжобойт.

862 Басса бармактан чыкбайт,

Коё берсе жер-сууну чайкайт.

863 Бир ала арканым бар

Жетпеген жерге жетет.

864 Ала-буйла ааламга жетет.

865 Дөң астында кош чырак.

- 866 Дүрбү десем дүрбү эмес,
Дүрбүнүн миңине бербес.
867 Ит-ити булак үстүндө кайнар булак.
868 Кичинекей каратай,
Жер түбүнө барат ай.
869 Кичинекей медерим, жер түбүнө
жетерим.
- 870 Төөгө бербеген атым, кара кашым.
871 Төөгө бербеген атым,
Алтын кара кашыгым.
872 Чуу-чуу чөлмөгүм,
Чөмүч кара жашыгым
Алты төөгө бербеген,
Алтын кара кашыгым.
873 Эки суу бар,
Бирине бири кошулбайт.
874 Эртең менен туруп
Эки таш ыргыттым.
- Көз, кирпич**
875 Көлүм бар экен,
Кайың, тал чети.
Жалпайып акпайт,
Жалама бети.
876 Көлүм бар экен,
Кайың, тал чети.
Жаштайынан акпайт,
Жалама бети.
- Көз, мурун**
877 Эки жагы эки көл
Ортосунда ашуу бел.
878 Эки көлдү бир тоо бөлөт.
879 Бир кырдын ары жагы да чырак,
Бери жагы да чырак.

Көзгө түшкөн чөп

880 Көзгөтөө түштү,
Төө убара эмес, көз убара.

881 Көлгө тубан түштү,
Тубан убара эмес, көл убара.

Эки көз, эки кол, баш

882Бир туурда беш куш бар,
Беш кушка бир куш
Экөө кырк күңгөйдү чабыттайт.
Экөө кызыл эттен бар койбойт.
Бирөө туурда турса ток,
Туурдан куласа жок.

Эки көз, тил, тиш

883 Эки тор бир биринен озбойт.
Ар бири түрдүү сөздөр козгойт
Ичинде күмүш коргон алтын күрөк,
Арканча күрөсө да түшпөй турган.

Чач

884 Адырдын отун кулаттым.
885 Бурул-бурул, бурул токой
Бурулушуп калган токой.
Абылгасым алган токой,
Айкалышып калган токой.
886 Кара кыя үстүндө кара токой.
887 Сансыз жибек самсаалайт.
888 Тоо башына чөп чыкты,
Чыкканда да көп чыкты.
889 Шып терек, шып терекке суу керек.
890 Топ терек, топ терекке суу керек.

Чач, эмчек

891 Шып карагай бутаксыз,
Эгиз козу сөөксүз.

Эки өрүм чач

892 Эки терек жуп терек.

**Чачтын агарышы, көздүн начарлашы,
тиштин түшүшү**

893 Кар түштү кара тоого кетпей турган.

Ойдуң жерге суу түштү бүтпөй турган.

Берметтин отуз эки жиги ачылды,

Ушуну уста барбы эптей турган.

894 Кара тоо башын кар чалды,

Кайнар булак соолду,

Отуз эки аргымак,

Ойноп жүрүп жоголду.

895 Капкалуу шаар бузулду,

Кайнар булак шор салды,

Ала-Тоо башын кар чалды.

Агарган чач, түшкөн тиш

896 Кара тоонун башына

Кар жааганына канча жыл болду?

Кызыл тоонун башына

Таш ураганы канча жыл болду?

897 Кара тоонун башына

Кар жааптыр кетпей турган.

Алтындан ташкалаң бузулуптур,

Калкыңда уста барбы септей турган?

Кирпик

898 Аркы өйүздүн карагай

Берки өйүзгө жыгылат.

Берки өйүздүн карагай

Аркы өйүзгө жыгылат.

899 Аркы өйүздө көп жылкы,

Берки өйүздө көп жылкы,

Тебишет да, кагышат.

900 Эки адам аякташат,

Бири бирин таякташат.

Кирпик, каш

901 Карагеримди каңтардым,
Киш ичигимди бөктөрдүм.

Кирпик, от, түндүк жабуу

902 Кел, кемширим, жаталы,
Түктү түккө каталы,
Кызарганды басалы,
Бозоргонду жабалы.

Каш

903 Кайнар булак үстүндө кара кыя.

Каш, көз

904 Кыяда жатат кырк аркар,
Уяда жатат бир шумкар.

Сөз, эрин, азуу, тиш

905 Арийне-марийне менен озбойт экен,
Күнүгө беш-ондон кооздойт экен.
Болгондо алтын астов, күмүш казык,
Баргыча акырыга тозбойт экен.

Тиш, тил

906 Кыдырата таш койдум
Кызыл өгүз бош койдум.

907 Казан толо чий боорсок,
Ортосунда чоң боорсок.

908 Кызыл өгүзүмдү бош койдум,
Кыдырата таш койдум,

Ашасын деп аш койдум.

909 Ал тегирмен ташы бар,

Бул тегирмен ташы бар.

Ону тапкан жигиттин,

Жүз жыйырма жашы бар.

910 Бир сепилде байлануу кызыл жаян

Булкунат да сепилден чыга албаган.

Буйрукту кандайча деп болбой турган

Бир жерде жатып алып иш аткарган.

Тиш

911 Биз ям, биз ям, биз эдек,

Биз ям байдын кызы дек.

Бизди бузган бузулсун

Ак мончоктой тизилсин.

912 Бир текче,

Бир текчеде жүз мыкча.

Биз-биз, биз эдек,

Отуз эки кыз эдек,

Бир тактага тизилдик,

Бирер-бирер үзүлдүк.

Тиш, кол манжалары

913 Бир аралды жайлады отуз бөрү.

Беш-бештен он жигити кызматкери.

Тиштин түшүшү

914 Калалуу коргон бузулду.

Таңдай

915 Кызыл кудук-кызыл кудук,

Турбаса суудан жутуп,

Соолуп калат, кандай шумдук?

Таңдай, тил

916 О тоо, бу тоо,

Орто жери зыңгыр тоо.

Кол

917 Күлүктү чабам, желдирем,

Камчы урбай катуу теминем.

Жем-чөп жебейт бул буудан,

Суу да ичпейт бир ууртам.

Кол, беш манжа

918 Көсөө, көсөөнүкү бешөө.

Кол, манжа, тырмак

919 Көсөө, көсөөнүн учу бешөө,

Бешөөнүн учу кылтырак.

Кылтырактын үстү жылтырак.

Беш манжа

920 Беш баламдын бою барабар эмес.

Беш манжа, баш бармак

921 Беш бир тууган бар эле,

Баары бирдей жаш эле

Ичинде бирөө баш эле

Баарынан бою пас эле.

Кол, тиш

922 Он бүркүт, отуз аккуу көлдө жаткан,

Ал аккуу ар нерсенин даамын таткан.

Кол, тиш, тил

923 Он алып, отузга берди

Отуз жалманбетке берди

Жалманбет жардан ары кулатты.

924 Он отузга берет,

Отуз желмаянга берет,

Желмаян жата калып ыргытып жиберет.

Беш манжа, тил

925 Ормон Жарбанга берди

Жарбан жардан алыс ыргытты.

Тырмак

926 Беш сарт муз көтөрүп баратат.

927 Букардан келген он ат,

Ону бирдей кашка ат.

928 Беш колумда беш жүздүк,

Он колумда он жүздүк.

929 Белбоодо беш ат,

Бешөө тең кашка ат.

930 Беш аттуу, бешөө тең кашка аттуу.

931 Үкөктөгү үзгөн эт,

Үзсөм үзсөм түгөнбөйт.

932 Жогор жактан соно келет,
Тал башына коно келет.

933 Эрмекей, эрмекейден озбойт экен,
Алтын аяк, күмүш табак.
Акыретке барганча тозбойт экен.

Беш манжа, тырмак

934 Бир жыгачтын башында беш сагызган.
Бешөөнүн тең мурдуна курт жабышкан.

935 Чолок терек башында,
Беш сагызган жайлашкан.
Аларга беш курт жабышкан.

Тырмак алуу

936 Беш койду жейт бир карышкыр кан
чыгарбай,
Ону тапкан жигитке кыз бериш керек мал
чыгарбай.

937 Он колумда он шакек бар ал
Чынарбай,
Он койду карышкыр жеди кан чыгарбай.
Аны тапкан адамга өзүм барам мал
чыгарбай.

Кол, бут, тырмак

938 Бир такка төрт шиш жаратты
Барча шиштин башына
Жыйырма мис жаратты.

Бут

939 Алды-кийин эки атым чуркайт.

940 Эки күлүк бар,
Биринен бири озот.

941 Эки туяктын бири алдына кетсе,
Бири артта калат.

Кол, бут, напси

942 Досторум зериксе да,

Душманым зерикпейт.

Кулак

943 Баары ичинде.

944 Жар түбүндө жарты алачык.

945 Карасам жок,

Кармасам бар.

946 Калдыр-гүлдүр этти,

Карыгыча көрбөдүм.

947 Калдыр-кулдур жаргагым,

Карый көрбөгүн.

948 Эки бир тууган бирин бири көрбөйт.

Мурун

949 Или булак – или булак.

Мурундун каны

950 Аң ылдый кызыл көйнөкчөн кыз

жүгүрөт.

951 Караңгыда кызыл көйнөкчөн кыз

жүгүрүп келе жатат.

952 Кырдан кызыл көйнөкчөн кыз

жүгүрүп келе жатат.

953 Кырдан кызыл элик жүгүрөт.

Мурундун каны, беш манжа

954 Кырдан кызыл көйнөкчөн кыз

жүгүрөт,

Алдынан беш жигит тосуп алат.

955 Кырдан чыгат эки аттуу,

Көтөрүп алат беш аттуу.

956 Эки аттуу келет аяктан

Беш аттуу барат быяктан.

957 Узун-узун уз кетти,

Узун бойлуу кыз кетти.

Киндик

958 Жаламанын боорунда жалгыз ыргай.

959 Өзүндө бар,

Эсинде жок.

Кекиртект

960 Ойлосом жаман экен кеңдөй терек,

Дем алган дүнүйөдө жанга керек.

Мун үчүн отко түштү, чокко түштү,

Болбосо дүнүйөдө жан-жаныбарга не керек.

Эрин

961 «Тий-тий» десем тийбейт,

«Тийбе-тийбе» десем тиет.

Ооз

962 Ээ, эпилдек,

Жаа, жапылдак.

Ооз, мурун, көз, каш. Чач

963 Эв-эпилдек, жаа жапылдак,

Беш булак, беш булак,

Беш булактын үстүндө кайнар булак.

Кайнар булак үстүндө кара кыя,

Кара кыя үстүндө кара токой.

964 Тап-тап, тапылдак,

Тапылдактын үстүндө пышылдак.

Пышылдактын үстүндө кайнар кара булак.

Кайнар кара булактын үстүндө кыя жол,

Кыя жолдун үстүндө кара токой.

Ооз, мурун, көз, каш, чач, бит

965 Эп-эпилдек,

Эп-эпилдек үстүндө пыш-пышылдак,

Пыш-пышылдак үстүндө кайнар булак,

Кайнар булак үстүндө кара кыя,

Кара кыя үстүндө кара токой,

Кара токой ичинде кара доңуз.

Ооз, мурун, көз, каш, маңдай, чач, бит

966 Шапылдак,

Анын ары жагы жерге тал,
Анын ары жагы кызыл өгүз,
Андан ары бышылдак, калың токой,
Анын арасында кара доңуз.

967 Шап-шапылдак

Шап-шапылдак үстүдө пыш-пышылдак
Пыш-пышылдак үстүдө кайнар булак
Кайнар булак үстүдө шам чырак
Шам чырак үстүдө кара пилик
Кара пилик үстүдө сары тескей
Сары тескей үстүдө кара токой
Кара токой ичиде кара доңуз.

Мурун, көз, каш, чач

968 Быш булак-быш булак,
Быш булактын үстүндө кайнар булак,
Кайнар булак үстүндө кара кыя,
Кара кыя үстүндө кара токой.

Чач, кабак, каш, көз, мурун, ооз, ээк

969 Калың токой,
Калың токойдун алды жар кабак,
Жар кабыктын алды чийме саз,
Чийме саздын алды кайнар булак,
Кайнар булактан ары шаркыратма,
Шаркыратманын алды жалжайма,
Жалжаймадан тик бурма.

Ооз, сакал, мурут

970 Оро, оронун оозу шоро.

971 Ороо, короо,

Тегереги бадал.

Сакал

972 Бакпай тикпей бак болгон,

Өз боюна сак болгон.

973 Зоо башында бир түп чаңгал.

Сакал, мурут, беттеги бырыш

974 Ээгимдеги эчки,

Мурун жакта кирпи.

Мекен кылып бетти

Жылаан жылып кетти.

Ооз, мурун, сакал-мурут

975 Күңгөйдөгү таш кудук,

Тегереги ак кудук.

Тескейдеги таш кудук,

Тегереги ак кудук.

Бүркөлгөндө караңгы,

Түнү түшкөн таш кудук.

Ачылганда караңгы,

Ааламга жеткен ак кудук,

Ортосунда сары кыр,

Оргуштап агат булагы.

Жайкалып сонун көрк берет,

Бетеге, шыбак, тулаңы.

Ойлонуп муну ким табат?

Адамда болот бу дагы.

Чеке, каш, көз, мурун

976 Ээн талаа, кыян камыш,

Шам чырак, быш-быш булак.

Тамак, тил, көздүн сурмасы, кареги

977 Тентек сайдын башынан

Темир тил комуз жоготтум,

Көмүркөйдөн каты бар,

Көз мончоктору дагы бар.

Ооз, көз, тил, мурун, кулак, каш

978 Бир дөбөдө жети ийин.

Көз жаш

979 Карача пардан суу чыкты.

980 Боор ылдый боз баштык кулады.

981 Көпкө турбайт, бат эле кургайт.

Түкүрүк

982 Пытыкыйда миң көз.

Шилекей

983 Бир көз миңди карайт,

Миң көз бирди карайт.

Чимкирик

984 Көк улакты көтөрүп чаптым.

985 Жогортон келген эки калча,

Алыстан келген беш калча

Алып урса чил парча.

Ичтеги бала

986 Ак сандыкта тобум бар.

987 Ак кардуу тоонун ары жагына,

(Алты кырдын башына)

Алтын чүкө өкчөдүм,

Алчы-таасын билбедим.

988 Алтын сандык ичинде алтын сака,

Алчы таасы билинбейт.

989 Алтын сандык ичинде, алтын сака,

Алчы таасы билинбейт, барың байка.

990 Көлдө жаткан ашыктын,

Оң-солуну билбедим.

991 Эки тоонун ортосунда бир ашык бар,

Анын алчы экенин да, таа экенин да

билбедим.

Бала

992 Табиятка жаралса, эң бир таттуу,

Табияттан жоголсо, өтө ачуу.

Жаш бала

993 Багылаң козу бакырчаак.

Жаңы төрөлгөн бала

994 Алдадан бир жан келди,

Өнөрү бар сөзү жок.

995 Алдадан бир жан келди,

Үнү бар, сөзү жок.

Бала, күчүк

996 Үйдүн чырагы,

Эшиктин кулагы.

Бешиктеги бала

997 Акта чилен, чилен куш,

Акырегин таңган куш.

Көктө чилен, чилен куш,

Көкүрөгүн таңган куш.

998 Бир жигит үч белбоо байланат.

999 Кыңыр-кыңыр кыңырчак,

Кыңырында быдырчак.

1000 Тыкыр-тыкыр, тыкырчак,

Тыкырчактын ичинде бакырчак.

1001 Там-там элек, там элек,

Тамдан чыккан коёнек.

Гүлү шаар ичиден,

Күлүп чыккан коёнек.

Бешик, эмчек

1002 Минген атынын төрт буту бар

жаны жок.

Сойгон коюнун сөлү жок, калы бар.

Эне, эмчек, бешик, бала

1003 Сүйрү тоо, сүттүү көл,

Жарака жыгач, жаткан коён.

Бала, бешик, эмчек

1004 Конок келди алсыз,

Ат байлады жалсыз.

Эки кой союп бердим кансыз.

1005 Үйүбүзгө элчи келди,

Сүйлөп берер алы жок.

Мингени бир сонун ат,
Бирок анын жаны жок.
Союш бердик эки кой,
Эти бар да сөөгү жок.
Бешик, бала, эмчек, шимек
1006 Жарган жыгач, жаткан коён,
Эки көөкөр азыгы, астындагы казыгы.
1007 Кыйкыр-кыйкыр кыйкырчак,
Ортосунда бакырчак,
Эки тулай азыгы,
Ортосунда казыгы.
1008 Кытыр – кытыр ыңырчак,
Ортосунда бакырчаак.
Эки тулуп азыгы бар,
Кыдыңдаган казыгы бар.
1009 Така-тука араба,
Ичинде мурава.
Артындагы казыгы,
Эки чанач азыгы.
1010 Баа-баа бакырчак,
Кичинекей тыкырчак.
Эки тулуп азыгы
Көчүгүндө казыгы.
Эмчек, шимек
1011 Алтай азыгы, (көчүгүндө) казыгы.
1012 Эки тулуп азыгы,
Куу карагай казыгы.
Эмчектеги бала
1013 Эки тулуп азыгы,
Куу карагай казыгы.
Конок келди алсыз,
Ат байладым жайсыз,
Эки кой союп бердим кансыз.

Бешиктеги бала, эмчек

1014 Тапа-тупа таарбан,

Уктап жаткан мээрбан,

Эки чанач азыгы,

Башында бар жаздыгы.

Эмчек

1015 Керегеде сасык эт,

Кескилесең түгөнбөйт.

1016 Эки дөңдүн чокусунда,

Эки кара таш.

Эки таштын чокусунда,

Тешик бир пас.

Эне

1017 Желини сүттүү куу инген.

Ата, жети ата

1018 Жерди жемире баскан чал буура,

Жерип кеткен чал буура.

Бойго жеткен кыз

1019 Жүк бурчунда кызыл чыбык.

1020 Узун терек башында,

Улар конуп отурат.

Узуну эми түгөнүп,

Учайын деп отурат.

Кыздын турмушка чыгышы

1021 Мурдуна буйла тага элек,

Бук эткис каймал жоготтук.

Күйөөсү өлгөн аял

1022 Улар-улар, улар куш,

Улуп шаңшып отурат.

Мурутуна муз тоңсо,

Булкуп-силкип отурат.

Канатына кар жааса,

Кагып-силкип отурат.

Кайын ата, кайын эне, күйөө

1023 Камкаргыт, карала бүркүт
Томоголуу өрдөк, тор карчыга.

Кудалар, күйөө, кыз, ээрчитип берген күң

1024 Кан каркыт, кара бүркүт
Томоголуу өрдөк, тоң карчыга
Курмушу кийиз.

Уйку

1025 Балдан таттуу, пахтадан жумшак.

1026 Балдан таттуу, пахтадан жумшак,

Базарга алып барып сатса,

Бир тыйындык баасы жок.

1027 Балдан таттуу,

Таштан катуу.

Сатсаң албайт,

Сурасаң бербейт.

1028 Базарда сатылбайт,

Таразада тартылбайт.

Өзү аселден ширин, жесе болбойт.

1029 Кичинекей мык,

Элдин баарын жык.

1030 Кичинекей мати, кан кожону

жыгышты.

1031 Түйдүм төргө таштадым.

Түш

1032 Сары ат минип суу кечтим,

Салкыны мага тийген жок.

Сары кестик алып тон бычтым,

Мунун өөнү да мага тийген жок.

1033 Сары ат минип суу кечсем,

Салкыны мага тийген жок.

Сары кымкап тон бычсам,

Өөнү мага тийген жок.

Ой, санаа

1034 Бир нерсе бар эң күлүк,

Адам менен бир жүрүп.

1035 Каза берсе түбү жок,

Кайда жүрсө жүгү жок.

1036 Сымаптай чайкалады куштан катты,

Бүтүн дүйнөнү карап келген.

Он сегиз миң ааламда көрбөдүм

мындай күлүк,

Тынч алып бир ордунда кайдан жатты.

Адамзат

1037 Каламын жүрүшүнө мен таң түңүлүп,

Бир заттын дүнүйөдө жандан күлүк.

Башында болгон эле бир айбандай,

Бактысы келе жатат эч байланбай.

Күндөн күн басып барат алдын карай,

Бүткөн жок шондо иши көп бир далай.

Акылман киши

1038 Эл ичинде миң дайра,

Миң дайранын ичинде,

Эң абзели бир дайра.

Көбүк кысып көп түшсө.

Бөгөй турган кул кайда?

Бул сөзүмдү чечерге,

Акылы ашкан шум кайда.

Адамдын сөзү

1039 Бир калта буудайым бар,

Жеген менен түгөтө албайм.

Коюлган ат

1040 Жаратканга жабышкан.

1041 Жаралганда жабышкан,

Өлгүчө качпаган

Өлүм

1042 Жаралганга жармашкан.

Киши өлүгү

1043 Кочкор мүйүз койгон баш

Койгон жерде чайпалбас.

1044 Талаага таяк көмдүм.

Мүрзө

1045 Кирген из бар,

Чыккан из жок.

Көрдүн оозу

1046 Токумдай жерге күн тийбейт.

Көрдүн казанагы

1047 Шырдактай жерге күн тийбейт.

Адамдын жашы, курагы

1048 Алты – аркар, он сегиз – калтар,

Жыйырма – жылачын,

Жыйырма беш – уядан учкан ылачын.

1049 Отуз чидер, кырк кишен,

Алтымыш – жолборс, жетимиш – аюу.

1050 *15, 25, 30, 40* деген эмне?

Он беш – ит,

Жыйырма беш – түлкү,

Отуз – карышкыр

Кырк – жолборс.

1051 *10, 20, 30, 40, 60, 70* деген эмне?

Он – коён

Жыйырма – жылан

Отуз – түлкү

Кырк – кылыч

Алтымыш – аркан.

Жетимиш – жумуртка.

Адамдын өмүрү

(балалык, орто жаш, карылык)

1052 Эртең менен жүрөт төрт аяктап

Түшкө жакын жүрөт эки аяктап

Кечке жакын жүрөт үч аяктап.

Үчөөнүн түйүнүн чечип кетсең,
Мени ургун чоң таяктап.

Жаш баланын акылына киргени

1053 Болдум мен бир заманда

кандан тентек,

Чапчу элем көрүнгөнгө катуу келтек.

Бир башым экөө болду, жүрүп-жүрүп,

Басылдым акырында менда желдеп.

Аял, ит, түлкүнүн бойго көтөрүү мезгили

1054 Очором 48 жандык он айда,

Үрөөнөк жандык үч айда,

Жакшы жандык жарым айда.

1055 Очором катын он айда,

Үрөгөн катын үч айда,

Жакшы катын жарым айда.

Ушакчы

1056 Аралаштырып айтканын уксаң,

абдан таттуу,

Бирден талдап түшүнсөң, уудан ачуу.

Адамдын сүрөтү

1057 Адамча тиктейт,

Адамдай өзү,

Ирмелбейт көзү.

Сүрөттөр

1058 Бири жылмайып, бири мостоёт.

Тамдын боорунан

Бирок жансыздай, кыймылсыз

Ушуга боорум ооруган.

Атчан киши

1059 Алты аягы бар,

Эки башы бар,

Бир куйругу бар.

АР КЫЛ ТАБЫШМАКТАР

Кийим-кечелер, кооздуктар

Кийим

1060 Бар десе, барбас,
Барса келбес.

Тон

1061 Бор менен актап өңдөгөн,
Пайдасын жай көрбөгөн.
Мезгилинде урунуп,
Керегин адам көп көргөн.

1062 Ичкиңгиси тышкары,
тышгыңгысы ичкери.

Тон кийүү

1063 Жүндүүмө жүнсүзүм (оронду).

Кемсел

1064 Кыймылдатса, кыймылдайт,
Кишиче эки колу бар,
Карды жарык оозу ачык,
Кичинекей бою бар.

Көйнөк

1065 Буту жок, колу бар,
Башы жок, ийни бар.

Калпак

1066 Жердиги ак, кыюсу кара,
Ача кайрык, төрт талаа.

1067 Капталы тилик,
Дайыма кыргызда болот,
Жүн баскан чокуну минип.

Тумак

1068 Кулагы бар, эп келет,
Кийсем, төп келет.

Шапке

1069 Турсам кошо турат,
Отурсам башка отурат.
Такыр жер баспайт,
Аптаптан сактайт.

Элечек

1070 Чыктым чынар башына,
Түштүм жеңем кашына.

Боортко

1071 Алдыма аркан тарттым.

Мээлей

1072 Беш кичине үйү бар,
Жалгыз бир эшиги бар.

Шым

1073 Заар менен эки жолго кирдим.

1074 Эртең менен тура калдым
Эки айрылыш жолго кире калдым.

1075 Эки ачакей түбү бар,

Бөксөгө кирсе шону бил.

1076 Бир зат бар эки жолу бар,

Туурасы кенен учу тар.

Урунуп адам тойлойт,

Ансыз жүрүүгө болбойт.

Өтүк

1077 Күндүз бооз, түндө кысыр.

1078 Күндүз ток,

Түндө ач.

1079 Каркыра жолу кайык,

Турна жолу туюк.

1080 Босогодо бодой шалпык,

Ону таппаган сен шалпык.

Чокой

1081 Жаш бала бир кийүүгө кумар.

1082 Катгуу жерди оттогон,
Кайраттуу жерди суулаган,
Чылбырында тээги бар
Чачпай турган кула атым бар,
Кызыл чийкил жаш бала
Бир нерсеге сугу бар.

Ботинка

1083 Заарда тигет
Кечинде сөгөт

Өтүк, маасы кийүү

1084 Саар менен турат
Эки илдинди кармап алып,
Ортосуга урат.

Бут кийим

1085 Кечке иш кылып, эч качан талбайт,
Түнкүсүн эс алып, таң атканча уктайт.

1086 Байлап койсо басып кетет,
Коюп жиберсе жатып калат.

1087 Дайым биз экөөбүз ага-иниге окшоп
басабыз,
Түштө стол алдында, кечинде кровать
алдында.

Галош

1088 Барат-барат, оозу ачылып калат.

1089 Мен кылдым тигиши жок

сулуу кашык,

Кийип көрсө көп адамга куп ылайык.

1090 Таптап басат, карап туруп калат.

Мөкү (чарык)

1091 Керегеде кедей шалпык.

Бүкмө бетек

1092 Илип койгон, сасып кетпесин деп,
Орто жерин тилип койгон.

Эки жагына ообасын деп
Бир (нерсесин) илип койгон.

Топчу

1093 Керегеде кекилик муунат.

Сөйкө

1094 Каалгага камчы илдим.

1095 Жалама тоодо жалгыз ыргай
калтырайт.

1096 Кичинекей келинчек,

Күндө тебет декилчек.

Шакек

1097 Жездемдин үйү жез кырчоо.

1098 Кичинекей бою бар,

Кешенеден куру бар.

Чачпак

1099 Тамга таяк сүйөдүм.

Сайма

1100 Салдым-салдым сал билекке,

Салып алдым жүрөккө.

Тоголок кочкор мүйүзүн,

Тагынып алдым жүрөккө.

1101 Узун Үсөн үч кайгак,

Учу-түбүн билгисиз.

Кызыл ала күйкөнөк,

Тукумуну билгисиз.

1102 Чатыр-бутур, чийден котур.

ТАМАК-АШТАР

Кымыз

1103 Аппак суусун кандырат,

Ачкыл, бетиң албырат.

Арак деп айта көрбөгүн

Дарылыкка ал жарайт.

1104 Кызымдын кызыдырмын,

Кырк кыздын энесидирмин.

1105 Кырымдан келген кыздырмын,

Кырк кыздын энесидирмин.

А чакадан бу чака,

Жалгыз-жарым жаткан эместирмин

Жана эле кайтып кыздырмын.

1106 Кырымдын кызы

Төрөмдүн кырк кызынын энесидирмин.

1107 Саап алса суу чыгат,

Ичип алса мээр канат.

Бишкек, саба, кымыз

1108 Бурамадан сабы бар,

Булгаарыдан кабы бар.

Айдаркан деген көлү бар,

Аны издеп келген эли бар.

1109 Бурамадан сабы бар,

Булгаарыдан кабы бар.

Чатыр-Көлдөй көлү бар,

Чардап ичер эби бар.

Эртең менен болгондо,

Сагалап ичер эли бар.

1110 Карападай кабы бар,

Токмогунун сабы бар,

Төрт анжылуу чөлү бар,

Көйкөлгөн ак көлү бар.
1111 Карападай кабы бар,
Кылычы мизсиз, сабы бар,
Төрт анжылуу чөлү бар,
Көйкөлгөн аппак көлү бар.

Саба, кымыз

1112 Кара каркыным,
Ичиндеги жаркыным.
1113 Кара саба каркыным,
Башындагы жаркыным.

Узун-узун упарым,
Учундагы жыпарым.

1114 Узун-узун упарым,
Ичиндеги жыпарым,
Кара тору каркыным,
Ичиндеги жаркыным.

Бышкан эт

1115 Кызартып салып алып,
Бозортуп сууруп алды.

Кесме

1116 Узунунан кесилет,
Сууга салса эзилет.

Чүчбара⁷

1117 Кудам кудукка түштү,
Кулагы шалпыя түштү.

Сүт

1118 Суюк, бирок суу эмес,
Ак, бирок кар эмес.

Жарма

1119 Ичсең ток,
Тура калсаң жок.

⁷ Түп нускада – «пельмен».

Сүмөлөк

1120 Митаам бышкан ашты көрдүм.

Чай, чама

1121 Суусу ичилет, коюусу калат.

Курут

1122 Сүттүн сүзүп коюусун,

Казанга салып кайнатам,

Эңсеп келген адамга,

Бир-экиден чайнатам,

Баштыкка салып, бек катып,

Жайдан кышка жайлатам.

Сары май

1123 Боз боолуу чечек,

Мойну ала чечек,

Тапталуу чечек,

Тамагы ала чечек.

1124 Өзү сары, бардыгына дары.

1125 Жүк астында борколдой семиз.

1126 Шайбыр-шуйбур борколдой баатыр,

Ташка койсоң эрип кетет,

Сууга салсаң тоңуп калат.

Аштык

1127 Кайдан чыктың?

Тупурактуу жерден чыктым.

Тупурагы эмнеге жукпайт?

Элибиздин сарасы.

Ун, элек

1128 Дөбө-дөбө дөбөлөйт,

Дөбөгө жамгыр себелейт.

Камыр

1129 Албарсты, күлбарсты,

Ак кемерди жоо басты.

1130 Былк-былк, былк семиз,

Кабыргасы жок семиз.

1131 Жулмаласа жүнү чыкпайт

Кесе каны чыкпайт.

1132 Жумаласа жаны жок,

Мууздаса каны жок.

1133 Жым-жым, жым кийиз,

Жымылдаган ак кийиз.

Көмөч

1134 Котур төөм күлгө оонайт.

Көмөч, кийик, төөнүн ичегиси

1135 Ойдо олоң,

Кырда кылаң,

Бир кап жылан.

Дандырга жапкан нан

1136 Өлдөп урса⁸, кургак чыгат.

1137 Өл деп урса, курук чыгат,

Я, Мустапа, Мукаммат.

Каттама

1138 Кан келди деп,

Каттап-каттап төшөк салдым.

Бек келди деп

Беттеп-беттеп төшөк салдым.

1139 Белден алган бедре саптуу бычагым,

Калдан алган гадра саптуу бычагым,

Кан келет деп каттап-каттап төшөк

салганым.

Боорсок

1140 Кудам кудукка түштү

Курсагы порсоя түштү.

Эки бети кызара түштү.

Шекер

1141 Ак бирок, кар эмес

⁸ Түп нускада – «өл деп урса».

Таттуу, бирок бал эмес.

Кант

1142 Таттуулугу балдай,
Аппактыгы кардай.

Туз

1143 Алты төөгө аш жүктөдүм
Ачка жүрүп бир иче албай койдум.

1144 Алты төөдө ашым бар,
Ачыksam да жей албадым.

Тогуз төөдө тонум бар,
Тонумду да кийе албадым.

1145 Астынан карасам, аңгир-заңгир,
Жанына барсам, капталуу темир.

Оозун ачсам – аппак,
Даамын татсам эмес таттак.

1146 Бир күчүгүм бар,
Аштан, тойдон калбайт.

1147 Кичине гана куу күчүк,
Бор-бор чычат.

1148 Ашка салса жоголду,
Анын даамы оңолду.

1149 Эксем, өнчүдөй эмес,
Көтөрсөм, дүнүйөдөн жеңил эмес.

Насыбай

1150 Кичкине гана сары кыз
Бардык элге дары кыз.

Таруу кууруу

1151 «Башым» деп башын буудурду
Сан жылкыны куудурду.

Карын май

1152 Ачыла элек сандыкта
Бычыла элек жоолук бар.

1153 Кат-кат ырабатка бардым
Этек жеңиме,

Кан тийгизбей кайтып келдим.

1154 Кан аке, кайда жайлады?

Кан ичиге жайлады.

Немне үчүн жайлады.

Аппак үчүн жайлады.

1155 Каныкей кан жайлайт?

Кан жайлоого жайлайт.

Эмне үчүн кан чыкпайт?

Аппак үчүн кан чыкпайт.

1156 Эжекем өзү аппак,

Каны ичиге кыштайт.

Каны эмнеге жукпайт.

1157 Кайдан келдиң?

Кандан келдим.

Эмне үчүн кан болгон жоксуң?

«Кудаанын бирлиги» менен кан болгон
жокмун.

1158 Оягы такта, быягы такта,

Ортосунда гүлгүнай пахта.

Карын май, аштык

1159 – Кайдан чыктың?

– Кандуу жайдан чыктым.

– Неге жукпайт?

– Калкыбыздын каадасы.

– Кайдан чыктың?

– Топурактуу жайдан чыктым,

– Топурагы неге жукпайт?

- Элибиздин сарасы.

Ичеги, карын май

1160 Ийри-муйру көк чыбык,

Ийлеп койгон ак мамыт.

Ичеги – карын

1161 Атакем айткан жомок,

Айлана бүткөн жомок,

Токой толгон жомок,
Толгонуп бүткөн жомок.
1162 Токой толгон кийик,
Толгонуп жаткан кийик.
Атакем айткан кийик,
Айланып жаткан кийик.
1163 Бурум-бурум, бурум токой,
Буралышып жаткан токой.
Абил акем айткан токой,
Айкалышып жаткан токой.
1164 Керим-керим, керим токой,
Керилишип келген токой.
1165 Ийирдим-ийирдим,
Ийри тамга кийирдим.
Ичеги-карын, аны артуу
1166 Үйүрдүм, чүйүрдүм,
Үч камышка кийирдим,
Үч камыштан чыгарып,
Топ камышка кийирдим.
Топ камыштан чыгарып,
Чокудан ары бир койдум.
Куйрук боор
1167 Бири кара, бири ак,
Башкадан сыйлуу бул тамак.
Жайкы келген конокко
Жасап бериш жакшы салт,
Кайсы тамак болду экен,
Мунун жообун ким табат?
Кекиртек
1168 Секи-секи, секи таш,
Секи таштын үстүндө,
Сексен койдун изи бар.
Муну тапкан адамдын,
Жүз жыйырма жашы бар.

ТЕХНИКА, ЖОЛ ЖҮРҮҮ, БАЙЛАНЫШ КАРАЖАТТАРЫ

Поезд

- 1169 Амир-амир амиржан,
Жаккан оту көмүржан.
Чин жирөө деген куш болот,
Эки аягы темирден.
1170 Жүрүп кетсе, зырылдайт.
Биринчи баскан изинен,
Экинчи жолу жаңылбайт.
1171 Жүрүп кетсе, зырылдайт,
Жакын калса, чырылдайт.
Биринчи баскан изинен,
Экинчи жолу жаңылбайт.
1172 Жегени көмүр,
Ичкени суу,
Жүргөн жолу темир,
Чарчабаган сеңир.
1173 Ичкени суу,
Чыгарганы буу,
Тартканы жүк,
Чарчабайт түк.
1174 Катар-катар кара нар,
Бири-биринен озбогон
Кураштыргандардын куп акылдары бар,
Ботосу жок боздогон.
1175 Кашек жебейт, чөп жебейт,
Кара болуп тердебейт.
1176 «Күк-күк» этет,
«Күш-күш» этет,
Күчү тоодой,

Жүгү зоодой.

1177 Узун жолдо уй мөөрөйт.

Поезд, кайык

1178 Бир атым бар падышалар мингендей,
Бир атым бар сууга баштап киргендей.

Автомобиль

1179 Аягынын, колуна жетер жетпес

таягынын,

Эки аягын кошултуп жолго салып,

Анын салып бара жатат баягынын.

1180 Буту оорубайт, минсе жоорубайт.

1181 Маңдайында көзү бар,

Боорунда төрт буту бар,

Малдан озуп, жер оттобойт,

Бийликсиз эч токтобойт,

Ичкени суюк, кусканы түтүн.

Троллейбус

1182 Сымга бекем чырмалып,

Сымырады жол басып,

Чалбаса да эч нерсе,

Чарчабады карды ачып.

Велосипед

1183 Чапсам баспайт,

Тепсем басат.

Трактор

1184 Тетиктери темирден,

Тээп койсо элирген.

1185 Белең-белең, белең ат,

Бели темир күрөң ат.

Зоодон таштан тайбаган,

Бекер карап турбаган.

Бульдозер

1186 Машина кош чоң дөңгөлөк,

Отурам минип, бут жөлөп,
Денеси туташ дуга тиш,
Кыймылы сонун бир бөлөк.
Иштесем аянт четинен,
Чыгарам түрмөк бетинен,
Көрсөң керек көп жолу,
Ойлоп көр чыкса эсиңден.

Самолёт

1187 Куш десең, куш эмес,
Бут десең, бут эмес.

Куштай учат,
Буттай жүгүрөт.

Муну ким билет?

1188 Бир атактуу күлүк бар,

Кеп эмес ага кокту-жар

Деңизге туш болсо да,

Имерилбей кетет шар.

Эзели изин түшүрбөйт,

Жатса да жерде калың кар.

Телеграф

1189 Билбеймин аяктаарын неме менен,

Бир нерсе аркасында жалгыз кылдан

Өзүнүн падышалары амир кылса

Жер жүзүн бир саатта сайран кылган.

1190 Бир жылан жердин жүзүн ороп

жаткан,

Сурасаң өзү айтады бир тараптан.

О жаным тапкын муну көп ойлобой,

Чыгады деп айтып турмуз, көңүл чактан.

1191 Бу дүйнөдө чыгыптыр боз аргымак

Кет десеңиз кетеди уулап-чуулап

Кел десеңиз келеди уулап-чуулап.

1192 Катар-катар, кара нар, карды өспөйдү,

Ар заманда аягын бир козгойду.
Баарын бирге тиркеген ак баш атан
Замананын төрт бурчун сап ойлойду.

1193 Жапанга бүткөн куу жыгач,
Асты – темир, үстү – таш.

Бир бутагын карасаң,
Орунбор менен чамалаш.

Бир бутагын карасаң
Маскөө менен чамалаш.

1194 Жапанга бүткөн бир жыгач,
Үстү – темир, асты – таш.

Учу Самаркан менен бутакташ
Аягы Букар менен танапташ.

1195 Жапанга бүткөн бир жигит,
Үстү – темир, асты – таш.

Учу Самаркан менен бутакташ.
Аягы Букар мен танапташ.

Телефон

1196 Кош балдагын басып турат,
Кабар келсе шашып турат.

Телефон зымы

1197 Ичкилиги кабарчымдын кумурска бел,
Ич калаадан кабар берген, билишет эл.

ЭМГЕК, ЭМГЕК КУРАЛДАРЫ

Эгин сапырык

1198 Шылдырым шырт,

Тизеден курт.

Күн жаайт,

Булут өтөт.

1199 Аркы өйүзгү жылкым,

Апар ылдый куюкту,

Берки өйүзгү жылкым,

Сапар ылдый куюкту

Ортосунда бир бала,

Кайтара албай буюкту.

Эгин басуу

1200 Дөң жерди тегиздеп чаптым,

Дөмпөйтүп жыгач чачтым,

Атка чиркеп таш кулаттым,

Жыгачым саман болду,

Жолдошум шамал болду,

Саманым шуру болду,

Шуруга кабым толду.

Үрөн

1201 Кезеги келгенде бир ууч таштап,

Күзүндө алам каптап.

Эки ат, үч тиштүү соко, эки туткасы,

эки кол

1202 Экөө айдайт, жетөө колу менен казат.

Эки өгүз, омотун тиши, мала

1203 Эки тартар,

Бири жыртар,

Куйругун сыйпалатар.

Буурсун

1204 Кичинекей кенентай

Темир ыштан кийет ай.

1205 Кичинекей жеңил тай,

Темир ыштан кийет ай.

Сурап (кош)

1206 Ыкыя-ыкыя,

Белинде күмүш такыя.

1207 Зуу-зуу барган,

Зуу-зуу келген,

Алтын абаган,

Темир кадаган.

Соко

1208 Кичинекей буурусун

Тегеректи куурсун.

«Соке, Соке!» десе, ишин өзү билет.

1209 Ат-өгүзүн парлап айдап,

Артында жүрүп келет.

Боз теринди болбой ийлеп,

Тасмадай тилип берет.

Соконун тиши

1210 Жер астында ай көчөт

1211 Жер үстүнөн ай кетет.

Өрмөк

1212 Кыл кыйрылуу болот

Эки чекесин ымырып-жымырып

Ура берсе болот.

1213 Кыл кыбырыны кыдыртып,

Кылса болот турбайбы.

Жилорунга жылдырып,

Урса болот турбайбы.

1214 Кыл-кыбырды кыла берсе болот,

Эки четин кымырып ура берсе болот.

Орок

1215 Ак коюмду уштадым

Көчүкө бир муштадым.

Көк коюмду уштадым,

Көчүкө бир муштадым.

1216 Шып-шып этет

Шылып кетет.

1217 Көк өгүзүм көл жапырып баратат.

1218 Керегеде ийри кабак,

Аны таба албагандын дарты тамак.

Орок, тырмооч, айры

1219 Бири токойду кыят,

Экинчиси жыят,

Үчүнчүсү үйөт,

Ушу үчөнүн атын ким билет?

Кетмен

1220 Асманга чыкса жаркырайт,

Жерге түшсө такылдайт.

1221 Диң-диң чолок жер казат.

1222 Ыргытат жерди тиштеп,

Тыныгат иштеп-иштеп,

Жөнөрдө жумушка,

Шап эле ийинге минет.

Араа

1223 Ар этет,

Гүр этет,

Алып таштайт.

1224 Аякка өтөт чай-чай,

Быякка өтөт чай-чай.

Муну тапкан кишиге

Жүз жыйырма тай-тай.

1225 Баан-баан, баани бар,

Отуз эки саны бар.

Муну тапкан кишинин,

Акылында кени бар.

1226 Бир киши бар,

Миң тиши бар.

1227 Боору толгон тиши бар,

Жыгач менен иши бар.

Балта

1228 Баратып үйдү карайт

Келатып токойду карайт.

Жыгач күрөк

1229 Билегим ичке, алаканым чоң,

Бир пуд жүктү көтөрүп да коём.

Темир күрөк

1230 Тиши темир, денеси жыгач,

Айныбастанкызмат кылат.

Жумшасам жердин ичине кирип,

Ичегисин да илип чыгат.

Чалгы

1231 Бир чыбык менен миң кой айдадым.

1232 Кыңыракта кын болбойт

Кын болсо да тыгыны болбойт.

1233 Узун жыгачка туурасынан кылыч

аштадым.

Кылычымды кынсыз сактадым.

Көк жайыктын токоюн көрдүңөрбү?

Бир күндө кыйып таштадым.

Тырмаоч

1234 Тиши бар бирок тиштебейт.

Устара

1235 Бир балта менен миң карагай

кыйдым.

1236 Кичине кана чилетир,

Төштүн отун кулатты.

1237 Тийген жери жалтырайт.

Бычактын кыны, кайрак

1238 Кыргоолу кызыл экен,

Куйругу узун экен,

Сагызганы сайда экен,

Жоор аты кайда экен?

Кайчы

1239 Тап, таппастан карап туруп калат.

1240 Керегеге илинүү, асил кызга

билилүү.

Жип ийре турган чыгырык

1241 Аягы тоо, буюгы тоо,

Орто жери шыңгыр зоо.

1242 О жагы зоо, бу жагы зоо,

Орто жери шыңгыр зоо.

Пахта ийре турган чыгырык

1243 Узун терек жыгылса,

Учу менин колумда

Булбул аке сайраса,

Тили менин колумда

1244 Узун терек үлпүлдөйт,

Учу менин колумда.

Сагызгандар шакылдайт,

Шагы менин колумда.

Ийик

1245 Ак күчүгүм жүгүрө-жүгүрө

бооз болду.

1246 Ак улагым айылда жүрүп семирди.

1247 Ак улагым арканда жатып семирет,

Көк улагым көчөдө жатып семирет.

1248 Базарда бир макулук бар жалгыз аяк,

Оозуна тиштей турган чийден таяк.

«Чарп» этер шапалак⁹ менен салып калса,

⁹ Түп нускада – «чапалак».

Жүгүрөт өзүн-өзү аймай ак¹⁰
1249 Бир кемпир бар жалгыз аяк.
Тиштегени чийден таяк.
Шапалакка болгон сайын семирет,
Белинде куру миң сексен кабат.
1250 Дүйнөдө бир кемпир бар жалгыз аяк,
Озуна тиштегени чийден таяк.
1251 Ободо бир куш бар жалгыз аяк,
Тиштегени чөптөн таяк.
Урган сайын семирет,
Курчанган сайын теминет.
1252 Жомогум, жомок,
Толгонай чомок.
1253 Жүгүрүп жүрүп боозболду.
1254 Кичинекей келин
Үй айланып боозуйт.
1255 Кичинекей келинчек,
Жүгүрүп жүрүп боозуйт.
1256 Тегеренип ак үйдү,
Аппак улак жүгүрөт.
1257 Учтуу терек үлпүлдөйт,
Учу менин колумда.
1258 «Ылдам-ылдам чуркайлы,
Иш бүтөбү эринсек» –
Деп жүгүрөт тызылдап,
Кичинекей келинчек.
Орус ийик
1259 Куу-куу бараган,
Куу-куу келеген.
Алтын менин мадаган,
Темир менен кадаган.
Ийне, учук

¹⁰ Түп нускада – «аямак».

- 1260 Денеси – темир,
Куйругу – жип.
- 1261 Денеси – темир,
Куйругу – узун.
- 1262 Кичинекей маңбаш
Көтөрүп чапса сынбас.
- 1263 Жыландан ийри, октон түз.
- 1264 Жылт-жулт этип токтогуз
Жалгыз көздүү желмогуз.
- 1265 Жылт-жылт этет,
Жүгүрүп өтөт.
- 1266 Жылт этти, жети жылгадан
ашып кетти.
- 1267 Жылт этти, жылгага түштү.
- 1268 Кытайдан келет кырк эшек,
Кырып алар жүнү жок.
- 1269 Ушаласам турбады,
Тешигин ям таппады.
- 1270 Шыпылдаган камчым бар.
- 1271 Бирөө жүрөт из салып,
Бирөө жүрөт кыскарып.
- 1272 Сабоом мылтык шалк этет,
Сабы менин колумда.
- Узун чыбык солк этет,
Учу менин колумда.
- 1273 Салпылдаган чыбыктын,
Сабы менин колумда.
- Узун чыбык солк этет,
Учу менин колумда.
- 1274 «Шып» деди, шыпка чыкты.
- Көк, анын тилиги**
- 1275 Аркадан келген алты пил,
Аркасынан кайыш тил,

Акылдуу болсоң муну бил.

Оймок

1276 Казыктын башында, калдыргач
ойнойт.

1277 Кашкардан келген буурул ат,
Таманы ташка туурулат.

1278 Өзү битта, көзү жүзта.

Оймок, учуктуу ийне

1279 Сагызганым шак этет,

Саны менин колумда.

Узун чыбык солк этсе,

Учу менин колумда.

1280 Чымчык чаар атым бар,

Чыпылдаган камчым бар.

**Байпак, мээлей, жоолук согуучу
шиш темир**

1281 Төрт молдо,

Жылаңач иштейт жолдо.

Соку, сокбилек

1282 Ачалакка жумалак,

Айры . . . томолок.

Жоон эле жондук,

Узун эле кестик,

Бүтүн жерин тештик.

«Кудай» ырахмат кылды

Көчүккө чак кылды.

1283 Карса-курса атасы,

Үңүрөйгөн энеси

Майда-чуйда баласы.

1284 Үңүрөкөйгө – теңирекей.

1285 Кичинекей жетим кыз,

Жер тували, тували.

Соку, аштык

1286 Уңкул-чуңкул энеси,
Убак сары баласы.

Соку, аштык, сокбилек

1287 Уңкул-чуңкул энеси
Убак сары балдары
Урмак экен атасы.
1288 Уңкур-чуңкур энеси бар,
Убак сары баласы бар,
Ачуулу как баш атасы бар.

Тигүүчү машина

1289 Аш жемайди Лайликан
Көш жемайди Лайликан
Узун килем үстүдө
Отурады Лайликан.
1290 Бир кушум бар аңги,
Кулактары баңги,
От жебейт, суу ичпейт,
Ошонусуна балли.
1291 Бир нерсе бар жүгүрөт, тойбойт
Астына келгенди бир саатта койбойт.
1292 Жылганы жыландай,
Жылма кара кунандай,
Отурганы кишидей,
Оттогону куландай.
1293 Кара тоогум какылдайт,
Канаттары шакылдайт.
1294 Ок жыландай шыпылдайт,
Арканын сүйрөп тыкылдайт.
Азуусу бар чайнайт,
Илгери карай айдайт.
1295 Суу ичпеген бөдөнөм,
Жем жебеген бөдөнөм,
Түрдүү гүлдүн үстүндө
Жоргологон бөдөнөм.

Тез

1296 Жоор боз ат.

1297 Жоор боз ат,

Жорго сур ат.

Эжигей Мурат,

Эчки сурат.

Талжуу

1298 Ачалакта жумалак

Айры бутка кумалак.

Тараза

1299 А тоо, бу тоо,

Ортосунда саңгил тоо.

1300 Ай экөө, жылдыз үчөө.

1301 Алты буту бар,

Белинде куйругу бар.

1302 Алты аягы, эки туягы.

1303 Алты аягы бар,

Эки туягы бар,

Бир туягы бар.

1304 Бу айылда буйругу

Ол айылда буйругу,

Ортосунда куйругу.

1305 Бир таягы бар,

Төрт аягы бар.

Орто жеринде куйругу бар,

Өзү айтчу буйругу бар.

1306 Талдан таягы бар,

Темирден туягы бар.

1307 Өзү битта, буту алтыта.

1308 Кеп айтууга тили жок,

Тилдүүлөрдөн бат сүйлөйт

Көөнүңдөгү жалпыңды,

Жашырбастан так сүйлөйт.

КЕСИП, КОЛ ӨНӨРЧҮЛҮК

Көөрүк

1309 Күн күркүрөйт,

Күмөн шаркырайт.

Көөрүк, темир, балка, кычкач

1310 Гүр-гүр этет,

Күмүрөйүн чакырат.

Тору ат башын ийкейт,

Асирейил оозун ачат.

Көөрүк, аттиш, балка

1311 Гүр-гүр этет,

Күмөндөрү шарк этет.

Асирейил оозун ачат,

Ак боз ат башын ийкейт.

Көөрүк, барскан

1312 Күү-күү, күү этет,

Күмөндөрү жарк этет.

Азоо турат, башын ийкейт

Ак боз ат башын чайкайт.

1313 Күш-күш этет,

Күмөндөрү чү этет,

Ажыдаар оозун ачат,

Алп кара куш башын чайкайт.

Көөрүк, устакана

1314Өмүр-өмүр, өмүр экен,

Жаккан оту көмүр экен,

Жалтанбаган жалынынан

Тууган жумурткасы темир экен.

Устакана

1315 Күш-күш күшүлдөп,

Оттор жаркылдап,

Темирлер жалтылдап,
Иштеп жаткан бир үй бар.
1316 Оозу кызыл аламат,
Түбү кызыл кыямат.
Мыктап тиштеп согушат,
Атасына ырахмат.

Темир

1317 Отто эрийт,
Ойсоң оюлат,
Оюндагыдай чоюлат.

Дөшү, балка

1318 Бирөө шуңкуюп курсагын тосот,
Бирөө койгулайт үстөккө босток.

Бүлөө

1319 Керегеде кесик төш,
Кесип жесем табылбайт.

Уста

1320 Бети кара безгелдек,
Бешик чаап отурат.
Кашы кара безгелдек,
Кашык чаап олтурат.

Ээрчи

1321 Кыска жыгач түбүнөн,
Кыйып алган ким экен?

Ээрчи, комузчу

1322 Эки жыгач түбүнөн,
Эштеп алган ким экен?
Жалгыз жыгач түбүнөн
Жарып алган ким экен?

Түндүкчү

1323 Узун жыгач учунан,
Ийип алган ким экен?

Койчу

1324 Эртең менен кетет элөөрүп,
Кечинде келет өсөрүп.

Укурук

1325 Узун убары
Учундагы желеги.

Бүркүтчү

1326 Ала тоонун бооруна,
Ат ойноткон ким экен?

1327 Алтын тондун жакасын,
Тек кайрыткан ким экен?

Алтын казык кактырып,
Бек байлаткан ким экен?

1328 Тегирмендин ташын көтөрүп,
Теңиринин жогун издеген.

Бүркүт салуу

1329 Тоодон токум ыргыттым.

Мергенчи

1330 Алтын казык кактырып,
Бек байлаткан ким экен?

Капканчы

1331 Тогуз жолдун тоомуна,
Казык каккан ким экен?

Мылтык

1332 Алты карыш таякча,
Асынма боосу бар.

Ажалды бүрккөн,
Айбаттуу оозу бар.

1333 Балта салдым даракка,
Үнү кетти каякка?

1334 Балта урдум терекке.

1335 Баскан изи бармактай
Бакырган үнү тайлактай.

1336 Белең-белең, белең ат,

Бели жоор күрөң ат,
Такаласа тайбаган,
Тоодон теке койбогон.
1337 Бели бүкүрү, алыска түкүрү.
1338 Бүкүр бээмдин кулуну күлүк.
1339 Кумган, бир көзүн жумган.
1340 Караңгы үйдөн түтүн чыгат.
1341 Оймоктой жерден от чыгат.
1342 Теңгедей жерге күн тийбейт.
1343 Узун бойлуу кара сарт
Темир ыштан жарашат.
1344 «Шырт» этти, шырданга жетти.
1345 Эки колу боорунда,
Бардык күчү оозунда.
1346 Айыл-айыл, айылдыр,
Жаккан оту көмүрдүр
Жумурткасы темирдир.
1347 Өмүр-өмүр, өмүрдөн,
Жаккан оту көмүрдөн
Чыңыроо деген бир куш бар
Жумурткасы темирден.
1348 Үнү заар кучкач бар,
Жеген жеми көмүрдөн.
Жумурткасы темирден.
1349 Эмил-эмил, эмилден,
Жаккан оту көмүрдөн,
Шаарда бир куш бар дейт
Жумурткасы темирден.
1350 Эмир-эмир, эмирден,
Ат кулагы темирден.
Сымыроо деген бир куш бар,
Жумурткасы темирден.
Мылтык огу

1351 Бакырганы тайлактай,

Түшкөн жери бармактай.

1352 Башы баргылала,

Барган жери кызыл ала.

1353 Жылт этти,

Жылгадан ашты.

1354 Зың-зың этти билдиңби?

Зыңгырап өттү билдиңби?

Көлөкөсү күмүштөй,

Көлкүлдөп өттү билдиңби?

1355 Куураган курайдын ичинде,

Кутурган жылан жатат.

1356 Тап-тап, тап жорго,

Таманы жок боз жорго,

Желип кетсе жеткирбес,

Жерге түшсө табылбас.

Саадак

1357 Бир кушум бар, чаар канат

менен учар,

Тумшугу жарык, таш тешер.

Өлүү куш тирүүкуштун канын ичер

Ай жарандар кулак салың

Өлүү куш тирүү куштан ылдам учар.

Дүрбү

1358 Алысты жакын кылам колго алсам,

Көрөмүн не да болсо түрү салсам,

Калтырап көрө албадым көзүм менен,

Адашып кала берем тартып алсам.

1359 Алысты жакын кылат,

Жакынды алыс кылат,

Каалагандай көрө аласың

Көз алдыңа чагылдырат.

Капкан

- 1360 Ай талаага бир падыша коргон
салган,
Азаптуу менен ажалдуу шого барган.
Кудайдын кудуретин карап турсаң
Адамзат шонусуна айран калган.
- 1361 Кара итим кабаган,
Оозуна кийиз жамаган.
- 1362 Кара күчүк кабаган,
Артына кийиз жамаган.
- 1363 Жаанда бир ажыдаар бар бугуп
жаткан,
Ойготкон жан өз жанына каза тапкан,
Нерсеге нечен түрлүү буюм баткан,
Өзү тажаал, бирок чебер,
Кара жерге абдан баткан.
- 1364 Жапанда бир ажыдаар бугуп жаткан,
Нерсеге не түрлүү себеп,
Аны ойготкон өз жанына каза тапкан.
- 1365 Талаада бир ажыдаар уктап жаткан,
Ким басса, өз жанына ажал тапкан,
Ойготпосо, жайы-кышы жата берет,
Аягы чапма болот жерге баткан.

**ТУРАК-ЖАЙ, ТАМ ҮЙ, КОРОО-ЖАЙ,
ЧАРБАЛЫК БУЮМДАР**

Дубал

1366 «Ыхы» десем баспайт,
Сойсом каны чыкпайт.

Чатыр

1367 Чоңду-чоңду, чоңду куш,
Чоң дөбөгө конду куш,
Канаттары кайкы куш,
Мурду жаман жайкы куш.

1368 Чоңду-чоңду, чоңду куш,
Чоң чокуга конду куш,
Канаттарын керди куш,
Канга салам берди куш.

1369 Чоңду-чоңду, чоңду куш,
Чоң чокуга конду куш,
Канаттарын жазды куш,
Каздай болуп турду куш.

Түркүк менен кары

1370 Баласы башым дейт,
Атасы белим дейт.

Устун

1371 Узундан узун жаткан,
Узарып алды каткан.

Уваса

1372 Сексен сегиз болот,
Атка жеңил бөктөрсөңүз.
Ал жумбакты табуу,

Таза асант

Жеңдирип акылыңы ойлонсоңуз.

Үйдүн шыбы, таманы

1373 Болуптур эки бир тууган,
Бирин-бири карайт,
Бирок жетише албайт.

Меш

1374 Өмүр-өмүрдүн,
Жаккан оту көмүрдөн.
Асманга мойнун созгон,
Адамга демин кошкон,
Кызарып чогу чыккан,
Оозунан когу чыккан.

1375 Төрт бөлөк барбазасы бар,
Килити жок дарбазасы.
Асманга мойнун созгон,
Адамга демин кошкон.
Кызарып чогу чыккан,
Оозунан богу чыккан.

1376 Ысык ичет, муздак кусат.

Меш, керней

1377 Кекиртегин созот,
Жем берсе оозун тозот.
Сүйлөй турган тили жок,
Мунсуз адамдын күнү жок.

1378 Төрт аягы бар,

Бир таягы бар.

1379 Узун унар,

Каттама камар,

Чамын чычар.

Керней

1380 Өзү жеңдей, ичи көңдөй.

1381 Узун терек, ичи көңдөй.

Мештин оозу

1382 От боюнда кумган,

Оозун ачып жумган.

Мор

1383 Ичи кара,

Тышы ак.

1384 Узун бала, ичи кара.

1385 Узун бойлуу,

Кара тондуу.

Кулпу

1386 Айланайын бешенем,

Бешенем сага ишенем.

1387 Жомок бир жомок,

Толгон ай жомок,

Акылдуу киши ачкыдай жомок,

Акылсыз киши качкыдай жомок.

1388 Бир ит бар, үрбөйт,

Буттары жок жүрбөйт,

Уруксатсыз ал иттен

Ээси да үйгө кирбейт.

1389 Бир ит бар үрмөйдү,

Аягы жерге тиймейди.

Шол иттен улуксатсыз

Адам үйгө кирмейди.

1390 Бир ит бар үрбөйт,

Аягы жок жүрбөйт.

Көмөкөйүн салса сүйлөйт

Ошол иттен улуксатсыз

Адам үйгө кирбейт.

1391 Таң каларлык бир ит бар,

Үй бага алат, үрө албайт,

Буттары жок, жүрө албайт,

Курсакка сайса сөз кылат,

Тилин адам биле албайт.

1392 Таң каларлык бир ит бар үрбөгөн,

Аягы жок жүрбөгөн.

Көмөкөйгө сайса сөз кылат,
Тилин адам билбеген.

Уруксатсыз ал үйгө,
Бей жоопсуз адам кирбеген.

1393 Үй кайтарат үрбөйт,
Аягы жок жүрбөйт.

1394 Эртең менен алаңдайт,
Кечинде келип салаңдайт.

Кулпу, ачкыч

1395 Атасынын кулагын баласы чукулайт.

1396 Иниси акесинин көчүгүн чукуйт.

1397 Энеси үйдө калат,
Баласы айыл кыдырат.

Эшиктин туткасы

1398 Келген да кол берет,
Кеткен да кол берет.

1399 Кирсе да көрүшөт,
Чыкса да көрүшөт.

Короо

1400 Кечинде жутту, санатта жүз кой
Эртең менен кусту, санатта жүз кой.

Тегирмен

1401 Караңгы үйдө каман күркүрөйт.

1402 Караңгы үйдүн каманы,
Кара таштын таманы.

1403 Кат-кат менин чөнтөгүм,
Каттайт менин чөнтөгүм.

Токсон жерден той келсе
Тойбойт менин чөнтөгүм.

1404 Тогуз төөгө жүк келсе,
Тойбоду такыр чөнтөгүм.

1405 Жандан чыккан эки мыкты,
Ичине ачууланып темир тыкты.

Акырында алып келип жем таштаса,
Каарданып баары жогун алып келип
сайга тыкты.

1406 Жүгүрөт-жүгүрөт,
Бирок кырдан аша албайт.

Каңгыр-күңгүр үнү бар,
Чычкан кирчү ийни бар,
Айланасы кызыл жар.

1407 Такыраң ташта така ойнойт,
Така ойносо жеке ойнойт.

1408 Суунун башы,
Алтын ээрдин кашы¹¹

Муну тапкан адамдын
Жүзгө жетсин жашы.

1409 Басалагы басып жатат,
Сугалагы сугунуп жатат.

1410 Учайын деп канатын ирмейт,
Же канаттуунун сапатына кирбейт.

Тегирмен, сүмөлөк

1411 Гепшеп турган ташты көрдүм¹².
Митам бышкан ашты көрдүм.

Тегирмендин ташы

1412 Темирден-темирден,
Ортосун чычкан кемирген.

Тегирмендин ноолусу

1413 «Кудайымдын» кумганы,
Өйдө карап турганы,

А тарабын чаң басып,
Ал эмине кылганы?

Тегирмендин барасы

1414 Өзү ийри кожо,

¹¹ Түп нускада – «Алтын ээрдин башы».

¹² Түп нускада – «Гепшеп турган ашты көрдүм».

Тебетейи темир кожо,
Үйү суунун боюнда.
Тегирмендин үйү, суу, ташы, капты тосуу
1415 Күн күркүрөйт,
Күмөн ышкырат,
Азоо урат,
Мойнун бурат,
Акыркысы алам деп турат.
Тегирмендин чакалдагы
1416 Жалама тоодо кийик секирет.
Ак жубаз
1417 Суу ичине ката салдым, тагин өлдөп.
Кудук
1418 Бар экен ай талаада бир жалгыз үй,
Сыр найза эшигинде тартады күү.
Барында карайганды жыйнап алып,
Аларга үмүт менен береді сый.
Оро
1419 Жонгон сайын жоондойт.
1420 Жонсоң жоон,
Кессең узун.
1421 Ичи ток, көлөкөсү жок.
1422 Өзү бар, саясы жок.
1423 Шырдактай жерге күн тийбейт.
1424 Күзүндө соргок,
Көрүнгөндү жута берет.
Жазында март
Жутканын кайра берет.
Дандыр
1425 Оозу кара Ашырмат,
Ичи кызыл кыямат.
1426 Оозу кара алаамат,
Ичи кызыл кыямат.

Суулап келип урду эле,
Кып-кызыл болуп,
Чыгып келди саламат.
1427 Ичи кызыл аламат,
А тышы кара кыямат.
Аны абтап жымдап ургандын,
Атасына ырахмат.

1428 Илеби кара, ичи кызыл,
Өлдөп чапса, кургак чыгат.

Казык

1429 Бутун учтап,
Башка муштап,
Токмок менен койгон экен,\
Буту жерге житти бекем.

Акитап

1430 Отко бышса как болот,
Дубалга сүртсө ак болот.

Цемент

1431 Уучтаса ундан майда,
Уютса таштан катуу.

Мончо

1432 Адамдын черин таратат,
Терди өзүнөн өзү жаратат.
Эрксизден ал күнү
Күзгүнү карай каратат.

Араба

1433 Арбаят-тарбаят,
Асты үйгө кирбейт.
1434 Буту жыгач
Темир чокой тартып алат.
Өзү жерде калса да,
Колун атка артып алат.

Арабанын дөңгөлөктөрү

1435 Изи бар кадамы жок аягынын,
Тийбеди учу жерге таягынын.
Колдорун айбанга арта таштап,
Анан салат экен баянын.

1436 Төрт бир тууган сапар чегет,
Бирин бири кууп жетпейт.

1437 Инисин кууп агасы жетпейт.

Дөңгөлөктүн изи

1438 Узун аркан,
Жыйып ала албайм.

ЖАРЫК, ОТ, ЖЫЛЫТУУ

От, жалын

1439 Жалт-жулт этет,

Жалмап жутат.

1440 Кадырлап адам калкалайт,

Кара боорду жалмалайт.

1441 Колсуз, бутсуз асманга,

Атырылып чыгат.

1442 Көк чатыр,

Астында ак чатыр,

Ак чатырдын астында

Чаар көздүү чал жатыр.

1443 Күлгүн көйнөк,

Күмүш билерик.

1444 Эскиргени билинбейт,

Кызыл жоолук дирилдейт.

Түтүн

1445 Ийри-буйру көк келтек.

1446 Ийри-буйру көк алтай.

1447 Көк атым көктү карай жүгүрөт.

Тиги айылдын буурасы,

Бул айылдын буурасы,

Желпилдейт го чуудасы.

1448 Узактан узак,

Асманга тузак.

1449 Үрпөк-сүрпөк үн торпок,

Баштан чыккан көк торпок.

Түтүн, жалын, чок

1450 Узун, узак,

Көзгө тузак,

Желбир камыш,

Кытай мончок.

1451 Узун улан,

Келте кулан,

Седеп мончок.

Түтүн, жалын, күл

1452 Узун узак,

Көккө тузак,

Алтын жалбырак,

Батман топурак.

1453 Узун улан,

Улан жалбырак,

Чейрек топурак.

Түтүн, туткуч, отун, казан, жалын, чок

1454 Узун узак,

Көккө тузак.

Карагай саадак,

Кайнар булак,

Жалбыр чечек,

Кызыл мончок.

Түтүн, от

1455 Жерден чыгып бир нерсе аба

айланган,

Аба айланып эч жерге коно албаган.

Ордунан бир ажайып кала берсе,

Ага түшкөн бенде оңолбогон.

Түтүн, чок

1456 Көк коюм чыгып кетип,

Кызыл коюм жатып калды.

От, күл

1457 Кызыл ат туруп кеткен,

Кара ат жатып калган.

Жалын, чок, казан

1458 Жалбыр чечек,

Кызыл мончок,
Кайнар булак.

Чок, жалын

1459 Кызыл мончок,

Жалбыр чечек.

1460 Узун ураан,

Сати мончок.

От, тулга, казан

1461 Бир макулук жаратылды абал бактан,

Мойнуна чыйратмалап чынжыр таккан

Аларды бир кара куш илемин деп,

Иле албай бирин-бири бу да кайткан.

Чок

1462 Алдым толо кызыл алма,

Баатыр болсоң, баарын карма.

1463 Алдыңда кызыл анар,

Кармарга адиң барбы?

Чок, балык, ай

1464 Отто – олоймок,

Сууда – сулайман,

Кырда – кылайман.

Очок, казан, түтүн, чок

1465 Түбү түртүү, түрткөнү күчтүү,

Баары кызыл, башы жашыл.

Коломто

1466 Көч кетти,

Көмөч калды.

1467 Сары атым турган жерге чөп

чыкпайт.

Күл

1468 Алоолонгон от болду,

Андан кийин жок болду.

Оттук

1469 Кичине бүкүр,

Турган түкүр.

Ширеңке

1470 Кичине гана декче,

Ичи толо мыкча.

1471 Кичине сандыкча,

Ичи толо мыкча.

1472 Кичине гана кутуча,

Ичи толо мутуча.

Өзү сүрөт,

Сүрсө күлөт.

1473 Сандыкча, сандыкчанын ичинде

жык балача.

1474 Тартып ийсең жалын чыгат.

1475 Сонун сарай ичинен,

Чыга келет «шарт» этип.

Күндүз дебей түн дебей,

Күлүп барат «жарк» этип.

Чырак

1476 Бир баш буудайга үй толот.

1477 Бармактай ылай үй шыбайт.

1478 Башына кийгени сүйрү калпак,

Бир колу бар түбү жалпак.

Ичкени май, ичегиси пахта,

Боорунда тетиги бар бурап тартма,

Абдан керек бул буюм адамзатка.

1479 Бирөөнүкүн албоочу,

Карматып койсоң кармоочу.

1480 Жыгач күйөт бирок түтүн жок.

1481 Караңгы үйдө сары кыз отурат.

1482 Коргон,

Коргондун ичинде аркан,

Тийип койсоң,

Аркандын астында дарыя.

1483 Көзү көлдөн,

Ажалы желден.

1484 Отурушу өзүнөн чоң,

Ортосу – төө, мойну ичке,

Өзү жарайт далай ишке.

1485 Төрдө бирөө отурат төрөйүн деп.

Көзү башы сүзүлүп өлөйүн деп.

1486 Үй ичинде үлпүлдөк.

Чырактын билиги

1487 Бир жылан ийинден чыгып

от ашаган,

Куйругу төмөн жакта суу ашаган.

Жыландын тамагы от, мекени суу,

Дүйнөдө андай нерсе жок, көп жашаган.

1488 Бир жылан суу ичинде от ашаган,

Ал жайды мекен кылган ар качандан.

От-суунун азабын бирдей тартты,

Бар беле жазыгы, ой жараткан?

Чырак, анын билиги

1489 Бир ташка бир байтерек,

бүткөн терек,

Башына бир падыша мекен эткен.

Башында ал падышанын алтын тажы,

Акыры ошол тажысы түпкө жеткен.

Ток

1490 Көзгө тааныш бир куш бар,

Эч билинбейт акканы.

Кандай дөө кечсе да,

Өлүм болот тапканы.

Электр лампасы

1491 Ар бир үйдө от күйөт,

Чогу жок, бар жалыны,

Өзү ичте болсо да,

Тышка тиет жарыгы.

1492 Илинип турат алмурут,

Жешке болбойт аны уруп.
Күндүз кечке уктап жатып,
Кеч киргенде көзүн ачат.
Бирдей карап баардыгына,
Үйгө тегиз мээрим чачат.

1493 Күйгөн жылдыз,
Кийгени кийим,
Ичкени чийим.

1494 Отсуз күйгөн,
Орун алган үйдөн.

1495 Тышы жалтырак,
Ичи калтырак.

Электр плиткасы

1496 От жакпастан чай кайнатат,
Өлүп калган булбулду сайратат.

1497 Отунсуз күйгөн,
Сым менен жүргөн,
Кызаргыча күлгөн.

Кол фонарик

1498 Чыгарсам колду чөнтөктөн,
Чындыкта жолду көрсөткөн.

Колду салсам чөнтөккө,
Көрсөтпөдү эчтеке

Жумдугу мунун эмне эле,
Колдо бар эле бирдеме.

Папирос

1499 Башына кызыл жалын топу кийип,
Соргондо кургак сүтү турат ийип,
Акырын билгизбестен орной берет
Өмүрдүн моторуна уусу тийип.

1500 Аргез,
Мойну бир кез,
Чакырса келбес,
Пияда жүрбөс.

БОЗ ҮЙ

- 1501 Ааламда бир ажыдаар билесиңби?
Жаны жок кыймылдоого денесинде.
Ичинде сөөктөрү бакча-бакча,
Жаркылдап жалгыз көзү төбөсүндө.
- 1502 Дүйнөдө бир ажыдаар бар көрөсүңбү?
Жаркырайт жалгыз көзү төбөсүндө.
Кабырга башка, сөөгү толуп жатат,
Жилик жок, бутсуз турат кабыргасын
жерге матап.
- 1503 Дүйнөдө бир алп бар көрөсүңбү?
Жаркырайт жалгыз көзү төбөсүндө
Мүчөсү башка-башка толуп жатат,
Кабагы күндүз ачык түндө жабык.
- 1504 Дүйнөдө бир ажыдаар көрөсүңбү?
Жаркырап жалгыз көзү чекесинде,
Сөөк жок бул жаныбардын денесинде.
Кабагы күндүз ачык түндө жабык.
Тартады жакындасаң оозун ачып,
Жолобой жакындабай чарасы жок.
Адамзаат кутула албас андан качып!
- 1505 Адамды жутуп ийсе, көрдүм дебейт?
Терисин сыйрып алса, каны чыкпайт.
Сөөктөрү башка-башка.
- 1506 Адамды жутуп ийсе көрдүм дебейт,
Терисин сыйрып алса эч бир сезбейт.
Сөөктөрү шыгырап барча-барча,
Бөлүнөт бөлөк-бөлөк ажыратса.
- 1507 Кабыргасы балиш-балиш жоктур жаны
Тирүү адамды жутканын көрдүк анын.
- 1508 Атасы баласын көтөрөт,

Баласы калпагын көтөрөт.
1509 Бир кыз бар жоолукчан,
Ичинде балдары бар от жаккан.
Күндүзү сыйрып ачылат,
Түнкүсүн кайра салынат.
1510 Жер менен түптөгөн,
Кийиз менен каптаган.
1511 Муун-муун, мууну узун,
Муунунан да колу узун.
Жамынганы ала кийик териси,
Тагынганы алты кочкор мүйүзү.
1512 Өйүзгү элдин жылкысы,
Марган ылдый куюкту.
Бүйүзгү элдин жылкысы,
Самаркан ылдый куюкту.
Түлкү тумак боз уул,
Айдай албай буюкту.
1513 Сөңгөктөрү тилим-тилим,
Сойсо каны чыкпайт,
Адамды тирик жутат.
1514 Сөөктөрү бакча-бакча,
Жаркылдайт жалгыз көзү төбөсүндө.
1515 Токсон койдун териси,
Тон чыкпаган була баш,
Сексен койдун териси,
Жең чыкпаган була баш.
1516 Улар-улар улуу куш,
Улуп силкип отурат.
Канатына кар жааса,
Кагып силкип отурат.
1517 Чыны-чыны, чыны кыз,
Чындап төө минди кыз.
Бет жабууну жамынып,

Тамашага чыкты кыз.

Боз үй тигүү, түндүк көтөрүү

1518 Чыктым чынар башына,

Түштүм жеңе кашына

Жеңем чечек, мен чечек

Жеңем берген кош бычак

Кош бычакты коюндап

Бото көздү моюндап.

Кереге

1519 Ай кучак, ай кучак,

Жыйып келсе бир кучак.

1520 Биз ям, биз ям биз эдек,

Биз ям байдын кызы эдек.

Бизди бузган бузулсун,

Калемпирдей тизилсин.

1521 Эки эжекем бою тең.

1522 Жогорку айылдын жылкысы

кайчы кулак,

Төмөнкү айылдын жылкысы топчу кулак.

1523 О тоонун аягы кайчы кулак,

О тоонун быягы топчу кулак.

1524 Өйүз-бүйүз топчу кулак,

Өйүз-бүйүз кайчы кулак.

1525 Топчу кулак торала,

Кайчы кулак карала.

1526 Өйүзгүнүн жылкысы

Топчу кулак торала.

Бүйүзгүнүн жылкысы

Кайчы кулак карала.

Керегинин аягы

1527 Жетимиш кемпир жер тиштейт.

1528 Кырк чакчагай,

Кырка жерди чукчугай.

Керегенин башы, аягы

1529 Токсон кемпир тон тиштейт,
Жетимиш кемпир жер тиштейт.

Керегенин көзү

1530 Аркамда атамдын көзү тостоёт.

Керегенин көгү

1531 Керегеге кене жабылды.

Кереге, керегенин топчусу

1532 Ол өйүздүн жылгыны,

Жылгын эмей эмне?

Жездекемдин кийгени,

Күлгүн эмей эмне?

Күлгүнүнүн бүчүсү,

Күмүш эмей эмне?

Керегенин башы

1533 Өйүзгү элдин жылкысы,

Тебишкенде кагышат.

Бул өйүзгү элдин жылкысы,

Кылкуйругун салышат.

Кереге, уук

1534 Алтымыш кемпир ай карайт,

Жетимиш кемпир жер карайт.

1535 Алтымыш көкшүн Айды карайт.

Жетимиш күкшүн Жерди карайт.

1536 Жетимиш кабыргасы жер тирейт,

Алтымыш кабыргасы ай тирейт.

Кереге, уук, түндүк

1537 Отуз омуртка,

Кырк кабырга,

Бир ооз омуртка.

Керегенин, килемдин көчөтү

1538 Кандын кызы капталдай көчтү,

Бектин кызы белестей көчтү.

Кереге, ууктун уланышы

1539 Чүкчүгүй киши бүкчүгүй ээрге

минет.

Уук

1540 Жинди-жинди, жинди кыз,

Ыңырчакка минди кыз.

1541 Кара бээм калт этет,

Кабыргасы жылт этет,

Үзүк, уук

1542 Кара бээм кардаң этет,

Кабыргасы дардаң этет.

Уук, кереге

1543 Бирөөдө кырк уул бар,

Кыркынын кырк аягы бар.

Түндүк

1544 Анда санда иштен түшүп калат,

Ага деле болбой кайра орношуп алат.

Жетимиш жигит жөлөп,

Сексен жигит таяйт.

Түндүк, уук

1545 Кыркырак абышка өлөм дейт,

Кырк азасы кырк жагынан жөлөйм дейт.

1546 Кыркырак абышка өлөмүн дейт.

Кырк уулу кырк жагынан жөлөймүн дейт.

1547 Кыркырак абышкага кырк ок тийди.

Түндүк, уук, босого-таяк

1548 Кыркырак акем өлөм дейт,

Кырк уулу кырк жагынан жөлөйм дейт,

Элеман акем өлөм дейт,

Эки уулу эки жагынан жөлөйм дейт.

Ууктун боосу

1549 Миң коюмдун кулагы шалпаң кулак.

Тутуу, боочу (делвир)

1550 Ават ашып келди,

Нойгур басып келди.

1551 Ай төбөдө төрт жылан жатат.

1552 Үй үстүндө кырк жылан.

Аркан

1553 Табылгы тартса, тоо бекийт.

Үзүктүн, түндүк жабуунун,

эшиктин боолору.

1554 Абай алтоо,

Ботой төртөө,

Түбөй жалгыз.

1555 Абай уулу алтоо,

Түбөй уулу төртөө,

Жабай уулу жалгыз.

1556 Абайдыкы алтоо,

Төбөйдүкү төртөө.

Үзүк, түндүк жабуу боолору, эшик

1557 Абайдын алты уулу,

Төбөйдүн төрт уулу,

Кунан койдун куйругу,

Ары шалп да, бери шалп.

Үзүк, түндүк жабуу боолору

1558 Абайымда – алтоо,

Төбөмдө – төртөө.

1559 Атай алтоо, тотой – жетөө.

1560 Атай-алтоо, тотой – төртөө.

Кырчоо

1561 Ак күчүгүм,

Айлана чуркайт.

1562 Кичине гана куу күчүк,

Үйдү айлана жүгүрөт.

1563 Кичине гана куу күчүк,

Үйдү айлана үрүп чыгат.

1564 Ак күчүгүм үйдү айланып борбор
чычат.

1565 Эки колу ичинде, бүткөн бою
тышында.

Тизгич

1566 Чалдым-чалдым билекке,

Чалып алдым билекке.

Козу кочкор мүйүзүн,

Кошуп алдым билекке.

Түндүк жабуу

1567 Заар кетет тык-тык,

Кеч келет тык-тык.

Заар кетет илегилек,

Кеч келет илегилек.

Боз үйдүн эшиги

1568 Ары-бери шалп.

1569 Кунан койдун куйругу,

Ары шалп, бери шалп.

1570 Кунан койдун куйругу,

Нары-бери миң келет.

1571 Адам кирсе ачылат,

Сыртка чыкса жабылат.

Боз үйдүн эшигинин чыкчыры

1572 Күндүз ылдый карайт,

Түндөсү жогору карайт.

Боз үйдүн эшигинин көгү

1573 Секирең өөдө сексен ирик изи кетти.

Босого таяк

1574 Бир сарт өлөмүн дейт,

Эки сарт жөлөйүн дейт.

1575 Бир үйдө төрт адам жашайт,

Экөө өлөм дейт,

Экөө өлбө деп тиреп турат.

1576 Элебай атам өлөм дейт,
Эки уулу эки жагынан жөлөйм дейт.

1577 Үч жыгачтан кан да, бек да
эңкейип өтөт.

Тактанын төрт буту, босогонун эки таягы

1578 Төрдө төртөө турат төрөйүн деп,
Эшикте экөө турат өлөйүн деп.

Бакан

1579 Үй баш сайын жырык атан.

1580 Жалгыз буттуу,

Жандан күчтүү.

1581 Мурду жырык кара атан,

Сууга барат да, кайра келет.

Бакан, найза

1582 Ай-айлаган жоо келсе,

Айры сакал атам токтотот.

Тирөөч

1583 Жинди-жинди жинди кыз

Жиндиси маңга минди кыз

Бир путуну сырайтып

Там башыга чыкты кыз.

Чий

1584 Ары тоо, бери тоо,

Орто жери сары тоо.

1585 Адырдагы алты ыргай,

Алты ыргайды мен кыйбай.

Тешигин бүтөп үйүмдүн.

Тегереттим жылуулай.

1586 Жерден чыккан жек элем

Желпилдеген бек элем.

Кырга чыгып кырылдым,

Кырк тузакка илиндим.

1587 Мен букарга барып бул болдум,

Буурул сакал кул болдум
Кыркылдым кыпчакка,
Түштүм кырк эки тузакка.
1588 Мен жеримде жээр элем,
Жээрен кашка бээ элем,
Суурулдум, субанга түштүм,
Отуз эки кылтакка түштүм.
1589 Көчкөндө бооз, өрүүдө кооз.

Орогон чийдеги мүйүз

1590 Кочкор мүйүз көйкөлбөс,
Койгон жерден чайпалбас.

Чий токуган таштар, аял

1591 Ал этегим беш таш
Бул этегим беш таш.
Али тоок жеке жеке таш.

1592 Өйүзгүнүн жылкысы,
Бүйүз өйдө куюккан.
Топчу кулак боз уюк,
Айдай албай буюккан.

Чий чырмоо

1593 Аркы өйүздүн жылкысы
Шака-шука тебишет.
Берки өйүздүн жылкысы,
Бака-бука тебишет.
1594 Кичкине гана кал эчким,
Кыя-кыя жол баштайт.

ҮЙ БУЮМДАРЫ, ЖАСАЛГАСЫ

Аяк кап

1595 Оозу кемшик, бүткөн бою тешик.

1596 Чий түбүндө чилдир кесе.

Ашкана

1597 Чытыр-чытыр,

Чийден котур,

Алма чечек,

Кызыл мончок.

Алабакан

1598 Эптедим-септедим,

Ак өгүзгө жүктөдүм.

Күзгү

1599 Бир адам бир адамга каршы келди,

Ортосуна бир кесек муз туш келди.

Адамдын бири өлүү, бири тирүү,

Тирүү айланып өлүккө келип эле,

Алиги өлүк айланып тура келди.

1600 Жалтырайт көңүлдү бөлөм,

Карасам өзүмдү көрөм.

1601 Ой тобо муну кандай уста кылды?

Көрөт экен үйдө туруп тыштагыны,

Кокустан тийип кетсе өлөмүн дейт,

Өмүрүн мынча неге кыска кылды?

1602 Көлөкөдө көрүшмөк.

1603 Көлөкөсүнө көрүшмөк,

Көлдө жатып өбүшмөк.

1604 Табышмак-табышмак,

Тай куйругуна жабышмак.

Көлөкөсүн көрүшмөк,

Көрүп туруп өбүшмөк.

1605 Тай-гай табышмак,
Тайтайлатып жабышмак,
Көлөкөсүн көрүшмөк,
Көрүп туруп өбүшмөк.

1606 Тап табышмак, табышмак,
Тагай-түгөй табышмак.
Көлөкөсүн жашырып,
Көлдө жүрөт табышмак.

1607 Там-там таменек,
Тамдан чыккан коенек,
Күлү шаар ичинде,
Күлүп турган коенек.

Саат

1608 Алтымыш ат,
Он эки кат,
Күнү-түнү уктабай жат.

1609 Бир үйдө күн-түн жашайт 14 адам,
Эч тынымсыз экөө эмгек кылган,
Калганы таңыркашып карап калган.

1610 Бир эненин он эки уулу бар балбан,
Бир бири бир чапканча экинчиси алтымыш
чапкан.

1611 Бу дүйнөдө чыгыптыр бир бир
тегирмен,

Күн менен бирдей жүргөн.

Ортосунда кара бир немеси бар,
кылдан ичке,

Ай жапырым, колуң сынгыр ким ийирген.

1612 Дүйнөгө бүтүптүр бир тегирмен,
Күн менен бирдей жүргөн.

Ичинде кылдан ичке жиби бар,

Капырай кандай уста муну ийген.

1613 Колу жок уруп турат,

Буту жок, жүрүп турат.

1614 Өзү тегерек, адамга өтө керек.

1615 Эл уктаса да, Эсенкул чунак

уктабайт.

Тарак

1616 Ар жумада иши бар,

Алтымыш эки тиши бар.

1617 Караңгы токойду,

Желмогуз тырмалайт.

Самын

1618 Үй баш сайын таза бала

Үй баш сайын боз бала,

Иштеген иши көп гана,

Тагыраак айтсак жарабайт,

Тазалыктан башкага.

Шакар самын

1620 Каралыгы кара сайдын ташындай,

Катуулугу как атаңдын башындай.

Атыр

1621 Узун-узун упарым,

Учундагы жыпарым.

Үтүк

1622 Көйнөктү күндө сылайт түптүз

кылып,

Жүрөгү көөдөнүндө ысып туруп.

Шырдак

1623 Муун-муун мундуз,

Мындан ары жылдыз.

Абай кийик териси,

Алты кочкор мүйүзү,

Бул эмине болучу?

1624 Үйгө чыккан гүлкайыр,

Жайы-кышы соолубайт.

Тепсесе да бул гүлдү,
Үй ээси такыр корубайт.

Ала кийиз

1624 Буу-буу мундуз,
Мындан ары кундуз,
Ала кийик териси,
Алты кочкор мүйүзү,
Сокур кара буурасы,
Бучук кана энеси.

Көшөгө

1626 Курап-сурап тон кылдым,
Кулунду бээге бергисиз.

Туш кийиз

1627 Тамдын ичи ким көрсө,
Капкалдыктуу килемче.
Бардык үйдө ушу бар
Боорунда тамдын килемче.

Жууркан

1628 Жыйсам жеңдей
Жайсам көлдөй.

1629 Кечеси жазылат,
Күндүзү жыйылат.

1630 Чалкаман жатам
Илевинен тартам.

1631 Күндүз бий,
Түндө кул.

1632 Күндүз иззатта,
Түндө кызматта.

1633 Күндүз кысыр,
Түндө бооз.

1634 Түндө түздөй,
Күндүзү кыздай.

1635 Эртең туруп керилет

Кеч туруп жыгылат.

Жүк

1636 Күндүзү перидей,

Түндөсү жиндей.

1637 Күндүз тизип койдум,

Түндө бузуп койдум.

Мата

1638 Кашкардан келген ак тайлак,

Мууздаса кан чыкпайт.

Шыпыргы

1639 Ар кайсы үйдө белбоо байланып

кемпир жатат.

1640 Эшиктин алдында бели байлануу

кул жатат.

1641 Үйдө жетим бала бар,

Белинде жети белбагы бар.

1642 Биз ям-биз ям, биз эдек

Биз ям сиздей кыз эдек

Белибизди байлады

Бизди «кудай» айдады.

1643 Жетимиш жети буту бар,

Бир башы бар.

1644 Кичинекей сары кыз,

Дүнүйөгө дары кыз.

1645 Өзүн жайнаткан,

Бекем байлаткан

Шиштен башканы минбейт,

Короого чыкса бийлейт.

Кычкач

1646 Отту оролой чапкан Байбарак баатыр.

1647 От ичинде олоймон, отту чымчайт

Суу ичинде сулайман, шардан ыргыйт.

Кычкач, балык, депкир

1648 Оттогу олоймон,
Суудагы сулайман,
Казандагы калайман.

Сандык, босого, кулпу

1649 Төрдө төрт адам отурат төрөмүн деп,
Эшикте эки адам отурат өлөмүн деп,
Капталында бир адам отурат аларды
көрөмүн деп.

Сандык менен килит

1650 Узун-узун учкулук,
Узун дайра кечкилик
Жылаңаяк баскылык
Алтын менен ачкылык.

Чемодан

1651 Караңгы үйдө карды жарык кемпир
отурат.

Стол

1652 Өзү төрт аяк
Үстүгө чабаты жаят.

Орундук

1653 Төрт бир тууган,
Бир калпак кийген.

Ат сыяктуу,
Адамдар минген.

1654 Төрт буттун бирдей болуп аралыгы,
Бирок баспайт,
Таягычы бар эч ким таппайт.

ИДИШ-АЯКТАР

Самоор

1655 Аа десе, аарын ачкан,

Аарына заарын чачкан.

Башында калканы бар куп жарашкан.

1656 Базардан алып келген сары сандык,

Кулпусун он кишилеп араң салдык.

1657 Базардан алып келген сары сандык,

Кулпусун он кишилеп араң салдык.

Чамынды чайнап, күл чычкан,

Мунусуна айран калдык.

1658 Базардан сатып келген кобул сандык,

Он жигит оозун ачып, кулпу салдык.

Суу ичип, куу отун жеп, көмүр таштайт,

Сандыктын өнөрүнө айран калдык.

1659 Биринен бири бийик турат,

Ичинен жалын күйүп турат.

Каалаганда саан болуп,

Уйдан бетер ийип турат.

1660 Калаада бир буюм бар тоту куштай,

Кандай адам жасаган ичи бышпай.

1661 Карасам бир тоодон, бир тоо бийик,

Коюптур ортосуна чаян ийип.

Чаяндын заарына чыдай албай

Бутуна жибереди сийип-сийип.

1662 Мойну кооз,

Ортосу бооз,

Түбү илмек,

Аны акылдуу киши билмек.

1663 Жазаганга жазган,

Оозунан заар отун чачкан.

1664 Оозун ачкан,
Жалын чачкан,
Ойлогондор
Бат эле тапкан.
1665 Кокон бөркү башында,
Кош куржуну жанында.
1666 Өзөн эмес сай эмес,
Суу агады зырпылдап
Ортосунда бир нерсе,
Кызарады кыпылдап.
Кожом бөркү башында
Жакшылардын барысы
Мына ошонун кашында.
1667 Өзөнү жок, сайы жок,
Суусу чыгат мөлтүлдөп,
Ортосунда карарып,
Мору чыгат калкылдап,
Кооз калпак кийип алган жылтылдап.
1668 Өзөнү жок, сайы жок,
Суусу чыгар мөлтүлдөп.
Ортосунда кызарып,
Башы чыгар кылтылдап.
Кокон бөркү башында,
Кош куржуну кашында
Чуу¹³ деп кеткен бир жумбак.
1669 Сырты сары саламат,
Ичи кызыл кыямат.
1670 Тегереги от,
Ортосу – суу,
Бир аздан соң
Көтөрүлүп буу,
Салат чуу.

¹³ Түп нускада – «жуу».

Тезинен тап
Эмне экен бу?
1671 Төө моюндуу, уй курсактуу,
Тегереги булактуу, орто жери чырактуу.
1672 Оозунан жалын чачкан
Төрт аягын тең баскан.
1673 Төрт аягын теңдей баскан,
Төпөсү төпөсүнө куп жарашкан,
Ортосуна тилмеч коюп кулдурашкан.
1674 Оргочордон от күйөт,
Ысык-Көлдөн ит үрөт.
1675 Чин кушум, чинди кушум
Чин дөбөгө конду кушум
Элге салам берди кушум.
1676 Чын күмүш, чинди күмүш,
Чын дөбөгө конду күмүш,
Элге салам берди күмүш.
1677 Эки ийнинде медери бар,
Үстүндөгү калканы куп жарашкан.
1678 Эки кулагы бар,
Төрт туягы бар,
Маңдайында күйүп турган чырагы бар,
Ортосунда кайнап турган булагы бар.
1679 Эки кулактуу,
Такалуу жылкы сыяктуу,
Уй курсактуу.
1680 Эки тоонун арасынан
Бөөн-чаян күйүп турат.
Күйгөнүнө чыдабай
Бөйрөгүнөн агып турат.
Чайнек
1681 Дүңк кемпир, дүңгелек кемпир,
Кайда барса азиз кемпир.

- 1682 Кичинекей келинчек,
Мейман келсе таазим этет,
Күйөөсүнө колун берет.
Чөөгүн, кумган (аптава, көйрө)
- 1683 Жабык үстү,
Оозу эки, түбү бир.
- 1684 Йаапырым – мойну бар,
Оозу эки, түбү кир.
- 1685 Япир
Үстү кир,
Оозу эки,
Түбү бир.
- 1686 Жоор,
Үстү кир,
Оозу эки,
Түбү бир.
- 1687 Жөө, бир мүйүзү кер
Оозу эки, көзү бир.
- 1688 Эки оозу бар, бир боосу бар,
Жоголсо, козулу койлук доосу бар.
- 1689 Кашкардан келген лөк,
Күлгө келип чөк.
- 1690 Кытайдан келген лөк,
Эки көзү көк,
Күлгө келип чөк.
- 1691 Кокондон келген коң карга,
Буту-колу жок карга.
- 1692 Букардан келген боз тайлак,
Боздоп туруп суу ичет.
- 1693 Ичи бар ичегиси жок.
- 1694 Кара кемпир какылдайт,
Сөөктөрү шакылдайт.
- 1695 Чоң энемдин көмөчү

- Күйбөдү да бышпады.
1696 Чук-чук, чук терек,
Чук терекке суу керек.
1697 Жатса жамбашы талыйт,
Турса суусу чууруйт.
1698 Эшикке чыгып от жебейт,
Башатка барып суу ичпейт.
1699 Мурду мур таз,
Карды кар таз.
1700 Жөө жүрбөс,
Атка минбес.
1701 Карды карсак,
Мурду барсак,
Атка минбес,
Жөө жүрбөс.
1702 Мурду бучук,
Карды катта,
Жөө жүрбөс,
Атка минбес.
1703 От башында күйбөс чанач.
1704 От башында ойрон шалпык.
1705 От боюнда очоёт,
Такыясы чочоёт.
1706 От жанында дөңгөлөк,
Тура калып сийгелек.
1707 От ичинде отурган оён.
1708 Уй курсак, тумшугу узун бото
мойнок,
Күйбөстөн өрт-жалынды кечет ойноп.
1709 Уй курсак, тумшугу узун, бото
мойнок,
Күйбөстөн өрт-жалынды кечет ойноп,
Чалкалап сууну берсе – ичет, кусат,

Ысапсыз, оюнда жок тоюп коймок.

1710 Чакалап сууну берсе – ичет, кусат,

Оюнда жок тоюп коймок.

1711 Кароолчунун катыны

Көрдөй болуп отурат.

Тарайын десе чачы жок,

Таздай болуп отурат.

1712 Карды бар, калтасы жок

Шосу бар, дорбосу жок.

Кара чайнек

1713 Бул эмне муруят,

Мурду эмне жырыят,

Оозу туруп сүйлөбөйт,

Отту эмне үйлөбөйт?

Асма, чайдоос

1714 Үчүкөнүн үч уулу

Үшкү тартып отурат.

Тентек кара баласы

Ийик ийрип отурат.

Кашкар чайдоос

1715 Башы бөрктүү,

Түбү көрктүү,

Мойну кооз,

Ичи бооз,

Аркасы илмек.

Акылдуу балдар билмек.

Чайнек, пияла

1716 Атасы бүкүрү кожо,

Энеси шапелек айым.

1717 Иштен келсек чөгөлөшүп таазим

кылат,

Ишке кетсең ал өзүнчө төрдө отуруп

мейман болот.

1718 Кулундары сары ала,
Куйруктары тору ала.

Чыны

1719 Карчыгам өзү жансыз колго конду
Дем болсо, байдөбөлдөн оозум толду
Мен өзүм карчыгадан алдым демди.

Жигиттер табышмактын чечүүсү
кайсы болду?

1720 Эзилген таш,
Чийилген таш,
Абакка түшүп
Ийилген таш.

Сыр аяк

1721 Биздин үйдө бир килем,
Түрдүү түстүү сыр килем.

Жанаяк

1722 Жупжумуру таш бака,
Сөөгү бар, жалбырак жейт,
Суу ичет, жаны жок.

Кашык

1723 Кичинекей бечел,
Сүңгүп барып суу ичер.

1724 Жомогум жомок,
Куйругу чомок.

1725 Башы бартмак,
Учу бөртмөк.

Сууга салмак

Сууруп алмак

Суусу таммак

Сумсайып калмак.

1726 Бир малым бар тамга
жармашып сиет.

1727 Өрдөк көлдө,

Куйругу сыртта.

1728 Суудан башка ашы жок,

Томпок курсак бөйтөгөй.

1729 Топусу бар, башы жок.

1730 Кула бээм кундуга кирсе

Куйругу сорок дей түштү.

1731 Чөөкөр атым чөгүп кетти,

Куйругу сорок этти.

Чөөлү

1732 Башы менен казанга түшөт,

Суюгун таштап, коюусун сүзөт.

Туздук

1733 Ашкананын кал кызы ыйлайт.

Казан

1734 Кулактуудан кагылбас.

1735 Күн үстүндө кара таш.

1736 Өзү бирөө,

Кулагы төртөө.

1737 Кулагы бар, башы жок,

Курсагы бар, чачы жок.

1738 Кара кожокем аттан түштү.

Казан, идиш-аяк

1739 Жеңем жерге түштү,

Балдары аны күтүштү.

Кара катын аттан жыгылды,

Балдары апакелеп чуркады.

1740 Карабай акем аттан түштү,

Балдары чуркап келди.

1741 Карагул аттан жыгылды,

Калкы-журту жыйылды.

Казан, тулга

1742 Бир заттын арты күйүк,

Бир заттын төшү күйүк.

1743 Бирөөнүн төшү күйүк,

Бирөөнүн өзү күйүк.

1744 Бирөөнүн төшү күйүк,

Үчөөнүн өзү күйүк.

1745 Өлөбай акем өлөм дейт,

Үч уулу үч жагынан жөлөйм дейт.

Казан, кашык

1746 Туулду бир кара куш, бир балапан,

Бошто алып, ар бир жерге ала чапкан.

Казан, от

1747 Кара өгүзүм карап турат,

Кызыл өгүзүм жалап турат.

Казан, казанга жабылган нан

1748 Ар жагында жука тоо,

Бер жагында жука тоо,

Ортосунда жумшак тоо.

Казан, сузгу, тулга

1749 Карт кара бука,

Мартеке музоо,

Үйөр-үйөр үч өгүз.

Тулга

1750 Үч буту бар, аксабайт.

1751 Үч буту бар,

Балаадай күчү бар.

Тулга, казан, кумган

1752 Үчүкөнүн үч уулу,

Үшкү тартып отурат.

Айры сакал атасы,

Атка минип отурат.

Тоголок кара баласы,

Сууга тойбой отурат.

Тулганын буттары, казан

1753 Үшкүбайдын үч уулу,

Үшкү тартып олтурат.

Андан калган бир уулу,
Дөңгө чыгып олтурат.

Аш такта

1754 Белес ашып келет
Нойгут басып келет.

Үбөлүк

1755 Белен-белен, белен ат,
Бели жоон күрөң ат,
Аштан тойдон калбаган,
Арам өлгөн күрөң ат.

Элек

1756 Ак күчүгүм бырт-бырт чычат.

1757 Аласа бою бар,
Арчындаган тону бар,

Ыйласа кар жаайт,

Ыйлабаса не жаайт.

1758 Аякка өтсөм урасың,

Быякка өтсөм урасың,

Нанды бирөө жейт,

Мени неге урасың?

1759 Жапжаңы идиш,

Бирок баары жыртык.

Эл устасын мактаса.

Такыр жок кынтык.

1760 Өзү битта, көзү миңта.

1761 Бир өзү, бир өзүндө миң көзү.

1762 Каптан сугунуп,

Кар жаадырды.

Тегирменден келгенде,

Уй саадырды.

1763 «Тап-туп» этет

Алдынан кербен өтөт.

Элек, ун

1764 «Тап-тап» этет,

Таманы жок лагалак.
Суудан өтүп баратат,
Сүйөгү жок лагалак.
1765 Эки тоонун арасында
Эбей-себей күн жаайт.

Чака

1766 Болсо да эки кулагы
Бир гана иймек тагынат.
Келатса суудан жутканы
Көбүнчө экөө кабылат.
1767 Ийилип турат кулагы,
Ичи тойсо, салмактуу келет бу дагы.
Эртели кеч адамга,
Жардам кылар убагы.

1768 Эки дос,
Сууга түшпөгөн күнү жок.
Баратып ач, келатып ток.
1769 Эки жакшы жолдош,
Сууга киринбеген күнү болбос.

Чака, апкөч

1770 Эки бир тууган суунун жээгине
ойнойт,
Үчүнчүсү жээкке жыгылат.

Челек

1771 Эзели курчанганын чечпеген,
Ичинен жыты кетпеген.

Гүү (гүп)

1772 Гүлдүр-гүлдүр гүлдүрман,
Гүлдүрмандын кызымын.
Мойнум толо акдана,
Акылмандын кызымын.
1773 Гүлдүр-гүлдүр гүлдүрсүн,
Мойнуң толо ак мончок,
Болотбайдын кызысың,

Гүлдүр гүп, гүлдүр гүп.

1774 Салмак менен урдурам

Сары бала туудурам.

1775 Узун-узун упарым,

Ичидеги жыпырым,

Кара соот каркыным,

Ичидеги жаркыным.

Чакчоо

1776 Салмак менен тартат,

Сарысын алып кайтат.

1777 Узун-узун улама,

Учу менин колумда.

Сагызгандай сайраган

Сабы менин колумда.

Маки

1778 Ичип жеп ийинге кирет.

1779 Кичинекей сай,

Ичинде эки бала жатат жай.

Мал мууздаган бычак

1780 Көгөртүп малдым,

Кызартып сууруп алдым.

Туткуч

1781 Үй баш сайын кол куржун.

1782 Эки башы муштумдай,

Ортосу кылдай.

Куургуч

1783 Миң койду аралай чапкан

Чокчолой баатыр.

Кыл жуугуч

1784 Капталды капталдай чапкан

байбарак баатыр.

1785 Керегеде муштай гөш.

1786 Өйүзгү элдин жылкысы,

Өйүз ылдый куюлат.

Бүйүзгү элдин жылкысы,
Бүйүз ылдый куюлат.
Жаман тумак боз бала,
Тосо албай буюгат.

Кыргыч

1787 Эки ээги бар.
Бир тээги бар.

Дасторкон , селде

1788 Сүйрөмө сүрнөт,
Бурама парз.

Бишкек, саба

1789 Бап балпак, башы калпак,
Сууруп алмак, суусун канмак.

1790 Бап балпак,

Башы жалпак.

Сууруп алды,

Суусу тамды.

Көөкөр

1791 Кочкор мүйүз кодогой,
Башы ичке шордогой.

Кумара, карапа

1792 Сойсо каны жок.

1793 Каңгыр-күңгүр үнү бар,

Чычкан кирчү ийин бар,

Айланасы кызыл жар.

Чеккич

1794 Кичине катын жер тебет.

Суу куйгуч

1795 Огородду араласа

Өзүн каз моюндуу көрөт.

Эңкейген жерге

Себелеп сууну төгөт.

Суу куйган коро

1796 Текем тик туруп суу ичет.

АТ ЖАБДЫКТАРЫ

Ээр

1797 Аттан эгиз, иттен пас.

1798 Айерге келип чөктү,

Буйерге келип чөктү,

Бардыгына туура келди.

1799 Узун эле, кести эле,

Жоон эле, жонду эле,

Астыга ылайык кылды эле.

Ээр, ат

1801 Отурганы ово жер

Басканы бакырчанак.

Үзөңгү

1802 Тештим терекке чыктым.

1803 Таптым тешик,

Миндим бешик.

Басмайыл

1804 Төшөк сейит төш кармайт.

Жүгөн

1805 Балжыр-булжур баш кармайт.

1806 Алыстан албыр-салбыр,

Жанына келип карасаң,

Бурама темир.

Жүгөн, көмөлдүрүк

1807 Балдайкеси баш кармайт,

Төлөйкөсү төш кармайт.

Жүгөн, куюшкан, басмайыл

1808 Балдыр-булдур баш кармайт,

Кудайберген куш кармайт,

Төлөберген төш кармайт.

1809 Баракелде, баш карма,

Көсөө куйрук, көч карма,

Узун боо, төш карма.

Жүгөн, көмөлдүрүк, куюшкан, басмайыл

1810 Бадыр-будур баш кармайт,

Төлөк баатыр төш кармайт

Кушбек баатыр куш кармайт,

Белек баатыр бел кармайт.

Жүгөн, үзөңгү

1811 Узун-узун уч эле,

Учу менин колумда.

Чыйырчыктай чыпынган,

Чачи менин колумда.

Куюшкан

1812 Тап-тап, табышмак,

Тай куйругуна жабышмак.

1813 Куттук сейит куш кармайт.

Аттын такасы, мыктары

1814 Ант кылдым, бант кылдым,

Бир атка 24 жылдыз мант кылдым.

1815 Төрт ай, жыйырма төрт жылдыз.

1816 Анти-анти айдады,

Жүз жыйырма беш жылдызды

Анти курман байлады.

1817 Керки тамдын жолунан,

Келе жатып түш көрдүм.

Түшүмдө мүшкүл иш көрдүм,

Түшүмдө төрт ай, 24 жылдыз көрдүм.

1818 Төрт айды, жыйырма төрт жылдыз

менен бекиттим.

Кишен

1819 Бурум-бурум, бурум коргон

Буралышып турат коргон.

1820 Бурум-бурум, бурум токой,

Бурулушуп калган токой.
Аптыкайым алган токой,
Айкалышып калган токой.
1821 Жомогум жомок,
Толгон ай жомок.
Тогуз бир кыздын,
Баасы ай жомок.
Акылдуу адам,
Айткысыз жомок.
Чечен бир жигит,
Чечкисиз жомок.

МУЗЫКАЛЫК АСПАПТАР

Комуз

1822 Ичи ичинде, ичегиси тышында.

1823 Кулагы бар куйругунун учунда

Курсагы бар соорусунун тушунда.

1824 Курсагы учасынын тышында

Кулагы куйругунун учунда

Ичегиси тышында.

1825 Үч жеринде жоору бар.

Жонунда жайдак ээри бар.

1826 Даңгыр жолдо үч жорго.

1827 Мамыга үч арканды байладым,

Беш камчылап, безелентип айдадым.

1828 Бир эшек көтөрдү,

Үч катар кермемди.

Кермемди тытмалап,

Айта бердим сарменди

Башында үч балбан

Керишти кермемди

Буудайдын оозу бар,

Булбулум сайрай берди.

1829 Баатыр кашка маңдай кан,

Чечен кашка таңдай кан.

Колго түшкөн керме аркан.

1830 Узун терек жыгылды,

Учу менин колумда.

Булбулдары сайраса

Тили менин колумда.

1831 Эки колду иштетсең

Үндөр чгат терметкен.

Комуз, колдун манжалары

1832 Түпсүз болгон чоң жолго,
Айдап алдым он жорго.
Бешөө сүйлөп келатса,
Бешөө бийлеп келатат.

**Комуздун үч кылы, он манжа,
комуздун үч кулагы**

1833 Салдырдым үч боз жорго
тайгак жолго,

Он киши кызмат кылат зордон-зорго.
Үч киши жатып алды казган орго.

Комуздун үч кылы, он манжа

1834 Үч жигит жарышат даңгыр жолго
Он жигит кызмат кылат араң зорго.

Комуздун үч кылы, беш манжа

1835 Үч атчан келе жатат даңгыр жолдо,
Беш атчан айдап салат оңго-солго.

Ооз комуз

1836 Сагызганым шак этет,
Шагы менде калган жок.

Узун чыбык солк этет,
Учу менде калган жок.

1837 Сагызганым шакылдайт

Сагы менин колумда.

Узун чыбык солкулдайт

Шогу менин колумда.

Домбура

1838 Базардан сатып алдым кара аргымак,
Белинде тартбасы бар буунак-буунак.

Чуу дегенде кетти зырлап-зырлап.

1839 Салдырдым эки жорго даңгыр жолго
Он жигит кызматына жарап турду
зорго-зорго.

Дутар

Он эки белбоо,
Эки аркан,
Эки казык,
Бир бакан.

Балалайка

1841 Дыңылдаган үнү бар,
Чычкан кирчү ийни бар,
Айланасы кызыл жар.

Мандолина

1842 Куйругу кулагынын учунда,
Ичегиси сыртында,
Ичи арык, сырты семиз,
Муну тапкан кишинин акылы деңиз.

1843 Узун сайда уй мөөрөйт,
Кыска сайда кыз ыйлайт¹⁴.

Орус кыяк, гармон

1844 Бир шаар бар капкасынын
саны жети,

Сырдаган төрт бурчу бар эки беттүү.
Эки ак куу тили менен сүйлөшүшөт
Сайраган булбул көк тоонун бети.

1845 Жогорудан келет, түймөлүү бай
Омуроо жаркылдайт түймөлүү бай.
Кыз менен күйөө биригип өлөң айтса,
Булардын не дегенин билбедик ай.

1846 Дагы да жийделүү бай,
жийделүү бай,

Сапсары омуробу түймөлү ай.
Биригип экөө-экөө обон салат,
Кандайын ал нерсенин билбедим ай.

Барабан

1847 Кош таяктап кандай урсаң

¹⁴ Түп нускада – «кыска сайда кыз мөөрөйт».

Дал ошондой бакырат.

Бирок ыйлабайт,

Балдарды чакырат.

Патефон

1848 Кебетеси сандыктай,

Бурап койсо кишидей.

1849 Каламамды айландырып,

Учугумду жылдырдым.

Сандыгымдын жанында туруп,

Кайра кайра ыр уктум.

Радио

1850 Там боорунда жабышып

Чоор тарткан ким экен?

Приемник

1851 Бир сандыкча ар тилде,

Сүйлөйт, ырдайт, күү чалат.

1852 Асты – тактай, үстү – тактай,

Ортосунда булбул сайрайт канат какпай.

Үн пленкасы

1853 Башы жок, ырдайт,

Буту жок, бийлейт.

Граммофон

1854 Изи бар, адамы жок, аягынын,

Тийбейт учу жерге таягынын,

Колго урунуп, бураса ийри сабын,

Обонун салат экен баягынын.

ОКУУ-БИЛИМ ЖАНА АГА КЕРЕКТҮҮ БУЮМДАР

Китеп

1855 Кат-кат тону бар,

Ичи толо кени бар.

1856 Кат-кат жалбырагы бар,

Чынында жыгач эмес.

Тиккен тиштери бар,

Бирок кийим эмес.

Тил оозу жок туруп,

Киши менен сүйлөшөт.

Чындыгында киши эмес,

Кишиге акыл үйрөтөт.

1857 Өзү ак, сөзү кара.

1858 Ай талаада бир дарыя бар, бети каткан,

Бетинде бетегеси чыгып жаткан

Кор болбос ушул дарыянын даамын таткан.

1859 Бир куш бар дүйнөдө берери көп,

Өзү жансыз, адам менен акылдаш

акылы көп.

1860 Өзү сүйлөбөйт,

Бирок кишиге акыл үйрөтөт.

1861 Там үстүдө терек,

Ону кесмекке эр керек.

1862 Татынакай сырты бар,

Түркүн – түркүн нерсени

Таамай айтат чынчыл ал.

Китептин бетиндеги жазуу

1863 Бир коктуда миң чаар ат.

1864 Жылга толгон чаар ат.

Дептер

1865 Ичин тамгасыз койгон
Китеп дейин десем,
Он эки беттүү, тамгасыз, жолдон
Оңой нерсени окуучум ойлон.

Калем уч

1866 Ассолоому алейкум молдо шарк
Эки тутам эки эли башы жарык.
1867 Асманда бир куш бар тумшугу узун
Мукамына жеткирет айткан сөзүн.
1868 Бир куш бар тумшугу узун сууга
салат,

Тумшугун суудан тартып сайма саят.
Саймада жомок да бар, жамак да бар,
Көркөмдөп сыпат менен элге жаят.
1869 Дүйнөдө бир куш бар тумшугу узун,
Чыбыр ала жорголойт жердин жүзүн.
1870 Суу түбүндө бир куш бар тумшугу
узун,

Сыпат менен келтирет жердин жүзүн.

1871 Москвадан келген мунар куш,
Буту-колу кынал куш.
Кара көлгө малынат,
Ак көлгө барып жазылат.

1872 Ийнедей жалгыз аягы,
Түптүз жолдо жорголойт.
Мончоктой болуп тизилип,
Учунан сөздөр шорголойт.

1873 Кирди да чыкты,
Көзүнүн жашын төктү.
1874 Өзү тик турат, башы жарык.
Көзүнүн жашы агат зарык-зарык.

Авторучка

1875 Таяк сымак, ача туяк,

Өзү чакан, чөнтөккө сыят,
Көп нерсени ар жерге жыят.
Кызматы баалуу билбесек уят.

Калем, кагаз

1876 Минемин кара атымды кадаңдатып,
Басмайды карсыз жерге кадам басып.
Бутуну балчыкка илип алып,
Кетеди кар үстүнө кадам басып.

Калем, кагаз, манжалар

1877 Бир ат бар ойноктогон,
Тайгылбайт жорголосо тайгак жолдо
Үч жигит баштап турат араң зорго,
Беш жигит түшүп турат терең орго.

1878 Сыйыр мингендин зыяны бар

Жөө жүргөндүн уяты бар.

Үч убаранын бир аты бар.

Карандаш

1879 Такыр кат билбейм,

Аны мойнума алам.

Кыла жүргөн кесибим,

Кылымдар бою жазам.

Бор

1880 Актан карга сайганы-сайма,

Ийне-жиби кайда?

1881 Өзү аппак жазылат,

Жер түбүнөн казылат.

Сыя-челек

1882 Бир чөйчөктүн ичинде

Адам ичпес суу жатат.

Кармап келсем күнүгө

Колсуз, бутсуз жорго ичет.

Ак баракта жазуумду

Адашпастан ким чечет?

1883 Жаанда бир кудук бар соолбой

жаткан

Билбеймин оордугу канча батман

Бетинен бетегеси өнүп жаткан.

Кагаз, жазуу

1884 Короо ак, кой кара.

Кагаз, жазуу, жазуучу, калем уч

1885 Короосу-ак, кою-кара.

Койчусу-ырчы, таягы-ача.

1886 Коюм кара, короом ак,

Таягым учтуу, тилим так.

1887 Коюм кара, короом ак,

Койчум ырчы, тилим так.

Таягы учтуу колго чак,

Бул эмне ойлоп тап!?

Коңгуроо

1888 Баягы зоо, ал жагы зоо,

Ортосунда шыңгыр зоо.

Кат

Аягы жок, жүрөт

Тили жок сүйлөйт.

Араб тамгалары

1890 Бири кем отуз.

1891 Мен айтайын табышмак бар

көп тилде,

Алсаң дагы түгөнбөйт күндөн-күндө

Жүктөсөм да оор келет жүз төрт пилге

Санасам чыга бербейт отуз бирге.

«С» тамгасы

Сенде бар, менде жок.

Аскарда бар, Алымда жок.

Жерде жок, сууда бар.

Койдо жок, серкеде бар.

Саманда бар, чөптө жок.
Эшикте жок, сыртта бар.

«Н» тамгасы

1893 Менде бар, сенде да бар
Сен турмак бүткүл ааламда жок.
Ормондо бар да, кырда жок,
Мончодо бар да, үйдө жок.

Билим

1894 Агыны катуу бир дарыя агып жатыр,
Эрикпей өзү барган адам баатыр.
Кудукту кирпич менен казганга окшоп,
Акылым барган сайын ашып жатыр.
1895 Өзү жеңил, өзү аз,
Асман-жерге кабарлаш.
Саргайсаң көп күн, жетесиң чегине,
Эптесем десең, кулайсың тесинде.

Билим алуу

1896 Бир суудан мен барамын суу алмакка,
Идишим кенен эмес бир табакка.
Табагым толор толбос, толуп койбос,
Түшөмүн сарсан болуп мен абакка.
1897 Жылан боор камчы алып дулдул
миндиң,
Акылың болсо бир иш бар ойлоп билгин.

Глобус

1898 Үйдө олтуруп дүйнөнүн төрт бурчун
көрөт.

1899 Өзү тоголок, топ эмес,
Шаары бар, үйү жок
Дайрасы бар, суусу жок.

Карта

1900 Суусу бар, ичүүгө болбойт,
Жолу бар, жүрүүгө болбойт,
Шаары бар, басууга болбойт.

УБАКЫТ, МЕЗГИЛ

Кыш

1901 Аалам аппак кийинет.

1902 Асман аппак, буласын чубап,

Бак-дарак башын каптады убак.

Ой-тоонун баарын кумшекер каптап,

Кырс мүнөз күткөн, бул кайсы убак?

Кыш чилде

1903 Терисин сыйырбай, этин жеген,

Жилигин чакпай чучугун жеген.

1904 Үч карышкыр айгыр жейт,

Терисин бузбай дайын жейт,

Жилигин чакпай майын жейт.

1905 Алты карышкыр айгыр жейт,

Терисин бузбай дайын жейт,

Жилигин чакпай майын жейт.

1906 Узун-узун, уз келди,

Узун бойлуу кыз келди,

Жакалары жалтылдайт,

Бүткөн бою калтырайт.

Жаз

1907 Ыйласа жашыл сел болуп акты,

Ак тонду алып, жашыл тон жапты.

Жашыл тонго көз жашы жагып,

Түрдөп-түрдөп саймасын сайды,

Бул кандай сулуу, кана, ким тапты?

Сегиз ай жаз, үч ай кыш

1908 Сегиз сайы кыраң

Үчта бе иман.

Жаз, кыш

1909 Бир куу шырғый,

Бир суу шырмый.

1910 Ак коюм туруп кетти

Кара коюм жатып калды.

Жай

1911 Аалам жашыл кийинет

Элдин баары сүйүнөт.

1912 Коон-дарбыз желелеп,

Сары гүлдөр ачкан кез,

Сабиз-пияз баары өскөн,

Кайсы убак ушул кез?

Жылдын төрт мезгили

1913 Дүйнөгө төрт падыша кылган сурак,

Экөө салар жумушка жанды кыйнап.

Бирөө букарага эрик берип,

Бирөө үчөөнөн да кыйыныраак.

1914 Төрт нерсе бири-бирине жете албаган,

Ажырап бири-биринен кете албаган.

Өздөрү бул дүйнөнүн камын ойлоп,

Ойлогон максатына жете албаган.

1915 Бири ак ат,

Бири кара ат,

Биринин соңунан бири чуркап,

Жыл сайын куушат?

Төрт мезгил, ар мезгилдеги үч ай,

Бир айдагы отуз күн, беш убак намаз

1916 Төрт эшик көрдүм бир үйдөн,

эй хаким!

Ар эшикте отурар үч кыз мукум.

Ар бир кызга отуз жигит болуп даакы

Ар жигиттин башында беш даста гүл.

Жыл, 48 жума, 12 ай, 9 ай-

жаз, күз, жай, 3 ай-кыш

1917 360 амир кылган,

48 кызы бар, баары жубан.
12 уулу бар, баары кыраан.
9 уулдун пейли жакшы
Үч уулдун пейли жаман.
Жыл, ай, күн, чилде, токсон, жаз

1918 Туу-туу, туу куйрук,
Тулпар өттү билдиңби?
Туусунан ажырап,
Шумкар өттү билдиңби?
О-оо-оо кызыл көз кабыланым
Көрүп өттү билдиңби?
Кара чаар жолборсум
Кайтарып жатат билдиңби?
Жез каргылуу куу тайган
Желип өттү билдиңби?
Эр башына бир дөөлөт
Келип өттү билдиңби?

Күн, түн

1919 Ак киши, кара киши,
Анын жок адам менен иши.
1920 Айланпаны айландырсам,
Кара таш жарылды.
1921 Эже-сиңди,
Бирөө жарык,
Бирөө караңгы.

Жыл, 12 ай, 365 күн, 8760 саат

1922 Бир боз, он эки каз,
Үч жүз алтымыш беш өрдөк,
Сегиз миң жети жүз алтымыш чүрөк.

Жыл, 360 күн, 24 саат, күн, түн

1923 Абада жаралыптыр бир дөңгөлөк,
Уясы үч жүз алтымыш бөлөк-бөлөк.
Түнөккө жыйырма төрт жумурткалап,

Бйлады актуу, каралуу бир көпөлөк.

1924 Бир дарыя ичинде тептегерек,

Үч жүз алтымыш бөлөк-бөлөк.

Күндө жыйырма төрттөн бала тубат,

Бири кара, бири жарык бир көпөлөк.

Жыл, 24 саат, күн, түн

1925 Бир уянын ичинде турат төп төгөрөк

Учтары бар бөлөк-бөлөк

Күндө жыйырма төрт бала тууйт

Анын бири жарты бир көпөлөк.

Жыл, 12 ай, 360 күн

1926 Бир түп чынар терек,

Он эки шагы бар.

Үч жүз алтымыш барки бар.

Жыл, 12 ай, 30 күн, күн-түн

1927 Бир дарак бар,

Он эки шагы бар,

Отуз барки бар,

Бир жүзү ак, бир жүзү кара,

Бири качар, бири кубалар.

Жыл, 12 ай, 30 күн, айдын

караңгы-жарыгы

1928 Бир терек,

Он эки бутак,

Отуз жалбырак,

Он беши кара,

Он беши ак.

Муну ким ойлоп тапмак?

Жыл, 12 ай, 30 күн, 4 жума, андагы 7 күн

1929 Бир терек бар, анын он эки бутагы бар,

Ар бир бутагында отуздан уя бар,

Ар уяда төрт чымчык, жетиден

жумуртка бар.

Жыл, 12 ай, ар айда 4 жума,

ар жумада 7 күн

1930 Бир терек көрдүм он эки бутагы бар,

Ар бутакта төрттөн уясы бар,

Ар уяда жетиден жумуртка бар.

Жыл, 12 ай, 30 күн

1931 Бир түп дарак¹⁵,

Ал даракта он эки бутак,

Ал бутакта бар отуздан шак.

1932 Бир түп гүл,

Бир түп гүлдүн он эки шагы бар,

Он эки шагынын

Отуздан булбулу бар.

Жыл, 12 ай, 30 күн, беш убак намаз

1933 Бир түп дарак,

Ал даракта бар он эки бутак.

Ол бутакта бар отуздан шак,

Ал шакта бар беш-бештен гүл.

12 ай, 48 жума, 365 күн, бир жыл

1934 Он эки бүркүт,

Кырк сегиз карга

Үч жүз алтымыш беш чымчык,

Баары биригип бир жумуртка тууптур.

Жыл, 12 ай, 360 күн, 2 айт намаз¹⁶,

48 жума

1935 Бир дааттын салаасында.

Он эки илегилек уясы.

360 түр баласы

2 аласы сарасы

2 кем 50 даанасы.

Жыл, 360 күн, бир айдагы 30 күн, 48 жума

¹⁵ Түп нускада – «бир топ дарак».

¹⁶ Түп нускада – «2 ай намаз».

1936 Бир лек-лектин уясында,
360 баласы бар.

30 даанасы бар,

48 кара кучкач баласы бар.

12 ай, 48 жума, 5 убак намаз

1937 Он эки лаг-лаг уясы

48 анын баласы

Ичинде 5 данасы.

12 ай, 30 күн

1938 Бир теректе он эки ноода.

Бр ноодада отуз жалбырак.

12 ай, 30 күн, айдын караңгы-жарыгы

1939 Он эки орок

Отуз чалгы,

Жармысы кара, жармысы ак.

1940 Он эки бува, отуз шак,

Он беши кара, он беши ак.

12 ай

1941 Он эки бир тууган,

Аларды ким тууган?

Жыл, 12 ай, 4 жума

1942 Бир коюм бар,

Анын он эки козусу бар,

Ар биринин төрттөн мүчөсү бар.

Жыл, 12 ай, 30 күн, 48 жума, 360 күн

1943 Бир боз, он эки каз

Отуз өрдөк, кырк сегиз чүрөк

Үч жүз алтымыш дүрседеп.

60 минут, 30 күн, айдын караңгы-жарыгы

1944 Алтымыш жалбырак, отуз шак,

Жарымы кара, жарымы ак.

30 күн, айдын караңгы-жарыгы

1945 Он беш дарак,

Он беш бак,
Он беши кара,
Он беши ак.

7 күн, 24 саат, 60 минут

1946 Дүйнөдө жети нерсе келип турар,
Ким келип ким кеткенин билип турар.
Ааламдан акыр кача алар өлбөс,
Башкалар тууп турар, өлүп турар.
Ааламда эч бир нерсе так калтырбай
Эсебин бул дүйнөнүн берип турар.
Нөөкөрү ар биринин 24.

Ар нөөкөргө 60 жигит ээрчип турар.

Санаа, 12 ай, өз денеси, тапкан киши

1947 Базардан сары сандык алдым,
12 ачкыч менен килитин салдым
Алтын сандык,
Алтын сандык ичинде күмүш жатыр,
Аны тапкан акылман баатыр.

1 ай, 30 күн

1948 Бир палек, отуз анделек.

ДИНИЙ ТҮШҮНҮКТӨР

Дин

1949 Айланпаңыз айланды
Зым кара таш жарылды.

Намаз

1950 Бар эле бир жумбагым табасыңбы
Беш алма алакандын арасында
Экөө күндүз бышкан күн майыз
Үчөө көлөкөнүн саясында.

**Намаз, намаздагы он эки парз,
алтоо ичинде, алтоо тышында**

1951 Алты ала карышкыр,

Алты бала карышкыр.

Он эки карышкырдын жегени бир турна

Турнаны кичинекей десе,

Эки алты атан төөгө жүк болот.

Төөнү кичинекей дебесин десе,

Теректин башын оттойт,

Теректи кичинекей дейин десе

Эртеңки учкан торгой кечке башына

жете албайт.

Бул эмне болот?

Намаз, айт, орозо

1952 Беш безбелдек

Эки тоодак, отуз каз

Бир-биринен аз.

Намаз, орозо, күн-түн

1953 Беш токмок, отуз шак

Бир бети кара, бир бети ак.

Орозо, намаз

1954 Отуз тоок, беш улар.

1955 Отуз уук, беш бакан.
1956 Бир палек, ок эки камак.
Он бирин жейт,
Бирөөн жейт, же жебейт.
40 күн чилде, 30 күн орозо, 5 убак намаз
1957 Кырк – кырк булдурук,
Отуз – ооз булдурук,
Беш – безбелдек.
40 күн чилде, 30 күн орозо,
5 убак намаз, 2 айт
1958 Кырк – кызыл тоодак,
Отуз – оор тоодак
Беш – безбелдек
Эки – кашкалдак.
Адамдын териси, орозо
1959 Торко сары тонум бар,
Топчусу жок, чече албайм.
Отуз капта даным бар,
Оозун ачып иче албайм.
Молдо
1960 Бир чөөгүн ичтеринде чайы бардыр,
Ал чайдын кайнай турган жагы бардыр.
Алтын мисте пыяла жандарында,
Патносто мисте, жаңгак, майы бардыр.
1961 Өзү тойбос,
Чала насаатын койбос.
Азирейил
1962 Касап киши мал соёт, кан чыгарбай.
1963 Баатыр жигит мал соёт, кан чыгарбай
Чечен жигит мал табат, бул чыгарбай.
Жебирейил, азирейил
1964 Бир падыша сурайт, жан чыгарбайт,
Эки бөрү кой жейт, кан чыгарбайт.

1965 Колумда он жүзүгүм бар ал чыгарбай
Эки доочу доо доолайт мал чыгарбай
Көркөө кашкыр кой жейди кан чыгарбай.

1966 Ээси жөө келет чаң чыгарбай,
Эки көрүнбөй кан чыгарбай.

Жан алгыч

1967 Канжыгасын кан кылбай,
Каз бөктөргөн бар бекен.

Жебирейил, кара жер, касам ичүү

1968 Ал эмнедир канатынын саны жок
Ал эмнедир теминарге жаны жок
Ал эмнедир эки жүздүү каны жок.

Сегиз ыйман

1969 Абал жалгыз, экөө эгиз,
Көз көрбөйт, көкүрөктө нерсе сегиз.

1970 Көздө жок, көкүрөктө нерсе сегиз.

Карыштардын нуктасы

1971 Дүнүйөдө бар, адамда жок,
Инсанда бар, ааламда жок.

Кырк чилтен, отуз орозо, беш убак намаз

1972 Кырк – кызыл короз,
Отуз – балбан тоок.

Беш мекиян

Чаң арасында кызыл тоголок.

Забур, тоорат, инжил, куран

1973 Жаннатта бардыр төрт тал

Бири алма, бири бал,

Бири курма, бири шекер.

Байымың жетсе үчөөн коюп бирөөн тап!

Шайтан

1974 Чегирткени ат кылып,

Черүүгө минген ким экен?

Кумурсканы кой кылып,

Кумга жайган ким экен?

Кара сууну кайнатып,

Каймак алган ким экен?

Албарсты

1975 Чыга элек чийдин түбүнөн,

Туула элек коён качты.

Жазала элек токмок менен уруп ийсем,

Казыла элек ийинге кире качты¹⁷.

Жан, 360 тамыр,

жан алгыч азирейил, сөөк

1976 Жүрөмүн бир алтындуу кийик багып,

Мойнума үч жүз алтымыш тумар тагып.

Жан

1977 Жүрөмүн бир алтындуу кийик багып,

Мойнума үч жүз алтымыш тумар тагып.

Эки ууру карактап алам деди,

Бекиттим алтымыш эки казык кагып.

1978 Жеңимдеги сары алтын

Жерге түшсө табылбайт.

¹⁷ Бул табышмак элдик калптардын арасында да учурайт.
Инв. №1845, 11-бет; инв. №237, 53-бет.

ОЮН-ЗООКТОР

Тогуз коргоол

1979 Биздин айыл эки айыл,

Өйүз-бүйүз конушкан.

Үй-бүлөөбүз барабар,

Үй башына тогуздан.

Эки чара боорсок,

Баарыбызды тойгузган.

1980 Тогуз табак эт жедим,

Эсебине жетпедим,

Карап туруп алдырдым,

Казынага салдырдым.

1981 Төлгөсү бирөөндө аз, бирөөндө артат.

Азы зыян, артканы олжолуу деп,

Тогуздап эки жактан төлгө тартат,

Ал төлгө аягында ачык айтат.

1982 Эки айчык көл атасы бар,

Он сегиз сараң энеси бар.

Жүз алтымыш сегиз баласы бар.

1983 Эки атасы бар,

Он сегиз энеси бар

Бир жүз алтымыш эки баласы бар.

Чатыраш

1984 Мени-мени, мени бар,

Отуз эки саны бар.

Аны тапкан адамдын,

Акылында кени бар.

Чана

1985 Тору тайды жетелеп,

Тоого чыгам энтелеп,

Тоодон ыргып мен минем,

Типтик ылдый желдирем.

Ордо

1986 Короолоп тегерегин чийип койгон,
Ичине бир топ койду жайып койгон,
Короону теңдеп туруп ортосуна
Житирип бир казыкты кагып койгон,
Койлорду бир карышкыр айдап чыгат,
Калтырбай бир да бирин ошол бойдон.

Ак чөлмөк

1987 Таптым,
Таманыма бастым.

Топ

1988 Тийсе келет,
Тийбесе кетет,
Бирок аны кууса жетет.

Карта

1989 Бир ажайып иш көрдүм төрт
көзү бар,
Атлас, шайы кийген төрт кызы бар.
Жарак-жабдык салынган сегизи бар,
Эркек, ургаачысын билбеймин он
алты бар.

1990 Ажайып бир нерсенин төрт көзү бар,
Атылас, шайыга бөлөнгөн төрт кызы бар.
Андан башкасын эркек-ургачы экенин
ажырата албайбыз.

1991 Келиптир бул дүйнөгө төрт көзү бар,
Кийингени атлас, шайы төрт кызы бар.
Сурасаң небереси жыйырма алты
Асынган жоо жарагы сегизи бар.

Куурчак

1992 Ак чатыр,
Ак чатырдын ичинде

Агала көйнөк кыз жатыр.

Бильярд

1993 Он төрт жоргосу бар,

Эки молдосу бар.

Алты тешиги бар,

Ачык турган эшиги бар.

СУРОО-ЖООП

- 1994 Акыл кайда,
Кубат кайда,
Уят кайда?
– Акыл – башта,
Кубат – сөөктө,
Уят – көздө.
- 1995 Ала-Тоонун боорунда,
Ат ойноткон ким экен?
– Жылкычы.
- 1996 Алтын тондун жакасын
Тек кайырткан ким экен?
Алтын казык кактырып,
Бек байлаткан ким экен?
– Бүркүтчү.
- 1997 Көтөрүмдүүнүн көтөрүмдүүсү кайсы?
– Эл.
- 1998 Таттуунун таттуусу эмне?
– Таттуунун таттуусу – жан.
- 1999 Ширинден ширин эмне ширин?
Катуудан катуу эмне катуу?
Оордон оор эмне оор?
– Ширинден ширин жар ширин.
Катуудан катуу жокчулук катуу
Оордон оор төрт түлүк мал оор.
- 2000 Аяктын оозу кайсы?
Түбү кайсы?
– Оозу бысмылла,
Түбү аллоакпар.
- 2001 Тарлыктын тарлыгы кайсы?
– Тарлыктын тарлыгы – өкүмү күч
хандын асты.

2002 Жердин ээси ким?

– Дөбө.

Суунун ээси ким?

– Булак.

Кептин ээси ким?

– Кулак.

2003 Жумшактын жумшагы эмне?

– Кебез.

Катуунун катуусу эмне?

– Таш.

Ачуу менен таттууну бирдей берген

ким экен?

– Туз.

2004 Суунун атасы ким?

Жолдун атасы ким?

Сөздүн атасы ким?

– Суу атасы – булак

Жол атасы – туяк

Сөз атасы – кулак¹⁸.

2005 Суунун атасы ким?

– Булак.

2006 Соонун атасы ким?

– Жан.

Сөздүн атасы ким?

– Кулак.

Жолдун атасы ким?

– Туяк.

2007 Дүйнөдө ким берекелүү?

– Жер.

Эмне отсуз күйөт?

– Күн.

Кезектешип жарык берген эмне?

¹⁸ Түп нускада жандырмагы жок.

- Күн, Ай.
Асман, жерди бүркөгөн күңүрт нуру
не болот?
- Булут.
Мээрими менен нур берип, жылытып
турган не болот?
- Күн.
2008 Дүйнөдө эмне күлүк?
- Ой.
2009 Дүйнөдө эмне кызык?
- Турмуш.
Дүйнөдө эмне күлүк?
- Кыял, (санаа).
Дүйнөдө эмне күчтүү?
- Илим.
Дүйнөдө эмне таттуу?
- Уйку.
Дүйнөдө баарынан эмне семиз?
- Баарынан семиз – Жер.
2010 Эмнеде каймак жок?
- Кара сууда каймак жок.
Эмнеде тамыр жок?
- Ташта тамыр жок.
Эмнеде көпүрө жок?
- Көлдө көпүрө жок.
Эмнеде тирөөч жок?
- Асманда тирөөч жок.
Эмнеде жан жок?
- Дөңгөчтө жан жок.
Эмнеде тил жок?
- Балыкта тил жок.
Эмнеде кан жок?
- Чөптө кан жок.

Эмнеде өт жок?

– Жылкыда өт жок.

Эмнеде сүт жок?

– Кушта сүт жок.

Эмнеде түк жок?

– Жыланда түк жок.

Эмнеде кыр жок?

– Кыңырыкта кыр жок.

Эмнеде сыр жок?

– Ыңырчакта сыр жок.

2011 Аркайган кара тоо өлөбү?

– Бетин туман басканы.

Тийип турган күн өлөбү?

– Бетин булут чалганы

Калдайган кара жер өлөбү?

– Кар астында калганы.

Аккан суу өлөбү?

– Муз астында калганы.

2012 Чекилдектин түбүндө чекилдеткен

ким экен?

– Ийикчи.

Асман менен жердин ортосу канча?

– Каш, кабак.

Төгөрөктүн түбүндө төкүлдөткөн

ким экен?

– Кырманчы.

Ким сүйлөбөй окутат?

– Китеп.

Кара тоонун боорунда карап жаткан

ким экен?

– Саятчы.

2013 Кап оозу кийиз,

Карга оозу мүйүз.

Кой баласы шишек,
Аны таппаган киши эшек.
– Кап оозу кийиз эмей эмне,
Карга оозу мүйүз эмей эмне,
Кой баласы шишек эмей эмне,
Аны таппаган киши эшек эмей эмне.

2014 Муун-муун мундуз,

Муун ала кундуз.

Аба кийик териси,

Алты кочкор мүйүзү,

Кап ооз-кийиз

Карга оозу-мүйүз

Кой баласы-шишек.

-Муун-муун мундуз

Мундуз эмей эмне?

Муун ала кундуз

Кундуз эмей эмне?

Аба кийик териси

Териси эмей эмне?

Алты кочкор мүйүзү

Мүйүзү эмей эмне?

Кап оозу-кийиз

Кийиз эмей эмне?

Карга оозу-мүйүз

Мүйүз эмей эмне?

Кой баласы-шишек

Шишек эмей эмне?

2015 Ай аяктай болгону, ал эминне болучу?

Күн күрөктөй болгону, бул эминне болучу?

Тоо томуктай болгону, бул эминне болучу?

Жериң чекен тартканы, бул эминне болучу?

Сууң сукан тартканы, бул эминне болучу?

– Ай аяктай болгону, ай тийгени эмеспи.

Күн күрөктөй болгону, күн тийгени
энеспи.

Тоо томуктай болгону, күн жааганы
энеспи.

Жериң чекен тартканы, көк чыкканы
энеспи.

Сууң сукан тартканы, суу киргени эмеспи.

2016 Асмандан бийик эмне?

– Асмандан бийик-текебер.

Суудан терең эмне?

– Суудан терең-окуу.

Октон күлүк эмне?

– Октон күлүк-санаа.

Уудан ачуу эмне?

– Уудан ачуу-жокчулук.

Кардан муздак эмне?

– Кардан муздак-калган көңүл.

Оттон ысык эмне?

– Оттон ысык-жан.

Казана деген эмне?

– Көпчүлүк калк.

Мүлк деген эмне?

– Кадыр-көңүлү калбаган сөөк.

Эр эгиз деген эмне?

– Бирин бири сыйлаган, эли-журтуна
пайдасы тийген аял-эркек.

Эмгектүү жалгыз деген эмне?

– Бири биринен ажырашып калган
аял-эркек.

2017 Канат эмнеден болот?

– Жакшы санаган ага-ини, сөөк-тамыр.

Манат эмнеден болот?

– Манат койдун жүнүнөн болот.

Санат кайдан чыгат?

– Нускалуу карыялардан чыгат.

2018 Бир карыядан бир жигит суроо

сурайт:

Экөө менен кандайсыз?

– Экөө үчөө болду. (Бутка таяк кошулганы)

Алыс менен кандайсыз?

– Алыс дагы алыстап ары кетти – дейт.

(Көзү көрбөй калганы)

Жакын менен кандайсыз?

– Күндө үч убак карсылдашабыз.

(Тиш менен жаактын тамак чайнаганы)

Кабарчы менен кандайсыз?

– Нез кара болгон дарттайбыз?

(Кулактын укпаганы).

2019 Жол узуну не болот?

Чөп узуну не болот?

Элдин чоңу ким болот?

Токтобостон агуучу,

Суунун чоңу не болот?

Оңой ушул нерсени,

Кана тапчы сен ойлоп?

– Жол узуну – кыя-адыр,

Чөп узуну-мыядыр.

Элдин чоңу-карыя,

Токтобостон агуучу

Суунун чоңу-дарыя.

Кана айчы табышмак

Оозуң минтип жабылмак.

2020 Долононун топ бутак,

Такылдаткан ким болду?

Эки жыгач боорунан

Эштей турган ким болду?

Жарты жыгач боорунан,
Жарып алган ким болду?
Ак жамынчы жамынып,
Кериге чыккан ким болду?
Ала-тоонун боорунан,
Ат ойноткон ким болду?
Кара Тоонун боорунан
Казан аскан ким болду?
– Долононун топ бутак,
Такылдаткан токмокчу.
Эки жыгач боорунан,
Эптей турган комузчу.
Карагай менен ыргайдын
Башын бууган түндүкчү.
Жарты жыгач боорунан
Жарып алган челекчи.
Ак жамынчы жамынып,
Кериге чыккан жылкычы.
Ала-Тоонун бооруна,
Ат ойноткон мергенчи.
Кара-Тоонун бооруна,
Казан аскан саятчы.
Табышмагың таптымбы
Оозунду жаптымбы. . .
2021 Сапар шаанын (хандын) элине
айткан 7 табышмагын
Кызы Анвар шаа тапкан экен.
Дүйнөдө ким күчтүү?
Дүйнөдө учкул кайсы?
Баатыр деген эмне?
Коркок деген эмне?
Жакшы деген эмне?
Жаман деген эмне?

Жаманга даба кайсы?
– Эл күчтүү, элди-журтту баш ийдирип
турган падыша күчтүү.
Ой, санаа учкул.
Баатыр-жүрөктүү тайманбас адам.
Баатыр болмок жүрөктөн,
Балбан болмок билектен.
Эки көзү бар-сокур, кулагы бар-дүлөй,
Тили бар-дудук, элге пайдасыз
адам-коркок.
Даанышмандын булагынан суу ичкен,
Эл үчүн камкордук көргөн адам.
Өз башын көккө ыргытып мактанган,
көйрөң,
элди эмес өз жанын жакшы бакпаган адам.
Жаманды алдап катарга кошуу, окутуу,
тарбиялоо
Ошондой болсо да эл оозунда «жаманга
даба жок» дейт.

Анвар шаага агасы Алхактын айткан
табышмагы:
Он сегиз миң ааламдын энеси ким?
Эмчеги кайсы?
Он сегиз миң ааламдын атасы ким?
Арадагы кайсы?
– Он сегиз миң ааламдын энеси-жер.
Эмчеги – эл-журт.
Атасы-күн
Арадагы-суу.
2022 Куу карагай башынан,
Куулап өткөн ким болду?
Жаш карагай башынан,

Жалап өткөн ким болду?
Жашты кууну аралап,
Сурап өткөн ким болду?
Кара-Тоонун боорунан,
Капталдай көчкөн ким болду?
Кара чоку башынан
Ат ойноткон ким болду?
Эки жыгач боорунан
Эптеп алган ким болду?
Жалгыз жыгач боорунан
Жамап алган ким болду?
Узун сая жыгачтын
Учун кескен ким болду?
Эки кырга конорбу,
Эмки айткан сөзүңдү
Эптебей тапсам болобу?
Жалгыз кырга конорбу,
Жаңкы айткан сөзүңдү,
Жамабай тапсам болобу?
– Куу карагай башынан,
Сурап өткөн Алмамбет.
Кууну жашты аралап,
Жалап өткөн Алмамбет.
Жаш карагай башынан
Жашты кууну аралап,
Сурап өткөн Алмамбет.
Кара-Тоонун боорунан,
Капталдай көчкөн жылкычы.
Кара чоку башынан,
Ат ойноткон бүркүтчү
Эки жыгач боорунан,
Эптеп алган ээрчи.
Жалгыз жыгач башынан

Жамап алган комузчу.
Акыны элем ырчынын,
Ар жыйындын ичинде,
Сен өңдөнгөн балдарды,
Албарсты баскандай кылчу элем.
Торусу элем жылкынын
Торгою элем ырчынын,
Жээрдеси элем жылкынын. . .

2023 Сөздүн башы эмне?

Суунун башы кайсы?

Жолдун башы эмне?

Күндүн батышы менен чыгышы нече

күндүк жол?

Асман менен жердин ортосу нече

күндүк жол?

Калп менен чындын ортосу нече

күндүк жол?

– Сөздүн башы-кулак.

Суунун башы-булак.

Жолдун башы-кыя.

Күндүн чыгышы менен батышынын орто-

су-бир күндүк жол,

эртең менен чыгып, кечинде батат.

Асман менен жердин ортосу-каш менен

кабактын ортосундай.

Калп менен чындын ортосу-төрт эли; көз

менен көргөн чфн,

кулак менен уккан калп.

2024 Төбөңдөгү төрт жылдыз

Батар жери кайда экен?

Төрт авлия, бир азиз

Жатар жери кайда экен?

Пешенеңде беш жылдыз,

Батаар жери кайда экен?
-Төбөндөгү төрт жылдыз,
Батар жери кыбыла
Төрт авлия бир азиз,
Жатар жери Медина.
Бешенеңде беш жылдыз,
Батар жери кыбыла.
2025 Ташып алып салбаган
Сууда бүтүн бар бекен.
– Ысык-Көл.
2026 Бооруна кетмен чаппаган
Тоодо бүтүн бар бекен?
– Берик таш ата.
2027 Темингисин тер кылбай
Жорго минген бар бекен?
– Баба өмүр.
2028 Эшик башы түргөндөн
Эңип алган бар бекен?
Жылкы башы төргөндөн
Жылкы тийген бар бекен?
– Эр Манас.

ТАБЫШМАК-МАСЕЛЕЛЕР

2029 Алтымыш араба,
Ар арабада алтымыш кап,
Ар капта алтымыштан алма,
Канча болот?

– Эки жүз он алты миң.

2030 Бирөөнүн отуз кою бар эле.
Ошону үч баласына бөлүп бериштин
акылын тапшады.

Он кою бирден, он кою экиден, он
кою үчтөн тууду.

Энесин баласынан ажыратпай, баласын
энесинен ажыратпай туруп, үч уулуна
кандайча тең бөлүп берүүгө болот.

Биринчи баласына 3 козулуудан 3,
2 козулуудан 4, 1 козулуудан 3.

Экинчи баласына 3 козулуудан 4,
2 козулуудан 2, 1 козулуудан 4.

Үчүнчү баласына 3 козулуудан 3,
2 козулуудан 4, 1 козулуудан 3.

2031 Жаңгыз каз өйдө учуп келе жатат, бир топ
каз ылдый учуп келе жатат. Жаңгыз каз «ассолом
алеким жүз каз» деди. Анда бир топ каз айтты «биз
жүз эмесбиз, биздей бир болсо, анан жарым болсо,
анан дагы жарым болсо анда сени менен жүз боло-
буз» деди.

Бул каздар канча?

– Отуз алты каз.

2032 Кырк табак, кырк табактын аркайсысын-
да кырк куйруктан, ар куйрукта кырк бычактан.
Канча бычак болот.

– Алтымыш төрт миң.

2033 Эшектерди, төөлөрдү, жылкыларды, уйларды базарга айдап келе жатат элем. Бардыгы отуз туяк болучу. Базарга келгенде төөнү бир сомдон, жылкыны отуз тыйындан, уйду жыйырма тыйындан, эшекти беш тыйындан саттым. Баарын сатып бүткөндөн кийин талаага чыгып, акчамды санасам, отуз теңге болуптур. Малым да отуз, теңгем да отуз. Канча эшек, канча төө, канча жылкы, канча уй саткан боломун.

– 3 төө, 20 эшек, 6 жылкы, 1 уй¹⁹.

2034 Бир кызды бир жигит ала качып келе жатса, жолдон жыйырма каракчы чыгып, жигитти өлтүрүп кызды тартып алмакчы болот.

Ошондо кыз мындай дейт:

«Силер муну өлтүргөндө жыйырмаңар тең албайсыңар. Ошондуктан мен силерди да, бул жигитимди да катарга тургузам да, башынан санап жыйырма биринчиңерди ата берем» дейт.

Каракчылар макул болушат. Ошондо кыз жигитин аман алып калат.

Жигитти кыз канчанчы кылып тургузган?

– Жигит он биринчи болуп турган.

2035 Топ чымчык, топ чырпык.

Топ чымчык топ чырпыкка экиден консо, Артып калат бир чырпык²⁰.

Топ чымчык топ чырпыкка бирден консо, Артып калат бир чымчык?

Канча чымчык? Канча чырпык?

– Төрт чымчык, үч чырпык.

2036 Үч мышык олтурат.

¹⁹ Жылкы менен төө 3 сом, уй 2 сом, эшек 5 тыйындан сатылганда бул жандырмак туура болмокчу.

²⁰ Түп нускада – «чимчык».

Карама – каршысында экиден мышык.

Бардык мышыктар канча?

– Үч мышык.

2037 Үйдүн төрт бурчунда төрт мышык.

Ар биринин каршысында бирден мышык.

Баары бириксе, канча мышык?

– Төрт мышык.

2038 Бир киши карышкыр, козу, чөп алып келе жатып бир чоң сууга кез болду. Көпүрөдөн бирөөн гана араң алып өтө алат. Карышкырды алып кетсе, козу чөптү жеп коёт. Айтор, бир-бирден суунун аркы өйүзүнө алып өтүп, бири-бирин жедирбей аман сакташ керек. Бул үчүн кандай жол табууга болот?

– Биринчиде козуну алып өтүп, экинчиде чөптү ала баруу керек. Анан козуну кайра ала келип, карышкырды өткөрүү керек. Ошондон кийин кайра келип, козуну алып кетүүгө тийиш. Ошентип баары аман калат.

2039 Кичине аралдан өрт чыкты.

Ортосунда койлор оттоп жатат.

Тегереги суу. Шамал бир жакка карай бет алган.

Койлорду кантип куткаруу керек?

– Өрт жеткенче ортосунан дагы бир от коюу керек.

Күйүп бүткөн жакка койлорду айдоо керек.

2040 Акылың болсо андап бил

Эсиң болсо эстеп бил.

Энеңдин сиңдисинин жездеси ким?

– Өз атасы.

2041 Бир кишинин артына бир кыз учкашып келе жатат эле. Бирөө келип кыздын кимдин кызы болосуң деп сурады.

Анда кыз төмөндөгүчө жооп берди:
«Бу жигит жан энемдин жан денеси,
Акылымдын бир даанасы,
Бу жигиттин энеси,
Менин энемдин кайын энеси» – деди.

Бул кимдин кызы болот?

– Кызы боломун.

2042 Бул жигиттин энеси –

Менин энемдин кайненеси.

Мен боломун бул жигиттин

Жүрөк боор эркеси.

– Кыз.

2043 Бирөө келип,

Колуңду бооруңа таңып,

Өпкөнү оозуңа тыгып,

Жаактан ары чуу тартып жиберсе,

Ошол адамды эмне кылар элең?

– Ал өз энең турбайбы.

ндин сиңдисинин жездесинин баласы ким болот?

– Өзүм.

2045 Бирөө кашындагы баласын сураса,

Байымдын иниси,

Атамдын баласы,

Өзүмдүн бир тууган жээним.

– Энеси, баласы.

2046 Бир мезгилде бир көпүрөөдөн үч адам өтөт:

бири басып, экөө баспай, экөө көрүп, бирөө көрбөй.

– Кош бойлуу аял, көтөргөн баласы бар.

СӨЗ ОЮНУ ТҮРҮНДӨГҮ ЭСЕП ТАБЫШМАКТАР

2047 Бир үйдө жети кан.

1. Жууркан. 2. Капкан. 3. Бакан.
4. Куюшкан. 5. Талкан. 6. Аркан.

2048 Дүйнөдө төрт нерсе жок.

– Асмандын түркүгү жок,
Агын суунун капкагы жок,
Көрпөнүн жеңи жок,
Аш бычактын кыны жок.

2049 Дүйнөдө төрт нерсе жок.

– Тооктун киндиги жок,
Деңиздин капкагы жок.
Көрпөнүн жеңи жок,
Асмандын тирөөчү жок.

2050 Бу дүйнөдө төртөө жок.

– Өлүктө жан жок
Жуурканда жең жок.
Ыңырчакта сыр жок.
Көлдө көпүрө жок.

2051 Бул дүйнөдө бешөө жок:

– Ташта тамыр жок.
Тамда кырчоо жок.
Аккууда сүт жок
Асманда тирөөч жок.

Айбанда тил жок.

2052 Бул дүйнөдө бешөө жок.

– Көлдө көпүрө жок.
Көктө шаты жок.
Жуурканда жең жок.
Ыңырчакта сыр жок.
Кыңыракта кыр жок.

2053 Бул дүйнөдө алтоо жок:

– Көктө тирөөч жок.

Көлдө көпүрө жок

Жерде кырчоо жок.

Кушта эмчек жок,

Жыланда бут жок.

Жылкыда өт жок.

2054 Жер үстүдө жетөө жок:

– Асманда тирөөч жок.

Көлдө көпүрө жок.

Ташта тамыр жок.

Балыкта тил жок.

Куртта бут жок.

Сууда өң жок,

Төгүнчүдө бет жок.

2055 Бу дүйнөдө сегиз жок:

Жуурканда жең жок.

Кыңыракта кын жок.

Ыңырчакта сыр жок.

Көлдө көпүрө жок.

Көктө тирөөч жок.

Ташта тамыр түп жок.

Балыкта тил жок.

Тоодо кырчоо жок.

2056 Жер үстүндө тогуз жок:

Көлдө көпүрө жок,

Көктө тирөөч жок,

Кушта сүт жок,

Жылкыда өт жок,

Жуурканда жең жок,

Тоодо кырчоо жок,

Кушта томого жок,

Кыңыракта кын жок,

Ыңырчакта сыр жок.

2057 «Бир, эки, үч, төрт, беш, алты, жети, сегиз, тогуз дейм. Тогуз күнү тогуз чанач жуурат, 9 кой союп берейин, тапсаң ал сеники, таппасаң меники» дейт өзүнүн жалчысынын аялына кызыккан бай. Табышмакты аялына жана элге айтат. Кээ бири 1 деген – бит, 2 деген – эмгек, 3 деген – үшкү, 4 деген – төлгө, 5 деген – белги, 6 деген – аркар, 7 деген – жээрен, 8 деген – серке, 9 деген – торко дешет.

Карыялар муну аялына айтат. Байга айтам деген экөө талашып жатканда, конок келип калат. Конок «мен айтам» дейт. Эртеси азанда бай жандырмагын угууга келди.

Конок:

– Бир деймин – «бир кудаанын аты» деймин. Эки деймин-эки киши бир төшөктө жатса тоңбос деймин. Үч деймин-үч буттаган ат эки жакка кетпес деймин. Төрт деймин-төрөлүү жигит журтунан аз-бас деймин. Беш деймин – кайберен. . . эки жакка кетпес деймин. Алты деймин-алты атанга жүк артсам муңбасмын деймин. Жети деймин-жетисинен тогобой жесе билбес деймин. Сегиз деймин-күндө семиз ат минсем эрикпесмин деймин. Тогуз деймин-тогуз күнү тогуз чанач жуурат ичип, 9 кара кой союп жеп тапкан табышмагымдыр деймин.

2058 Бир, эки, үч, төрт, беш, алты, жети, сегиз, тогуз.

– Бир деген-билимдүү киши кур калбайт
Эки деген-эки киши жол жүрсө эрикпейт.
Үч деген-үч буталуу ат жоголбойт.
Төрт деген-төрөлүү журт бузулбайт.
Беш деген-беш кол тийген оңолбойт.
Алты деген-азоо тайга жүк артпайт.

Жети деген-жергелүү журт бузулбайт.

Сегиз деген-серкелүү койго көз өтпөйт.

Тогуз деген-тойбогон бай томаяктан үмүт этет.

2059 Бир, эки, үч, төрт, беш, алты, жети, сегиз, тогуз, он, он бир.

Бириң-билек, экиң-элек, үчүң-үшкү, төртүң-төшөк, бешиң-бешик, алтың-ашык, жетиң-жемиш, сегизиң-серке, тогузуң-торпок, онуң-оймок, он бириң-кара жомок.

2060 Бир, эки, үч, төрт, беш, алты, жети, сегиз, тогуз, он, он бир нерсе?

Бирөө деген-бүлөө, экөө деген-өгөө, үчөө деген-үшкү, төртөө деген-төлгө, бешөө деген-бешик, алтоо деген-ашык, жетөө деген-желке, сегиз деген-серке, тогуз деген-торко, он деген-оймок, он бир деген-жумбак.

2061 Бир, эки, үч, төрт, беш, алты, жети, сегиз, тогуз, он, он бир.

Бир деген – «бир кудааны билмек», эки деген-эгиз кыз жоголбойт, үч деген-үч буттаган ат алыс кетпейт, төрт деген-төрөсүз киши болбойт, беш деген – бейли жаман оңолбойт, алты деген – ага-туугансыз киши болбойт, сегиз деген-серкесиз кой суу кечпейт, тогуз деген-торко, он деген-оймок, он бир деген-он бир кара жомок.

2062 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 деген эмне?

1 – деген-билимдин аты.

2 – деген-эки киши жүрсө эрикпейт.

3 – деген-үч буттаган ат алыс кетпейт.

4 – деген-төрөлүү журт бузулбайт.

5 – деген-белгилеген малың жоголбойт.

6 – деген-алты төөгө жүгүндү артып алсаң чарчабайсың.

- 7 – деген-жеңеси бар кызга чаң жукпайт.
8 – деген-серкеси жок кой суу кечпейт.
9 – деген-тойго келген кур кетпейт.
10 – деген-оймогу жок иш бүтпөйт.
2063 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 жаман?
1-жаман-билгизбей жеген бит жаман.
2-жаман-элетпей чапкан жоо жаман.
3-жаман-үрбөй капкан ит жаман.
4-жаман-төрөсү жок журт жаман.
5-жаман-бели сынган ат жаман.
6-жаман-атасы өлгөн уул жаман.
7-жаман-жетим калган кыз жаман.
8-жаман-серкеси жок кой жаман.
9-жаман-торго түшкөн куш жаман.
10-жаман-оймоксуз сайган иш жаман.
2064 Эки сегиз-он алты. Жана сегиз, жана

алты.

Баары канча?

– Отуз.

ТАБЫШМАКТУУ АЙТЫШТАР

Байгабыл менен Чата кыздын айтышы

2065 Илгери кыргызда бир чоң аш болуп, ошондо Байгабыл деген ырчы келип ырдап жүрсө, Көк шалкы байдын Чата кыз дегени айтышамын деп келе жатканда Байгабыл «бул өзү байдын кызы болсо, мен жалаң аттуу жайдак токумдуу бир киши болсом, кызына жаман кеп айтып жыгып койсом мени өлтүрүп койбойбу» деп качып берет. Анда баякы кыз артынан бара жатып:

Ай, Байгабыл акетай

Арыз айтамын угатур.

Атыңдын башын бура тур.

Ай, Байгабыл акетай

Жооп айтамын угатур.

Жоргоңдун башын бура тур.

Анда Байгабыл токтобой эле:

Атымын башын бурбаймын,

Ай кудача, таяже

Арзыңды угуп турбаймын.

Жоргомдун башын бурбаймын

Ай кудача таяже

Жообуңду угуп турбаймын—

деп эле кетип бара жатканда Байгабылдын астынан бир жигит чыгып:

— Ой, Байгабыл, сен айтышкын, мен турганда сага өлүм жок, деди.

Ошондо Байгабыл кубаттанып:

Абийирим мындай жабылды,

Атан төөдөй азамат

Ушул жерден табылды.
Ырысымды көрөйүн
Ырдашып жатып өлөйүн
Азабымдан көрөйүн
Сени менен айтышып жатып өлөйү
деп кайрылып келип турду.

Кыз келип:

Ай, Байгабыл акетай
Көпкөр кепти таштайлы
Айтышканга жараша
Санат ырдан баштайлы – деди.

Байгабыл:

Ай, кудача таяже
Минген атым ток эле
Бекер кыйнап турбагын
Санат ырым жок эле – деди.

Кыз:

Минген атың ток болсо,
Санат ырың жок болсо.
Санат ырды таштайлы,
Табышмактан баштайлы – деди.

Байгабыл:

Ойду бороон боросо,
Тоону бороон боробос.
Ай, кудача таяже
Айтышып жеңип алганда
Баякеңдин эч эчтемеси коробос – деди.

Ошондо Чата кыз төмөнкүдөй деп табышмак
айтты:

Кара ылачын теппеген
Калдайып жерге түшпөгөн
Канатта бүтүн бар бекен?
Куу ылачын теппеген

Кундуюп жерге түшпөгөн
Куйрукта бүтүн бар бекен?
Боору бүтүн башы эсен
Адамда бүтүн бар бекен?
Муну тапчы Байгабыл?

Байгабыл:

Кара ылачын теппеген
Калдайып жерге түшпөгөн
Канатта бүтүн карлыгач.
Куу ылачын теппеген
Кундуюп жерге түшпөгөн
Куйрукта бүтүн куркулдай.
Боору бүтүн, башы эсен
Адамда бүтүн «бир кудай»
Мунун несин айткыдай.
Теңирим тобо «кудайга, ай»
Таптык бекен кудача, ай.

Кыз:

Ото тоонун бооруна
Отоо тиккен ким экен?
Ала-Тоонун бооруна
Ат ойноткон ким экен?
Алтын казык кактырып
Бек байлаткан ким экен?
Беш чыбыктын башынан
Түйүп алган ким экен?
Кара жыгач түбүнөн
Казып алган ким экен?
Эки жыгач түбүнөн
Эптеп алган ким экен?
Жалгыз жыгач башынан
Жарып алган ким экен?
Түн уйкусун үч бөлүп

Түндө жорткон ким экен?
Жылаңайлак, жылаңбаш
Суу кыдырган ким экен?
Муну тапчы Байгабыл?

Байгабыл:

Ото тоонун бооруна
Отоо тиккен жылкычы.
Ала-Тоонун бооруна
Ат ойноткон бүркүтчү.
Алтын казык кактырып
Бек байлаткан капканчы.
Беш чыбыктын башынан
Түйүп алган саятчы.
Кара жыгач түбүнөн
Казып алган кырмачы.
Эки жыгач түбүнөн
Эштеп алган ээрчи.
Жалгыз жыгач башынан
Жарып алган чоорчу.
Түн уйкусун үч бөлүп
Түндө жорткон каракчы.
Жылаңайлак, жылаңбаш
Суу кыдырган балыкчы.
Мунун несин айткыдай
Теңирим тобо «кудайга, ай».
Таптык бекен кудача, ай.

Кыз:

Башынан булак бурбаган
Буруп алыш албаган.
Суусун бөлөк бурбаган
Ак сары башыл сойбогон
Сууда бүтүн бар бекен?

Байгабыл:

Башынан булак бурбаган
Сууда бүтүн Ысык-Көл
Теңирим тобо «кудай, ай»
Мунун несин айткыдай
Таптык бекен кудача, ай.

Кыз:

Ай асмандын эркинде
Айды берген ким экен?
Күн асмандын эркинде
Күндү берген ким экен?
Телегейдин баарысын
Тегиз берген ким экен?
Минип турган атыңды
Семиз берген ким экен?
Суусап өлүп кетет деп,
Булак берген ким экен?
Өзүң угуп турсун деп
Кулак берген ким экен?
Ачка өлүп кетет деп
Аштык берген ким экен?
Аштык салып ичсин деп
Баштык берген ким экен?
Эгиз бала туудуруп
Койду берген ким экен?
Тал чыбыктай буралтып
Бойду берген ким экен?
Муну тапчы Байгабыл.

Байгабыл:

Ай асмандын эркинде
Айды берген «бир кудай»
Күн асмандын эркинде
Күндү берген «бир кудай».

Телегейдин баарысын
Тегиз берген «бир кудай».
Минип турган атыңды
Семиз берген «бир кудай».
Суусап өлүп кетет деп
Булак берген «бир кудай».
Өзүң угуп тургун деп
Кулак берген «бир кудай».
Ачка өлүп кетет деп
Аштык берген «бир кудай».
Аштык салып ичкин деп
Баштык берген «бир кудай».
Эгиз бала туудуруп
Койду берген «бир кудай».
Тал чыбыктай буралтып
Бойду берген «бир кудай».
Мунун несин айткыдай
Теңирим тобо «кудай, ай».
Таптык бекен кудача, ай.

Кыз:

Узун-узун, узун жол
Учуна чыккан ким экен?
Жер ортосу боз дөбө
Болжоп калган ким экен?
Төгөрөктүн төрт бурчун
Төрт айланган ким экен?
Мээриянын беш бурчун
Беш айланган ким экен?
Кара кийик терисин
Кайыш кылган ким экен?
Кара киши баласын
Каныш кылган ким экен?
Көпөлөктөн куш кылып

Көл кыдырган ким экен?
Кара сууну кайнатып
Каймак алган ким экен?
Муну тапчы, Байгабыл.
Байгабыл:
Узун-узун, узун жол
Учуна чыккан жолоочу.
Жер ортосу боз дөбө
Болжоп калган жылкычы.
Төгөрөктүн төрт бурчун
Төрт айланган кербенчи.
Мээриянын беш бурчун
Беш айланган мергенчи.
Кара кийик терисин
Кайыш кылган мергенчи.
Кара киши баласын
Каныш кылган суусарчы.
Көпөлөктү куш кылып
Көл кыдырган бул шайтан.
Кара сууну кайнатып.
Каймак алган бул шайтан
Мунун несин айткыдай
Теңирим тобо кудайга, ай
Таптык бекен кудача, ай. . . — деп кызды
Байгабыл жеңип алып, үйүн көздөй жүрүп кетиштир.

2066 Байгабыл менен кудачанын айтышы

Кыз:

Чөптүн башы эмне?
Суунун башы эмне?
Элдин башы эмне?
Жолдун башы эмне?
Муну таап алчы, Байгабыл.

Байгабыл:

Чөптүн башы мыядыр,
Жолдун башы кыядыр.
Суунун башы дарыя,
Элдин башы карыя.
Тобо теңир «кудай, а»
Таптым бекен, кудача.

Кыз:

Баракелде, Байгабыл
Кара ылачын теппеген
Казда бүтүн бар бекен?
Куу ылачын теппеген
Кууда бүтүн бар бекен?
Таап алчы, Байгабыл.

Байгабыл:

Кара ылачын теппеген
Калдайып жерге түшпөгөн.
Казда бүтүн карлыгач.
Куу ылачын теппеген
Кулдуоуп жерге түшпөгөн
Кууда бүтүн куркулдай.

Кыз:

Үч чырпыктын башынан
Түйүп алган ким экен?
Жалгыз жыгач башынан
Ийип алган ким экен?
Кара жыгач түбүнөн
Казып алган ким экен?
Таап алчы Байгабыл.

Байгабыл:

Үч чырпыктын башынан
Түйүп алган саятчы.
Жалгыз чырпык башынан

Ийип алган түндүкчү.
Кара жыгач түбүнөн
Кесип алган ээрчи.

Кыз:

Ачуу менен чулунун
Даамын алган ким экен?
Ыраак менен жакындын
Ченин алган ким экен?
Түлкү менен бөрүнүн
Намызын алган ким экен?
Кара тоонун бооруна
Казан аскан ким экен?
Улуу тоонун бооруна
Ат ойноткон ким экен?
Кумурсканы кой кылып
Кумга жайган ким экен?
Чегирткени ат кылып
Черге минген ким экен?
Кара сууну кайнатып,
Каймак алган ким экен?
Таап алчы Байгабыл.

Байгабыл:

Ачуу менен чулунун
Даамын алган ашмачы.
Ыраак менен жакындын
Ченин алган жортуулчу.
Түлкү менен бөрүнүн
Намызын алган капканчы.
Кара тоонун бооруна
Казан аскан кийикчи.
Улуу тоонун бооруна
Ат ойноткон бүркүчтү.
Кумурсканы кой кылып,

Кумга жайган бу шайтан.
Чегирткени ат кылып
Черге минген бу шайтан.
Кара сууну кайнатып,
Каймак алган бу шайтан.
Тобо теңир, кудай, я
Таптым бекен кудача.

Кыз:

Отуз өрдөк, беш чүрөк,
Эки сонор, бир чүрөк
Таап алчы Байгабыл.
Байгабыл:
Отуз өрдөк дегениң
Отуз күнкү орозоң.
Беш эле чүрөк дегениң
Беш убак эле намазың.
Эки сонор дегениң
Бири улуу айт болбосун да,
Бири кичи айт болбосун.
Жалгыз чүрөк дегениң
Ноорустама болбосун.

2067 Барпынын Эшмамбетке ырдаганы

Көр Барпы келип жолукту
Бар бекен мунун оюнда
Ырдашам деп оолукту.
Барпы ырдайт табышмак:
Эшмамбет, Кара – Тоо башын кар чалган
Бул эмне болучу?
Жетип кеткен жети атам
Бул эмне болучу?
Желини сүттүү куу инген

Бул эмне болучу?
Жерди жемире баскан чал буура
Бул эмне болучу?
Узун-узун, узун жол
Учуна чыккан ким экен?
Кыска-кыска, кыска жол
Кырына чыккан ким экен?
Ачуу менен чүчүүнүн
Даамын таткан ким экен?
Эшмамбеттин Барпыга берген жообу:
Барпы уккун тилимди,
Сен келтирдиң мага жиниңди
Сен кимге айттың табышмак
Менин ким экеним билдиңби
Эшмамбет элге ырдаган
Эл чогулуп сындаган.
Санат ыр менен термени
Ак калпак кыргыз тыңдаган.
Барпы, алты ооз айттың табышмак
Айтканыңа мен уялдым
Мен табышмагың ырдайын.
Кара тоо башын кар чалса,
Ал энекең болучу?
Жетип кеткен жети атаң
Жети атакең болучу.
Желини сүттүү куу инген.
Ал өз энекең болучу.
Узун-узун, узун жол
Учуна чыккан соодагер.
Кыска-кыска, кыска жол
Кырына чыккан соодагер.
Ачуу менен чүчүүнүн,
Даамын таткан ашмачы.

2068 Эки ырчынын айтышы

Бөрүбай менен Ибраим бир жыйында айтышып калган экен.

Бөрүбай:

Ала-Тоонун бооруна
Ат ойноткон ким экен?
Кара-Тоонун боорунда
Карсылдаткан ким экен?
Өйүз менен бүйүздүн
Аңышын алган ким экен?
Баркыраган жылдыздын
Баткан жери кайда экен?
Жамы олуя биригип
Жаткан жери кайда экен?
Мунун маанисин айтып бер.
Айта албасаң маанисин
Журттан алган тонунду
Жай-жайыга кайтып бер.

Ибраим:

Ала-Тоонун боорунда
Ат ойноткон жылкычы.
Кара-Тоонун боорунда
Карсылдаткан мылтыкчы.
Өйүз менен бүйүздүн
Аңышын алган бүркүтчү.
Баркыраган жылдыздын,
Баткан жери кыбыла.
Жамы олуя биригип,
Жаткан жери Медина.

Бөрүбай:

Илек-илек, илген куш,
Тал тагинде балыкты

Бал көргөндөй билген куш
Путу неге узарган,
Тумшугу неге кызарган?
Мунун маанисин айтып бер.
Айталбасаң маанисин
Журттан алган тонунду
Жай-жайыга кайтып бер.

Ибраим:

Илек-илек, илген куш,
Суу тагинда балыкты
Бал көргөндөй билген куш
Путуну менден сурасаң
Амир болуп кудайдан
Анан путу узарган.
Тумшугуну сурасаң
Чокуй берип кызарган.

2069 Буурабай Ыбрай менен табышмак айтышы

Ыбырай:

Энеси өлсө жетим бала кече болот.
Көзөлгөн көмөкөйүң акын болсоң
Сакалы өз акендин эче болот?

Буурабай:

Кушка алдырбас куу өрдөк жез канаттыр
«Кудайга» аяң, «периштеге» ак
Сакалын өз акемдин ким санаптыр – деп
Табат да, өзү айтат:
Апар-сапар, апар-сапар,
Аштыкчынын колунда ала кап бар
Акын болсоң алдыңа сал айтайын
Бир дөбөнүн боорунда канча чөп бар?
Ыбырай муну таппайт.
Ушуга чейин эч ким таба элек.

2070 Казак Камзанын Ракыйма деген кызы менен Буурабайдын айтышы

Ракыйма:

Асманда бир жылдыз бар жылыстаган.

Базарда бир ногой бар күл устаган

Көзөлгөн көмөкөйүң акын болсоң

Сүөгүн Мухаммеддин ким устаган.

Буурабай:

Мухаммеддин сүөгүн апасы куюп

Аалы жууган.

Келме айтып Калый Молдо тыңлап турган.

Эми, өзөк менен өзөк менен

Болмойду каапыр жолдош Тезек менен

Өлөңдү мен айтайын кезек менен

Арпада алың түөң кымбат экен

«Аллага» төрт периште тил кат экен

Көзөлгөн көмөкөйүң акын болсо

О дүйнө, бу дүйнөдө не таттуу экен?

Ракыйматабышмакты чече албай калганда Буу-
рабай өзү чечет:

Алмага шекер кошкон бал таттуу экен.

Кошулган он бешинде жар таттуу экен.

«Жебирейил периште» укурукту

салган чакта,

Бир чымындай жан таттуу экен.

Ракыйманын суроосу боюнча экинчи табышма-
гын айтат:

Бүтүптүр ай талаага ак бай терек,

Жаман сөз жарабаган кимге керек.

Көзөлгөн көмөкөйүң акын болсо,

Отуз үч миң жалбырак,

Төрт бутагын тапсаң керек.

Ракыйма муну да чече албайт, Буурабай өзү чечет:

Ак бай терек дегеним – ак пайгамбар
Отуз үч миң дегеним – саабалары
Төрт бутагы дегеним – төрт чалыяр
Өлөңүңдү таап алдым, өлөңүңдү ал.

2071 Жеңижок менен Барпынын айтышы

Жеңижок:

Баятан айткан сөзүмө
Капа болбо чырагым,
Жүрөгүңдү чыгарып,
Бир аз сени сынадым.
Өйдө өтөт көк дөбөт,
Ылдый өтөт боз дөбөт,
Эки дөбөт айрымын
Акыл менен ким бөлөт?

Барпы:

Өйдө өткөн көк дөбөт
Амал болот, Жеңижок.
Ылдый өткөн боз дөбөт
Шамал болот, Жеңижок.
Муну Барпы билбесе,
Жаман болот Жеңижок.

Жеңижок:

Дүнүйөдө бирөө бар,
Турбай кетет жолунан.
Бөлөк жакка өзүнү
Бурбай кетет оңунан,
Бул эмне болучу?

Барпы:

Өзүң айткан касиет

Адашпаган оңунан,
Тайгылбаган жолунан,
Күндүн өзү, Жеңижок.
Шуну чечпей такалса,
Болбойбу Барпы эби жок!
Жеңижок:
Кыйын жерде көз билген,
Кысталышта сөз билген,
Калышпайсың, карагым,
Ак таңдай акын эстүүдөн.
Ошо, Күндөй жүргүн жолунда,
Акындык салттын оңунда...

2072 Айган кандын баласы өлгөндө Кетбука комуздун күүсү менен угузганы

Айган Алты шаардын каны болуп, ордосу Уч деген жерде, кан уюгу деген ордо болуп, тагы Уч болуп аталган. Бара-бара Турпан деген атак пайда болот. Бул шаар Уч жерге салынгандыктан Уч, үчкө айланып, Үч турпан болуп кеткен. Бул жердин каны Айган болуп, баласы токтобой өлүп турат. Бир баласы токтоор бекен деп ырым кылып, жарташтын бооруна атайлап үй салдырып ошондо бактырат. Бала 6 – 7 жашка келгенде жемиш менен кара курт барып, баласы Канбачаны чагып өлтүрөт. Калк чогулуп, Кетбука деген комузчу комуздун күүсү менен угузат.

Кетбуканын күүсү:
Туу куйругу бир кучак,
Тулпар качты Айганым.
Туурунан бошонуп,
Шумкар качты Айганым.

Алтын така күмүш мык,
Дулдул качты Айганым.
Алтын туур ордуан,
Туйгун качты Айганым.
Алтын ордо багынан,
Булбул качты Айганым.
Деңиз толкуп чайкалып,
Көл бөксөрдү Айганым.
Терек түптөн жулунуп,
Жер бөксөрдү айганым.
Ала-Тоо кулап бас болуп
Бел бөксөрдү Айганым.
Берекелүү нур качып,
Эл бөксөрдү Айганым.
Төрөлөрдүн уругунан,
Төл бөксөрдү Айганым.
Агын дайра соолуп,
Көл бөксөрдү Айганым.
Кара жандан таптаттуу,
Ынак көчтү Айганым.
Касиети башкача,
Чырак көчтү Айганым.
Айгандын жообу:
Кет-кет Кетбука,
Кеби суук ит Бука.
Карап турган кашыңда
Кашыңда курсун ит Бука.
Күү менен сүйлөгөн
Сөзүң курсун ит Бука.
Комуз чертип ырдаган,
Ырың курсун ит Бука.
Кара жанды кашайткан,
Чырың курсун ит Бука.

Атайы келген алдыма,
Ишиң курсун Кетбука,
Комуз чертип жоруган
Түшүң курсун Кетбука.

**2073 Нурмолдо менен Мусанын табышмактуу
айтышы**

Нурмолдо:

Долононун топ бутак
Токулдаткан ким болду?
Эки жыгач боорунан
Эп кыйдырган ким болду?
Жалгыз жыгач боорунан
Жарып алган ким болду?
Ак жамынчы жамынып
Кериге чыккан ким болду?
Тумшугу жок куш салып
Турна алдырган²¹ ким болду?
Ала-Тоонун боорунан
Ат ойноткон ким болду?
Кара-Тоонун бооруна
Казан аскан ким болду?
Он эки та бээ бар
Алтоо бооз дегеним
Алтоо кысыр дегеним
Кара кашка дулдулдун
Сойгон жери кайсы жер?
Чын Мухаммед өзүнүн
Койгон жери кайсы жер?
Баркырак сары жылдыздын
Баткан жери кайсы жер?
Бар олуя биригип

²¹ Түп нускада – «тун алдырган».

Жаткан жери кайсы жер?
Тоголок сары жылдыздын
Баткан жери кайсы жер?
Топ олуя биригип
Жаткан жери кайсы жер?
Казы ылачын теппеген
Казда бүтүн бар бекен?
Куу ылачын теппеген
Кууда бүтүн бар бекен?
Жээ тору ат таман баспаган
Жерде бүтүн бар бекен?
Жам Кулубек чаппаган
Кенде бүтүн бар бекен?

Муса:

Долононун топ бутак
Токулдаткан токмокчу.
Карагай менен ыргайдын
Башын бууган түндүкчү
Эки жыгач боорунан
Эп кыйдырган комузчу.
Жалгыз жыгач боорунан
Жарып алган челекчи.
Ак жамынчы жамынып
Кериге чыккан жылкычы.
Тумшугу жок куш салып
Турна алдырган тузакчы.
Канаты жок ок салып
Каз алдырган мергенчи.
Казан аскан саятчы.
Он эки та бээ бар
Алтоо бооз дегениң
Алтоо кысыр дегениң.
Үч ай, токсон, үч ай кыш

Үч ай жаз, үч ай күз.
Кара кашка дулдулдун
Сойгон жери Мекедир
Чын Мухаммед өзүнүн
Койгон жери Мекедир.
Баркырак сары жылдыздын
Баткан жери Мекедир.
Бар олуя биригип
Жаткан жери Мекедир.
Жээ тору ат таман баспаган
Жерде бүтүн Индостан.
Жам Кулубек чаппаган
Кенде бүтүн Индостан.
Куу ылачын теппеген
Кууда бүтүн куркулдай
Каз ылачын теппеген
Казда бүтүн карлыгач.
Табышмагың таптымбы
Оозуңду жаптымбы?

2074 Талим кыз

Талим кыз падышанын кызы бар экен. Табышмакты кыйын билет экен. Ал: «Мени мнен айтышып, мени ким жеңсе, ошол кишиге тийемин. Айтышып менден жеңилген кишинин башын кесип өлтүрөмүн» – деп, көп киши менен айтышып, жеңген кишилерин өлтүрүп койгон экен. Айтышууга эч бир адам чыкпаган соң, бир күнү Көбөк деген ханга жолугуп: «Сени кыйын акын деп уктум, сени менен айтышам. Менден жеңилсең хандыгыңды таштап менин атама кул болгун. Эгер мени жеңсең, мен сага тиемин» деди.

Көбөк хан кыздын сөзүн макул көрүп, айтыш-
мак болду. Экөө тең жети атасынан бери журт су-
раган падышалардан экен. Экөө тең убаданы бир
жерге коюп, ошондо Талим кыз баштайт.

Аркы айдын ичинде
Берки айдын башында
Желигип кеткен жети атан
Бу эмине болучу?
Жерди жемире баскан чал буура,
Ал эмине болучу?
Желини сүттүү куу инген
Бул эмне болучу эле?
Жез буйлалуу нар тайлак
Бул немене болучу?
Кара-Тоо башын кар чалды
Бул немине болучу?
Ала-Тоо башын күн чалды
Бул немине болучу?
Камыш башын калк этет
А немине болучу?
Чийдин башы чилиет
Бул немине болучу?

Көбөктүн жообу:

Наркы айдын ичинде
Берки айдын башында
Желигип кеткен жети атаң
Түпкү жети атаң турбайбы.
Жерди жемире баскан чал буура
Сенин өз атаңыз турбайбы.
Желини сүттүү куу инген
Өз энеңиз болбойбу.
Жез буйлалуу нар тайлак
Талим кыз өзүң эмеспи.

Кара-Тоо башын кар чалса,
Атаңдын ак сакалы болбойбу.
Ала-Тоо башын күн чалса,
Энеңдин элечеги эмеспи.
Камыш башы калк этсе,
Кас элечек болбойбу.
Жекендин башы желп этсе,
Энеңдин бүркөнчүгү турбайбы.

Анда Талим кыз:

Ак таман тору ат баспаган
Жерде бүтүн бар бекен?
Бөрү бөлбөс, жоо чаппас,
Элде бүтүн бар бекен?
Боору бүтүн, башы эсен
Адамда бүтүн бар бекен?
Таш оодарып салбаган
Тоодо бүтүн бар бекен?
Арык буруп албаган
Сууда бүтүн бар бекен?

Анда Көбөктүн жообу:

Ак таман тору ат баспаган
Жерде бүтүн Индистан.
Бөрү бөлбөс, жоо чаппас
Жерде бүтүн Меке де.
Боору бүтүн башы соо
Адам эмес, «бир кудай».
Таш оодарып салбаган
Тоода бүтүн Ала-Тоо
Арык буруп албаган
Сууда бүтүн Ысык-Көл.
Таптым бекен Талим кыз.
Акын болсоң карайын
Дагы айтың Залим кыз.

Анда Талим кыз:

Кара ылачын теппеген
Казып жерге түшпөгөн.
Канаттууда бүтүн бар бекен?
Куу ылачын теппеген
Куруп жерге түшпөгөн
Түшкөнүн адам билбеген
Куйруктууда бүтүн бар бекен?

Анда Көбөктүн жообу:

Кара ылачын теппеген
Казып жерге түшпөгөн
Түшкөнүн адам билбеген
Канаттууда карлыгач.
Куу ылачын теппеген
Куруп жерге түшпөгөн
Куйруктууда куркулдай.
Таптым бекен Талим кыз.
Акын болсоң карайын
Дагы айтчы Залим кыз.

Талим кыз:

Сары жылан чиргелең
Саамал ичкен ким экен?
Куба жылан чиргелең
Куруп алган ким экен?
Кумурсканы кой кылып
Кумга жайган ким экен?
Чегирткени ат кылып,
Черүүгө минген ким экен?
Көпөлөктү куш кылып,
Көл кыдырган ким экен?
Куурчакты кыз кылып,
Эрге берген ким экен?

Көбөк:

Сары жылан иргелең,
Саамал ичкен шайтаның.
Кара жылан чиргелең,
Куруп алган шайтаның.
Кумурсканы кой кылып
Кумга жайган шайтаның.
Чегирткени ат кылып,
Черүүгө минген шайтаның
Көпөлөктү куш кылып,
Көл кыдырган шайтаның.
Куурчакты кыз кылып,
Эрге берген шайтаның.
Таптым бекен, Талим кыз
Акын болсоң карайын,
Дагы айтчы Залим кыз.

Талим кыз:

Алыс менен жууктун,
Ченин алган ким экен?
Ачуу менен таттуунун
Даамын алган ким экен?
Узун-узун торгундун
Учунан кыйган ким экен?
Кыска-кыска торгундун
Түбүнөн кыйган ким экен?
Эки жыгач боорунан
Эптеп жеген ким экен?
Чырканактын түбүнө
Үйүн тиккен ким экен?
Эки таштын ортосуна
Отун жаккан ким экен?

Көбөк:

Алыс менен жууктун

Ченин алган-жолоочу.
Ачуу менен таттуунун
Даамын таткан-ашмачы.
Узун-узун торгундун
Учунан кыйган-уукчу.
Кыска-кыска торгундун
Түбүнөн кыйган-түндүкчү.
Эки жыгач боорунан
Эптеп жеген-кырмачы.
Жалгыз жыгач боорунан
Жарып жеген-чертмекчи.
Чырканактын түбүнө
Үйүн тиккен-саятчы.
Эки таштын ортосу
От жакканың-жылкычы.
Таптым бекен Талим кыз
Акырын кеп айтышып.

2075 Талым кыз менен Көбөктүн айтышы

Талым кыз:

Адам зат пендеси,
Сүйгөн нуру ким болот?
Асман менен закымдап,
Жүргөн нуру ким болот?
Арасында тунарык
Кирген нуру ким болот?
Асман-жерди жаркыткан,
Ачык нуру ким болот?
Асман жерди бүркөгөн
Сасык нуру ким болот?
Асман-жердин сыйнаты
Канык нуру ким болот?

Жан бүткөндүн баарысын
Тазалаган ким болот?
Жарды дебей, бай дебей
Жабыр кылган ким болот?
Эл ортосун ынтымак
Кылган нуру ким болот?
Бир ордуна кебелбей
Турган нуру ким болот?
Талымдын тартпа домогун
Таба салгын жомогун.
Менин атым Талым кыз,
Ченеп мага жологун.

Көбөк:

Адам зат пендеси,
Сүйгөн нуру таң болот.
Асман менен закымдап
Жүргөн нуру Ай болот.
Арасында тунарык
Кирген нуру түн болот.
Асман-жерди жаркыткан
Ачык нуру Күн болот.
Жер-асманды бүркөгөн
Сасык нуру туман дейт.
Жер-асманды жаркыткан
Анык нуру жылдыз дейт.
Жан бүткөндүн баарысын
Тазалаган эки көз.
Жарды, байды кейитип
Жабырлаган суук сөз.
Эл ортосун ынтымак
Кылган нуру жакшы сөз.
Бир ордуна кебелбей
Турган нуру убада.

Таптымбы Талым сөзүңдү,
Келтирдимби кезиңди?
Аптыкпагын Талым кыз
Ачмак болдум көзүңдү.

Талым кыз:

Жер сиңип кеткен жети атаң,
Ал эмне Көбөк чоң?
Жерди жемире баскан чал буура
Ал эмне Көбөк чоң?
Желини сүттүү куу инген
Ал эмне Көбөк чоң?
Жез буйлалуу нар тайлак
Ал эмне Көбөк чоң?
Оргочордон от күйөт
Ал эмне Көбөк чоң?
Ысык-Көлдөн ит үрөт
Ал эмне Көбөк чоң?
Жан бүткөндүн баарынан
Каргыш алган ким болот?
Жанга залал кылбастан
Алкыш алган ким болот?
Түйүлгөндүн түйүнүн
Чечип турган ким болот?
Түндөп-күндөп токтобой,
Көчүп турган ким болот?
Сөөгүңдү ысытып,
Эзип турган ким болот?

Көбөк:

Жер сиңип кеткен жети атаң
Жети атабыз эмеспи.
Жерди жемире баскан чал буура.
Түп атабыз эмеспи.
Желини сүттүү куу инген

Өз энебиз эмеспи.
Жез буйлалуу нар тайлак
Карындашым эмеспи
Оргочордон от күйсө
Эки көзүң жайнаган.
Ысык-Көлдөн ит үрсө
Бака болот чардаган.
Жан бүткөндүн баарынан
Каргыш алган карышкыр.
Жанга салал кылбастан
Алкыш алган байкуштур.
Түйүлгөндүн түйүнүн
Чечип турган чечендер.
Түндөп-күндөп токтобой
Көчүп турган санаа дейт.
Сөөгүңдү ысытып,
Эзип турган бала дейт.

Талым кыз:

Узун-узун, узун жол,
Учун билген ким экен?
Күндөп-түндөп жүгүрүп,
Аянбай жүргөн ким болот?
Алыс менен жууктун
Ченин билген ким болот?
Ачуу менен чүчүүнүн
Даамын таткан ким экен?
Кара сууну кайнатып,
Таттуу кылган ким болот?
Оолуктуруп адамды
Чечен кылган ким болот?
Ойдо жокту ойлонтуп,
Кесел кылган ким болот?
Мүңкүрөтүп адамды

Карып кылган ким болот?
Мууну-жүүнүн бошотуп,
Арык кылган ким болот?
Кызыл жүзүн оңдуруп,
Сарык кылган ким болот?

Көбөк:

Узун жолду узартып
Учун билген кербенчи.
Күндөп-түндөп жүгүрүп
Аянбаган мергенчи.
Алыс менен жууктун
Ченин билген базарчы.
Ачуу менен чүчүүнүн
Даамын таткан казанчы.
Кара сууну кайнатып
Таттуу кылган туз болот.
Кан төгүшкөн душманды
Жакын кылган кыз болот.
Калжыраган тантыкты
Асыл кылган мал болот.
Кайраты бар жигитти
Баатыр кылган эл болот.
Оолуктуруп адамды
Чечен кылган тил болот.
Ойдо жокту ойлонтуп
Кесел кылган жин болот.
Мүңкүрөтүп адамды
Карып кылган ургачы.
Муунун-жүүнүн бошотуп
Арык кылган убайым.
Кызыл жүзүн оңдуруп,
Сарык кылган бересе.
Жана сөзүң бар болсо

Жообун берем бир нече.

Талым кыз:

Куу ылачын теппеген
Кулдуюп жерге түшпөгөн.
Кууда бүтүн бар бекен?
Кара ылаачын теппеген
Калдайып жерге түшпөгөн
Казда бүтүн бар бекен?
Башынан алыш албаган
Таш оодарып салбаган
Сууда бүтүн бар бекен?
Качырганын кайсаган
Иттин чоңу бар бекен?
Кармашканын куткарбас
Куштун чоңу бар бекен?

Көбөк:

Куу ылачын теппеген
Кулдуюп жерге түшпөгөн,
Кууда бүтүн куркулдай.
Кара ылаачын теппеген
Калдайып жерге түшпөгөн
Каздан бүтүн карлыгач.
Башынан алыш албаган
Таш оодарып салбаган
Суудан бүтүн Ысык-Көл.
Качырганын кайсаган
Иттин чоңу Кумайык.
Кармаганын куткарбас
Куштун шери буудайык.
Ушул кимге ылайык?
Талым кыз сен да шайтансың
Дагы айтар кебиң калдыбы?
Бар болсо кебиң айтарсың.

Талым кыз:

Акыр заман калкынын
Алпы белең эр Көбөк?
Алптардын калган соңунда,
Артыгы белең эр Көбөк!
Тим жүрбөстөн сөзүңө
Тийиштик кылдым өзүңө,
Күнөөм болсо кечкин деп,
Күрмөгөн жибим чечкин деп
Таппадым деп ыгыңды
Талым кыз сөзгө жыгылды.

**2076 Токтогул менен Найманбайдын табыш-
мактуу айтышынан**

Найманбай:

Долононун боорунан,
Токулдаткан ким болот?
Эки жыгач боорунан
Эптеп алган ким болот?
Жалгыз жыгач боорунан
Жарып алган ким болот?
Кара сууну кайнатып
Каймак алган ким болот?
Тумшугу жок куш салып,
Турна алган ким болот?

Токтогул:

Долононун боорунан
Токулдаткан токмокчу.
Эки жыгач боорунан
Эптеп алган элекчи.
Жалгыз жыгач боорунан
Жарып алган челекчи.

Кара сууну кайнатып
Каймак алган эмгекчи.
Тумшугу жок куш салып
Турна алган тузакчы.
Туура сөзүн айтпаган
Тумшуксуз сендей ушакчы.

**2077 Эсенаман менен Чоңдунун табышмактуу
айтышы**

Эсенаман:

Бурай-бурай сөз келди
Балам, бурачу жерге кез келди.
Толгой-толгой сөз келди.
Балам, толгочу жерге кез келди.
Алыс менен жакындын
Ченин алган бар бекен?
Кызыл жылан ширгелеп
Кымыз ичкен бар бекен?
Сары жылан ширгелеп
Саамал ичкен бар бекен?
Узун жыгач башынан
Улап алган ким экен?
Эки жыгач башынан
Эптеп алган бар бекен?
Туура жаткан жыгачтан
Чек чыгарган бар бекен?
Тубар-тубар жыгачты
Туурап алган ким экен?
Аштан ырдап ат алдың
Тойдон ырдап тон алдың.
Муну таап айтып бер,
Муну таап айтпасаң
Чоңду аке алганыңды кайтып бер.

Чоңду:

«Кудайдын» жайын билбейсиң
«Кудайдын» сөзүн сүйлөйсүң.
Кадимки каапыр болдуң сен.
Чалыяр жайып билбейсиң
Чаар китеп сөзүн сүйлөйсүң
Чала капыр болдуң сен.
Бериште жайын билбейсиң
Байгамбар сөзүн сүйлөйсүң.
Билбестен капыр болдуң сен.
Асмандагы Айыңдын
Батар жери кыбыла.
Азиздериң чогулуп
Жатар жери Медина.
Алакандай никенин
Адалдыгы Алемдүү
Муну билбес ырчынын
Ичкен ашы арам да
Анын өз башына залал да.

Эсенаман:

Бурай-бурай сөз келсе
Бурачу жерге кез келсе,
Толгой-толгой сөз келсе
Толгочу жерге кез келсе.
Беш убакыт намаздын
Ак сакалы кайсы экен?
Таңга маал болгондо
Келбейт сопу уйкусу
Кайсы болот Чоңду аке
Кураныңдын кулпусу?
Кой кыштатып короого
Сооп алган бар бекен?
Өткөн менен кеткенден

Жооп алган бар бекен?
Куу ылачын теппеген
Кууда бүтүн бар бекен?
Кара ылачын теппеген
Канатта бүтүн бар бекен?
Боору бүтүн башы эсен
Калкта бүтүн бар бекен?

Чонду:

Беш убаккы беш намаз
Аксакалы багымдат
Таңга маал болгондо
Келбейт сопу уйкусу
Кайда болот дегениң
Кураныңдын кулпусу
Кулкулдават эмеспи.
Өткөн менен кеткенди
Сооп алат дегениң
Оң ийинде периште
Сактап турат турбайбы.
Сол ийининде периште
Күнөөң менен соопту
Каттап турат турбайбы.
Куу ылачын теппеген
Кулдуюп жерге түшпөгөн
Кууда бүтүн куркулдай.
Кара ылачын теппеген
Калдайып жерге түшпөгөн
Канатта бүтүн карлыгач.
Боору бүтүн, башы эсен
Алда жараткан гана бир кудай.
Эмесе мен – периште, сен – шайтан
Билбесем сөздү неге айтам.

Эсенаман:

Камыш башы калк этет
Бул эмне болучу?
Жекен башы желп этет
Бул эмне болучу?
Жер чапчыган чал буура
Бул эмне болучу?
Желини сүттүү куу инген
Бул эмне болучу?
Кумурсканы кой кылып
Кумга жайган бар бекен?
Чегирткени кой кылып
Черүүгө минген бар бекен?
Көпөлөктү ат кылып
Көл кыдырган бар бекен?
Сокбилекти кыз кылып,
Эрге берген бар бекен?
Кара тоонун боорунда
Казык каккан бар бекен?
Кунан койдун куйкум эт
Бутун жеген бар бекен?
Бедел менен жайыктын
Белин ашкан бар бекен?
Узун чыбык колго алып
Жар кыдырган бар бекен?
Токумдугун тердетип
Түндө жүргөн бар бекен?
Карлуу тоонун боорунда
Кар бургуткан бар бекен?
Эки таштын түбүндө
От жактырган бар бекен?

Чоңду:

Камыш башы калк этсе

Казы элечек эмеспи.
Жекен башы желп этсе
Желке чачың эмеспи.
Желини сүттүү куу инген
Өз энекең эмеспи.
Жер чапчыган чал буура
Өз атаңыз эмеспи.
Кумурсканы кой кылып
Кумга жайган шайтаның.
Чегирткени ат кылып
Черүүгө минген шайтаның.
Көпөлөктү ат кылып
Көл кыдырган шайтаның.
Сокбилекти кыз кылып
Эрге берген шайтаның.
Кара тоонун боорунда
Казык каккан капканчы.
Кунан койдун куйкум эт
Бутун жеген карышкыр.
Жети төрдүн башына
Шерне жеген боз балдар.
Бедел менен жайыктын
Белин бууган арыкчы.
Узун чыбык колго алып
Жер кыдырган балыкчы.
Токумдугун тердетип
Түндө жүргөн каракчы.
Кара-Тоонун башынан
Ат ойноткон бүркүтчү.
Карлуу тоонун бооруна
Кар бургуткан куу түлкү.
Эки таштын түбүнө
От жактырган жылкычы.

ЖОМОК, АҢГЕМЕ ТАБЫШМАКТАР

2078 Бир байдын койчуманынын ашкан сулуу аялы болгон экен. Бай «Жакшы аял койчуманга ылайык эмес» деп ыраа көрбөй, тартып алмакчы болуп табышмак айтат:

Таба албасаң катының меники, таап алсаң беш жүз кой сеники – дейт. Кантмек эле, койчу макул болуптур.

– Бир коонду он эки тилсе болот, он бир тилимин жесе болот, бир тилимин жебесе болот, бир тилимин жеген кишини мусулман дебесе болот – дейт бай. Он эки күн мөөнөт бериптир. Он эки күн ойлонуп таппай, жигит арыктап бүтүптүр. Он биринчи күнү аялы:

– Эмне арыктап кеттиң? – деп сурап калат. Жигит бай менен болгон окуяны айтып берет.

– О, кокуй десе, анын жарасы жеңил – дейт аялы. Анан күйөөсүнө табышмактын жандырмагын айтып берет.

– Бир коон дегени-бир жыл; он эки тилим дегени-он эки ай; он бир тилим жесе болот дегени-он бир ай ооз ачык болот, бир тилимин жебесе болот дегени-бир ай ичинде орозо кармабаган кишини мусулман дебесе болот – дептир.

2079 Бир хандын кызын дагы бир хандын уулу алмак болот. Анан отуз күнү той берет. Дүнүйө-тамашанын баарын жасайт. Эр да сайыштырат, төө да чечтирет. Анан өргөсүн көтөрүп, тойду таратып жөнөтө турган болот кызды. Ошондо кыздын атасы оолугуп кетип мындай деген табышмак айтат.

– Он ит, жыйырма карышкыр, отуз жолборс, кырк аюу, элүү өгүз, алтымыш аркандаган ат,

жетимиш үч буттаган ат, сексен жумуртка, токсон торгой. Ушул табышмакты тапсаңар кызымды алгыла, таппасаңар бербейм, – дейт.

Бул табышмакты эч ким таба албай, сегиз ат коштоп киши алдырат. Келген киши мындай деп чечкен экен:

– Он – ит: он жаштагы бала, итче ыркырашып турбайбы.

20 – карышкыр: карышкырдай тытышып, жул-кушуп турбайбы.

30 – жолборс: отузунда жолборстой эле алдуу-күчтүү болот да.

40 – аюу: кыркында кандай болбосун бастап калат го киши.

50 – өгүз: элүүсүндө өгүздөй жоош тартып, муңайып калат да.

60 – аркандаган ат: алтымышка чыкканда аттай болуп калат да.

70 – үч буттаган ат: үч буттаган дегени, үч буттап тушап койгон аттай боло албай каласың дегени:

80 деги кезде жумурткадай чайкалып калбайбы.

90 – торгой дегени – торгойдой эле сайрап калбайбы.

Ошентип кызын берген экен.

2080 Илгери бир хандын кызы болгон экен. Бул кыз турмушка чыгуу үчүн хандын элин бүт жыйдырат. Хандын кызы келген элге:

– Менин бул табышмагымды ким тапса, мен ошол жигитке тиемин – дейт. Жыйылган элдин ичинде бир молдо жигит табышмакты табууга макул болот.

Кыз:

Молдо торгой, боз торгой

Канатында каты бар.

Кармап алып сайраткан
Кайсы-кайсы байгамбар?

Молдо жигит:

Молдо торгой, боз торгой
Канатында каты бар.
Кармап алып сайраткан-
Ибраим байгамбар.

Кыз:

Төбөдөгү төрт жылдыз
Баткан жери кайсы экен?
Төрт чалыяр биригип
Жаткан жери кайсы экен?

Молдо жигит:

Төбөдөгү төрт жылдыз
Баткан жери – кыбыла.
Төрт чалыяр биригип,
Жаткан жери – Медина.

Кыз:

Жатып калган жыгачка
Жан киргизген ким болду?

Молдо жигит:

Жатып калган жыгачка
Жан киргизген – кыякчы.

Кыз:

Кумурсканы кой кылып,
Кумга жайган ким болду?

Молдо жигит:

Кумурсканы кой кылып,
Кумга жайган – куу шайтан.

Кыз:

Чегирткени ат кылып,
Черттип минген – ким болду?

Молдо жигит:

Чегирткени ат кылып,
Чертип минген – куу шайтан.

Кыз:

Көпөлөктү куш кылып,
Кондуруп жүргөн ким болду?

Молдо жигит:

Көпөлөктү куш кылып,
Кондуруп жүргөн – куу шайтан.

Кыз жеңилип, жигит менен турмуш курган экен.

2081 Илгери бир хан эки вазири менен жүрүп, калаага кире бериште бир куудай сакал карыя тилемчиге кезигет. Бирок ага тыйын бербейт да, өтө берип, кайра кайтканда, тилемчи дагы «оомийин» дейт. Бирок хан өтө түшүп кайрылып келет да:

Сен экини онго неге сатпайсың? – деди.

Мен сатар элем тиркичим жок, тишим жок – деди.

Жашыңдан бери тууган жоксуңбу? – деди.

Үч тууп, үч сүрүндүм – деди.

Эмесе акмакка арзан болбо – деп жасоолдору менен бастыра берди.

Эки жасоол:

Ханым, кандай сүйлөштүңөр? – деп сурайт.

Эй, акмактар, мен силерден жашырып сүйлөштүмбү, үч күнгө чейин таппасаңар башыңарды алам – деди хан. Вазирлер таба алышпайт да, карыяга эки эрдин кунун берип, баягы табышмак сөздү айттырып алат да, ханга айтышат.

Эртеси хан жалгыз бастырып тилемчиге келет.

Арзан болдуңбу, кымбат болдуңбу? – дейт хан.

Кымбат болдум – дейт тилемчи.

Эх, болуптур – деп, хан бастыра берет.

Хан менен тилемчи эмне деп сүйлөшкөн? «Сен

экини онго сатпайсыңбы» дегени, «эки ай иштеп, он ай жатпайсыңбы» дегени. «Тиркигим жок, тишим жок» дегени, «карып-арып калдым» дегени. «Тууган жоксуңбу?» дегени, «бала-чакаң жокпу» дегени. «Үч тууп, үч сүрүндүм» дегени, «үч аял алып, үчөө тең бала-бакыралуу болгондо өлдү» дегени. «Акмакка арзан болбо» дегени, «менин эки вазиримден кымбат алып айтып бер» дегени. «Кымбат болдуңбу?» дегени, «эки вазирден кымбат алдыңбы? – дегени.

2082 Бир кыз чыгарды табышмак, Мысыр шаарында кырк тарак, алтымыш энелүү карышкыр, жетимиш балалуу карышкыр, баарынын көңүлү кой кырмак. Байбиче турар, токолун тур турлап, укуругу жок, жүгөнү жок, асоо устадым кыр кырлап. Уугу жок үй үйлөдүм сыр сырлап, туурда шумкар олтурар уңкулдап. Тапкан адам ак төштө жатар былкылдап.

2083 Бир кызга үч ашык

Мурун, мурун бир заманда кандын жалгыз кызы бар эле. Анын сулуулугу биринин кыздарына тең эле. Бул кыз караңгы түндө кай жакка карап жатса, калк «ошо жактан күн чыктыбы? . . . » деп калар эле. Бул кызга үч жигит тең ашык болду. Кыз үчүн тең көрдү. Анан үчөө тең «мен аламын, мен аламын» деп талаш кылды. Кыз айтты:

– Өнөрүңөр ашканыңарга тиemin – деди. Бул үч жигит чет бадышалыктарга жаан кезип жөнөдү. Булар бир канча жыл дүйнө кезип жүргөндөн кийин, бири өлгөндү тиргизер илеген тапты. Бири дүйнөнүн ар жагын тең көрсөтөр күзгү тапты. Бири көз ачып жумганча дүйнөнү айланып чыгар төө тапты. Анан кийин баары бир жерде чогуу сүйлөшүп олтурушса, күзгү тапкан күзгүсүнө карап:

– Кандын кызы өлүптүр – деди. Анда төө тапкан:
– Жүргүлө менин төөмө минип жаназага жетип баралы – деди.

Андай болсо макул деп, үчөө тең аттанып жүрдү. Көз ачып жумганча кандын сарайына келип түшүштү. Кызды жуумак болуп жаткан экен. Анда өлгөндү тиргизер илеген тапкан жигит ошо илегенге олтургузуп жуугула деп илегенди бере койду. Кыз-аял дебей жабылып жууй баштаган эле, кыз тирилип тура келди. Кан бул жигитке кызын бермек болду. Анда эки жигит дагы да талаш болуп, топтогон бийге салмай болду. Бийлер эч кайсысына буюруп бере албады. Бул кызды булардын кайсынысына бересиз?

2084 Бир тартар өлүп жатыптыр

Аны он эки карышкыр жеп жатыптыр.

Тартардын бир жилигин алып үйгө киргизсе,

Батпай сыртка чыгып жатыптыр.

Бул эмне болгон үй дейин десе

Көчкөндө токсон нарга жүк чыгыптыр.

Бул эмне болгон нарлар дейин десе

Аларды чөгөрүп тистей койсо

Теректин башындагы бүрүн сындырып жеп жатат.

Бул эмне деген терек десе

Эртең менен учкан таан кечинде араң жетип конуптур.

Булар гана эмес, дагы бир укмуш

Кечинде букадан качкан уйлар эртең менен тууп жатыптыр.

– Жыл, он эки ай, жыйылган түшүм (акты-көктү), токсон (үч ай), жерден өсүп чыккан өсүмдүк, Күн, кечинде баткан Күн, эртең менен чыккан Күн.

АР ТҮРКҮН ТАБЫШМАКТАР

Базар

2085 Там үстүндө сандык,
Тамашадан калдык.

Дүкөндөгү буюмдар

2086 Сары запаста бир сарай,
Сырты бирөө ичи жүз.

Ал сарайдын ичинде,
Алмадай болгон толгон кыз.

Акча берген адамдар
Ал кыз менен аралашып жата тур!

Бул бербеген адамдар
Көзү сокур, көңүлү түз.

Ошо азыр кыз болсо да
Катын болор келер күз.

Тыйын

2087 Кылым падышадан чыкканыма кырк
жыл болду.

Ар күнү жарым менен жатып чыгам.
Бирок дагы эле кызмын.

Бир сом

2088 Мен энеден жалгыз кызмын
Алдымдан бир эркек баша өткөнү.

Бир кече жарсыз жатканым жок.
Хакиз кызмын.

Бүгүнкү күн

2089 Эч качан болгон эмес,
Жана болбойт да,

Бирок, ал азыр бар.

Шар

2090 Сууга чөкпөйт,
Суук да өтпөйт.

Коё берсе учат,

Карматпай сызат.

Сал

2091 Топ-топ леглек,

Топону жок леглек.

Суудан өткөн леглек,

Сөөгү жок леглек.

Кино

2092 Көшөгө чакан,

Көп нерсе баткан.

Нурдан түшкөн сүрөт,

Сансыз элес берет.

Үйдөн чыккан эл,

Дүйнө жүзүн көрөт.

Дирижабль

2093 Куйругу бар, канаты жок,

Тамак ичпейт, карды ток,

Жүрүшүнө болжол жок.

Фотоаппарат

2094 Бир адамды он адам кылам десе,

Башынан ойлоп жүрүп камын жесе

Бир адамды он адам кылат экен

Көрүнөө сандык алып өзү келсе.

Термометр

2095 Жылууда тоого чыгат,

Суукта ойго жылат.

Мелүүндө орто жерде турат

Баскан жолун чотко урат.

Микроскоп

2096 Текшерүүгө пайдалуу,

Айнекчеси бар дагы.

Айнегинен карасаң,

Кичинени чоңойткон.

Колума алып карасам

Турат андай болбостон,

Кандай нерсе болду экен,
Таба албадым ойлосоm.

Счет

2097 Арабам дөңгөлөйт, жер баспайт,
Канча, канча чатак чыкса,
Жакшылар жыйылып, кеп, акыл салса
Эч бирөөдөн акылы жанашбайт.

2098 Он өрдөк коно калды балаганга
Болоду сексен сегиз санаганга
Үстүнө беш карчыга коно калса,
Жетеди адамзаат санаганга.

Дубана

2099 Аталап учкан булдурук,
Этегин итке жулдуруп.

Саман

2100 Акырда ак мончок ойнойт.

Сөз

2101 Алаң-алаң, алаң аяк
Жете албадым жалаң аяк.

Диктор

2102 Бир жерден сүйлөп, миң жерге угулат.

Кылыч

2103 Кара бээм калтырайт,
Кабыргасы жалтырайт.

Замбирек

2104 Бийчи бирөө, эчкиси экөө.

2105 Ичи бирөө, ичегиси экөө.

Таяк

2106 Аттаган жери атандай,
Баскан жери бармактай.

2107 Барат, барат

Тегерек орду калат.

2108 Жүрүп барат оймок

Оймоктой изи калат.

2109 Бара берет, бара берет
Теңгедей жерди ала берет.

2110 Тык-тык этет,
Тыйындай жерди басат.

Койчунун таягы

2111 Кыргыз кылыч каттым.

2112 Кыргыз чылым каттым.

2113 Заар кетет тык-тык,
Кеч келет тык-тык.

Таякчан киши

2114 Бир адамдын үч буту бар.

Таяк, туткуч, кисе, белдемчи

2115 Кулдуку кулач, күндүкү күрөк,
Атакемдики эбелектен жумалак
Энекемдики албырактан салбырак.

Көпүрө

2116 Жолго салган төшөк

Муну билбеген эшек.

2117 Али-али ал туя,

Бөрүнары эл туя.

Айдаса жүрмөк туя,

Байласа турбас туя.

Жол

2118 Узун-узун уз кетти

Узун бойлуу кыз кетти.

2119 Узун-узун уз келет,

Көлөкөсү жок кетет.

2120 Узун-узун уч кайык,

Учу түбүн ким билет?

2121 Аппагым таягым, аткан сайын кетет.

2122 Ажырык көрсө тиштебес атым,

Айгырды көрсө кишинебес атым.

2123 Узун терек саясы жок.

2124 Өзү узун, көлөкөсү жок.

2125 Узун-узун уз терек,
Көлөкөсү жок терек.

2126 Мунан аттым Бухарга,
Мурдум тийди шаарга.

2127 Терсең терилбейт,
Жыйсаң жыйылбайт.

2128 Узун-узун уч кетти
Учун тапкан бар бекен?
Майшарак деген куш кетти
Маягин тапкан бар бекен?

Жаңырык

2129 Мен кыйкырсам чокудан,
Ал зыңгырайт коктудан.

Өзү түгүл, изи жок,
Бул эмне деп чочусам.

2130 Үнү бар, жаны жок.

2131 Тили жок, сүйлөйт,
«Ү» десең, «ү» дейт.

СССР

2132 Дүйнөдө бар экен чынар терек
Күлүндөп бүт дүйнөгө жарык берет.
Он беш бутагы бар нурдан бүткөн,
Күнүгө өсүп келет асмн тиреп.

Чий, көпөлөк

2133 Узун-узун эбелек,
Анын туу башына ким чыгат.
Кызыл-кызыл көпөлөк,
Жумурткасын ким табат.

ЖАНДЫРМАКСЫЗ ТАБЫШМАКТАР

2134 Кичинекей тегерек,
Көтөрүп мени жиберет.

2135 Жорго миндим, жолдо жүрдүм

чаңы жок.

Отуз уул көрдүм ичинде бир да кызы жок.
Кара суудан каймак алдым музу жок.
Канжыгага каз толтуруп байландым.
Бир да өрдөгү жок.

2136 Бир бөлмөдө 100 бир тууган,
тышка чыкпайт.

Суу ичинде уктайт, же суусун жутпайт.

2137 Беш башдыр, он колдур,
Жүз турмакка беш барып төрт келмек
Сап «куданын» кудуретидир.

2138 Каргашаган дегенде каргашаган
Канаттуулар ичинде
Кайсынысы миң жашаган?

2139 Ээрди-мурду чүрүшкөн
Эрендер менен жүрүшкөн.

2140 Бир түп терек
Ону тапкан жигитке
Пулсуз тийсе керек.

2141 Эшик ачса өпкө көрүнөт
Түндүк ачса төбө көрүнөт. (боз үй)

2142 Биз-биз, биз элек,
Биз он эки кыз элек.
Тактайлыкка чыкчу элек
Таң атпай ойноп кетчү элек.

(Кекилик?)

2143 «Муйт-муйт» кайдан келдиң
Майлуу деген жерден келдим.
Майы кандай жукпайт,
Эли-журтум ушундай.

(Ич май, бөйрөк май?)

2144 Жүк алдында кумалак.
(Сары май, чычкан?)

2145 Жогору жактан жорго келет
чаң чыгарбай,

Эки койду бөрү жеди кан чыгарбай.
(Эмчек, бала?)

2146 Бир жыгачта он эки бутак,
Жарымы кара, жарымы ак.
(Жыл, он эки ай, күн, түн?)

2147 Узун-узун уз келди,
Эки колу калтылдайт,
Узун бойлуу кыз келди.
Эки этеги жаркылдайт.
(Суу?)

2148 Оозу менен тиштеген
Кулдан бетер иштеген.
(Кумурска?)

2149 Белен-белен, белен ат
Бели жоон күрөң ат.
Калеми көйнөк кием дейт,
Кан Тайлакка тиём дейт.
(Кумурска?)

2150 Тегерегин чырмаган,
Кол тийгенде ырдаган.
(Кыяк?)

2151 Он эки атты төрт акырга байлоо үчүн,
үч акырга үч-үчтөн бир акырга экиден байлап, он
эки атты төрт акырга сыйдырылсын.

2152 Үч төөм бар: Бирөө адам жейт, бирөө
төө жейт, бирөө жем жейт. Бирине бирин жегизбей
чиркештирип алып кетүү керек.

ТАБЫШМАКТЫН САТУУСУ

(Саттым-алдым оюну)

Илгери кыргыз элинин жаштары, кыз-келиндери,
боз уландар табышмак айтышып ойношчу.
Олтурушкан жаштардын бири экинчи бирөөнө

шарты боюнча төрт гана табышмак айтат. Экинчиси табышмакты бүт жандырса, анда ал табышмакты айткан жашты үчүнчү бирөөнө сата баштайт. Эгерде ал жандырмагын жандыра албаса, анда табышмакты айткан жаш тигини сата баштайт. Жеңилгени тынч карап отурат. Мисалы, табышмак айтуунун тартиби:

1-си «Сары айгыр сийген жерге чөп чыкпайт»-десе, 2-си «от» деп жандырып коёт.

1-си «Чий түбүндө чынар чөйчөк» десе, 2-си «жумуртка» деп жандырып коёт.

1-си «Табышмак-табышмак тай көтүнө жабышмак, көлөкөсү көрүшмөк, көлдө жатып өбүшмөк» десе, 2-си «куюшкан жана күзгү» деп жандырат.

1-си жеңилди, 2-си жеңди.

Эми жеңгени тиги жеңилгенин төмөнкү тартипте үчүнчү бирөөнө сата баштайт.

– Саттым.

– Алдым. Эмнесин саттың?

– Башын. Башын эмне кыласың?

– Башын токмок кыламын, же каракчы кыламын, – деп экөөнүн бирөөнү гана айтат.

Олтургандар кыраан каткы күлүшөт.

– Саттым.

– Алдым. Эмнесин саттың?

– Көзүн. Көзүн эмне кыласың?

– Кароол кыламын.

(Күлкү).

– Саттым.

Алдым. Эмнесин саттың?

– Кулагын. Кулагын эмне кыласың?

– Балага күлтүк кыламын.

(Күлкү, каткырык).

– Саттым.

– Алдым. Эмнесин саттың?

- Мурдун. Мурдун эмне кыласың?
– Балага шимек кыламын.
(Күлкү, каткырык).
– Саттым.
– Алдым. Эмнесин саттың?
– Далысын. Далысын эмне кыласың?
– Калак кыламын же күрөк кыламын деп экөөнүн бирөөнү айтат.
(Күлкү).
– Саттым.
– Алдым. Эмнесин саттың?
– Белин. Белин эмне кыласың?
– Ат кылып минемин, же эшек кылып жүк артамын – деп экөөнүн бирин айтат.
(Күлкү, каткырык).
– Саттым.
– Алдым. Эмнесин саттың?
– Бутун. Бутун эмне кыласың?
– Бутун буудай алып келсин деп Букарга жибере мин, же казык кыламын – дейт.
(Күлкү)
Адам баласынын башынан бутуна чейин сатылып бүткөндөн кийин сатуучу:
– Саттым, саттым, сары иттин көтүнө каттым – деп бүтөт.
(Күлкү)
Сөз сатып алуучуга берилет.
– Биз экөөбүз жолоочу жүрмөк болдук. Мен жолго жорго миндим.
– Сен эмне минесиң? – деп сурадым.
– Мен эшек эле минемин- деди.
(Күлкү).
Бир жоор көк эшек таап берип, ага жайдак мингиздим. Экөөбүз жол жүрө баштадык.

– Жоордун жыты жакшы экен – деп бул эшек-тин жоорун жыттап-жыттап

Коюп бара жатты.

(Күлкү).

Жолдо мен казы, карта жеп бара жатамын, бул болсо, жоорду сөөмөйү

Менен чукуп жеп кетип бара жатат.

(Күлкү, жийиркенүү).

– Жоорду кесип жеш үчүн бычак таап бер – деди.

– Кандай бычак, макиби же бычакпы? – дедим эле.

– Шамшар – деди.

Бир үйдөн сурап жүрүп шамшар таап алып колуна бердим. Шамшар менен эшектин жоорун чукулап кесип жеп бара жатат, кандарын, ириңдерин көрүп жүрөгүм айныды, кускум келди, окшудум. (Олтургандар күлөт, окшуйт). Бул ансайын оозубашын балжыратып, ириң, кан-сөөлүн шорголотуп жеп кетип бара жатат. Муну көзү менен көргөн элдерден андан бетер өлгүдөй болуп уялып бара жатамын.

(Күлкү, жийиркенүү, окшуу, жерге түкүрүү).

Бир жерге барганыбызда бир түп чийдин түбүндө иттин куу богу жатат, аны бул көрө коюп эле.

– Мен тетиги иттин куу богун жеймин – деди.

– Кой боорсок, май токоч жегин – дедим. Болбойт. Мен боорсок, мейиз, курут жедим, бул болсо, иттин куу богун кемирип, соруп шимип жатат.

(Күлкү, түкүрүү, тув-тув»).

Жакшы тамак жеп жүргөн кишинин жүрөгү айнычаак болот эмеспи, жүрөгүм ого бетер айный баштады. Ошондой болсо да, мен курутту кошкон майга малып жеп жыргап олтурамын, бул куу бокту

иттин суюк богуна малып жеп олтурат, мен окшуй берип кыйналдым. (Күлкү, окшуу). Мен чаңкай, суусунга кымыз, чай ичтим.

– Кел кымыз ич дээрим менен эле, эшеги сыйип жиберсе болобу. Жок мен эшектин сыйдигин ичемин – деп, болбой жата калып, эшектин сыйдигин шимире баштады, ошентип сыйдикти шимирип жатат, шимирип жатат.

(Күлкү, жийиркенүү, окшуу).

Ушуну менен бул экөөнүн оюну бүтөт, ошол эле жеңип тигини саткан кыз, келин же жигит дагы экинчи бирөөнө төрт табышмак айтат. Ошентип 2-оюн болот.

Саттым, саттым,
Сарт бетине каттым.
Колун Кокон жибердим
Бутун букар жибердим.
Тилин жалаяк кылдым
Тишин бокко сайдым.
Мурдун шимек кылдым
Көзүн шам чырак кылдым.
Оозун күлтүк кылдым.
Күң жилигин күлгө
Кар жилигин карга ыргыттым.
Табышмак, табышмак,
Тай куйругуна жабышмак.
Көлөкөсүн көрүшмөк,
Көрүп алып өбүшмөк.

ЖАҢЫЛМАЧТАР

БАШ СӨЗ

Сөздүн тез жана так айтылышын кыйындата турган тыбыш айкаштарынан курулуп, же ылдам кайталаганда алмашып айтыла турган окшош сөздөрдөн туруп, көңүл ачуу, тил жатыктыруу милдетин аткарган, кыска элдик поэтикалык чыгармаларды *жаңылмачтар* десе болот. Жаңылмачтардын мазмуну негизинен юморлуу келип, айрым тыбыштардын көп кайталанышына, же болбосо, сөз же сөз тизмектеринин составында окшош тыбыштардын өтө жыш жайгашына негизделет. Ошондуктан көркөм сөздөгү тыбыштык окшоштуктарды жаратуучу аллитерация, ассонанс, анафора, тавтология, эвфония, редиф сыяктуу формалар кеңири орун алган. «Жаңылмач» деген терминдин өзү да жанрдын табиятына туура келип, жаңылуу маанисин туюнтат. «Бат айтма», «тил сындырмак» (Чоң-Алайда) деп айтылган учурлары бар.

Элдик оозеки чыгармачылыктын бул түрү дүйнө элдерине, анын ичинде түрк тилдеринде сүйлөгөн элдерге да кеңири тараган. Мисалга алсак, казактар «жаңылтпаш» десе, өзбектерде «тез айтиш» же «янгилтмак», «чалдирмак» деп аталат. Якуттар жаңылмачтарга жакын турган чыгармаларды «чабыргах» дешет. Кыргыз элинин оозеки сөз өнөрүндө жаңылмачтар кыйла мезгилдерден бери эле жашап келатса да өзүнчө жанр катары кийинчерээк пайда болсо керек деп айтылып жүрөт.

Кыргыз эл жаңылмачтарынын дээрлик көпчүлүгү ылдам кайталаганда тил келбей чаташа турган тыбыш айкаштарынан турса, айрымдары атайын тандалып алынган сөздөрү бар болгондуктан тез

кайталаганда бир сөз башка бир сөз менен, көбүнчө айтууга ыңгайсыз, уяткара турган сөздөр менен алмашып кетет. Жаңылмачта ар бир тыбыш так, туура жана өз ордунда айтылышы керек. Ошол эле учурда тез кайталап айтып берүүнү да талап кылат. Андай айта албай жаңылган адам эл алдында күлкү болуп, уятка калат.

Жаңылмачтар жаңылдыруу үчүн тиркеле салган сөздөрдүн баш аламан, иретсиз жыйындысы эмес. Алар белгилүү бир тартипте атайылап курулуп, өзүнчө логикалык мааниси болот. Айлана чөйрөдөгү ар кыл турмуштук көрүнүштөр жөнүндө түшүнүк берип, дүйнө тааныткыч, билим берүү касиетине ээ.

Жаңылмачтар негизинен кыска келип, уйкашкан ыр формасында, же кара сөз түрүндө болот. Сөз оюну катары милдет аткарып, эне тил байлыгын жаштайынан үйрөнүүгө, так жана уккулуктуу сүйлөөгө, көркөм сөздү кастарлоого тарбиялайт, сөз байлыгын өстүрөт.

К. Ибраимов

1. Сүйдү Айдарбай, сүйдү Айдарбай
Сүйрөңдөбөй капталдагы кара уйду үйгө
айдай бар.
2. Ак жүгөрү шакма-шак,
Аралап жүргөн чоң Бычак.
Ак жүгөрү шакма-шак,
Аралап жүргөн чоң Бычак.
3. Ак уй өөгүн жалайт,
Абакем өтүгүн жамайт.
4. Тыякта арал, быякта арал,
От экен маралга арал.
Оттосун аралга марал.
5. Өйүздө арал, бул өйүздө арал,
Өйүздө аралды мал аралар
Бул өйүздө аралды марал аралар.
6. Мына бул кай арал?
Көгүрүгүмдүн кең арал, эл аралар.
7. Мына арал кай арал?
Кайыңдуу арал, талдуу арал.
Тал кырктым, талкорот
Тал кырктым, талкорот.
8. Аралда турган, тору таргыл марал.
Таргыл маралды талтайта сүрүп эмизген
Ала марал, ала марал.
9. – Бул кайсы арал?
– Каргалы арал.
Камыш башын кайырып,
Карга уялар.
10. Бадал арал, бадал арал,

Бадал аралда оттогон бала марал.
11. Анабу арал, мынабу арал,
Мына арал, мал арал.
Мынабу арал, мал арал.
Мал марал аралды араларбы,
Марал мал аралды араларбы.
12. Ал аралда да марал,
Бул аралда да марал.
От экен го маралга да арал,
Оттосун аралга да марал.
13. Ал арал, бул арал
Ал аралдан качкан музоолуу марал.
14. Ал өйүздө алты аркар,
Бул өйүздө алты аркар.
Алты аркар, алты аркарга айтар.
Аркарлар артына кайтар.
15. Аттап барып алты кучак отун алдым,
Алты котур нарга артып алдым.
16. Шыргалаңдын башынан
Шыргый минип келатам.
Шыргыйымдын учуна
Ыргый минип келатам.
17. Жогортодон келемин шыргый минип,
Шыргыйыма ыргый минип.
18. Эл күңгөйгө жылкысын алабаталатат.
Мен күңгөйгө жылкымы алабаталатам.
19. Эртең эл тоого көчкөндө
Эл төөсүн алабатага алабаталатат.
Мен да төөмдү алабатага алабаталатам.
Эл төөсүн алабатага алабаталатпаса,
Мен да төөмдү алабатага алабаталатпайм.
Ким төөсүн алабаталатат.
20. Бактыяр бээсин алабатага
Алабаталатам деп барып,

- Алабатага өзү алабаталанып калды.
21. Алабатага алабаталатпастан,
Алабатага алабаталатып,
Алабатага алабаталатабыз.
22. Анжияндан келген ак ээр,
Анжымасы жок ээр,
Аны мен анжымалабай,
Ким анжымалайт?
23. Анжияндан келген ак каңкы ээр,
Аны мен анжылап минбей, ким анжылап¹
минет?
Аны мен анжылап минбей, ким анжылап
минет?
24. Анжияндан келген ак ээр,
Канжыгасы жок ээр?
Мен канжыгалабай,
Ким канжыгалайт?
25. Асманда эки айры куйрук:
Бери ак кыска айры куйрук,
Бери кара кыска айры куйрук.
Ак кыска айры куйруктуу айры куйрук
Кара кыска айры куйруктун жолун тосот.
Кара кыска айры куйруктуу айры куйрук
Ак кыска айры куйруктун жолун тосот.
26. Мына бул жаш кайышты
токмоктошпойсуздарбы?
27. Ат семирсе, соорусун чокмоктошмокчу
эмес белек,
- Эки кайыш, бир тизгин токмоктошмокчу
эмес белек!
28. Былкы-былкы былкы таш,
Былкылдаган кызыл таш.

¹ Анжыма – токулга.

Таар токум тайтак таш,
Тайгаланма кара таш.
29. Бактагы булбул кызыл байракка,
Карап да сайрай берди.
Кызыл байракка,
Карабай да сайрай берди.
30. Баш ала байлооч,
Өлөк² ала байлооч,
Узун ала байлооч.
Алачатыр алдагай,
Кулачатыр кулдагай.
Колдон чыккан колду кулак,
Жолдон чыккан жолду кулак.
Эрбең-эрбең, эрбеңтай,
Жерден чыккан шербентай.
31. Маңдайда беш кашка ирик,
Бешөө беш башка ирик.
Кулаалы деген куш имиш,
Аны томоголомок кыйын иш имиш.
32. Маң-маң кашка коюм,
Бешөө беш башка коюм.
Тиши ушак³ коюм,
Буту тушак коюм.
33. Беш кашка эшек
Бешөө беш башка эшек.
34. Беш кызыл коюм бар,
Беш кысыр коюм бар.
Бешөө беш башка,
Бешөө беш кашка.
35. Беш жүз кашка эшек,
Беш эшек, башка эшек.
Таңшык жорго эшек.

² *Өлөк* – өгүздүн ноктосунун өзгөчө бир түрү.

³ *Ушак* – майда.

Таңшык жоор эшек.

36. Беш жүз кашка кой

Беш аласы башка кой.

Беш жүз кашка эшек

Беш аласы башка эшек.

37. Беш башка кой, беш кашка кой,
Баарысы биригип – он бооз башка кой.

38. Белестеги беш кашка кой,

Бешөө беш башка кой,

Бешаласы кунан кой,

Бешаласы дөнөн⁴ кой.

39. Беш жаш врач, беш маш врач.

40. Бир ача таш бастым, таш ачтым.

Эки ача таш ачтым, таш бастым.

Үч ача таш бастым, таш ачтым.

Төрт ача таш ачтым, таш бастым.

Беш ача таш бастым, таш ачтым.

Алты ача таш ачтым, таш бастым

Жети ача таш бастым, таш ачтым.

Сегиз ача таш ачтым, таш бастым.

Тогуз ача таш бастым, таш ачтым.

Он ача таш ачтым, таш бастым.

41. Шалгамбайдын шагында бир түп

тыт бар экен,

Тыттын түбүндө бир түп турп бар экен,

Турпту тыт тутуп туруптурбу?

Тытты турп тутуп туруптурбу?

42. Бир түп тыт,

Бир түп турп,

Турп тытты түртөт,

Тыт турпту түртөт.

43. Бу бал каймак

⁴ Дөнөн кой-төрт жашар кой.

Сенин айткан Тайкарбайың кай Тайкарбай?
 Такыр жерге коюңду жай, Тайкарбай.
 54. Жалайырбай, Тартарбай, Тайтакырбай,
 Такыр жерге коюңду жай, кайтарбай.
 Сууга салган чычкандай шүмүрөйүп,
 Кыздар кайда барасың кой кайтарбай.
 55. Тайкарбайдан тайкарбай толуп жатат.
 Мен айткан Тайкарбай тай кайтарбай жатат.
 56. Жегениң дандыр нандыр,
 Дандыр нан жабылгандыр.
 57. Кой жыйырмага чыкпай картаярбы?
 Картайган койду картайган койчу
 кайтарарбы?
 58. Жылкы жыйырмага чыкпай
 картаярбы?
 Картайган жылкынын сөөгү аркаярбы?
 Картайган картаң жылкыны
 Картайган киши кайтарарбы?
 59. Кимдин-кимдин топосу?
 Байсар акемдин топосу.
 Кылтылдайды кылтасы,
 Кылда кара топосу.
 60. Чоң казандан кырмычык,
 Кырып жедим тырмышып.
 Кичине казан кырмычык,
 Талашып жедик тырмышып.
 61. Эй, конок, эт ашатасың,
 Эт ашатсаң беш ашатасың.
 62. Кош ача таш, кичи ача таш,
 Баарысына карасаң бир ача таш.
 63. Кудаяр деген кудаң бар эле,
 Кудаярды үч жыл кудаладым эле.
 Кудаяр үч жыл кудалай албай койду.
 Кургурум куу жолдо кудалаган эле.

64. Кулаалы куш жүрөт имиш,
Куу дегенди сүйөт имиш.
Өзүн бүркүтчө томого менен томоголомок,
Ал кушча качырып соного⁵ соноломок.
65. Кулаалы деген куш имиш,
Томоголомок мүшкүл иш.
Жандай басып жанына,
Алдырып койсоң кыйын иш.
66. Кырк кыл куйрук,
Кырк кызыл куйрук.
Кырк кыл куйрук ичинде,
Ылгый кызыл кыл куйрук.
67. Мүнүшкөрлөр кыргыйга кырк
кыл куйрук алдырат,
Мүнүшкөрлөр кыргыйга кырк
кыл куйрук алдырса,
Биз кыргыйга кырк кыл куйрук алдырбай,
Ким кыргыйга кырк кыл куйрук алдырат?
68. Одура тоонун боорунан
Оодарышмак ойнойлу.
69. Ойду ылдыйлар, кырды ылдыйлар,
Эртең уулуң көчкөн соң
Сай кулдуарар,
Базарчылар коюн базарга булдар.
70. Сүт үстүндө бал каймак,
Бал, бал каймак, бал каймак.
71. Сайран сандаган сайма сайган,
Саймасы жакшы гүл сайган,
Сайган гүл табылган сайдан.
72. Сен эмне мага олураясың,
Олураярыңа олурай,
Мага олурайба!
73. Сулуу сууга суктанат,

⁵ Соно – өрдөк.

Суу сулууга суктанат.

Сулуу сууга суктанса,

Суктанган сулууң сууга

Суктукка сугарат.

74. Томотой атам

«Мен томоголобогондо

Ким томоголомок эле бүркүттү» – деп,

Томоголомок болуп,

Томоголой албай

Топтолгон элди үркүттү.

75. Токой толгон карагат,

Терип жүрөм аралап.

Аны менден ким алат.

76. Сыбызгычылар сыбызгысын

сызгырылтат,

Сыбызгычылар сыбызгысын сызгырылтса,

Биз сыбызгыбызды сызгырылтпай,

Ким сыбызгысын сызгырылтат?

77. Чамгаракта чарт элек,

Чартылдашкан эки элек.

Бозогодо борт элек

Бортулдашкан эки элек.

78. Чыт тыштуу эски ичик,

Чыт тыштуу эски ичик.

79. Эртең аркарлар марчага марчалайт,

Эртең аркарлар марчага марчаласа

Биздин жердеги аркарлар марчага

марчалабай,

Кимдин жериндеги аркарлар марчага

марчалайт?

80. Эртең менен чеке тамырым адыраяр.

81. Эртең менен эл коюн жылтыркандатат

экен,

Мен да коюмду жылтыркандатам.

КАЛІТАР

БАШ СӨЗ

Чыныгы турмушта жок, кадыр эсе акыл эс нормасына сыйбай турган окуяларды юмордук планда сүрөттөгөн чакан чыгармалар - *калптар*. Алар жорго сөз түрүндө, кээде кара сөз менен же уйкашкан ыр формасында айтылат. Эл оозунан жазылып алынган, жарыяланган материалдардын аздыгынанбы (алардын саны алтымыштын тегерегинде), же эл арасында кеңири айтылбагандыгынан уламбы, айтор бул жанрга анча маани берилбей келген. Кийинки учурларда бул багытта изилдөө иштери колго алынып, жандана баштады десе болот.

Турмуштук окуяларды өтө кылдаттык менен бийик фантастикалык даражага жеткире сүрөттөө, адам оюна сыйбай турган «калпка» айландыруу – бул жанрдын негизги өзгөчөлүгү. Күлкүлүү сюжетте курулуп, көбүнчө оюн-зоок, көңүл ачуу иретинде айтылган. Мындай чыгармаларды эсте тутуп, айтып берүү оңой болгону менен, жаратуу, ойдон чыгаруу жеңил эмес. Чыгармачылык талант менен бирге эле күчтүү фантазия керек.

Элдик калптар жөө жомоктордо өзүнчө эпизод катары орун алып, окуяны өнүктүрөт, чыгарманын көркөмдүк касиетин арттырат. Калптардын структуралык түзүлүшү да өзгөчө. Шумдуктуу, логикага сыйбаган көрүнүштөр турмушта болбогон калп мотивдерди жаратат. Ал эми ошол ар бир мотив, бир же эки саптан турган эпизод өз алдынча айтылып, аяганы чыгып, жыйынтыкталып турганы менен кийинки мотивдер менен жалгашканда ирээтсиз, аягына чыкпаган текст пайда болот. Мындай чубама

(кумулятивдүү) принцип боюнча узара берген калп мотивдер бири-бири менен жалгашып узакка созулчудай көрүнгөнү менен тексттин көлөмү да, тематикасы да чектелүү. Негизи ыр түрүндөгү калптарда сюжет болбойт, ал эми кара сөз түрүндөгү эпизоддор кененирээк сүрөттөлөт. Окуянын катышуучусу катары аңгеме куруучу адамдын образы да бар.

Калптын «калп» экендигин чоңдор эмес, балдар деле сезет. Бирок анын максаты башка – күлкү, тамаша тартуулоо. Мындай чыгармалар аркылуу балдар жалган менен чындыкты жанаша коюп салыштырат, көркөм ой-чабыты, фантазиясы артат, реалдуу турмуш чындыгын айра тааныйт, көркөм сөз касиетине маашырлана эстетикалык рахат алат.

К. Ибраимов

Кичинемде турна бактым,
Арка-арыгына жабуу жаптым.
Өз энемдин ичинде экенимде,
Чоң атамдын жылкысын бактым.
Чоң атамдын жылкысынын баскан изине
көл токтоттум,
Көл токтотуп кырк кулач балык алдым.
Балыгымдын жон терисин тилип алдым,
Отуруптур дегенде отуруптур
Карагайдын башына кайнап-кайнап көл
туруптур
Бир кумурска менен бир карышкыр
күрөшүп туруптур.
Карышкырды кумурска өлтүрүптүр.
Кумурсканы кой кылып кумга жайдым,
Чегирткени ат кылып черге миндим.
Көпөлөктү куш кылып көл кыдырдым.
Чылым кылдым чычкандын куу башынан,
Чылбыр эштим торгойдун чуудасынан.
Бир торгойдон бир табак сөөк алдым,
Ал сөөктөн көлгө көпүрө салдым
Башкасы калп болсо да ушунум чын.

* * *

Бир жыл аштык бакканда
Бычанды калың чапканда,

Чымын менен чымчыштым,
Көгөөн менен күрөштүм,
Чиркей менен чиркештим,
Аары менен арбаштым.
Аары чакты мойнумду,
Аарыга салган ойнумду,
Аары кууп берди такымдап,
Качып бердим закымдап.
Бүктөп туруп бир чаптым,
Бел көчүгүн сый чаптым,
Ийнелик минип соно¹ куудум,
Ал сонону он эки күнү коно куудум,
Коно куусам да ал соного жете албадым,
Ошондон кийин ал сонону куубаска
тобо кылдым,
Чака курт минип коён куудум,
Эки күнү коно куудум,
Эки күнү коно кууп,
Ал коёngo жетип алдым.
Ал коёндун семиздиги,
Чака курттун үстүнө,
Коёnumду көтөрүп,
Арта сала албадым.
Коёnumду союп алдым,
Үстүнө баса минип алдым.
Кетип баратсам,
Бир четке барган соң,
Бир жерде таш бака жаткан экен,
Ташбаканын үстүнө ыргып миндим,
Өзүмдүн шамдагайлыгымды мындан
билдим.
Бир түлкүнү суутуп алты ай миндим,

¹ Соно – чымын

Аягына жем түшүп өлө жаздады.
 Бир чегирткенин бир санын сууруп алдым,
 Өзүмдүн балбандыгымды мындан билдим.
 Бир чегирткени таптап миндим,
 Көлдөлөңдүн сазына көкбөрү тарттым.
 Төрт коңузга жүк артып, түндөп көчтүм,
 Жаныбарымдын аргамжысын кылдан
 эштим.
 Бир коңузга куржун салынып минип
 алдым,
 Иттен үркөт деп башын тарттым.
 Каткан кардын үстүнөн,
 Борт-борт жедим.
 Бир жолборс менен бир карышкыр
 кармашып туруптур.
 Жолборсту карышкыр басып алып
 жеп туруптур.
 Башкам калп болсо да ушунум чын.

* * *

Бир күн айлыбыз ууга чыкты,
 Айлыбыз ууга чыккандан кийин мен да
 чыктым.
 Кашка байталымды минип алдым,
 Минип алып бара жатсам,
 Бир жерге баргандан кийин,
 Кашка байталым бир кашка кулун тууп
 берди,
 Кашка кулунду ушул жерден токуп минип
 алдым.
 Минип алып кетип бара жатсам,
 Бир жерде алты элик турган экен.
 Алтоону тең атып алдым,

Бут-бутунан байлаштырып,
Кулунума артып алдым.
Үстүнөн баса минип алдым,
Үстүнөн баса минип алып кетип
бара жатсам,
Кашка байталым башы-көзүн калтаңдатып
баспай калды.
Баспай калганын билип алдым.
Быйык жалдан кармап алдым,
Байталымды алдыма басып алдым.
Алты күнчүлүк жолго,
Бир күндө, куптан маалында жетип алдым.
Башкам калп болсо да ушунум чын.

* * *

Бир күнү айлыбыз ууга чыкты,
Мен дагы чыктым.
Бир жерде калың карагай турган экен,
Калың карагайды аралап бара жатсам,
Бир кашка чымын жаткан экен.
Ушу чымындын колунда,
Отун алчу балтасы бар.
Жаткан экен ошол жерде келберсинип,
Эки бутун эки карагайга арта салып,
Эки канатын эки карагайга кактай салып,
Башын бир карагайга жөлөй салып,
жаткан экен.
Ушу чымында «кудайдан» келберсинип,
Ушу чымындын башында селдеси бар,
Оозунда келмеси бар.
Колунда теспеси бар.
Бутунда кепич, даараты бар,
Бир мергенчи аңдып келген экен,

Такыр колтук, талуу жер деп аткан экен.
Ушу чымын, ошо жерде кулап жаткан экен.
Кулангандын күүсүнө,
Кырк түп карагай омурулуп кеткен экен.
Ойго барып түшкөн экен.
Артынан барганча, жору-кузгун,
Эки көзүн оюп жеп ийген экен.
Башын кесип быякка койгон экен.
Мойнунан билектей жалы чыкты,
Ичинен кырк чөйчөктөй майы чыкты.
Ичинде койдой немеси бар экен,
Ал эмнеси десем, бөйрөгү экен,
Ичинде дагы тайдай немеси бар экен,
Ал эмнеси экен десем, жүрөгү экен.
Ичинде уйдаи немеси бар экен,
Ал эмнеси десем, картасы экен,
Ичинде төөдөй немеси бар экен,
Ал эмнеси экен десем, карды экен.
Баш терисин бир бечара суратып,
келген экен.
Ал бечарага баш терисин берген экен.
Ал чымындын баш терисин,
Эки өгүзгө алмак-салмак,
Чийне салып жатып,
Үйүнө жеткен экен.
Ыраакы-жууктун баары уккан экен,
Бар чебердин баарысы
Жыйылып келип бычкан экен,
Ал чымындын баш териси-алты сабаа,
Алты үкөк, эки көнөк чыккан экен.
Жылкы жайып, аң уулап чыктым желип,
Сан-Таштан төрт бугу аттым, он беш элик.
Эликти бөлүп-жарып , артып алып
үйгө келдим,

Тайымды таң ашырсам, «кудай»
урган экен,
Мамыдан каргып түшүп турган экен.
Ооздуктан он беш жигит алган экен,
Ошондо да ары-бери чалган экен.
Жолум болгон Сан-Ташка келдим эми,
Санаамдын калыстыгын «кудай» билип,
Чымынды кез келтирди мага эми.
Ок салдым мылтыгымдын ичин сылап,
Өңүп бардым «кудайга» таза ыйлап.
Тушу деп өпкө-боордон аттым элем,
Чымыным тоодой болуп кетти кулап.
Чымыным кетти кулап туура-туура,
Алдында миң карагай паара-паара.
Териси чымынымдын жондо калды,
Беш жигит он өгүзгө чана салды.
Алтымыш бычак курчутуп жүнүн алды,
Токсон көөкөр, кырк саба бычып алды.
Шондо да төрт бучкагы артып калды.
Чымынды чымын баатыр тууган экен,
Чымындын нык семирген убагы экен.
Томугу тогуз карыш казандан чоң,
Кары жилиги өгүздүн белинен жоон.
Бир адам бир ак бараң сатып алып,
Бир жайлоонун башына чыккан экен.
Бир топ чымын уктап жаткан экен,
Бириндетип жүрүп бирин аткан экен.
Урап кетти ураңдынын башынан,
Кырк карагай, он арча кулап кетти.
Барса чымындын үлкөнү² эмес, улагы экен,
Куп семирген убагы экен.
Отуз уулу кырк өгүз айдап алды,

² Үлкөн-чоң

Терисин союп эки өгүзгө арта салды.
Отуз сегиз өгүзгө этин артты.
Үйгө барды.
Отуз саба, кырк көнөк кесип алды.
Отуз уул чокойго ултан^{3*} алды.
Жана ошондон ашканы –
Бир түндүк, бир жабуудай ашык калды.
Жана бир кемпир убак-түйөк майын жыйып,
Алты каптын оозун бууп алды.
Көпөлөктүн сүтү менен бет жуугамын.
Айт-арапа күнү болгондо,
Чегирткенин тору айгырын минип алып,
Кыз куугамын.
Чылым тарттым көпөлөктүн куу башынан,
Чыкта түйдүм боз торгойдун чуудасынан.
Айгыр кечпеген дайрадан кечип чыктым
Чегирткенин тору айгырын минип алып
туурасынан.

* * *

Чылбыр эштим чымчыктын чуудасынан,
Чылым чектим чычкандын куу башынан.
Калп ойлонуп сиз да айтыңыз, мен да
айттым,
Ак дайра өтө чыктым туурасынан.
Чымчык союп сыртынан айыл алдым,
Битти союп ичинен майын алдым.
Аттын баскан жерине кайырмак салып,
Узундугу кырк көздөй жаян алдым.
Ак сиркени минип алып арка кеттим,
Битти минип сиркеге кууп жеттим.
Көл баканын сөөгүн көпүрө кылып,
Көз жетпеген дайрадан ыргып өттүм.

³ Ултан-таман

Ийнеликти минип алып соно куудум,
Үч күн жатып сонону коно куудум,
Жыгылып ийнеликтен бутум сынып,
Ийнеликти минбеске тобо кылдым.

* * *

Калп айтып кары-жашка бирдей жактым,
Кайтарып кумурсканы койдой бактым.
Айгырын чегирткенин чертип минип,
Башынан Кара-Тоонун түлкү кактым.
Бир жайдан чымын көрдүм андай семиз,
Чымындан чыгар экен мындай семиз.
Чымындын нык семирген убагы экен,
Томугу тогуз карыш казандай бар,
Жилиги кара өгүздөн жоон экен.
Ойлонуп, он беш жигит жыга салды,
Терисин денесинен сыйрып алды.
Алтымыш бычак курчутуп жүнүн алды.
Терисин сүйрөп барып сууга салды.
Он көнөк, он беш саба бычып алды.
Шондо да төрт бучкагы артып калды.
Айдаттым беш жүз өгүз Кызыл-Жарга,
Сатып кел бирин койбой кыл карага.
Саттырып кыл караны алып келсем,
Жеңи жок чапан чыкпайт бир балага.
Алтымыш атка араба чектим-баары
көктөн,
Бир бешмант тиктим лампиктен.⁴
Этеги элүү кулач, кырк топчусу бар,
Дагы да тар болду деп ичимде,
Аз-маз, кичкентай арманым бар.
Чылым кылдым чычкандын куу башынан,

⁴ Лампик-кездеменин аты

Чидер кылдым торгойдун чуудасынан.
Аттангычым жыландын өөгүнөн,
Тиш чукурум жыландын сөөгүнөн.
Дагы да бөлтүрүктүр – бөлтүрүктүр,
Карышкырды бир коён тээп өлтүрүптүр.
Карагайдын башына,
Бир дарыядай көл туруптур.
«Кудай а», өлгөнүмчө калп айттырба,
Өңгөсү калп болсо да ушунум чын.
Бир кишини бир киши
Бөтөгө менен жыга чаап өлтүрүптүр.
Чылым кылдым чымчыктык чын башынан
Чылбыр эшкем торгойдун чуудасынан
Чамгарагым жантактын⁵ ноодасынан
Куда болуп ат мингем, чиркейдин
мырзасынан.

Кызыл гүлдүн баркына бел буугамын
Көпөлөктүн сүтүнө жүз жуугамын.
Курман айт күндөрү болгон кезде,
Чегирткенин айгырын минип алып
кыз куугамын.

Караңгыда мен өзүм калт эткемин,
Жылан чыгып жолуман жалт эткемин.
Таш баканын сөөгүнөн Нарын сууга көпүрө
салып,
Бир күндө ары-бери алты өткөмүн.

Кумурсканын сөөгүн така кылдым,
Кызыл ашыгын чыгарып сака кылдым.
Көпөлөктөн кырк чөйрөк сөөк алдым,

⁵ Жантак – чөп өсүмдүгүнүн аты
Ноода – жаш, ичке түз бутакча
Барк – жалбырак

Көр чычкандын кырк кулач өөк алдым.
Чегирткени ат кылып,
Черүүгө бардым бий-бий.
Кумурсканы кой кылып,
Кумга жайдым бий-бий.
Көпөлөктү куш кылып,
Чымынга салдым бий-бий.
Кумдуу жерден кулачтап,
Балык алдым бий-бий.
Көздү жумуп чиркейди,
Атып алдым бий-бий
Бир дилдеге эки тай
Сатып алдым бий-бий.
Кызарган чоктон коркпостон
Басып алдым бий-бий.

* * *

Өз атамды туба электе, чоң атамдын жылкысын бактым. Багып жүрсөм бир күнү, сары бээм жок. Чокуга чыгып карасам, бээм көрүнбөйт. Чокудан түшүп, жерге укуругумду сайып башына чыгып карасам көрүнбөйт. Жанымда бир чолок кестигим бар эле, кестикке чыгып карасам, эки суунун аралыгында турган экен. Суудан кечип алып барсам, бээм тууп калган экен. Бээмди минип алып, кулунду өңөрсөм, бээм көтөрө албай койду. Кулунду минип, бээмди өңөрүп алып суудан чыктым.

Суудан чыгып кетип бара жатсам, чыга элек чийдин арасынан туула элек туу коён качты. Аны чаап алдым. Андан кетип бара жатсам бир топ өрдөк оюла элек музга кире качты. Музга бардым дагы, башымды кесип алып, музду ойдум. Өрдөктү кармап алдым кармап алып өрдөктү алып кетип баратсам,

башымды унутуп калыптырмын. Башымды издеп кайрадан барып алдым. Менин кылган сонунум ошо.

* * *

Эл өөдө чыгарда бир жаңгыз атым бар эле, жоор болду. Былтыркы коон айдаган жер бекен, кандай экенин биле албадым, балчыкты аттын жооруна жайдым. Ошону бир салкын жайга чыгарып оттоого койдум. Эки жарым айдан кийин барсам, эки жагына эки коон бышып калыптыр. Көргөн сонунум ошо.

* * *

Атадан жалгыз элем, өлүп-өлүп отуруп үчөө калдык. Үчөөбүз тең жылаңач, бутубуз жок чуркап келе жатсак, астыбызда үч арык туруптур. Ал арыктын экөө суусу жок, бирөө кургак экен. Кургак арыкта үч балык туруптур. Экөөнүн жаны жок, бирөө өлүп калган балык экен. Ал балыкты жылаңачыбыздан этегибизге салып келе жатсак, астыбызда үч там туруптур. Экөөнүн төбөсү ачык, бирөөнүн төбөсү тешик экен. Төбөсү тешик тамга кирсек, үч казан туруптур.

Экөөнүн түбү жок, бирөөнүн түбү тешик. Баягы үч балыкты түбү тешик казанга суу куйбай, от жакпай, салбай туруп бышырдык. Бир убакта бышты бекен деп карасак, сөөгү эзилип, эти быша элек экен. Мейли эмне болсо дагы жебей тоюп алалы деп, жебей тоюп алдык.

Бир убакта эшикке батпай, чыга албай койдук. Ары – бери карасак, төбөсүндө темененин көзүндөй тешик туруптур. Ошол тешиктен кең = мол чыгып алып, эки жакты карасак, бирөө «сүйүнчү, сүйүн-

чү!» дейт. «Эмне?» десем, «Өз энең, чоң энеңди төрөп койду» дейт.

Сүйүнгөн бойдон тебетейимди сүйүнчүгө берип, экпеген сеппеген, бышкан аштыкты, тикпеген капка салып, тегирменге алып бардым. Барсам бирөөнүн асты жок, бирөөнүн үстү жок экен. Асты жок тегирменге уучтаса жазылгыз кылып салып алып, үстү жок тегирменге бара жатсам бир коён качты. Кеспеген келтек менен урсам, каспаган чуңкурга кирип кетти. Көргөнүм эмес, билгеним.

* * *

Өз атам туула электе чоң атамдын жылкысын кайтардым эле. Тууй элек бээни саап, тиге элек сабага куюп, ичпей мас болдум. Чыга элек талдын чырпыгынан укурук кыйып, эше элек жиптен боо тактым. Чыга элек табылгынын түбүндө тууй элек коён жатыптыр, жасай элек таяк менен урдум эле, касыла элек ийинге кирип кетти.

Бир үч арык туруптур, экөө кургак, бирөө суусу жок. Үч арыкта үч балык бар экен, экөө өлүк, бирөө жаны жок. Анда бир үч киши туруптур, экөө жылаңач, бирөө кийими жок. Ал жылаңачтын этегине жаны жок балыкты салып берип келе жатсам, үч там туруптур. Экөөнүн төбөсү жок, бирөө тешик. Ал үч тамга кирсем, үч казан туруптур, бирөөнүн түбү тешик, бирөөнүн түбү жок. Түбү жок казанга жаны жок балыкты салып от жакпай бышырып, жебей тойдум.

* * *

Мурун-мурун, мурунку бир заманда үч ага — ини жигиттин ортосунда жалгыз өгүзү болуптур.

муну бакканда үчөө тең багып, улуусу желкесине, ортончусу белине, эң кичүүсү соорусуна отуруп багат экен.

Бир күнү өгүзүбүз суусап кетиптир деп бир чоң көлгө сугарууга барышты. Көл бүткөндөн кийин бир балык кургакта калды. Ал өгүздү жутуп ийди. Анда асмандан тоо-ташты силкинттип бир бир бүркүт болпондоп учуп келди. Балыкты чеңгелин батыра алып жөнөдү. Жээрге эч бир кең жер таба албады. Караса кой ичинде бир теке турган эле, ошонун жалгыз мүйүзүнө барып конуп, балыкты өгүзү менен жеп койду. Анда жаандуу күнү кой баккан бир абышка жаандан бугуп ошол текенин сакалынын астында отурат эле. Балыкты жегенде өгүздүн бир далысы абышканын көзүнө түшүп кетти. Бирок анын көзүнө аты- тону кирип, ары- бери чапкылап жүрүп таап алып чыкты.

Бул арада бир канча жыл өттү. Ошол жерге бир чоң эл келип конду. Бир убакыт караса бүткүл эл мал-жаны , жер-суусу менен көчө жөнөдү. Эл айран-асыр калды. Эл анда чабышты, мында чабышты. Соңура көрүштү. Алиги далыны бир түлкү таап алып, далыны сүйрөп алып кетип бара жаткан экен. Ал түлкүнү өлтүрүшөт. Анын жарым териси балтыр бешик бир балага тебетей чыкпады.

Бул беш балбандын кайсысы чоң?

* * *

Чыга элек карагайдын түбүнөн, туула элек боз коёндун бөжөгүн тутуп алдым. ⁶ Кандай ойлоп билесиң жалгандыгын.

⁶ Тутуп алдым – кармап алдым.

Гөш – эт.

Эми баарың тамаша кыл балбандыгым:
Эки үйлөгөн карынды, көтөрүп атка салдым,
Кумурсканын айгырын жүгөн салып, минип
алдым.

Чегирткенин санын тээп туруп жулуп алдым.

* * *

Бир кызыл бүргө бар экен, кызыл бүргөнүн ичинде кызыл бүргө бар экен. Баарын кармайын десем, тиземе бир тепти эле, үч ай жаттым саргарып. Айыгып туруп, пайлап жүрүп, учтап, башка муштап, ала буйла эшип, мурдун туура тешип, анжимдап токуп, атам экөөбүз токсон чейрекке туз жүктөп, анын үстүнө атам экөөбүз учкаша минип, Наманган шаарына бардык. Тузду саттык. Өзүн союп, гөшүнү таразага тарттык. 150 чейрек гөш келди. Терисин бышыртып, өтүкчүгө берип, өтүк кылдырдык. Токсон тогуз мардана, жетимиш бажикана, алтымыш алты зайпана калганы бутумдагы өтүгүм, башымдагы телпегим, бычагыма кын боо болуп, устасы начарыраак экен, дагы көпчүлүгүн бузуп таштады.

* * *

Өз атам туула электе кайын атамдын жылкысын бактым, арык-арык каркырага жабуу жаптым. Талаадагы куу жыландан таяк кылдым, таш баканын сөөгүнөн аяк кылдым. Көл туруптур дегенде көл туруптур, бир жигитти бир жигит бетеге менен чаап өлтүрүптүр.

Андан соң келе жатсам карышкырдын айгыры менен кашкулактын айгыры күрөшүп жатыптыр.

Кашкулактын айгыры карышкырдын айгырын көтөрүп чааптыр. Кашкулактын айгырынын күчүн шондо билдим. Анжиянга кармап миндим. Ан-

жияндан алты таңылчак артынып айылга келсем, кайнатамдан калган ала байталым чидерип жок. Үч кулач кайың укуругум бар. Башына чыгып карасам да жок. Жанымда болот кездигим бар, жанып-жанып алып, жылкынын жарты тезегине сайып алып, башына чыгып карасам байталым Сыр-Дарыянын боюнда тууп жатыптыр. Кулуну энесине үч оролуп эмип жатыптыр. Бирөөнү минип, бирөөнү бөктөрүнүп алып жөнөп кеттим.

Бир жерге келсем үйүлгөн көк тезек жатат. Жампа деп ширенке жаксам чил экен, «быр-быр» этип учуп кетишти. Ордунда сороюп ак неме калды. Ат мамы деп ага атымды байласам, каз экен атымдын моюнун жулуп кетти. Эки этегимди кайра кыстарынып жөө калдым.

Ары бара жатсам бир айгыр үйрү жылкы көрүнөт, жанына бардым, барсам чегирткенин айгыры менен жылкысы экен.

Андан ары барсам жарты алачык туруптур кирип барсам жарты карчыга бар экен. Анын майы менен көрүнгөн өтүгүмдү майладым да , көрүнбөгөн өтүгүмдү майлаган жокмун. Ошентип ал үйгө жатып калдым.

Бир убакта «тарс-турс» эткен үндөн улам ойгонсом эки өтүгүм урушуп жатыптыр. Майланбаган өтүгүм майланган өтүгүмдү койбой баратат. Бирөөнү башка коюп, бирөөнү төшкө коюп, аягыма жазданып кайра жатып алдым. Эртең менен туруп өтүгүмдү кийейин десем бир өтүгүм жок. Сагызган изи кар жааган экен. Соколоктоп жалгыз из кетиптир. Изди кууп жүрүп отурсам, өтүгүм кара чымын өлүп, кашка чымын аш берип жаткан жерде жүрүптүр. Чакырып алып көңүлүн жайлап, өтүгүмдү

майлап, Сыр-Дарыяга чыгып кеттим.

Дарыяда көл бар экен. Суусадым. Суу ичким келип, музду жарайын десем жарылбайт. Мына эмесе деп, башымды кесип, ээрдимди тешип, кыл чылбыр менен байлап алып, «буу» деп коюп жиберсем, «куу» деп жарылып кетти. Ичип-ичип ичимди толтуруп алып бара жатсам, алдымдан үч киши жолугуп:

– Ай, бала, сенин башың кайда? – деп сурашты. Башымдын дарыяда калганын эстей коюп кайра дарыяга барсам, башымдын асты муздап, үстү курттап калыптыр. Куртун терип таштап, музун кырып таштап башымды кайрадан аштап алдым да жөнөп калдым.

Алдымдан бир коён качып чыгып калды. Коёнду кууп отуруп ийинге солодум.⁷ Эртең менен эрте туруп белимди буубастан, бетимди жуубастан үйүмө келдим. Коёндун чоңдугу кунан ириктей бар экен. Атама алты ичик, энеме жети ичик жасатып бердим.

* * *

Менин үйүмдө отунум жок эле, тоого отунга бардым. Катта арчанын тагинде бир нерсе чуулдайт. Бул эмне экен деп барсам, бир жапайы доңуз уктап калыптыр. Секин барып, кайыш чылбырды белимден чечип, пычак менен толорсугун тешип, кайыш менен маккам арчага байлап койдум. Он беш метр нары жакка барып, «Ха» десем, доңуз үркүп, бир топ арчаны жулуп, кыштакка карай качып кетти.

⁷ Солоо – камоо, кийирүү.

Катта – чоң

Таги- түбү, асты

Секин – акырын

Туура менин эшигиме барганда, кайыш чылбыр үзүлүп кетти. Ал апарган арчаны мен беш жыл отун кылдым.

* * *

Бир күнү трактирими эшик алдына токтотуп, үйгө тамактанганы кирип кетсем, зайыбым: — «ай, ай, балаңын кылыгын карасаң» деди сырттан. Шашып-бушуп эшикке чыксам, жаңыдан там-туң баскан балам трактирими оюнчук арабасына салып үйдөн узап кетиштир.

* * *

Эгинди чегирткелер жей баштайт. Ошондо ала чыйырчыктын падышасы боозуна карабастан бүт ала чыйырчыкты айдап келет. Эгиндин ээси чепкенин жайып коюп, өзү чегирткени өлтүрүүгө кетет. Бир оокумдан кийин кайра келсе чепкени жык толгон жумуртка. Бүт ала чыйырчыктар тууган экен. Ал жумурткаларды эгиндин ээси бала-чакасы менен бир жыл оокат кылган экен.

* * *

Чынтемир деген киши коон эккен. Кырк бир киши коон жейбиз деп Чынтемирге келет. Чынтемир «тетиги коонду көтөргүлө да, алып келип жегиле» деп эки жигитти жумшайт. Эки жигит өгүздөй коонду козгой алышпайт. Коондун ичинен бир эчки бакырат. Коонду сойсо жоголгонуна бир жарым ай болгон сур эчки чыгат. Ал коонду жеп оокат кылып жүргөн. Ал коонго кырк бир киши тоюп, дагы ашып калган.

* * *

Үкөм,⁸ мен былтыр күзгө трактир айдап, колхоздун ашкабак айдаган талаасына бардым. Ал талаа мурдагы жылы өздөштүрүлгөн дың жер болчу. Ашкабактар жыйналып алынган. Бир убакта эле көзүмө чоң сары дөбөдөй бир нерсе көрүндү. Ал ашкабак экен. Трактирдин прицебине сабагынан байлап, ашкабакты тарта баштадым. Сабагы үзүлсөчү, же ашкабак ордунан козголсочу. Акыры амал менен эл майдалап, машиналап ташып, силос кылсак, үч чоң транший толду. Кышты-кыштай бүт уйлары жеп, ар бир күнү жүз литрден ашык сүт берди.

* * *

Мырзакул аттуу бир палван өтүптүр. Анын өгүздөй чоң жана күчтүү бээси болгон экен.

Бир күнү бээси сазга курсагына чейин батып чыга албай калыптыр. Мырзакул көрөт да, « куйругунан тартып, кургакка чыгарып койбоймбу» деп басып келет. Бээни куйругунан кармап чиренип туруп тартканда, бээнин куйругу «парт» этип колунда калат. Ал эми жулунган куйруктун ордунан кан чыкпастан, бүт териси бээнин мойнун карай жыйрылып, сыйрылып кетет. Капырай бээнин териси да ушунча бош болот экен а деп Мырзакул палван таңданган экен.

* * *

Кырк бир киши жолоочу жүрөт. Күн жаай баштайт. Баягы кишилер жаандан корголошуп калканч карашат. Дүпүйгөн бир караан көрүнөт.

⁸ Үкө – ини

Ошол караанга барыпса, ал тамекинин жалбырагы экен. Кырк бир киши жалбыракка далдаланышып, суу болбой кургак калышкан экен.

* * *

Бир киши таруу эккен. Ал таруу терек бою өсөт. Ал таруунун ээси төө минип алып орот. Таруунун башын экөө жерден жүрүп терип алат.

Бирөөнүн кырк жылкысы жоголуп кетет. Ээси жылкысын бир жарым айга чейин издеп табалбайт. Кийин жылкысын таруудан табат. Көрсө, жылкы таруудан жол таап сыртка чыга албай жүргөн экен.

* * *

Бир киши бирөөнүкүнө мейманга барат. Ал эки-үч күндөн кийин зеригип, ошол үйдүн мылтыгын алып сейилдемекчи болот. Огу, чачмасы жок, дарысы менен эки патрон алып, мылтыкты көтөрүп талаага чыгат.

Ал кетип бара жатса бир түп арчанын түбүндө бир түлкү турат. Аны атайын десе огу жок, атпайын десе түлкү кызык. Айласы кетип жакасындагы ийнесин мылтыктын ичине салып атып жиберет. Ийне барып түлкүнүн куйругунун дал ортосунан тешип өтүп, арчага кадап калат. Аны кармайын деп жүгүрсө, түлкүнүн териси сыйрылып калып, өзү карматпай кызыл эт бойдон качып кетет.

Терини алып келе жатса, асманда жети каз учуп бара жатат. Аларды атайын десе же огу жок, же чачмасы жок. Айласы кетип мылтыкка сүмбөнү салып атып жиберет. Учуп бара жаткан жети каз бүт катары менен сүмбөгө илинип калат. Аларды алып конок үйүнө келет.

* * *

Жекенди деген жерде бир лапчы⁹ бар экен. Лапчынын аты Качкынбай экен. Кара-Мык деген жерде бир лапчы болгон экен. Аты Үркүнчү болуптур. Шол күндөрдүн биринде Үркүнчүнүн бир килеми болгон экен. Шол килемди арабага салып, алдын Жекенчиге алып келген экен. Аркасы Кара-Мыктан үзүлгөн эмес экен.

Үркүнчү:

– Качкынбай аке, бир килем алып келдим, арабага салып келдим. Алды шул арабада, аркасы Кара-Мыкта. Шул килемди алың – деген экен.

Качкынбай аке чыгып:

– Жакшы алып келипсиң. Менин бир килемим бар эле, биче жери күйгөн эле. Ошого жамак болот экен – дептир.

Ошентип, Үркүнчү аке Качкынбайдан жеңилип кетиптир.

* * *

Менин бир эчким бар эле. Талаада бөрү көп болду. Бөрүдөн сактап, эчкимди талаага жибербей бекитип жаттым. Бир күнү жибимди үзүп талаага чыгып кетти. Мен « эчкимди бөрү жеп койду да» деп капа болуп үйдө жатсам, эчким эки мүйүзүнө эки карышкырды илип, үйүмө келип калды.

* * *

Бир палбан болгон экен. Алты жашар атын минип алыскы кыштоого бара жатса, аты чарчап баспай калыптыр. Атынан түшүп, оң колуна арткы

⁹ Лапчы – калпычы, жалганчы

Биче жери – кичине жери, бир аз гана жери.

эки бутун, сол колуна алдыңкы эки бутун кармап, мойнуна арта салып, өргө карай кыштоосуна чыгып барган экен.

* * *

Атчан кетип баратса алдынан карышкыр чыгат, аны кууп баратса алдынан кырк киши чыгат. Карышкыр аларды көрүп кайрадан артына качат. Ал киши үзөңгү менен карышкырды чаап алат. Кырк киши келип «карышкырды бергин, аны биз чаап алат элек, биз болбосок аны сен чаап алалбайт элең» деп чыр салат. Ошондо тигил колундагы шапалагы менен кырк кишини бүт сабап, карышкырын куткарып кеткен экен.

* * *

Бир хан Жейрен чечендин инисин кармап алып, сен эл күлө турган, күлүп көңүл ача турган калп айт. Эгер айтпасаң башыңды аламын деди. Ошондо Жейрен чечендин иниси:

– Өз атам тууй электе, чоң атамдын жылкысын кайтардым. Бир жарым кулач кайың укуругум жана кара мылтыгым бар эле. Кайтарып турган жылкым үрктү. Укуругумду ээрдин кашына сая коюп, үстүнө чыктым. Карасам бир элик арткы буту менен кулагын кашып атыптыр. Мээлеп туруп аттым элем, огом кулак менен туяктын учун алып кетиптир деди. Хан айткан калпына ыраазы болуп, Жейрен чечендин инисин бошотуп жиберген экен.

* * *

Илгери-илгери өткөн заманда бир туула элек мергенчи болуптур. Ал колуна жарала элек таш-

ты алып, жасала элек мылтыкты асынып, көлдүн үстүндөгү токойго аң уулап келе жатыптыр. Анын алдынан туула элек коён сербеңдеп чыга калат. Ал мергенчи жарала элек таш менен туула элек коёнду бир коёт. Коён учуп барып бакка кулагынан илинип калат. Аны көргөн туула элек мергенчи боору эзилгенче күлүп жасала элек мылтык менен атып түшүрүп, жагыла элек отко, жасала элек казанга асып бышырып жеген экен.

* * *

Илгери эки тааныш жолугуп калып, сөздөн – сөз чыгып кимибиз калпты күчтүрөөк айтабыз деп мелдеше кетишет. Экөө айылды аралап чаап калп айтмай болушат.

Биринчиси атын жан алакетке салып айыл аралап, өлөр – тирилерине карабай чаап жөнөйт.

– Ой, эмне болду? – деп сурагандарга – көл өрттөнүп жатат! – деп жооп бериптир. Бул маалда айылдын тигил башынан экинчиси чаап келатат.

– Ой, көл өрттөнүп жатат – дейт. Сен бир нерсе уктуңбу? – дегендерге – көл өрттөнүп жатканын кайдан билейин. Башы, көөдөнү күйүк балыктарды көтөрүп жүргөн элдерди көрдүм – дептир. Ошентип, экөө дагы жолугушат. Бири-биринен сен эмне деп айттың? – деп сурашса, сөздөрү туура чыккан экен.

Эми калпты экинчиси баштамай болду. Дагы айылдын дал ортосуна чейин чапкылап барып калганда, «эмне болду мынча шашкандай?» деп сурагандарга «айыл өрттөнүп жатат» дейт деп жооп бериптир.

Анын артынан бир аздан кийин чаап чыккан биринчи киши «айыл өрттөнүп жатканын кайдан

билейин. Иши кылып күйүп жаткан кереге-ууктарды көрдүм» деп жооп бериптир. Ошентип, кимисинин калпы күчтүүрөк алиги күнгө чейин белгисиз.

* * *

Эки калпычы жашаптыр. Булар өзүлөрүнүн калп айтканын моюндарына алчу эмес экен. Бирок бир жолу калпычы экендиктерин моюндарына алышат. Ал төмөнкүдөй болот. Бир күнү эл арасына айта башташат.

Биринчиси:

– Бая күнү асманда булуттун ары жагынан күчүктүн үргөнүн уктум, – десе.

Экинчиси:

– Туура, бир канаттуу жырткыч куш күчүктү оозуна тиштеп учуп бара жатып түшүрүп жиберди. Күчүк булуттун үстүнө токтоп калып үрүп-үрүп жибергенин мен өз көзүм менен көрдүм – деп элди ишендирмекке аракет кылышат.

Андан кийин элден бөлүнүп чыгышып: «Калпты мындай олдоксон кылып айтпайлы, элди араң ишендирдик» дешип экинчи калп айтпаска бири-бирине сөз беришиптир.

* * *

Илгери эки элде эки калп айткыч болгон экен. Экөө тең калп айтуу жагынан өз элдеринен эч кимден жеңилишкен эмес экен. Бул эки калп айткыч баланча элде баланча деген калп айткыч бар экен, түкүнчө элде түкүнчө деген калп айткыч бар экен деген сөздөрдү угушат. Демек бирин-бири ошондон улам билишет. Анан ошондон кийин калп айтышып көрүшсөк дешип бирин-бири самашат. Барып бир

сынашып көрөйүн деп биринчи айылдын калп айткычы экинчи айылдын калп айткычына жөнөйт.

Түтүн чыккан үй көрүнөт, ошол үйгө барып калп айткычтын үйүн сурап билейин дейт да, ошол үйгө кайрылат. Ал үйгө барып:

– Сөйлөөш! – дейт, ал үйдөн бирөө чыга калат.

Тигил чыга калган жигит:

– Жол болсун – дейт.

– Калп айтуучунун үйүн издеп жүрөмүн – дейт.

Тигил жигит:

– Ал кишинин үйү ушул – дейт.

– Өзү үйдө барбы? – дейт. Тигил жигит:

– Ал үйдө түшүңүз – дейт. Калп айткыч атынан түшөт да үйгө кирип барып:

– Ассолоому алейкум – деп салам айтып кирип барат. Кол алышып учурашат. Калп айткыч:

– Келиңиз, төргө өтүңүз – дейт. Келген калп айткыч төргө чыгып отурат. Жай сурашып. Биринчи айылдан келген калп айткыч тигил калп айткычка:

– Элиңде тынччылыкпы, эмне иштер болуп жатат? – дейт. Анда бул калп айткыч:

– Элибизде тынч, жакшы жатышат. Элибиз кырк кулактуу чоюн кулак казан жазайбыз дешип, күн-түн дебей тынымсыз эшек менен, торпок менен чоюн ташып жатышат, биздин элдин иши ошол. Силердин элиңер эмне иш кылып жатышат? – дейт.

– Биздин айылга кербенчилер келген. Айылдагылар ошол кербенчиден ашкабактын уругун алышкан, ал урукту эгишти, ал өнүп чыгып ашкабактын жалбырагы эсепсиз чоң болду. Бир жалбырагына миң кой көлөкөлөйт.

Биздин элдеги кеп-сөздөр ушул – дейт. Биринчи элден келген калп айткыч:

– Жалбырагынын чоңдугу тигил болсо, анда чыккан ашкабагын эмнеге бышырат? – дейт.

– Андан чыккан ашкабакты кырк кулактуу казанга салып бышырат – деген экен. Ошону менен экинчи айылдын калп айткычы жеңилип, биринчи айылдын калп айткычына чепкен жаап, сый-сыпат кылып сыйлап, аны менен дос болуп калган экен.

* * *

Илгери үч калпычы болгон экен. Бир күнү үч калпычынын бирөө, биз калп айтып жүрүп элге жаман көрүнүп кеттик, калпычылар атанып кеттик, ошондуктан мындан кийин калп айтууну коёлук – дейт. Анда экинчи бирөө калп айтууну кантип коёлук – дейт. Үчүнчүсү» үчөөбүз тең калп айталык, кимибиздин калпыбыз жакшы болсо, ошонубуз калпты айта берелик, калган экөөбүз калп айтууну токтотолу – дейт. Үчүнчү калпычынын айткан сөзүнө тигил эки калпычы макул болушат да, үчөө жүргүнчүлөр жүрүүчү жолдун боюна барып, үчөө үч жерге биринен бири алыс турушат. Чоң жол менен келе жатып жолоочу жолдун боюндагы кишиге жолугат. Жолдогу турган киши жолоочуга салам берет. Жолоочу алик алып токтой калат. Жолдо турган киши жолоочудан эмне көрдүңүз, эмне уктунуз деп сурайт. Жолоочу эч кандай нерсе көргөн жокмун, уккан да жокмун дейт да, сенин өзүң эмне көрдүң, эмне уктун дейт. Анда калпычы мен укканым жок, бирок бир көл күйүп жатат, ошону көрдүм дейт. Жолоочу жөнөп кетет да, барып-барып жолдун боюнан экинчи кишиге жолугат. Экинчи калпычы жолоочуга салам берет. Жолоочу алик алат. Калпычы жолоочуга эмне уктунуз, эмне көрдүңүз – дейт.

Жолоочу «эч нерсе көргөнүм жок», бирок жолдо бирөө «көл күйүп жатат» – дейт, ушуну уктым дейт. Калпычы «мен көлдүн күйүп жатканын көргөнүм жок, бирок асмандан башы күйүк, көчүгү күйүк балыктар түшүп жатат» – дейт. Жолоочу андан ары жүрүп отуруп үчүнчү кишиге жолугат. Ал киши жолоочуга салам берет. Жолоочу алик алат. Калпычы жолоочудан эмне көрдүңүз, эмне уктуңуз? – деп сурайт. Жолоочу эч нерсе көргөнүм жок, бирок жолдо эки кишиге жолуктым. Анын биринчиси «көл күйүп жатат» – дейт, экинчиси «асмандан башы күйүк, көчүгү түйүк балык түшүп жатат» дейт. Үчүнчү калпычы мен аларды көргөн жокмун, бирок асмандан казан менен тулга түшүп жатат дейт. Жолоочу жөнөп кетет. Үч калпычы жолугушат. Үчүнчү калпычы тигил экөөнү «силер кудайды карап калп айтсаңар болбойбу. Силердин калпыңарды шыпыргы менен шыпырып таштадым, асмандан казан менен тулга түшүп жатат» дедим. Эми өзүңөр сынагылачы кимибиздин калпыбыз сылыгыраак дейт. Биздин калпыбыздан сенин калпың түзүк экен дешип, ал экөө калп айтууну сага бердик, биз калп айтууну эми токтоттук деп, алар калп айтышпай калган экен.

* * *

Илгери бир акылсыз хан кызын күйөөгө бермек болот. «Кимде ким үч жалган айтса, анын айткан жалгандары мурда айтылбаган болсо, жана турмушта болбой турган болсо кызымды берем. Кары-жашына, кедей-байына карабайм» деп жар салат.

Жалгандардын мурда айтылгандыгын, айтылбагандыгын текшерүү үчүн элиндеги сөзмөр кишилерден комиссия түзөт. Кары-жаш дебей келип жал-

ган айтышат. Бирок эч кимисиники комиссиядан өтпөйт. Калп айтуу көп күнгө созулат. Күндөрдүн биринде бир жупуну кийинген жигит келет.

Ал ар бир жалганды ойлоп табуу үчүн беш күндөн убакыт алат да, ар бир беш күндө келип бирден жалган айтып турат. Он беш күндүн ичинде төмөнкүдөй үч жалган айтат:

1. Мен атамдан жаш калдым, үй түйшүгү мойнума түштү. Атадан мага жалгыз короз калды. Атам жылына иштеп жүргөн байдын он алты теше жери бар болчу. Атамдын ордуна мен иштеп калдым. Он алты теше жерди жылыга кызыл корозум менен айдайм, бастырам, ташыйм. Комиссиялар текшерсе турмушта болбой турган нерсе, мурда айтылган эмес.

2. Мен бир эшек сатып алдым. Эшегим жана корозум менен элдин жаңгагын базарга, кампаларга ташып күн өткөзүп жүрдүм. Ташыган акым үчүн ар бир капка экиден жаңгак алам. Жумуштун оорлугунан эшегим жоор болду. Жоор жерин токум менен, жүк менен бастырбай, жоорун тегерете жумшак чүпүрөк коюп ташып жүрдүм. Бир күнү жаңгак артып жатсам, бир каптын бөйрөгү тешик экен кичинерээк жаңгак тоголонуп, эшектин жоор жерине түштү. Колумду сунуп ала албадым. Анын үстүнө кичинекей жаңгак бата турган жер жоордун четинен табылат. Үстүнөн эч нерсе баспаган соң зыянсыз томолонуп жүрө берет деп ойлодум. Бир чети жалкоолондум. Жаңгакты алыш үчүн жүктөлгөн жаңгактарды кайра түшүрүш керек эле. Дайыма өзүм жалгыз жүктөп, түшүрүп жүрүп жалакайланып калыптырмын. Көрсөтүлгөн жерге жаңгакты тапшырып болуп, кечкурун үйгө келдим.

Жоорго түшкөн жаңгак эсеме келген жок. Эшекти сарайга байлап, чөп салып коюп эс алууга кеттим.

Күндөгүдөй эле эрте туруп, ишиме жөнөмөк болуп сарайга эшегеме келдим. Көрүп көзүм ишенбейт. Эшегим кашек жеп турат. Жонундагы жооруна анча жоон эмес жаңгак өсүп чыгыптыр.

Тамыры бөйрөктөрүнө чырмалып өскөн жаш ноода жаңгакты сезип да койбойт. Баякыдай эле кулак-куйругун кыбыңдатып мени тосуп алды. Жаңгактын сөңгөгүнөн кармап солкулдатып көрсөм, абдан түптүү байкалды. Эшекти чечтим да, тышка алып чыгайын деп жетеледим. Эшегим басууга аракеттенип алга умтулган сайын жепирекей сарайымдын төбөсү кычырап, дубалдары солкулдайт. Тышка жүгүрүп чыгып карасам, жаңгактын башы сарайдан алда канча жогору турат. Карга, кузгун, сагызгандар уя салып жатышат. Айла жок. Эшегимди ошол бойдон калтырдым. Чөптү, сууну алып келип берип турдум. Жаңгак өскөндөн өсө берди. Көп узабай мөмө байлап, мөмөсү да бышты.

Жаңгактын бийиктиги ушунчалык, башына чыгып мөмөсүн кагуудан бардыгы коркушат. Түбүндө туруп эң күчтүү киши таш ыргытса таш жетип жетпейт. Жаңгакты кагуу үчүн мен шапалак жасадым. Таштарды шапалак менен ыргытып жаңгак кагып жүрдүм. Бир жолу тоголок катуу нерсени таш деп шапалакка салып уруп жиберсем таш эмес кесек экен. Жаңгактын арчалуу бутагына барып туруп калды. Эртеси келип карасам баягы кесекке ар нерсе кошулуп жарым теше жерге айланып калыптыр. «Чү» деп кызыл корозума минип учуп чыктым да корозум менен айдап, дарбыз тигип алдым. Жакшы өстү жана жакшы түйдү.

Эң алдыда түйгөн дарбызым бар эле. Өз билишим боюнча быштың го деген тыянакка келдим. Үзүп корозго артып жерге алып түштүм. Көңүлү жакын коңшу-колоң курбуларымды чакырдым, союп ооз тиймек болдук. Бисмилла деп мууздап сойдум, ичи кызыл көрүндү. Билгичтигиме сүйүнүп бычагымды толтосуна чейин матырып жиберейин дедим эле, бычак кирген жер чарт жарылып кетти.

Бычакты бош матырган экемин жараңкага түшүп кетти. Сөөмөйүмү салсам бычактын сабы урунбады. Карасам көрүнбөдү. Шымаланып түрүнүп, колуму колтугума чейин сундум, бычак урунбады. Эмне болсоң ошол бол дедим да, жып-жылаңач чечинип, ичине секирип түштүм. Айланамды карасам токойлуу-таштуу ээн талаа. Эки киши мени карай катуу басып келе жатат.

– Эй, силер эмне кылып жүрөсүңөр – десем.

– Биз беш күндөн бери жети төөбүздү издеп таба албай жүрөбүз – деп жооп беришти.

Бычак издеген мен да жинди экемин деп тышка жер үстүнө чыгып эле сиздердин алдыңыздарга келдим – дейт.

Комиссиялар текшерип экинчи жалганды да жактырышат.

3. Атам өлөр алдында «балам, кандын мага кырк кап дилде карызы бар, алдына барып сура» деди эле. Карыз берген ээси өлүп кетти дебесеңиз, адилеттүү, ак ниеттүү кан болсоңуз ошол кырк кап дилде карызыңыздан кутулсаңыз. Менин да турмушум начарлап бара жатат – деп кандын өзүнө кайрылат.

Ошол кезде кандын казнасында отуз тогуз гана кап дилла бар эле. Экинчиден кандын казнасындагы эч качан отуз тогуз каптан ашкан эмес. Берейин

десе отуз тогуз кап, жана да мамлекети кедейленип, башка мамлекеттин жеми болушу мүмкүн. «Калп, атаң мага дилла бермек түгүл үй-бүлөсүн араң багып жүргөн» – дейин десе, бул сөздүн турмушта болбой турган калп экендигин ырастап кызын бергени турат.

Кан көпкө ойлонуп кыйналат. Айткан сөзүн буза албайт. Кан сулуу кызын аялдыкка берет. Ошентип кедейдин баласы жыргап жатып калат.

* * *

Илгери бир балбан жигит болгон экен. Ал бул элде менден башка балбан эч ким жок деп, көөдөнүн көтөрүп эрдемсинип жүрөт.

Күндөрдүн биринде балбан жигит аялына:

– Бул элде менден башка балбан киши жок, өзүм эле – деп мактана баштайт.

Аялы күйөөсүнө:

– Мен балбанмын деп мактанбагын, андан көрөк элди кыдырып, элди араласаң анан билесиң – дейт.

Балбан жигит алыс сапар жүрө турган болуп аялына:

– Мага жол азык даярдап бергин – дейт.

Аялы он эки топостун терисинен саба жасап, ага толтура кымыз куюп, жол азык кылгын деп күйөөсүнө берет. Балбан жигит сабаны көтөрүп алып, жолго чыгат. Ал жүрүп олтуруп ашуунун түбүнө барат. Ошол жерде кымыз ичип дем алып отурса, артынан жолоочу келет. Ал дагы дем алып олтурат. Кийин ал балбан жигитке:

– Мен сенин сабаңды ашуунун белине көтөрүп чыгып берейин, мага кымызыңдан бир эле жуткур – дейт.

Балбан:

– Макул кымызымдан бир жуткурайын – дейт. Жолоочу сабаны көтөрүп ашуунун белине чыгат: «Эми кымызыңдан бир жуткур» – дейт. Балбан «бир жуткун» дейт. Жолоочу сабаны көтөрүп бир жутат. Сабада кымыз калбай калат. Балбан «мен эми эмнени оокат кыламын: эмне үчүн кымыз калтырбайсың» дейт. Жолоочу өзүң көрүп турасың бир эле жуттум го дейт. Балбан «мен сени баарын ичкин дедим беле» дейт. Жолоочу мен убадам боюнча бир эле жуттум дейт. Ошону менен экөө чатакташып жакалашат. Ошол учурда бир аттуу киши келип, ал экөөнү кой-кой деп арачалайт.

Арачага болбой тигил экөө жакалаша берет. Аттуу киши атынан түшө калып, экөөнү эки колу менен кармап туруп эки кончуна салып коёт да, атын минип үйүнө келет.

Жатарда аялы өтүгүн тартса, эринин эки кончунан эки киши чыгып чочуп кетет. Эри «мен бул экөөнү унутуп койгон турбаймынбы, экөөнө тамак берип тойгузуп, жаткырып койгун» дейт. Аялы экөөнө тамак берип, төшөк салып жаткырып коёт. Эртең менен эрте туруп балбан баягы бара турган жагына бет алат.

Балбандын алдынан бир колу менен кош айдаган, бир колу менен урук сепкен, маласын артына байлап алган бир дыйкан чыгат. Ал дыйкан бир жагына кыңырайып кыйшык экен.

Ал дыйкан:

– Эй, ким болсоң да бери бас, коштун астына каласың – дейт. Балбан мени кантип кошу менен басып кетсин деп тигини тоотпой баса берет. Дыйкан «бул айтканды укпаган кандай неме деп ачуусу келет да, балбанды бир колу менен кармап туруп, урук салган кабына салып коёт. Дыйкандын аялы түшкү тамакты убагында алып келбей кечигип калат.

Дыйкандын курсагы ачып, асынып алган каптагы уруктан бир ууч буудай жейт. Бир аздан кийин эле дыйкандын аялы түшкү тамакты чакага куюп алып көтөрүп келет. Дыйкан бир үзүм нанды сындырып алып оозуна салайын деп оозун ачса, анын тишинин кычыгынан бир кишинин көзү жылтырап турат. Аны аялы көрүп калып, токто тишиндин кычыгында бир кишинин көзү көрүнүп турат – дейт.

Дыйкан ээ сен тамакты алып келбей кечигип калганың үчүн, менин курсагым ачып бир ууч буудай жедим элем, ошондо оозума буудай менен кошо кеткен тура дейт. Аялы оозунду ачып тургун мен аны сууруп алайын дейт.

Дыйкан аялына бул жигитти үйгө алып барып, тамак берип тойгуз дейт. Ал аял балбанды чакасына салып, чаканы карысына илип үйүнө жөнөйт. Үйүнө алып барып, балбанга тамак берип тойгузат. Кечинде иштен дыйкан келет. Балбан, дыйкан аке, сиздин белиңиз эмне үчүн кыйшык дейт. Дыйкан биз тогуз бир тууган элек, бир күнү баарыбыз бир жатсак катуу жамгыр болду. Баарыбыз суу болдук, бир чуңкурга далдаландык. Ошондо бир койчу кет эле, кет, койдун баарын үркүттү, иттин иши ит экен деп кыйкырып келип таягынын учу менен илип алып ыргытты эле, сегиз бир тууганым өлдү. Ошондо менин белим сынды. Койчунун ыргытканы короонун четиндеги жамбаш экен, аны ит келип кемирмекчи болгон экен. Ошондуктан ал жамбашты таягынын учу менен көзөнөгүн илип алып ыргыткан экен. Биз жамбаштын чуңкуруна кирип турган экенбиз дейт.

Балбан дүйнөдө мен эле балбан экемин деп жүрсөм менден да күчтүүлөр бар турбайбы деп кайра үйүнө жөнөп кеткен экен.

МАЗМУНУ

БАЙТИК БААТЫР БАЯНЫ

Тарыхта орду бар баатырлар	4
Байтик баатыр баяны	22
Табышмактар	207
Аалам жана жаратылыш кубулуштары тууралуу	221
Жаныбарлар дүйнөсү	239
Өсүмдүктөр дүйнөсү.....	287
Адам	302
Ар кыл табышмактар.....	322
Тамак-аштар	326
Техника, жол жүрүү, байланыш каражаттары	333
Эмгек, эмгек куралдары.....	337
Кесип, кол өнөрчүлүк	347
Турак-жай, там үй, короо-жай, чарбалык буюмдар.....	353
Жарык, от, жылытуу.....	361
Боз үй	367
Үй буюмдары, жасалгасы	376
Идиш-аяктар.....	382
Ат жабдыктары	395
Музыкалык аспаптар	398
Окуу-билим жана ага керектүү буюмдар	402
Убакыт, мезгил	407
Диний түшүнүктөр	414
Оюн-зооктор.....	419
Суроо-жооп	421
Табышмак-маселелер	433
Сөз оюну түрүндөгү сөп табышмактар	437
Табышмактуу айтыштар.....	442
Жомок, аңгеме табышмактар.....	478
Ар түркүн табышмактар.....	484
Жандырмаксыз табышмактар	490
Табышмактын сатуусу.....	491
Жаңылмачтар	496
Калптар	507

Адабий-көркөм басылма

«Эл адабияты» сериясы

**БАЙТИК БААТЫР БАЯНЫ,
ТАБЫШМАКТАР,
ЖАҢЫЛМАЧТАР,
КАЛПТАР**

24-том

Түзгөндөр:

Текешова М., Ибраимов К.,

Осмоналиев М.,

Тех.редактору: *Жанышбекова А.*

Корректорлору: *Текешова М., Ибраимов К.*

Компьютердик калыпка салган: *Б.Өмүров*

Терүүгө 04.04.2017-ж. берилди.

Басууга 27.06.2017-ж. кол коюлду.

Кагаздын форматы 84x108^{1/32}.

Көлөмү 34 б.т. Нускасы 500. Заказ № 24

«Басма-полиграфиялык комплекс «Принт Экспресс»

ЖЧК басмаканасында басылды

Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Профсоюз көч. 49.